

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

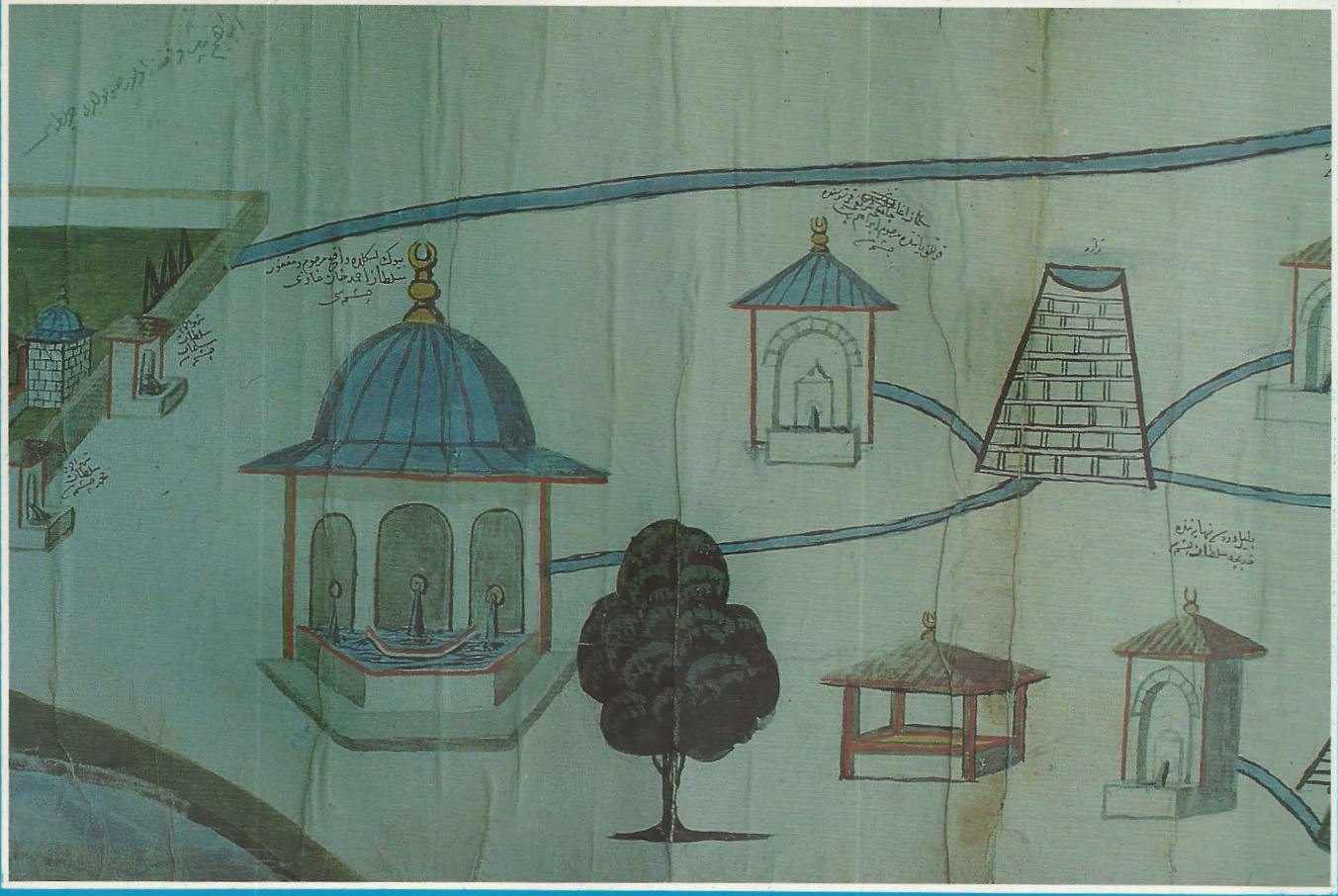
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kâzım Çeçen

Üsküdar Suları

Üsküdar Suları

Kâzım Çeçen

TC
İSTANBUL BÜYÜK ŞEHİR BELEDİYESİ
İSKİ
İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları

İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları

Prof.Dr. Kâzım Çeçen

İstanbul
1991

Bu alıřma
İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü
Araştırma Fonu tarafından
desteklenmiřtir.

Alındığı yerler belirtilen 40., 42., 52-53., 77. ve 84-85
sayfalardaki 5 resim dışındaki bütün fotoğraflar
Kâzım Çeçen, İbrahim Paşa Suyolu haritasının
fotoğrafi ise Ferhan Bayladı tarafından çekilmiştir.

Baskıya Hazırlık : Renk Ajans • 516 29 84
Dizgi : Studio MAC • 517 73 80
Renk Ayrımı : Oluşur Grafik • 516 82 02
Baskı : Turgut Ofset • 565 43 67
Cilt : Sedat Algöl

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Nurettin Sözen'in Önsözü	9
Dr. Ergun Göknel'in Önsözü	11
Yazarın Önsözü	13
Summary	15
I. Giriş	19
1.1. Tarih	21
1.2. Osmanlı Devrinde Üsküdar'ın Vakıf Su Tesisleri	24
1.3. Üsküdar'ın Vakıf Su Tesislerinin İncelenmesi	24
1.3.1. İncelenen Kitaplar ve Manuskripler	26
1.3.2. İncelenen Suyolları Haritaları ile Şehir Planları	28
1.3.3. Belgelerin Değerlendirilmesi	30
II. Üsküdar'ın Eski İsale Hatları ve Su Dağıttıkları Yerler	33
2.1. Mihrimah Suyolu	39
2.2. Solak Sinan Suyolu	43
2.3. Atik Valide Suyolu veya Nûrbânû Valide Suyolu	44
2.4. Aziz Mahmut Hüdâî veya Hüdâî Dergâhı Suyolu	55
2.5. Çinili Suyolu veya Mahıpeyker (Kösem) Valide Sultan Suyolu	57
2.6. Arslan Ağa Suyolu	59
2.7. Selâmi Ali Efendi Suyolu	61
2.8. Yakub Ağa Suyolu	62
2.9. Çınar Suyolu veya Hacı Halil Efendi Suyu	65
2.10. Gülnuş Valide, Yeni Cami veya Valide-i Cedit Suyolu	68
2.11. Tophanelioğlu Suyolu	74
2.12. İbrahim Paşa Suyolu	76
2.12.1. Damat İbrahim Paşa Suyolu Haritasının yazıları (Türk-İslâm Eserleri Müzesi, Nr. 3336)	78
2.12.2. Türk-İslâm Eserleri müzesindeki Damat İbrahim Paşa Suyoluna Ait 3336 Numaralı Suyolu Haritasının İncelenmesi ..	80
2.12.3. Damat İbrahim Paşa suyolunun Dağıtım Şebekesinin Çizilmesi	105
2.12.4. 3336 Numaralı Haritadaki Çeşmeler ve Çeşmeleri Yaptıranların III. Ahmet ve İbrahim Paşa'ya Yakınlıkları	107
2.13. Ayazma Suyolu veya III. Mustafa Suyolu	109
2.14. Selimiye Suyolu	111
2.15. Mihrişah Suyolu (İhsaniye Suyolu, III. Selim)	114
2.16. Altunizade Suyolu	115
2.17. Paşalimanı Suyolu veya Cevri Kalfa Suyolu	117
III. Tek Çeşmeler ve Sebiller	119
3.1. Tek Çeşmeler	119
3.1.1. Abbas Ağa Çeşmesi	121
3.1.2. Abbas Ağa Çeşmesi	121
3.1.3. Acı Çeşme veya Kaymakam Emin Bey Çeşmesi	122
3.1.4. Ağa Çeşmesi veya Malatyalı İsmail Ağa Çeşmesi	123
3.1.5. Ahmediye Çeşmesi	123
3.1.6. Ahmet Şakir Efendi Çeşmesi	125
3.1.7. Ali Ağa Çeşmesi	125
3.1.8. Ayşe Hatun Çeşmesi	126
3.1.9. Ayşe Sultan Çeşmesi	126
3.1.10. Benlizade Ahmet Raşit Çeşmesi	126
3.1.11. Beylik Çeşme	127
3.1.12. Bulgurlu Çeşmesi	128
3.1.13. Çavuşbaşı Seyyid Ahmet Paşa Çeşmesi	128

3.1.14. Faik Bey Çeşmesi	129
3.1.15. Hacı Hasan Ağa Çeşmesi	130
3.1.16. Hacı Mehmet Efendi Çeşmesi	130
3.1.17. Hadice Sultan Çeşmesi	131
3.1.18. Hakkı Bey Çeşmesi	131
3.1.19. Hasan Paşa Çeşmesi	132
3.1.20. Hasip Paşa Çeşmesi	132
3.1.21. İbnülemin Ahmet Ağa Çeşmesi	133
3.1.22. İhsaniye Çeşmesi	133
3.1.23. (Hafız) İsa Ağa Çeşmesi	134
3.1.24. (Hafız) İsa Ağa Çeşmesi	136
3.1.25. (Hafız) İsa Ağa Çeşmesi	137
3.1.26. İsmail Ağa Çeşmesi	137
3.1.27. Kâtip Mustafa Efendi Çeşmesi	138
3.1.28. Kassam Çeşmesi veya Hatice Hanım Çeşmesi	138
3.1.29. Kısıklı Çeşmesi	139
3.1.30. Mehmed Ağa Çeşmesi	139
3.1.31. Mehmed Ağa Çeşmesi	140
3.1.32. Meryem Kadın Çeşmesi	141
3.1.33. Özbekler Tekkesi Çeşmesi	141
3.1.34. Saadeddin Efendi Çeşmesi	142
3.1.35. Silahdar Mustafa Ağa Çeşmesi	143
3.1.36. Sinan Paşa Çeşmesi	144
3.1.37. Sultan IV. Mehmed ve II. Mahmud Çeşmeleri	144
3.1.38. Sultan IV. Mehmed Çeşmesi'nin Kapı Üzerindeki Kitabesi	144
3.1.39. Sultan II. Mahmud Çeşmesi	145
3.1.40. Sultan II. Mahmud Çeşmesi	145
3.1.41. Sultan IV. Mehmed Çeşmesi	146
3.1.42. (Mehmed) Tahir Efendi Çeşmesi	147
3.1.43. (Mehmed) Tahir Efendi Çeşmesi	147
3.1.44. Tiryal Hanım Çeşmesi	148
3.1.45. Tekkekapısı Çeşmesi	148
3.1.46. Ümmügülsüm Çeşmesi	148
3.1.47. Valide Kethüdası Çeşmesi	149
3.1.48. Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi	149
3.1.49. Valide Sultan (Sineperver) Çeşmesi	150
3.2. Kitabesiz Çeşmeler	150
3.3. Üsküdar'daki Sebiller	154
IV. İsale Hatları, Dağıtım Şebekesi Planları ve Çeşmelerin Listesi	157
4.1. İsale Hatları ve Dağıtım Şebekesi Planları	159
4.2. İbrahim Paşa Suyolunda Yeri Bilinmeyen Çeşme ve Terazilerin İşaretlenmesi	159
4.3. Üsküdar'daki diğer 17 İsalenin Bilinmeyen Maslak, Su Terazisi ve Çeşmelerinin Şehir Planı Üzerine İşaretlenmesi	161
4.4. Yerinde İncelenen Çeşmelerin Alfabetik Listesi ve Dağıtım Planındaki Numaraları	162
4.5. Şehir İçi Dağıtım Planındaki Numaralara Göre Çeşme, Maslak ve Terazilerin Listesi	164
V. Üsküdar'daki Vakıf Sulara Ait Listeler	167
5.1. Vakıf DeFTERindeki Üsküdar'da vakıf çeşme, sebil, cami, tekke, mescid, mektep, medrese, imaret, kışla, kuyu ve tulumbalara verilen sulara ait liste	169
5.2. Üsküdar, Bulgurlu ve Ümraniye'deki vakıf taşınmazları tesbit eden 1924 tarihli belgenin sular ile ilgili bölümü	173
5.3. Sular Müdürü Nâzım'ın kitabında Üsküdar'daki su dağıtımı hakkındaki liste	177
5.3.1. Üsküdar'ın Vakıf Sularının Hizmet Bölgeleri	178
5.3.1. Üsküdar'da Çeşitli Bölgelere Dağıtılan Vakıf Sular	181
Elde Edilen Sonuçlar	185
Referanslar	186
Resimlerin dizini	187

Haritalar ve Planlar

1. Damat İbrahim Paşa Suyoluna ait 1753 tarihli harita (5 pafta)
2. Üsküdar vakıf sularının isale hatlarının planı
3. Üsküdar vakıf sularının şehir içi dağıtım planı

Tarihe yeni yaklaşım

İstanbul'un kimliğinin korunması, için "tarihi çevre" konusuna yeni bir yaklaşımla bakmamız gerektiğine inanıyorum. Bir kont ve onun kimliği söz konusu olduğunda yalnızca anıtlarla, tarihi "önemli olan" yapılarla ilgilenmek yeterli değildir. Kente birikimi kavrayacak yeni bir gözle kenti ele almak ve korumak gerekir. İmar etmenin aynı zamanda bakımlı, tutmak, değerini bilmek olduğunu unutmamak gerekir.

Oysa zaman zaman uygarlık tarihinin yerini bir "antikacılık merakı" alıyor. Sanki tarihi eserler yalnızca "tarihi" ve "eser" oldukları için korunmalıdır gibi tuhaf bir yaklaşım ortaya çıkıyor. Tek tek yapıları önemli-önemsiz diye ayırdedebilen bu zihniyet örneğin bitişik nizam yapılardan oluşan bir kent dokusunda ortada bir yapıyı veya bir çeşmeyi bırakarak dokuyu ortadan kaldıracaktır. Bu amaçla kenti bir yazboz tahtası gibi gören yaklaşımların yerine biz kentsel birikimi geliştirecek, yaşatacak projelere ağırlık veriyoruz.

Bütün dünya kentlerinin geleceğini düşünürken mevcut birikimi değerlendirmeyi, yaşatmak için titiz çalışmalar yapmayı ve yeni teknikler geliştirmeyi çağdaşlığının bir parçası olarak görüyor.

İşte Değerli Hocamız Prof. Dr. Kâzım Çeçen'in Üsküdar Suları adlı çalışması kent kimliğine, birikimine böylesine bir bakışın, titiz üretken bir bakışın ürünüdür.

İstanbul'u İstanbul yapan değerlerin korunmasında çağdaş yaklaşım elinizde tuttuğunuz bu çalışma gibi sorumlu ve üretken bir bakışı ve devamlılığı gerekli kılmaktadır. Bu değerlerin yaşatılmasının herşeyden önce bir bilgi konusu olduğuna inandığım için Değerli Hocamız Prof. Dr. Kâzım Çeçen'e İstanbul'lular adına teşekkürü borç bildiğimi ifade etmek istiyorum.

Prof. Dr. Nurettin Sözen

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

Suyun değeri ve su yapıları

İstanbul'un su yapılarına şöyle bir bakış, suyun çok eskiden beri basit bir ihtiyaç konusu olmadığını, uygarlık tarihinin önemli bir bölümünü oluşturduğunu gösteriyor.

Geçmişten bugüne suyun İstanbullular açısından taşıdığı değer konusunda herhalde arkasında yeralan barajlar, kemerler, sarnıçlar, su terazileri, çeşmeler, hamamlar, sebiller ve su yollarından oluşan çok kapsamlı ve büyük yapılar sisteminden daha iyi bilgi verecek başka birşey bulunamaz.

Doğada yaygın olarak bulunan suyun gerektiği zaman ve yerde bulunması, korunması ve kültürün bir parçası haline gelmesi için sarfedilen çabalar uygarlık tarihinin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Hayatın bu temel maddesi yalnızca doğaya değil, kültüre de hayat veriyor.

Tek tek yapıları ele aldığımızda göz kamaştıran mimari özellikler yanında su sistemlerinin bütününe kavrayabilme imkânlarına sahip olduğunuzda suyu yakından tanıma, araştırma ve öğrenme ihtiyacı ortaya çıkıyor.

*Değerli Hocamız Prof. Dr. Kâzım Çeçen'in daha önce yayınlanan **Hal-kalı Suları** adlı araştırması, İstanbul'un su sistemlerini bir bütün olarak ele alan ve arkasında uzun süreli ve sistemli çabaları ortaya koyan bir çalışmadır.*

Dünyada bir çok uygarlık eserinin onları gerçekleştirenler kadar değerini bilen, kamuoyunu ve ilgili çevrelerin dikkatini araştırmaları ile, sabırlı çalışmaları ile çeken titiz araştırmacıların ürünü olduğuna inanıyorum. Bu açıdan uygarlığımız bir sürekliliği gerektirmektedir ve korunması her zaman öncülük eden bir kaç kişinin çabalarının eseridir.

İşte bugün elinizde tuttuğunuz Üsküdar Suları adlı çalışma böylesine bir devamlılığı ortaya koyan titiz bir çalışmadır.

İstanbul'un su yapıları konusunda değerli çalışmalarıyla "su bilinci"nin oluşmasına önemli katkısı olan değerli araştırmacıya İSKİ adına teşekkürü bir borç bilir, çalışmalarının devamını dilerim.

Dr. İ. Ergun Göknel

İSKİ Genel Müdürü

ÖNSÖZ

İstanbul'daki bütün vakıf su tesislerini dört ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlar surlar içerisindeki tarihi yarımadanın suyunu temin eden ve Belgrat Ormanları'ndan şehre su isale eden Kırkçeşme Suları ile surların batısındaki bölgeden gelen Halkalı Suları, Haliç'in kuzeyindeki bölgeyi besleyen Bahçeköy'deki bentlerden gelen Taksim Suları ve nihayet Üsküdar Suları'dır. Bu dört büyük grubun dışında Hamidiye Suyu, Kayışdağı Suyu ile yüzlerce çeşmeyi besleyen menba sularına ait küçük su tesisleri de vardır.

Taksim Sularını merhum Naci Yüngül incelemiş ve İstanbul Sular İdaresi tarafından 1955 yılında yayınlanmıştır. İstanbul'un diğer vakıf sularını inceleme programımız içerisinde İTÜ Araştırma Fonu tarafından desteklenen "Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri", "Halkalı Suları" ve "Üsküdar Suları" adlı araştırmalarımız İSKİ tarafından bastırılarak yayınlanınca vakıf suların dört esas grubuna ait incelemeler tamamlanmıştır. Halen İTÜ Araştırma Fonu tarafından desteklenen "Hamidiye Suyu" üzerindeki araştırmalarımız ise devam etmektedir.

Üsküdar'daki bütün su tesislerinin isale hatları ve onların dağıtım şebekeleri, su terazileri ile vakıf su tesisleri bugün tamamen harap olmuştur. Şehir planı zamanla değişmiş, yeni yollar açılmış, isale ve dağıtım hatlarının üzerlerine binalar yapılmış olduğundan bunların yerinde incelenmesi ve yerlerinin tespiti imkânsız hale gelmiştir. Çeşmelerin önemli bir bölümü ortadan kalkmış, kalanlar ise harap ve çöplük haline gelmiştir. Mevcut çeşmelerin birkaçının dışında hiçbirinin suyu akmamaktadır.

Bu araştırmanın esas amacı, Üsküdar'a su getiren isale hatlarını, dağıtım şebekelerini, çeşmelerini, su terazilerini ve diğer su alan yerleri harita üzerine işlemek, tesislerin yapıldığı tarihteki isale hatlarını ve dağıtım şebekelerini çizmek, vâkıflarını, debilerini, yapıldıkları tarihleri tespit etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için Üsküdar'daki bütün çeşmelerin yerleri belirlenmiş, kitabeleri okunmuş, vâkıfları ve yapılış tarihleri ile bağlı oldukları isale hatları tespit edilerek dağıtım şebekeleri şehir planı üzerine çizilmiştir.

Arazi üzerinde yapılan yoğun çalışmalar dışında eski şehir haritaları, su yolu haritaları, Üsküdar suları üzerine yapılan yayınlar ve belgeler incelendikten sonra, eksik kalan yerler su mühendisliği kurallarına göre tamamlanmıştır. Üsküdar'ın isale hatlarını ve dağıtım şebekesini gösteren en önemli belgeler İsmail Remzi tarafından çizilen planlardır. Ancak bu planlar 1930 ve 1926 yıllarındaki durumu aksettirmektedirler. Su tesisleri yapıldıktan sonra isale ve dağıtım şebekesi arızalanınca bunlar çeşitli sebeplerden ötürü onarılamamış, bazı isale hatları birleştirilmiş, dağıtım şebekeleri değiştirilmiş, bazı kolları iptal edilmiştir.

Dağıtım şebekesinden su terazilerinin yardımı ile, basınç kontrolü ve debi ölçmeleri yapılarak künk borularla su dağıtılırken künkler pik ve kurşun borularla değiştirilerek sistem basınçlı çalıştırılmış ve yapıldıkları ilk duruma göre çok değişik bir dağıtım sistemi meydana gelmiştir. İşte İsmail Remzi'nin 1926 yılında çizdiği dağıtım şebekesi böyle karışık ve aslına göre çok değişik ve eksik bir sistemi göstermektedir. Dağıtım şebekesinin ilk yapıldığı durumu elde edebilmek için bütün belgelerin incelenmesi ve şehir içerisinde uzun ve yorucu çalışmaların yapılması gerekmiştir. İsale hatlarının planının çiziminde İsmail Remzi'nin 1930 yılında çizdiği plan esas alınmış, bu plana üç isale hattı ilâve edilmiş ve bazı düzeltmeler yapılarak yeni bir isale planı elde edilmiştir.

Üsküdar suları üzerine yapılan yayınların en eskisi Şehremaneti Sular Müdürü Nâzım'ın 1925 yılında eski harflerle yayınlanan kitabıdır. Ancak bu kitapta 1925 yılında mevcut olan isalelerin geçtikleri yerler taşınmazların sahiplerinin adları ile tarif edildiği ve bir isale planı verilmediği için, isale hatlarını harita üzerine çizmek mümkün değildir. Üsküdar çeşmeleri üzerine yayınlanan en güvenilir eser ise Hilmi Tanışık'ın 1945 yılında yayınladığı "İstanbul Çeşmeleri" adlı kitaptır. Bu e-

serdeki fotoğraflar çok kötü basıldığından, bugün mevcut olmayan çeşmelerin resimlerinin buradan alınması mümkün değildir. İ. H. Konyalı'nın 1977 yılında yayınlanan Üsküdar Tarihi adlı kitabının 2. cildinde Üsküdar'daki çeşmelerin önemli bir bölümünün kitabeleri eski harflerle verilmiştir. Ancak bu metinlerde çok yanlış bulunduğundan, bütün metinler çeşme kitabeleri ile karşılaştırılarak düzeltildikten sonra, Günay Kut ve Hatice Aynur tarafından incelenerek yakında yayınlanacak olan Mir'ât-ı İstanbul adlı eserin manuskriptleri ile de karşılaştırılmış, şairlerin divanlarındaki şiirler de incelenmiş, tereddüt edilen yerlerde çeşmelerin kitabeleri tekrar okunarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ancak kitabelerdeki yazılarda bazan yazış, vezin, kafiye ve hatta anlam uyumsuzluğu olsa dahi, çeşme kitabesindeki esas alınmıştır. Tanışık ve Konyalı'nın kitaplarının her ikisinde de Üsküdar'ın isale hatları, dağıtım şebekeleri, debileri hakkında hiçbir bilgi yoktur. İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nde bulunan, vakıf çeşmelerin adreslerini, vâkıflarını ve onlara tahsis edilen debileri gösteren defter en önemli belgelerden biridir. Ancak bu defterde de isalelerin besledikleri çeşmeler belirtilmediği gibi, bunların yapılış ve sularının tahsis ediliş tarihleri, isale hatları, dağıtım şebekeleri hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Bu Vakıf Defterinin yeni harflerle yazıldığı tarih 1930 yılıdır. Görüldüğü gibi elimizdeki bütün belgeler Üsküdar'daki su tesislerinin XX. yy.'ın 2. çeyreğindeki durumunu aksettirmektedir. Yalnız Damat İbrahim Paşa Suyolu için 1753 yılında yapıldığı tespit edilen su yolu haritası, bu su yolunun ilk durumunu belirtmesi bakımından büyük önem taşır. İbrahim Paşa haritası şematik ve ölçeksiz çizilmiş olduğundan bugünkü şehir haritası üzerine uygulanmasında büyük zorluklarla karşılaşmıştır. İbrahim Paşa Suyolu'nda mevcut çeşmeler gözönünde tutularak enterpolasyon ve ekstrapolasyon yapılmış, bu işlemler yapılırken su mühendisliğine özgü bilgiler yardımı ile bugün mevcut olmayan çeşmeler, su terazileri, dağıtım şebekesinin yerleri doğruya çok yakın bir şekilde çizilebilmiştir. Bu inceleme sırasında İbrahim Paşa Suyolu'na ait bazı çeşmelerin yerlerinin değiştirildiği de tespit edilmiştir.

Üsküdar'da eskiden otuzun üzerinde su terazisi varken bugün iki tanesi sağlam, biri yıkık üç tanesi kalabilmiştir. Buna rağmen mevcut olmayan çok sayıda su terazisini plan üzerine işlemek mümkün olmuştur. Bütün çeşmelerin ve kitabelerin fotoğrafları çekilerek metinde verilmiş, böylece yanlış okumaların daima kontrol edilebilmesi sağlanmıştır.

Üsküdar Suyolları üzerine yapılan bu incelememizi destekleyen İTÜ Rektörlüğüne ve bilhassa Rektör sayın Prof. İlhan Kayan ile yardımcısı Prof. Dr. Duran Leblebici'ye teşekkürlerimi sunarım.

Eserin basılmasını destekleyen Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Prof. Dr. Nurettin Sözen'e ve bilhassa bu incelemenin basılmasını ve en iyi şekilde olmasını gerçekleştiren İSKİ Genel Müdürü Sayın Dr. Ergun Göknel'e en içten teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu hususta beni teşvik eden Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanı Sayın Hilmi Yavuz'a teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim Paşa Suyolu haritasının yazıları ile İ.H.Konyalı'nın kitabındaki eski harflerle yazılmış kitabelerin okunmasında bana çok yardım eden aziz dostum Prof. Dr. Kâzım Arısan'a, Mir'ât-ı İstanbul metinleri ile bizdeki metinlerin karşılaştırmasını sağlayan, vezin, kafiye ve kelimelerde çok yardım eden Prof. Dr. Günay Kut'a şükran borçluyum. Bütün bu yardımlara rağmen yaptığım yanlışlıkların hoşgörüsü ile karşılanacağını umarım.

Üsküdar'daki incelemelerimiz sırasında bizimle beraber gezerek incelemelerimizde çok müfit olan Müfit Çevik'e teşekkür ederim.

SüleymaniyeKütüphanesi Müdürü Muammer Ülker'e, Topkapı Sarayı Müzesi'nden Dr. Filiz Çağman'a, Ülkü Altındağ'a, Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nden Şule Aksoy'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bu çalışmanın her safhasında çok yardım eden İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi'mizin uzmanı Celâl Kolay'a, İbrahim Paşa Suyolu haritasının fotoğraflarını çeken Ferhan Baylaçlı'ya, çizimlerde bize yardım eden Dr. İlknur Aktuğ'a ve nihayet kitabın basılması safhalarında büyük özveri ve titizlikle çalışarak en iyi şekilde basılmasını sağlayan Muzaffer Aksoy'a, Renk Ajans ve Oluşur Grafik mensuplarına teşekkürlerimi sunar, bu eserin millî kültürümüzün en önemli parçalarından olan eski su tesislerimizin daha fazla tahrip olmasının önlenmesinde faydalı ve genç araştırmacılara yardımcı olacağını ümit ederim.

İstanbul, Eylül 1991

Kâzım Çeçen

SUMMARY

Üsküdar was an insignificant settlement in the Pre Ottoman period. The widely accepted opinion is that during the Persian sovereignty it was the harbour of Khalkhedon (Kadıköy): it was also the center where the taxes of the towns within the vicinity were collected and thus was called Chrysopolis (Golden City); later on it was called Skytarion from Scutum Latin for Skytos which also meant golden city. The Turks called it Üsküdar. Although a lot of ruins exist all over the Historical Peninsula in Istanbul, nothing but a few columns and capitals which probably belonged to a small monastery were found in Üsküdar.

Üsküdar was conquered by the Turks 101 years before the conquest of Istanbul, i.e. in 1352. The water conveyed through the galleries constructed in the Üsküdar hills were effective in satisfying the needs of the town before it became crowded. As the population grew, the spring waters at the skirts of the Çamlıca hills behind Üsküdar were conveyed to the town by long water supply lines. The two oldest ones were commissioned in 1547 by Mihrimah Sultan, the daughter of Suleiman the Magnificent. Including the two mentioned above there were 18 very long supply lines conveying water to Üsküdar. Beside these, there were numerous short water supply lines. It has been determined that water conveyed by all the water supply lines (short and long) were distributed to 144 points in Üsküdar. Presently none of these have running water except 3 or 4. Some of them have disappeared after the construction of new roads, and fires and the rest are falling into ruins because they have lost their functions.

Another one of the characteristics of the Üsküdar water supply lines and fountains is that an important part of them were commissioned by the mothers and wives of the sultans.

Nearly all the documents and publications found during this study dates from the second quarter of the 20th century. However the Pious Foundations Registration Book which gives the names of the commissioners, the locations and the discharges of the fountains and a map which is found out to have been drawn in 1753 of the İbrahim Paşa water supply line are the oldest documents and contain information on various aspects. In Üsküdar, the water supply lines as well as the distribution network and the water towers

have been totally destroyed and making a survey in the area has become impossible. Therefore, all the fountains and buildings that received water in the town were surveyed and plotted on the city map, and the construction dates and the names of the commissioners were determined from the inscriptions.

Later for various reasons part of the water supply lines and city distribution network were not repaired, various water supply lines were connected to each other, water was conveyed from one line to the other and a lot of branches of the city network were abolished. Besides, while in the original construction the pressure in the pipes which were not very resistant to pressure was controlled by water towers and water was distributed after being measured by lüles; these pipes were later replaced by cast-iron and lead pipes and a new system, very different and incomplete in comparison to the original one was created. The Üsküdar's water supply lines and distribution network plans drawn by İsmail Remzi in 1926 and 1930 show this different and incomplete system.

None of the available documents have a map showing the course of the water supply lines, their discharges and the location of the fountains or any knowledge on the distribution network. However, İsmail Remzi's water supply line plan is the most reliable document, although 3 long water supply lines are missing. As there is no other information, it has been accepted as it is with some corrections and additions.

However, the İbrahim Paşa water supply line map is of great importance as it reflects the original state of the system. But there have been great difficulties in its application to the city map as it was a schematic drawing with no scale. The distribution network plan of this supply line has been drawn according to the existing fountains and water engineering principals were applied to points not clearly determined; thus, it was even possible to plot fountains which do not exist today. During application onto the city map it was found out that the location of some of the fountains were changed.

An exact plan of the supply lines and an almost exact plan of the distribution network showing the original layout of the other 17 supply lines and networks were attained using the same procedure and have been included in this book.

**CHRONOLOGIC LIST OF ÜSKÜDAR'S
WATER SUPPLY LINES**

	Name of the Water supply system	Length of the water supply line (m) (excluding the down town area) (in 1930)	Discharge lüle, masura According to İsmail Remzi and Pious Foundation Book (VD)	Construction date Hegira/ Christian	Remarks
1	Mihrimah Sultan I Mihrimah Sultan II	300 (?) 3000 1700	1.5 lüle VD: 2 lüle + 4 masura	954/1547	Daughter of Suleiman the Magnificent
2	Solak Sinan	2200	1.5 lüle VD: 4 or 7 masura	954/1547	Solakbaşı Sinan Ağa
3	Atik Valide Sultan (Nûrbânû)	15300	13 lüle VD: 11 lüle + 5 masura	990/1582-3	Mother of Murad III
4	Aziz Mahmut Hüdayi	3000	1 lüle VD: 6 lüle + 3 masura	1019/1610	Founder of the Celveti Sect
5	Çinili, Mahipeyker (Kösem) Sultan	9900	3 lüle VD: 6 lüle	1052/1642	Wife of Ahmet I
6	Arslan Ağa	850	3 lüle VD: 3 lüle + 5 masura	1056/1646-47	Kethüda of Sultan's mother
7	Selâmi Ali Efendi	700	1 lüle VD: 4 masura	1088/1677	Şeyh Selâmi Efendi
8	Sarayağası or Kapuağası Yakup Ağa	14000	VD: 1 masura (?)	1089/1678	Kapuağası Yakup Ağa
9	Çınar or Hacı Halil Efendi	500	?	1119/1707	Matbah Emini
10	Cedit Valide or GülnuşValide Sultan	2900	2 lüle VD: 8 lüle + 6 masura	1121/1709	Mother of Ahmet III
11	Tophanelioğlu Mustafa Efendi	3900	3 masura VD: 6 lüle	1140/1727	Mustafa Efendi
12	Damat İbrahim Paşa	14600	6 lüle VD: 8 lüle + 5 masura	1131-1341/ 1718-1728	Grand vizier
13	Ayazma or Mustafa III	1300	1 lüle VD: 4 lüle + 3 masura	1174/1760	Mustafa III
14	Selimiye	5000	2 lüle VD: 11 lüle + 6 masura + 4 hilâl	1217/1802	Selim III
15	Mihrişah Sultan	3800	2 lüle	1217/1802	Mother of Selim III
16	Altunîzade	1600	1 lüle VD: 2 lüle + 5 masura	1282/1862	Altunizade İsmail Zühtüpaşa
17	Paşa Limanı or Cevri Kalfa	1900	1 lüle Cevri Usta VD: 2 lüle	1291/1874	Cevri Kalfa or Hüseyin Avni Paşa

İ.R. =İsmail Remzi, 1 lüle = 8 masura, 1 lüle = 52 m³ /day

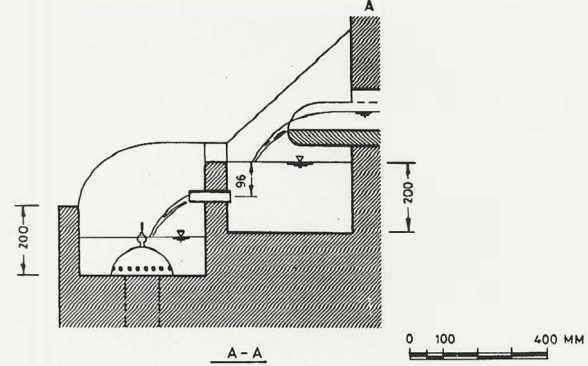
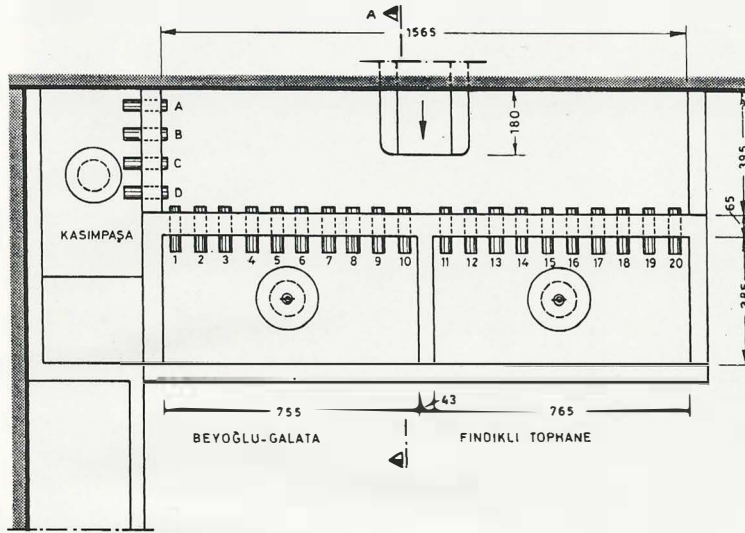
Water measuring systems:

The water measuring systems used at the time functioned as follows: A weir was made at one edge of a stone case to allow the regulation. The level of the water in this chest was regulated so that the water that flows out from the spillway should be only 1 mm

thick.

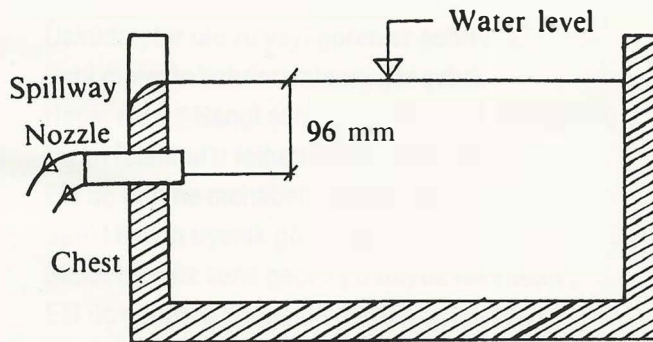
A circular brass pipe is placed in the chest so as to have its axis 96 mm below the water surface. And the discharge from this pipe is determined by its diameter.

Table summarized this information.

Taksim Distribution Chamber and discharge measuring system

**TABLE
DISCHARGE UNITS IN OTTOMAN AREA**

Unit	Nozzle diameter D (mm)	Discharge Q (1/min)
8 Lüle	73.58	288
4 Lüle	52.00	144
3 Lüle	45	108
2 Lüle	36.76	72
1 Lüle	26 (26.40)	36
1 Kamış	13	9
1 Masura	9.19	4.5
1 Çuvaldız	4.49	1.125

1 lüle=4 kamış= 8 masura= 32 çuvaldız=64 hilâl

Discharge measuring system at Sultan Mahmud Dam

Üsküdar'ın Topkapı Sarayı'ndan görünüşü

İSTANBUL FETHİNİ GÖREN ÜSKÜDAR

Üsküdar, bir ulu rü'yayı görenler şehri !
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri,
Hepsi der : “ Hangi şehir görmüş onun gördüğünü ?
Bizim İstanbul'u fethettiğimiz mutlu günü ! ”
Elli üç gün ne mehâbetli temâşa idi o !
Sanki halkın uyanık gördüğü rü'ya idi o !
Şimdi beşyüz sene geçmiş o büyük hâtıradan ;
Elli üç günde o hengâme görülmüş buradan ;
Canlanır levhası hâlâ beşer ettikçe hayâl ;
O zaman ortada, her sâniye, gerçek bir hâl.

Gürlemiş Topkapıdan bir yeni şiddetle daha
Şanlı nâmıyle “Büyük Top” denilen ejderha.
Sarfedilmiş nice kol kuvveti gündüz ve gece,
Karadan sevk edilen yüz gemi geçmiş Halic'e ;
Son günün cengi olurken, ne şafakmış o şafak,
Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak,
Görmüş İstanbul'a yüzbin meleğin uçtuğunu ;
Saklamış durmuş, asırlarca, hayâlinde bunu.

Yahya Kemâl

Mihrimah Camii ve III. Ahmet eşmesi

I

GİRİŞ

Şemsi Paşa Camii

İstanbul Boğazı'nın Marmara Denizi ile birleştiği yerde kurulan Üsküdar, bütün özellikleri ile öz bir Türk şehridir. Roma ve Bizans devirlerinde Üsküdar'da birkaç küçük dini binanın dışında hiçbir önemli eser yapılmamış ve o devirlerde Üsküdar çok küçük bir yerleşim yeri olarak kalmıştır. İstanbul'un tarihi yarımadasının her tarafında Bizans ve Roma devrinde kalan eserlere tesadüf edilmesine mukabil, Üsküdar'da birkaç parça sütun ve sütun başlığından başka bir şeye rastlanmamıştır. Üsküdar'ın şehir haline gelmesi Türklerin eline geçmesi ile başlar.

Engabeli bir arazi üzerine kurulmuş olan Üsküdar'ın düz yerleri oldukça azdır. Bu düz yerler eskiden deniz iken Bülbül Dere, Çavuş Dere ile diğer küçük derelerin getirdikleri sürüntü maddeleri ile dolmuştur. Çavuş Hayrettin ve İnkılap Mahalleleri bu düzlük yerlerdedir ve bunların sınırlarından tepelerin dik yamaçları başlar. Üsküdar'ın denize inen yamaçları da çok diktir. Şehrin kuzey-doğusunda yükselen Büyük ve Küçük Çamlıca tepelerinin denizden yükseklikleri 262 m ve 229 m olup İstanbul'un en yüksek tepeleridir. Nuhkuyusu Caddesi ve Sultan Tepe ile sınırlanan Üsküdar'ın yerleştiği Toygar Tepe, Açık Türbe, İhsaniye, Bağlarbaşı ve Sultan Tepe'nin yükseklikleri 50 ile 100 m arasında değişir. İstanbul'un her tarafında olduğu gibi Üsküdar'da sağlıklı kentleşme bugün şehir hudutlarını zorlamakta ve şehrin eski karakterini günden güne kötü yönde değiştirmektedir.

Eskiden Çamlıca tepeleri ve etekleri tamamen çamlarla kaplıymış. Bu yüzden yağın yağmurlar toprağa nüfuz ederek menbaların debilerini artırarak şehrin ihtiyacı karşılanabiliyormuş. Kentleşmenin bu yönden de çok olumsuz tesiri görülmektedir.

1.1. TARİH

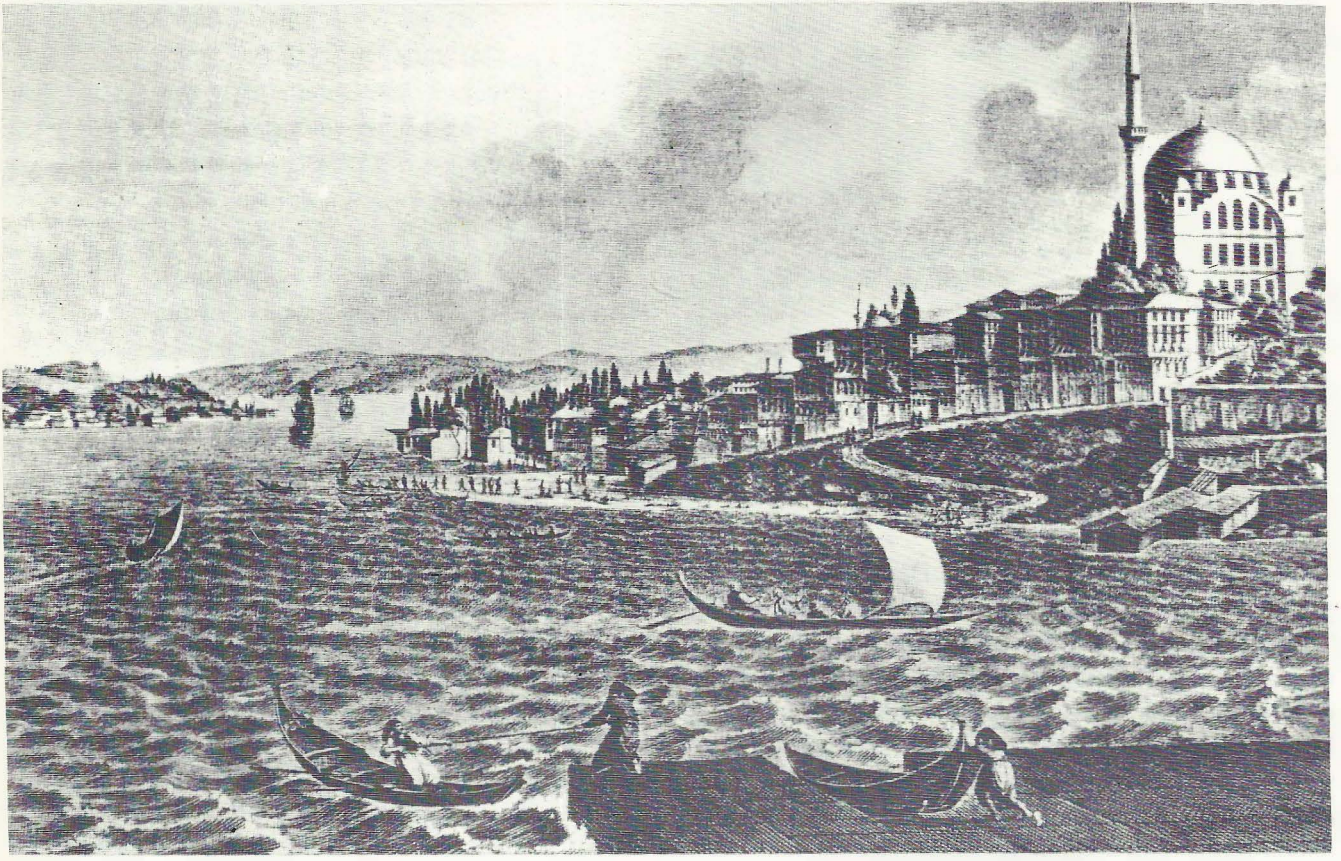
Üsküdar'ın en eski adının Khrysopolis olduğu ve bu sözcüğün MÖ. VII. yy.da şehrin kurucusu kâhin Khryses'in kızı Khryseis'in adından veya altın anlamı-

na gelen Khrysos'dan geldiği ileri sürülür. Eskiden Kalkhedon'un (Kadıköy) bir limanı olarak kurulan Üsküdar'ın Pers hakimiyeti devrinde, civar şehirlerden alınan vergilerin burada toplanması dolayısıyla, Khrysopolis (altınşehir) diye anıldığı da iddia edilir. Üsküdar'a daha sonraları Grekçe Skytos (ham ve tabaklanmış deri) sözcüğünden Skytarion, Roma devrinde Skytos'un latince karşılığı olan Scutum'dan Scutari denmiştir. Zamanla Scutari değişmiş, Türkçe Üsküdar olarak kullanılmıştır. Milattan önce 404 yılında Atinalı kumandan Alkibiades Üsküdar'ı bir sur ile çevirerek getirdikleri ganimetleri burada satmıştır.

S. Eyice (Bizans Devrinde Boğaziçi s.49-53) Bizans devrindeki Üsküdar hakkında özetle şunları yazar:

"Anadolu tarafının Boğaziçi'nin en güneyindeki başlangıcı olan Üsküdar, Bizans devrinde Khrysopolis yani Altınşehir adıyla tanınıyordu. 12. yy.da Salacak burnu (Damalis)'ndaki bir yazlık sarayın Skutarion olarak adlandırıldığı bilinir. Tarih yazarı Khoniates'e göre imparator Manuel Komnenos (1143-1180) son günlerinde hayatını uzatacak şifayı bulma ümidiyle burada kalmıştı. İstanbul önlerine 1203'de gelen Dördüncü Haçlı Seferi kuvvetleri önce Escutaire dedikleri Üsküdar'ı işgal etmişlerdi".

Eyice Bizans Devrinde Üsküdar'da sadece büyük ve önemli Khrysopolis ve Philippikos manastırı adı altında bir manastırın bulunduğunu ve bazı küçük manastırların ise hiçbir iz bırakmayarak kısa zamanda kaybolduğunu yazar. *"Tek büyük dinî tesisin 10. yüzyılda adının tarihten çekilmesine ve ötekilerin ise 14. yüzyıla kadar peş peşe sıralanan kısa ömürlü manastırlar olduğuna göre, hep aynı yerin gittikçe küçülerek ve ad değiştirerek ömrünü sürdürdüğüne de ihtimal vermek mümkündür. Üsküdar'da Bizans devrine inen hiçbir iz görülmediği gibi ufak buluntuların da olmayışı bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca, Türk devrinde başlıbaşına bir şehir halinde gelişen bu yerde esası*

Melling'in Salacak'ı gösteren gravürü

kilise olan hiçbir cami veya mescid de olmayışı dikkat çekicidir. III. Mustafa tarafından bir Osmanlı devri sarayının arazisi üstüne 1757-1774 yılları arasında yaptırılan Ayazma Camiinin bu adı belki Bizans Çağına kadar inen bir ayazmadan aldığına ihtimal verilebilir. Belki Philippikos-Khrysopolis manastırı burarlarda idi. Üsküdar'ın en yüksek kısmında, Karacaahmet mezarlığının Bağlarbaşı Caddesine açılan kapısı yanında görülen büyük Bizans sütun başlıkları ile Ahmediye Camii avlu kapısı dibinde duran, dibek veya yalak olarak içi oyulmuş iri bir başlık da, eğer daha uzak yerlerden getirilmediler ise, Üsküdar'daki Bizans manastırının kalıntıları olarak görülebilir. Üsküdar Bizans devrinde Anadolu ilçelerine uzanan keravan yolunun başlangıcı, bitimi ve karşıya geçişin iskelesi karakterini alamadığı gibi bir yerleşme yeri olarak da tarihe geçmemişti. Kısacası Üsküdar'ın başlıbaşına bir şehir görünüşü alması ve bütün askeri ve ticaret yollarının düğüm noktası olarak en önemli bir iskele başı olarak gelişmesi ancak Türk devrinde olmuştu".

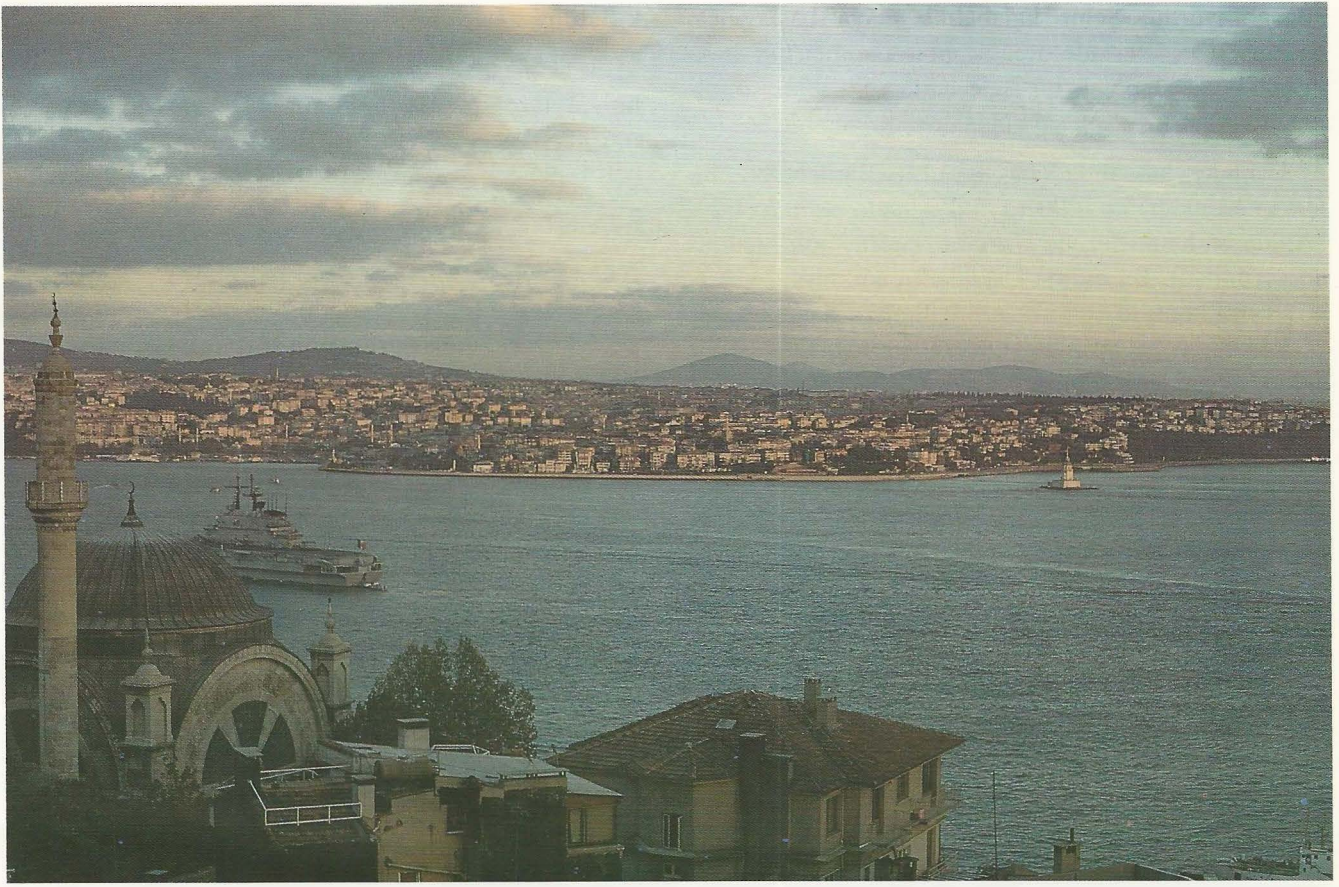
Üsküdar müslüman Arapların İstanbul kuşatmasında üs olarak kullanılmış, 672 yılında Ebu Eyyub'un da bulunduğu İslâm ordusu burada karargâh kurmuştur. 806 yılında Harûn-al Raşid Üsküdar'da kalmış, efsâne kahramanı Battal Gazi'nin menkıbelerinin bir bölümü

de Üsküdar'da geçmiştir. (Bak. İslâm Ansiklopedisi 13. cilt s.127-128 T. Yazıcı ve İ.H. Konyalı, cilt I, 3-38).

1071 Malazgirt Zaferinden sonra 1080-81 yılında Kutulmuş oğlu Süleyman Şah Üsküdar'a girdiğine göre Türkler bundan 910 sene önce Üsküdar'a ayak basmışlardır.

Bizans imparatoru Kontakuzinos'un kızı ile evlenen Orhan Gazi 1347 yılında kayınpederi ile Üsküdar'da buluşmuş, Venediklilere yenilen Cenevizlilerin yardım istemesi üzerine 1352 yılında yani İstanbul'un fethinden tam 101 yıl önce Üsküdar'ı almıştır. Üsküdar İstanbul'un fethinden önceki devirlerde Osmanlıların en önemli üssü olduğu gibi, fetihten sonra da Anadolu'dan başlayan bütün seferlerde orduların ikmal ve teçhiz edildiği yer olmuş, hemen her sefer hareketinin başlangıcı buradan yapılmıştır.

İstanbul'un her tarafında olduğu gibi, Türk mahalleleri Üsküdar'da da camilerin etrafında gelişti. Bu eski camiler, Rum Mehmet Paşa (1471-72), Kaptan Paşa (Hamza Fakih) (1499), Davud Paşa (1505), Selman Ağa (1508) ve Mihrimah camileridir (1547). Bunların hepsi boğaza yakın bölgede olduklarına göre şehrin merkezinin de bu bölgede olduğu anlaşılır. İlk devirlerde Üsküdar çok kalabalık olmadığı için tepelerin içine açılan küçük galerilerden gelen sular ihtiyacı kar-

HAYAL ŞEHİR

Git bu mevsimde, gurup vakti, Cihangir'den bak!
Bir zaman kendini karşıdaki rü'yâya bırak!
Başkadır çünkü bu akşam bütün akşamlardan;
Güneşin vehmi saraylar yaratır camlardan;
O ilâh isteyip eğlence hayalhânesine,
Çevirir camları birden peri kâşanesine.
Som ateşten bu saraylarla bütün karşı yaka
Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka.
Mestolup içtiği altın şarabın zevkinden,
Elde bir kırmızı kâseyle ufuktan çekilen,
Nice yüz bin senedir şarkın ışıık mîmârı
Böyle mââmûr eder ettikçe hayâl Üsküdar'ı.
O ilâhın bütün ilhâmı fakat ânidir;
Bu ateşten yaratılmış yapılar fânîdir;
Kaybolur hepsi de bir anda kararmakla batı.

Az sürer gerçi fakîr Üsküdar'ın saltanatı;
Esef etmez güneşin şimdi neler yıktığına;
Serviler şehri dalar kendi iç aydınlığına,
Ezelî mağfiretin böyle bir ikliminde
Altının göz boyamaz kalpı kadar hâlisi de.
Halkının hilkati her semtini bir cennet eden
Karşı sâhilde, karanlıkta kalan her tepeden,
Gece, birçok fıkârâ evlerinin lâmbaları
En sahîh aynadan aksettiriyor Üsküdar'ı.

Yahya Kemâl

şılayabiliyordu. Şehir kalabalıklaşmaya başlayınca, Mihrimah isalelerinde olduğu gibi, Çamlıca'nın eteklerindeki menbalar uzun isale hatları ile şehre akıtılmağa başlandı ve çok sayıda isale hattı yapıldı.

Üsküdar hakkında çok ayrıntılı bilgiler İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1000 sayfadan fazla olan 2 ciltlik "Abide ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi" adlı kitabında verilmiştir. Bu eserde Üsküdar'ın adı, tarihi, vakıfları, cami, mescid ve türbeleri, hattatları, namazgâhları, tekke, zaviye ve hangâhları, imarethaneleri, vakıf suları, çeşmeleri, sebilleri, kuyuları, maksemeleri, sarayları, köşkleri, konakları, medreseleri, mektepleri, kışlaları, hastahaneleri, hanları, bahçeleri gibi hususlara temas edilmiştir. Ancak su tesisleri hakkındaki bilgiler yalnız 10 sayfaya sığdırıldığı için çok eksiktir. İ.H. Konyalı Üsküdar'da tespit edebildiği çeşmelerin kitabelerini de okumuş ve bu eserine eski harflerle yazarak koymuştur. Ancak bunlarda çok yanlış vardır.

Üsküdar'ın ayrıntılı tarihine girmeyeceğiz. Zaten bu hususta yetkili de değiliz.

Üsküdar'ın bir şehir haline gelmesinin Osmanlı devrinde olduğu açıkça görülmektedir. Büyük su tesislerinin yapımına da yine Türklerin eline geçmesinden sonra başlamıştır.

1.2. OSMANLI DEVRİNDE ÜSKÜDAR'IN VAKIF SU TESİSLERİ

Üsküdar'ın suyunu temin eden en az 18 bağımsız vakıf isale ile bu isalelerin beslediği çeşmelerin, şadırvanların, camilerin dışında bir çok tek vakıf çeşmeleri de vardır. Vakıf Defterinde Üsküdar hudutları içerisindeki (Çamlıca, Kuzguncuk, Dudullu vb. yerler hariç) çeşme, cami, dergâh, kilise gibi su dağıtılan yerlerin sayısı 144'dür. 1924 yılında Üsküdar'daki bütün vakıf malları tespit eden belgede de, Ümraniye ve Bulgurlu, Çamlıca hariç, yine aynı sayı bulunmuştur. Vakıf Defterinde ve 1924 yılındaki belgede gösterilen vakıf sulara ait bütün bilgiler bu eserin sonuna eklidir.

Üsküdar'ın vakıf sularının incelenmesinde tutulan yolu açıklamadan önce vakıf hakkında bazı bilgileri vermek yerinde olacaktır:

Vakıf bir kişinin malından veyahut parasından ayırdığı bir bölümü hayıra tahsis etmesi, toplumun ihtiyacı olan bir hizmeti karşılık beklemeden yapmasıdır. Vakfeden kimseye vâkıf denir. Vakfın gelir getiren ve gelir getirmeyen iki çeşit malı vardır. Medeni kanun kabul edilmeden önce kurulan vakıflar üçe ayrılır:

1- Mazbut Vakıflar: Bunlar Vakıflar Nezareti veya idaresi tarafından yönetilen bir bütün halinde tüzel kişiliği olan vakıflardır.

2- Mülhak Vakıflar: Vakfı kuran kişinin çocukları tarafından yönetilen her biri ayrı tüzel kişiliği haiz va-

kıflardır.

3- Cemaat ve Esnafa mahsus Vakıflar: Bunlar azınlıklara ait olup onların dini, kültürel, sosyal ihtiyaçlarını karşılayan vakıflardır. Esnafa mahsus olanlar ise belirli meslek gruplarına hitap ederler.

Mazbut ve Mülhak vakıflar ikiye ayrılır:

1- Hayrî Vakıflar: Vakfın gelirinden öncelikle hayır şartının yapılıp, gelirinden artan olursa, genellikle vakfı kuranın çocuklarına bırakılan vakıflardır.

2- Zürrî Vakıflar: Hayır şartı olmayıp, sırf vakfı kuranın evladının faydalanması için kurulan vakıflardır.

Cami, hastahane, çeşme, okul, medrese gibi vakıflar hiçbir gelir getirmeyen sırf hayır amacıyla yapılan vakıflardandır.

Bugün Üsküdar diye tarif edilen bölge ile eskisi arasında fark vardır. Eski tanımlamaya göre Nuhkuyusu Caddesi, Sultan Tepesi'nin altından geçen yoldan itibaren denizle aradaki bölge ve Selimiye Kışlasının etrafı Üsküdar bölgesidir. 1924 yılında Üsküdar'daki vakıf taşınmazları tespit eden belgede de 144 çeşme, şadırvan vb. tesisler kayıtlıdır. 1945'de Tanışık'ın yazdığı kitapta kitabeleri olan ve olmayan, kitabeleri bir tarafa atılmış bulunan veya Mir'ât'da bulunan kitabe yazıları ile beraber 102 çeşme hakkında bilgi verilmiştir. İ. H. Konyalı'nın kitabında ise Kadıköy hariç İstanbul Boğazi'nin Anadolu tarafındaki 138 çeşmenin kitabeleri eski harflerle yazılmıştır.

Yerinde yapılan incelemelerde eldeki bütün belgelerin yardımı ile bugüne kadar bilinmeyen bir kaç yeni çeşme veya bunların kalıntıları bulunarak halen Üsküdar'da 105 çeşme tespit edildi.

1924 tarihli belgede ise Üsküdar'daki bütün vakıf taşınmazlar yazılmış, durumları açıklanmış, ayrıca su terazileri, maksemeler, hazneler, kuyular hakkında da bilgiler verilmiştir. Bugün 105 kadar yıkık ve perişan haldeki çeşmenin 1924 yılında sağlam durumda ve 136 tane, bugün ancak 3 tanesi kalmış olan su terazilerinin ise 21 tane olduğu bu belgeden anlaşılmıştır.

1.3. ÜSKÜDAR'IN VAKIF SU TESİSLERİNİN İNCELENMESİ

Üsküdar'da Roma ve Bizans devrinden kalan bir su tesisine rastlanmadığı daha önce de belirtilmişti. O devirlerde Üsküdar önemli bir yer olmadığı için küçük birkaç menbaın suyu (Ayazma) ihtiyacı karşılayabiliyordu.

Eldeki belgelere ve incelemelere dayanarak Osmanlılar devrinde yapılan önemli isale hatları tespit edilebildi. Yapılış tarihi sırasıyla bu su yolları şunlardır:

Mihrimah (2 ayrı isale), Solak Sinan, Atik Valide

97. *Porteurs d'eau.*

(Nûrbânû), Hüdâî, Çinili (Mahıpeyker=Kösem), Arslan Ağa, Selâmi Ali Efendi, Kapuağası Yakup Ağa, Hacı Halil Efendi veya Çınar Çeşme, Cedit Valide (Gülnuş Emetullah), Tophanelioğlu, Damat İbrahim Paşa, Ayazma (III. Mustafa), Selimiye (III. Selim), Mihrişah, Altunîzade, Paşa Limanı veya Cevrîkalfa (Hüseyin Avni Paşa).

Bilinen bu büyük isalelerden başka küçük isalelerin de bulunduğu kesindir. Nitekim Nâzım'ın kitabında 17 tane küçük isalenin de adı verilmiştir. Bilgi eksikliği dolayısıyla dağıtım planına bunları çizmek mümkün olamamıştır.

Görüldüğü üzere büyük isalelerden 6 tanesi Hanım Sultanlara aittir. İstanbul tarafında ise yalnız bir tane, Mihrimah Camiinin suyunu temin eden küçük isale, Kanûni'nin kızı Mihrimah Sultan tarafından yaptırılmıştır. Üsküdar suyolları bu yönden de ayrı bir özellik taşır. Osmanlıların ilk devrinde de Üsküdar'a nasıl su temin edildiği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. İlk camilerden Rum Mehmet Paşa, Kaptan Paşa ve Davut Paşa'nın su ihtiyacı herhalde tepelerin içerisine açılan küçük galerilerden gelen sular ile karşılanıyor ve kalabalık olmayan şehre küçük menbalar kâfi geliyordu.

Yukarıda adı geçen 18 isalenin hepsi Çamlıca tepelerinin eteklerinden çıkan menbaları toplayarak 3-15 km uzunluğundaki isale hatları ile şehre su getirir, çeşme, cami, şadırvan, dergâh ve hamamlara dağıtıldı. Bugün suyollarının hepsi harap olmuştur. Birkaç küçük tek çeşmenin dışında hepsinin suyu kurumuş, çeşmelerin bir bölümü yıkılmış, üzerleri kirletilmiş yalakları çöplerle dolmuştur. Bazı çeşmelerin kitabelerinin üzeri yeşil renkte yağlıboya ile boyanarak yazıları okunmaz hale getirilmiş ve yazıların güzelliği yok edilmiştir. Bir çoğunun da üzerlerindeki tuğralar kazınmış veya çalınmıştır.

Bu çalışmanın asıl amacı harita üzerine isale hatlarını ve şehir içi dağıtım şebekesini çizmek, şehir planı üzerine çeşme, şadırvan gibi su alan yerleri işaretlemek, isale ve çeşmelerin yapılış tarihlerini ve debilerini tespit etmektir.

Çeşmelerin rölevellerinin yapılması ve mimarî değerlerinin belirtilmesi araştırmanın dışında bırakılmıştır. Bu konu ayrı bir araştırma olarak ele alınmalıdır.

Çeşmelerin hangi sulardan beslendiğini anlamak için kitabelerinin okunması ve yapılış tarihinin bilinmesi de gerektiğinden bütün kitabeler okunmuş, yapım tarihleri verilmiş ve çeşmeler şehir planına yerleştirilmiştir. Ayrıca Vakıf Defterindeki kayıtlar ile karşılaştırılarak bunların debileri ve vâkıfları da belirtilmiştir.

Arazi üzerinde yapılan incelemelerin dışında aşağıdaki kitap ve belgelerden faydalanılmış ve şehirde ya-

pılan incelemeler sonunda isale hatları ile dağıtım şebekesi çizilmiştir.

1.3.1. İncelenen Kitaplar ve Manüskriller

1- Şehremaneti Sular Müdürü Nâzım,

İstanbul Vilâyeti Şehremanetine Evkaftan Devr olunan Sular.

İstanbul 1341 (1925), (Eski Harflerle).

Bu eserde Üsküdar suyollarının isale hatları hakkında bilgiler verilmiş, ancak her su yoluna ait (1925 yılında mevcut) olan birkaç çeşmenin adı da yazılmıştır. İsale hatları anlatılırken tarlalar ve bahçeler şahısların adları ile verildiğinden bu kitaptan faydalanma imkânı maalesef kısıtlıdır.

2- Galip Ata

İstanbul Evkaf Suları.

Sıhhiye Mecmuası No. 16, İstanbul 1922. (Eski Harflerle).

Bu eserde verilen bilgiler özet olduğundan çok az faydalanılabilir.

3- Hilmi Tanışık

İstanbul Çeşmeleri

Cilt II. İstanbul 1945, Maarif Matbaası, s.253-480

Çeşmeler bakımından geniş bilgi alınabilecek çok faydalı bir kaynak kitaptır. Ancak resimleri kötü basılmış olduğundan, bugün mevcut olmayan çeşme ve kitabelerin resimlerini bu eserden almak mümkün değildir. Kitap iyi tasnif edilmiştir. Üsküdar çeşmeleri kronolojik sıraya göre de verilmiş ayrıca indeks ile çeşitli sıralamalar kitabın sonuna eklenmiştir. Bu değerli eserde yalnız çeşmelerin adları, bulundukları yer ve tarih beyti ile şiiri yazan ve çeşmeyi vakfedenler hakkında özet bilgiler vardır. İsale hatları, çeşmelerin hangi isaleden beslendiği, debileri, şehir şebekesi hakkındaki bilgilere hiç temas edilmemiş, şehir planına da işaretlenmemiştir.

4- İbrahim Hakkı Konyalı

Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi

Cilt I, 1976; Cilt II, 1977, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası.

Üsküdar hakkında birçok ayrıntılı bilgileri içeren bu eserde çeşmelerden bir bölümünün kitabeleri tam olarak eski harflerle kayıt edilmiştir. Kitapta isale hatlarından hiç bahis edilmemiş, çeşmelerin hangi isaleden beslendiği belirtilmemiş olduğu gibi hiçbir şema da verilmemiş ve dolayısıyla şehir haritası üzerinde yerleri de işaretlenmemiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın bu kitabında verdiği

100 sene evvelki Üsküdar'da pazar yeri (Warwick Goble)

100 sene evvelki Üsküdar'da çiçek pazarı (Warwick Goble)

1934 tarihli Şehir Rehberi'nden Üsküdar planı

çeşme kitabelerinde kelime yanlışları ve çok sayıda beyit ve satır atlamaları olduğu tespit edildiğinden kitabeler yeni baştan yerinde veya çekilen fotoğraflardan okunup kontrol edilerek yazılmıştır.

5- Kâzım Çeçen

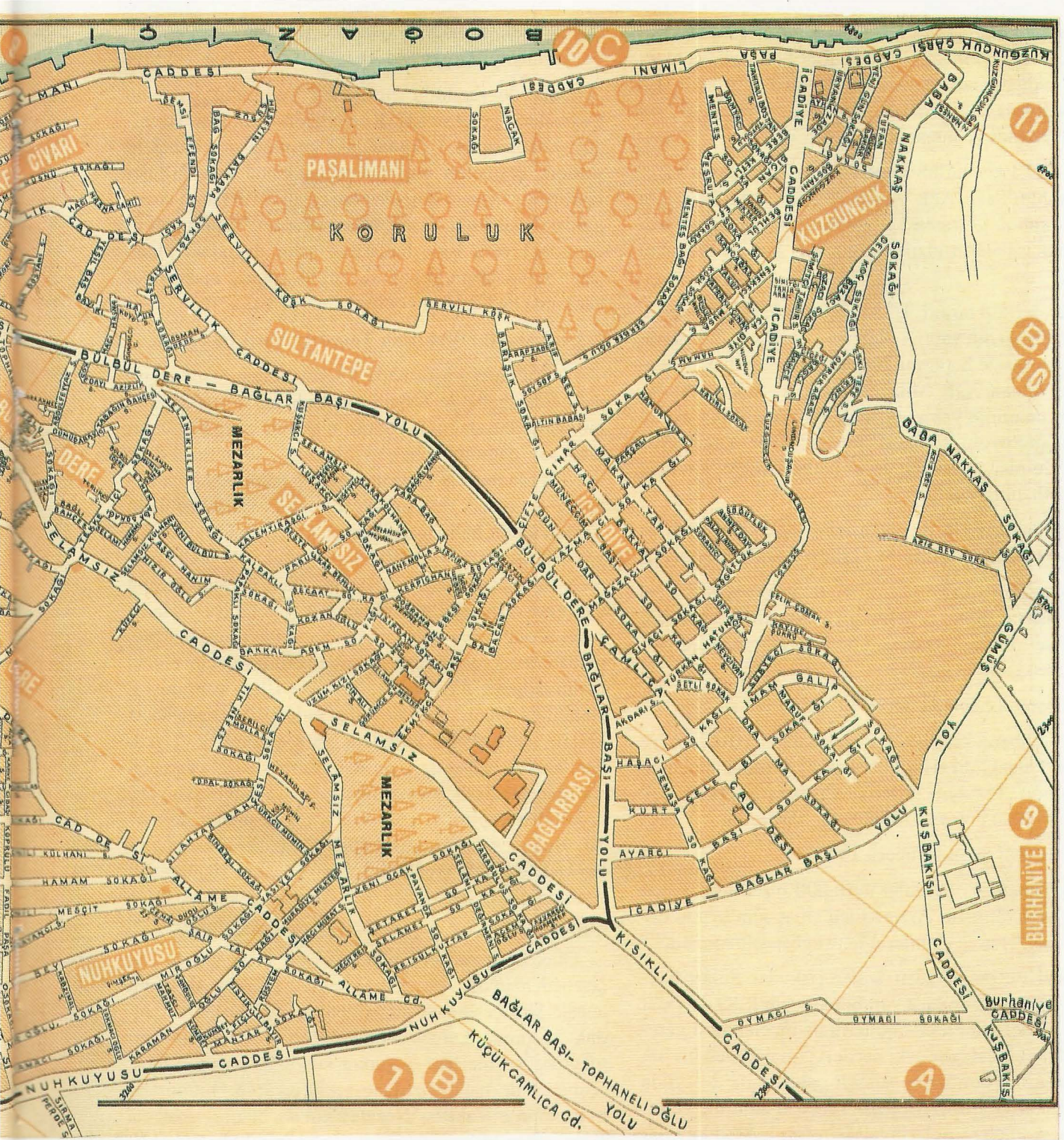
İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri

İTÜ yayınları, 1984.

İstanbul'daki bütün Osmanlı Devri su tesisleri hakkında bilgiler ve resimler ile Vakıf Defterinde İstanbul'daki

bul'daki 1553 çeşmenin adı, adresi, vâkıfı ve debisi verilmiştir. İsaleler hakkında da özet bilgiler vardır.

6- Günay Kut tarafından Mehmed Râif'in "Mir'ât-ı İstanbul" adlı iki ciltlik eserinin ayrıntılı kritiği ile indeks Hatice Aynur tarafından yapılan çalışmanın manuskriptleri ile karşılaştırmalar yapıldı, vezin, kelime ve tarihler bu çalışmaya göre de düzeltildi. Ancak çalışmanın amacı Mir'ât-ı İstanbul'dakileri aksettirmek olduğundan orada bulunmayan kitabelerde bu karşılaştırma yapılamadı.

1.3.2. İncelenen Suyolları Haritaları ile Şehir Haritaları

1. Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde, Damat İbrahim Paşa Suyoluna ait 3336 numaralı suyolu haritası.

Bu harita ölçeşsiz ve şematik olup 0,30x18 m boyutlarındadır. Bu haritanın bütün yazıları okundu, 1753 yılındaki durum ile belgelerdeki kayıtlar karşılaştırıldı, şehir içerisinde yapılan incelemeler ve yoğun uğraşmalar sonunda bugünkü harita üzerine isale hattı işlenebildi ve ilk dağıtım şebekesi çizilebildi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

2. Üsküdar'ın suyollarının isale hatları ve şehir şebekesi üzerine İsmail Remzi'nin çizdiği, ayrı tarihlerde yapılmış olan 3 suyolu planı:

Bu planlar incelemelerimizde çok yararlı oldu, bu planların eksikleri tamamlandı, yanlışlıkları düzeltildi.

a. 31.3.1926 tarihli İsmail Remzi'nin yaptığı vakıf suların Üsküdar içerisinde dağıtım şebekesini gösteren eski harflerle hazırlanmış olan 1/4000 ölçekli ve tesviye-eğrileri de olan plan, yalnız yapıldığı tarihteki durumu aksettirmektedir. Vakıf suların dağıtım kolları-

nın birçoğu iptal edilmiş, birçok dağıtım kolu birleştirilmiş, bir suyolundan diğerine font borularla su aktarılmış olduğundan şebekenin sistemi değişmiştir. Bu planda çok az sayıda çeşmenin yeri işaretlenmiştir. Bu plan düzeltilmiş ve tamamlanmıştır.

b. 27.9.1929 tarihli İsmail Remzi tarafından yapılan İbrahim Paşa, Atık Valide ve Selimiye isalelerinin bir bölümünü gösteren 1/10.000 ölçekli tesviye eğrili plandaki isalelerin çizilen bölümleri ise aynen kabul edildi.

c. 28.5.1930 tarihli, 1/25.000 ölçekli, tesviye eğrili, İsmail Remzi'nin yaptığı plan ise Üsküdar'ın 16 büyük suyolunun isale hatlarını gösterir. Bu isale hatları içerisinde Arslan Ağa, Mihrimah, Çınar, Selâmi Ali Efendi isalelerinin yalnız bir bölümü gösterilmiş, ikinci Mihrimah Suyolu ise hiç gösterilmemiştir. Yakup Ağa isalesi de planda yoktur. İsale hatlarının çizimlerinde bazı yanlışlıklar vardır.

6. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1925-28) yapılmış olan 1/5.000 ölçekli tesviye eğrili Üsküdar şehir planı:

Eski sokak adlarını, camileri, tekkeleri gösteren bu renkli harita, bilhassa şehir planı bakımından, önem taşır. Plan camileri, tekkeleri ve bazı ana cadde ve sokakları eski adıyla gösterir.

7. İstanbul Şehir Rehberi, 1934.

Bu rehberdeki Üsküdar haritaları 1/10.000 ve 1/20.000 ölçeklidir. Haritalar hakiki duruma tamamen uymaktadır. Tesviye eğrileri çizilmemiştir. Ölçeği çok küçüktür fakat çok yararlı bir şehir haritasıdır.

8. İstanbul Şehir Rehberi, 1989.

Bu rehberdeki haritalar 1/10.000 ölçeklidir. Fakat birçok yeri yanlışır. Arzu edilen amaç için uygun değildir. Abideler ve camilerin hepsi gösterilmemiştir.

Bütün bu belgelerden başka Üsküdar Suları hakkında sağlam bir sonuca varabilmek için İSKİ'de vakıf sulara ait defterlerdeki kayıtların da incelenmesi gerekir. Böyle bir çalışma eski harfleri çok iyi bilen bir uzmanlar grubu tarafından sürekli çalışma ile 2-3 yılda sonuçlandırılabilir. Defterlerde, suların tamirine ve şahıslara, çeşmelere, suların tahsisine ait hukuki kayıtlar da vardır. Yer adları çok değiştiği için verilen bilgilerin şehir haritası üzerine tatbiki çok zordur. Bu yüzden çok sayıda ve oldukça karışık olan bu defterlerin incelenmesi sonucunda da tam sağlıklı bir şebeke çizilmesi mümkün değildir.

1.3.3. Belgelerin Değerlendirilmesi

Üsküdar Sularına ait en önemli belge Damat İbrahim Paşa suyollarına ait şematik ve ölçeksiz haritadır. Harita sulu boya ile renklendirilmiş, Kavak Sarayı ile Şerefâbâd Kasrı çizilmiştir. Harita suyolunun ilk şebekesinin nerelere su verdiğini göstermesi bakımından

büyük önem taşır. Ne yazık ki yalnız İbrahim Paşa suyolu için yapılmıştır.

Önce de yazıldığı gibi gerek Tanışık'ın "İstanbul Çeşmeleri" gerekse İ.H. Konyalı'nın "Üsküdar Tarihi" adlı kitaplarında Üsküdar'daki çeşmelerin kitabeleri, şairleri, çeşmeleri yaptıranlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ancak bu eserlerde çeşmelerin hangi suyolundan beslendiği, debilerinin ne olduğu, şehir planı üzerindeki yeri, isale hatlarının şehir dışındaki planı, şehir içi dağıtım şebekesi, su terazileri, maksemeler hakkında hiçbir bilgi yoktur.

1.3.4. Üsküdar Vakıf Su Tesisleri Nasıl İncelendi

Yaptığımız araştırmada 18 suyolunun şehir dışındaki isale hattı ile Üsküdar'a girdikten sonraki bölümü, galeriler, dağıtım kolları, maksemeler ve her suyoluna ait dağıtım şebekesi çizilmiş, su terazilerinin mevcut olanları ile mevcut olmayıp hakkında bilgi bulunan çeşmeler, yerlerine kesin olarak işaretlenmiştir. Yerleri kesin belirlenemeyenler içi boş daire şeklinde gösterilmiştir. Bu işlemleri yapabilmek için bütün çeşmelerin, maksemelerin yerlerinin arazi üzerinde tespit edilmesi, kitabelerinin okunması gerekmiştir. Halen mevcut olan veya olmayan bütün çeşmelerin şehir planı üzerindeki yerlerinin işaretlenebilmesi için eldeki bütün belgeler incelenmiş, ona göre işlem yapılmıştır. Hakkında hiçbir belgede bilgi elde edilemeyen isale kolları ise hidrolik kurallara göre çizilmiştir. Üsküdar'daki 18 bağımsız isale hattının beslediği çeşmelerin dışında, başlı başına suyu olan ve hayır sahipleri tarafından yaptırılan çok sayıda tek çeşmeler de vardır. Bunlar sularını, engebeli bir arazide kurulmuş olan Üsküdar'daki tepelerin içerisine açılan küçük galerilerden veya özel isale hatlarından gelen sulardan sağlardı.

Önce de yazıldığı gibi Vakıf Defterinde kayıtlı 144 çeşmeden yıkık veya yalnız temeli kalanlar da dahil ancak 105 çeşme tespit edilebilmiştir. Vakfeden öldükten sonra, akrabalarının gelirleri onarıma kâfi gelmeyince çeşmelerin çoğunun suyolları harap olmuş, çeşmeler de bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştur. Son devirde Vakıflar Nezareti'nin de bütçesi onarıma yetmeyince birkaç isale veya dağıtım şebekesinin birleştirilmesi yoluna gidilmiş, bazen bir suyolundan diğerine aktarma da yapılmıştır. Künklerle yapılan dağıtımda, künkler 1 atmosferden daha fazla basınca dayanmadıkları için, basıncı kontrol etmek ve dağıtımda debileri ölçmek amacıyla, çok sayıda su terazisi de inşa edilmiştir. Zamanla künklerden ibaret dağıtım kolları yerine pik, kurşun, galveniz borular kullanılarak dağıtım şebekesi basınçlı olarak çalıştırılmış, şebekenin ilk durumu ile hiç ilgisi olmayan yeni bir dağıtım sistemi meydana gelmiştir.

İşte 1926'da İsmail Remzi'nin çizdiği dağıtım pla-

نور کبهری اسانوں کے لئے طرزِ نظم و طبع ایتدیر بہارِ سحرِ غربطہ سی

۷

عرب زاده باشی

پاشا الیمانی

سلطان تپہ می

بیل دره سی

چاوش دره بوسستانی

طوبى طامعون

قارلق بایری

يا ماضي قيو

احسانیه

قوله احمد بن حنبل

تخليخانه

1925-28 yılları arasında yapılan Üsküdar planı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

14
17
10
12
12
11
1.
9
8
7
0
6

nı birçok dağıtım kolunun iptal edildiği, çok az sayıda çeşmenin işaretlendiği böyle karmakarışık bir şebeke-nin planıdır. İşaretlenen az sayıdaki çeşmelerin de ço-ğunun suyunun akmadığı bu planda belirtilmiş ve El-malî'dan gelen su ile beslenen 10 çeşmenin yeri de yaklaşık olarak gösterilmiştir.

Bu araştırmadaki 18 isale hattının 16'sının menba-dan Nuhkuyusu Caddesi'ne kadar olan bölümü İsmail Remzi'nin 1929 ve 1930 yıllarında tesviye eğrili harita üzerine çizdiği planlarından düzeltmeler yaparak alın-mıştır. Bu planları yeniden çizmek veya bunlara yapı-lan katmaları eklemek, belge ve bilgi noksanlığı dola-yısıyla imkânsızdır. Gerçi Nâzım'ın kitabında bu hu-susta oldukça ayrıntılı bilgiler verilmiş ise de isalenin geçtiği yerler onların sahiplerinin adları ile verildiğin-den bu bilgileri araziye uygulamak imkânı yoktur. Yalnız Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan 3336 numaralı ve 1753 yılında yapıldığı kabul edilen, öl-çeksiz ve şematik İbrahim Paşa suyu haritasında ay-rıntılı bilgiler var ise de, yer adlarının çoğu yine şahıs adları ile verildiğinden isale hattının çiziminde bu ha-ritadan da yeterince faydalanılamamıştır.

İsmail Remzi'nin 1/25.000 ölçekli isale ve 1./4.000 ölçekli dağıtım planlarında, Mihrimah Sultan'ın suyo-lunun yalnız Kuzguncuk tarafından gelen isale hattı çizilmiştir. Bağlarbaşı'ndan Bülbül Dere boyunca ge-lerek Mihrimah Sultan Mektebi'ne su getiren isale hat-tı planda yoktur. İncelememizde bu hat, yerçekimi ile gelen bir isale olduğundan, su mühendisliği kaideleri-ne göre tesviye eğrili plan üzerine çizildi. Yakup Ağa suyu da İsmail Remzi'nin haritasında yoktur. Bu su-yolu da aynı şekilde plana yerleştirildi. İsmail Rem-zî'nin dağıtım planında Solak Sinan suyu ile Hacı Halil Ağa suyolunda yapılan bazı önemli yanlışlıklar düzeltildi ve plana ilaveler yapıldı.

Bu incelemenin en zor bölümlerinden biri şehir içi dağıtım planının çizilmesidir. Önce de yazıldığı gibi İsmail Remzi'nin 1926'da çizdiği dağıtım planı, yapıldığı tarihteki tamamen karışık ve eksik olan şebekeyi gösterdiğinden, üzerine birçok düzeltme ve ilaveler yapılması zorunludur. İsmail Remzi'nin şehir içi dağı-tım planında birçok dağıtım kolu iptal edilmiş veya değiştirilmiştir. Ayrıca Üsküdar'ın sokakları plana çi-zilmediğinden yer tayininde çok güçlük çekilmiştir. Şehir içi dağıtım şebekesinin doğru çiziminde önce sağlıklı bir şehir planına ihtiyaç vardır. Üsküdar şehir planları arasında amaca en uygun olanı 1934 tarihli "İstanbul Şehir Rehberi" içerisindeki 1/10.000 ölçekli plandır. Bu plan esas alınmıştır. Bilinmeyen dağıtım kollarını çizebilmek için Üsküdar'ın morfolojisinin de belirlenmesi gerekmektedir. Morfolojik durum belir-tildiği takdirde bütün isale hatları yerçekimi ile çalıştı-ğından bunları plana yerleştirmek nispeten kolaydır.

Bu çalışmada şehir içi dağıtım planını çizebilmek

için aşağıdaki gibi hareket edilmiştir:

1934 tarihli 1/10.000 ölçekli harita 1/4.000 ölçekli olacak şekilde büyütüldü, üzerine tesviye eğrileri iş-lendi ve bundan aydınlar üzerine kopya yapılarak, İs-mail Remzi'nin 1/4.000 ölçekli haritasına intibak etti-rildi. Çizilen yeni dağıtım planında birçok düzeltmeler ve ilaveler yapıldı, imkân nispetinde şebekenin ilk du-rumunun çizilmesine çalışıldı. Bu işlemler yapılırken çok büyük zorluklarla karşılaşıldı, bütün çeşmeler ha-rita üzerine işlendi, yapılış tarihleri yazılarak hangi isale hattından su alabileceği incelendi. Şehir şebekesi çizilirken şehrin morfolojisi de gözönünde tutularak, su terazilerinin yerleri de işaretlendi. Bilhassa İbrahim Paşa isale ve dağıtım şebekesine ait 1753 tarihli şema-tik suyu haritasının şehir planına uygulanması çok güç oldu. Fakat bugüne kadar bilinmeyen birçok hu-sus da bu haritanın incelenmesi sonunda aydınlandı. Yeri ve adı bilinmeyen çeşmelerin bir bölümünün ke-sin, diğerlerinin yaklaşık yerleri tayin edilebildi. Ka-puağası Yakup Ağa'nın çeşmesinin suyunun Atik Va-lide sisteminden verildiğinin görülmesine rağmen es-kiden bu suyunun 14 km uzunluğunda ayrı bir isale-si olduğu ve bunun İsmail Remzi'nin planında mevcut olmadığı tespit edildi ve isale hattı çizildi.

Üsküdar çeşmelerinin kitabelerinin büyük bölümü Konyalı'nın kitabının 2. cildinde eski harflerle kayıt e-dilmiştir. Ancak bunlarda bazı yazım, baskı ve okuma hataları ile eksiklikler vardır. Bu yanlışlar düzeltile-rek, bütün kitabeler tekrar okunarak tarihleri tespit e-dildi, bazı kitabeler Mir'ât-ı İstanbul veya şairin diva-nındakilerle de karşılaştırıldı, fakat çeşme üzerindeki kitabe esas alındı.

Vakıf Defterinde çeşitli çeşmeleri vakfedenlerin adları bulunarak isalelerin besledikleri çeşmeler tespit edildi ve bu suretle dağıtım şebekesinin ilk durumunu çizmek kabil oldu. Mesela Vakıf Defterinde Üskü-dar'da Damat İbrahim Paşa'ya ait 31, Atik Valide Sul-tan'a (Nûrbânû) ait 15 çeşme, cami, şadırvan, imaret olduğuna göre dağıtım şebekesi bu verilere dayanıla-rak çizildi. Çeşmelerin yerlerinin kesin olarak belirle-nemediği hallerde, bulunması ihtimali en fazla olan bölgeye, bu çeşmeler içi boş daireler ile işaretlendi. Sonradan yapılan değişiklikler ile su aktarmaları da belirtilmeye çalışıldı. 18 isaleye ait çeşmeler bu isale-lerin incelendiği bölümlerde, diğer çeşmeler ise teker teker ayrı bir bölümde verildi. Ayrıca planda çeşmele-re verilen numaralara göre bir liste ile alfabetik diğer bir liste verildi. Ayrıca bu çeşmelere ait bilgilerin bu-lunduğu sayfalar da listelerde gösterildi. Bu surette çeşmeleri hem isimlerine, hem de ait oldukları suyu-na göre aramak ve onlar hakkında bilgi edinmek sağ-lanmış oldu.

II

ÜSKÜDAR'IN ESKİ İSALE HATLARI ve SU DAĞITTIKLARI YERLER

Atik Valide Şadırvanı

Üsküdar'ın içerisinde cami, sebil, çeşme, imaret vb. su sarfeden tesisleri besleyen bağımsız büyük isale hatlarının sayısı 18'dir. Bunlardan başka daha küçük çapta olan isaleler ile birtek çeşmeyi besleyen hatlar da vardır. Üsküdar içerisinde Vakıf Defterinde kayıtlı olan ve su alan tesislerin sayısı ise 144'tür. Bugün mevcut olan veya izine rastlananların sayısı 96'yı geçmez.

1925 yılında Şehremaneti Sular Müdürü Nâzım'ın kitabında o tarihte Üsküdar'da 46 çeşme ile 3 sebil ve 3 caminin suyunun akar durumda olduğu verilen listeden görülmektedir. Bugün akar çeşmelerin sayısı beşi bulmaz.

Uzun süren araştırmalar sonunda çeşitli kaynaklardan faydalanılarak 18 büyük isale hakkında oldukça ayrıntılı bilgi toplanabilmiş ve bunlara ait isale hatları ile dağıtım şebekesi çizilmiştir. Çok küçük isaleler hakkında şehremaneti Sular Müdürü Nâzım'ın 1925 tarihli eski harflerle yazılmış olan kitabındaki bilgilerden başka birşey bulunamamıştır.

Büyük isalelere ait bölümlerde, onlardan beslenen çeşmeler hakkında da bilgi verilmiş buna mukabil diğer çeşmeler ayrı bir bölümde gösterilmiştir. Alfabetik sıra ve numara sırasına göre tertiplenen listelerde verilen sayfa numarası bulunarak çeşmeler hakkında ayrıntılı bilgiler alınabilir.

Şehremaneti Sular Müdürü Nâzım'ın 1925 tarihli kitabına göre diğer küçük isale hatları (s. 42-48):

1. Kemankuş Çeşmesi Suyu

"Bülbül Deresi'nde Dağ Hamamı civarındaki menbadan hasıl olup Bülbül Deresi, Şeyh Camii tarikiyle Üsküdar çarşı boyunda Selman Ağa Camii ittisalinde Horhor Çeşmesine caridir"

İsmail Remzi'nin 1926 tarihli planında bu suyunun isale hattı gösterilmiştir. Horhor Çeşme-

sinin bugünkü hali çok yeni yapıldığını gösterir. Yaklaşık 600 m uzunluğunda isale hattı vardır. İbrahim Paşa Suyolu'nun aynı yere yakın bir çeşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bugün yerinde yoktur.

2. Maktul Selim Ağa Suyu

"Bülbül Deresi'nin üst tarafında Çamlıca Caddesi'ndeki vaki bostan dahilindeki menbadan çıkıp Atlamataşındaki mektep, kütüphane ve çeşmesine caridir. Elyevm cari değildir. Bostana akmakta olduğu."

3. Talip Efendi Suyu

"Şeyh Camii karşındaki çeşmenin suyu olup Selamsız ve Gümüşsarayıcı sokağı taraflarındaki menbalardan gelir. Elyevm cari değildir". Bu tarife göre 400 m'lik bir isale hattı vardır.

4. Halil Paşa Suyu

"Miskinler Dergâhı civarında lağım mecra ile gelip Selimiye'de Tazıcılar ahır karşındaki çeşmesine caridir."

5. Defterdar Tahir Efendi Suyu

"Selimiye Mahallesinde İpekçiler Hanı civarındaki menbadan çıkıp Harem İskelesi Caddesini takiben Harem İskelesindeki cami ve çeşmeleri-ne su verir."

Bu suyunun iki çeşmesi vardır. Bunlar Harem İskelesinde Mehmet Tahir Efendi Camii duvarında ve onun altındaki ağaçlıktadır. Bu hususta Tahir Efendi Çeşmesinde izahat verilmiştir.

6. Beylik Çeşme Suyu

"Selimiye Mahallesinde Aziz Bey hanesi bahçesinden hafr olunan kuyudan hasıl olup Harem İskelesi yokuşundaki kebir çeşmeye gelir." Bu çeşme Harem İskelesi Sokağı'ndaki Abdülme-

Üsküdar'ın Büyük İsale Hatlarının Yapılış Tarihlerine Göre Listesi

	Suyolunun Adı	İsale Hattının uzunluğu(m) (Şehiriçi hariç) (1930'da)	Debisi lüle, masura İsmail Remzi'ye göre VD: Vakıf Defterine göre	Yapım Tarihi Hicri/ Miladi	Açıklama
1	Mihrimah Sultan I Mihrimah Sultan II	İ.R. 300 (?) 3000 1700	1.5 lüle VD: 2 lüle + 4 masura	954/1547	Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı
2	Solak Sinan	2200	1.5 lüle VD: 4 veya 7 masura	954/1547	Solakbaşı Sinan Ağa
3	Atık Valide Sultan (Nûrbânû)	15300	13 lüle VD: 11 lüle + 5 masura	990/1582-3	III.Murat'ın Annesi
4	Aziz Mahmut Hüdayi	3000	1 lüle VD: 6 lüle + 3 masura	1019/1610	Celveti tarikatının kurucusu
5	Mahipeyker (Kösem Sultan)	9900	3 lüle VD: 6 lüle	1052/1642	I. Ahmet'in Hanımı
6	Arslan Ağa	850	3 lüle VD: 3 lüle +5 masura	1056/1646-47	Valide Kethüdası
7	Selâmi Ali Efendi	700	1 lüle VD: 4 masura	1088/1677	Şeyh Selâmi Efendi
8	Sarayağası veya Kapuağası Yakup Ağa	12000	VD: 1 masura (?)	1089/1678	Sarayağası Yakub Ağa
9	Çınar veya Hacı Halil Efendi	500	?	1119/1707	Matbah Emni
10	Cedit Valide veya GülnuşValide Sultan	2900	2 lüle VD: 8 lüle + 6 masura	1121/1709	III. Ahmet'in Annesi
11	Tophanelioğlu Mustafa Efendi	3900	3 masura VD: 6 lüle	1140/1727	Mustafa Efendi
12	Damat İbrahim Paşa	14600	6 lüle VD: 8 lüle + 5 masura	1131-1341 1718-1728	Vezir-i Âzam
13	Ayazma veya III. s	1300	1 lüle VD: 4 lüle + 3 masura	1174/1760	III. Mustafa
14	Selimiye	5000	2 lüle VD: 11 lüle + 6 masura +4 hilâl	1217/1802	III. Selim
15	Mihrişah Sultan	3800	2 lüle	1217/1802	III. Selim'in Annesi
16	Altunîzade	1600	1 lüle VD: 2 lüle + 5 masura	1282/1862	Altunizade İsmail Zühtüpaşa
17	Paşa Limanı veya Cevri Kalfa	1900	1 lüle Cevri Usta VD: 2 lüle	1291/1874	Cevri Kalfa veya Hüseyin Avni Paşa

İ.R. =İsmail Remzi, 1 lüle = 8 masura, 1 lüle = 52 m³/day

cid'in yaptırdığı meydan çeşmesidir. Sonradan Selimiye suyuna bağlanmıştır.

7. Halit Ağa Çeşmesi Suyu

"Haydar Paşa'da Elyevm İntani Hastahanesi ittisalindeki Halit Ağa Çeşmesi suyu Seyyid Ahmet Deresinde İhsan Bey tarlasında olup yollarının harabiyetinden naşi İranlılar Havuzlarına isale etmişlerdir. Seyyid Ahmet Deresindeki çeşmenin menbai dahi zahrındaki Emin Paşa Tepesinden neb'an eder." Bu su eskiden Kadıköy'e giderdi.

8. Ayşe Hatun Çeşmesi Suyu

"Seyyid Ahmet Deresi caddesindeki Ayşe Hatun Çeşmesi suyu dahi Enverîzadeler tarlasındaki menbadan hasıl olur."

9. Saraçlar Çeşmesi Suyu

"(boş bırakılmış) ... Kâtibi Abdullah Efendidir. Miskinler yokuşunda, takriben Üsküdar cihetine doğru 200 m mesafedeki menbadan hasıl olup mezkûr çeşmeye gelir.

İşbu Saraçlar Çeşmesinden Seyyid Ahmet Deresine giden tarikin sol tarafındaki menbadan gelen su Halid Ağa'nın Haydarpaşa Çeşmesine cari iken Şimendifer İstasyonu inşasında mezkûr çeşme hadm edilerek İntani Hastahanesinin ittisalına inşa olunmakla işbu su menbai mezkûr çeşmeden hayli aşağı kalması hasebiyle isale edilemeyip elyevm metrûk bulunmaktadır."

10. Korucular Çeşmesi Suyu

"İbrahim Ağa Mahallesinde Posta ve Telgraf nazırı merhum Hasip Bey'in köşkü karşısındaki tarladan hasıl olup mezkûr çeşmeye caridir."

11. Demirci Çeşmesi Suyu

"Bulgurlu kariyesi vasatında menbai çeşmenin yakınındadır."

12. Meleksima Çeşmesi Suyu

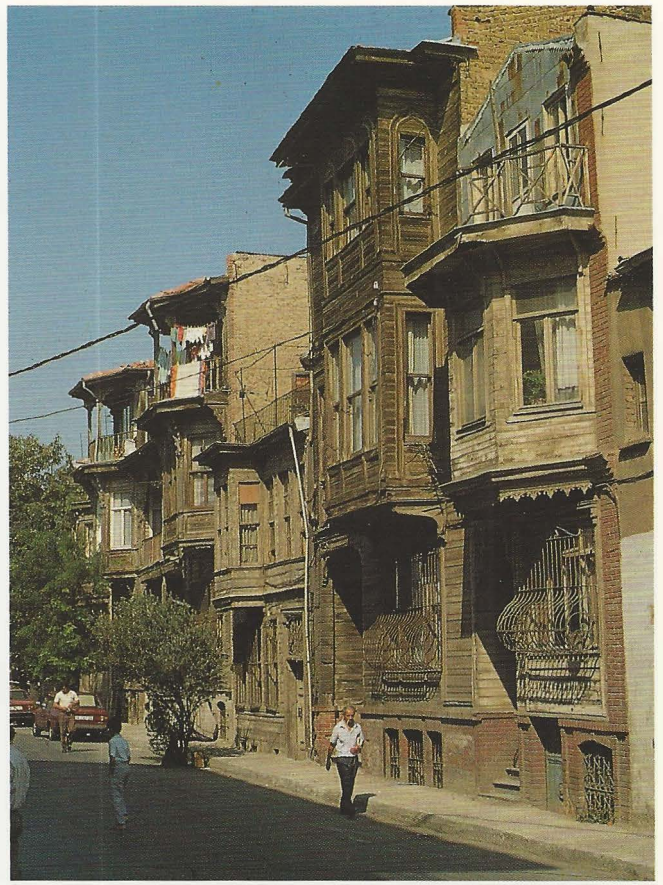
"Menbai Bulgurlu kariyesinde Şekerci Şeyh Cemal Bey'in bağı dahilindedir."

13. Ahmet Efendi Çeşmesi Suyu

"Menbai Kısıklı'da ve Deresinde olup Belediye Bahçesi karşısındaki çeşmeye caridir. İşbu su menbai üzerine inek ahırını inşa edilmesi hasebiyle su muattal bir haldedir."

14. Kısıklı Çeşmesi Suyu

"İşbu su gayet leziz olup Kavak Bayırı Caddesinde Ayşe Hatun Mektebi arkasındaki araziden

Üsküdar Sultantepe'de bir sokak

neb'an edip işbu çeşmeye caridir." Halen ak-maktadır.

15. Büyük Çamlıca Suyu

"İşbu su Yusuf İzzettin Efendi vereselerine ait araziden hemen çeşmesinin yakınında çıkıp çeşmesine gelir. Küçük Çamlıca Suyu ittisalindeki kasrın bahçesinden neb'an edip mezkûr çeşmeye gelir. İşbu iki suyu sucular fıçılarla şehre nakledip fîrûht ederler."

16. Benli-Zade Raşit Efendi Çeşmesi Suyu

"Menbai Çamlıca Suyu menbaina yakın ise de elyevm muattal bir haldedir."

17. Çınar Çeşmesi Suyu

"Büyük Çamlıca'nın şarkı-cenubi tarafındaki menbadan hasıl olup dağın cenup tarafını dolaşarak işbu çeşmeye gelir. Emin Paşa kerimesi Necmiye hanımdır (?) Yolları harap olduğundan gelmemektedir. Akdıkça şehre fıçılar ile nakil olunur idi."

ÜSKÜDAR'IN DOST IŞIKLARI

Ötmekte fecre karşı horozlar birer birer;
Geçtikçe her dakika belirlemektedir seher.

Bilmem kaçınıcı fecri vatan toprağında, biz,
Görmekle şimdi bir yaşatan vecd içindeyiz.

Etrâfı okşuyor mayısın tâze rüzgârı;
Karşımda köhne Üsküdar'ın dost ışıkları...

Kimlersiniz? Ya bağıryanık kimlersiniz!
Yâhut da her sabâh uyanık kimselersiniz!

Dünyâ yüzünde, bir sefer olsun, tanışmadan,
Öz çehrenizle sizleri görmekteyim bu an.

Sizlersiniz bu ân'ı ışıklarla Türk eden!
Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden!

Gönlüm, dilim, kanım ve mizâcım la sizden'im,
Dünyâ ve âhirette vatandaşlarım benim.

Yahya Kemâl

Cemile Mihrimah Sultan

2.1. MİHRİMAH SUYOLU

Mihrimah Sultan Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan kızıdır. Doğum târihi bilinmiyor. Vefatı 1578 yılıdır. Mihrimah Sultan Diyarbakır valisi Rüstem Paşa ile evlenmişti. Rüstem Paşa 1544-53, 1555-61 yılları arasında Vezir-i a'zam olmuş, 1565 yılında ölmüştür. Mihrimah Sultan servetinin büyük bir bölümünü hayır işlerine sarfetmiş, Edirnekapı'da kendi adına anılan, Sinan tarafından yapılan tek minareli cami, çeşme, medrese, hamam ve bunlara ait Mihrimah suyolunu da yaptırmıştır. Ayrıca Üsküdar'da İskele Camisi diye de bilinen iki minareli cami, medrese, kervansaray, imaret, çeşmeler, vb. tesisleri de Mihrimah Sultan yine Sinan'a yaptırtmıştır.

Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'da iki vakıf suyu vardır. Nâzım (s.42-43) 1. suyu *Bağlarbaşı Caddesi'ndeki bostan, kabristan dahilindeki menbalardan çıkıp Bülbül Deresi, Şeyh Camii, Küçükokuş yoluyla Mihrimah Mektebi altındaki çeşmeye akar* diye yazar. 2. suyu ise *"Çiftbakkallar'da, Dereboyu'nda, Yahudi Mezarlığı karşısında Kadri Bey tarlasında, Mecit Efendi bağı dahilinde, Kuzguncuk Deresinde, Çileyok Bağında, Derebaşında, fındık bahçesinde, Hamam Deresinde, Arif Hikmet Bey Hamamı arkasındaki menbalardan hasıl olup, Kuzguncuk'ta Beykoz Caddesi'ni takiben vapur iskelesinde cami, medrese ve çeş-*

melerine su verir".

Sadi Nirven ise (s.223) Mihrimah Suyolunun İcadiye tepesinin doğu eteklerindeki menbalardan çıktığını, yolunun harap olduğunu ve 1945'te sularının Kuzguncuk sırtlarında kaybolduğunu, halbuki eskiden Mihrimah Camiine aktığını bildirir. Mihrimah suyolunun isale ve dağıtım hatlarının şehir planı üzerine işlenebilmesi için bu bilgiler yeterli değildir. Zamanla yer, sokak adları değişmiş, şahıs adları ile verilen tarla ve bağların yerleri de tamamen unutulmuştur. Bu sebeple 1925-28 yılları arasında yapılmış ve yazıları eski harflerle olan tesviye eğrili Üsküdar haritası ile İsmail Remzi'nin yaptığı 1926 ve 1930 tarihli haritalar esas alınarak isale hattı çizilmiştir.

Eski şehir haritaları ve yeni haritalar incelendikten sonra, önce Mihrimah isalesinin Kuzguncuk üzerinden gelen hattı çizildi. Mihrimah Mektebi'ne gelen diğer isale hattı ise Nâzım'daki tarife göre, yerçekimi ile akan bir isalenin geçmesi gerektiği şekilde hidrolik kurallarına göre, plana işlendi.

Yapılan incelemede, Mihrimah Mektebi altındaki çeşmenin bugün şarküteri olarak kullanılmakta olduğu görüldü. Konyalı, bu çeşmenin eski kitabesinin sökül-müş ve II. Mahmut tarafından 1247/1831 tarihinde tamir edilerek yeni bir tuğra konmuş olduğunu ve çeşmenin de cami gibi 954/1547 yılında yapıldığını yazar. Konan II. Mahmut'un tuğrası da kayıp olmuştur. Mihrimah suyu ile beslenen Mihrimah Cami şadırvanının (69) suyu şehir şebekesinden verilmek suretiyle halen kullanılmaktadır. Caminin deniz tarafındaki duvarı üzerindeki çeşme (68) ise sağlam olup çok süslüdür ve devrinin klasik mimarisini yansıtır. İmarette de bir çeşmenin olduğunu Konyalı yazar (67).

Bu çeşmenin tarih (68) kitabesi (Konyalı, II., s. 72; eski harflerle)

Habbezâ menba-i âb-ı hayvân
Teşnediller içe herdem mâ'sın

Mihrimah Sultân o Belkis-meşreb
Yapmış idi suyunun mecrâsın

Verdi hak yine bu târihte anâ
"Çeşme-i âb-ı hayat icrâsın"

1092/1681

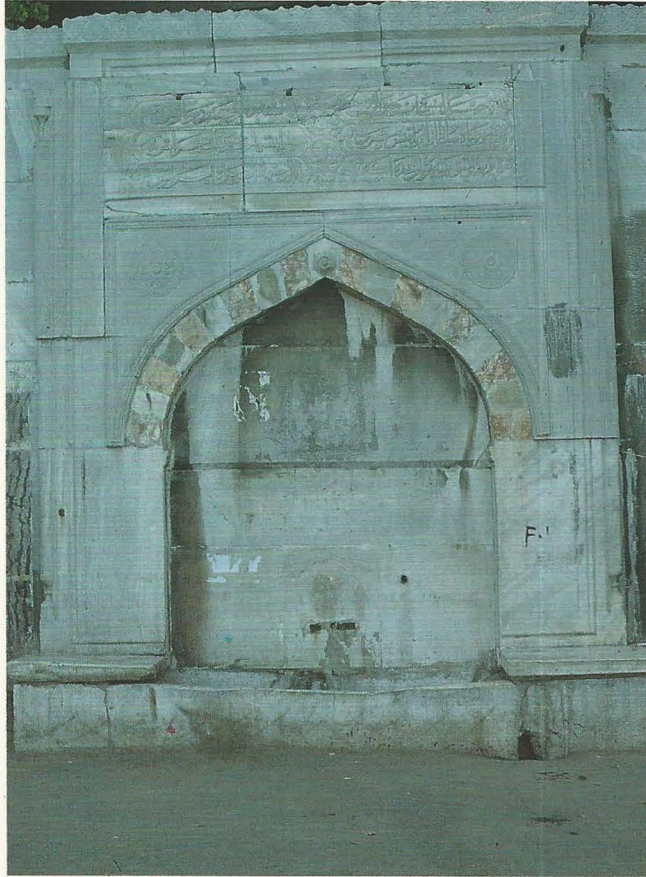
Bu kitabenin IV. Mehmet devrinde konduğu anlaşıyor. Esas yapısının 954/1547 olması gerekir. Çeşme 1092 tarihinde tamir edilmiştir veya suyu Mihrimah isalesinden alınarak yapılmıştır.

Vakıf Defterinde Üsküdar'da Mihrimah Sultan'a ait üç çeşme vardır:

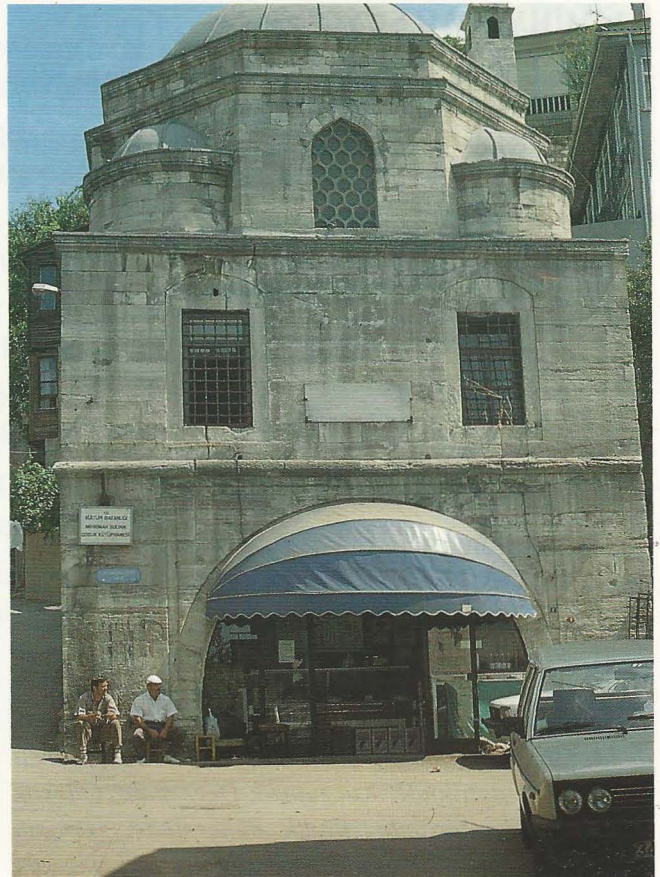
1386 Selman Ağa Mah., İskele Sok., cami, 3 masura (Nr. 69)

Mihrimah Sultan Camii'nin havadan görünüşü (MTV arşivinden)

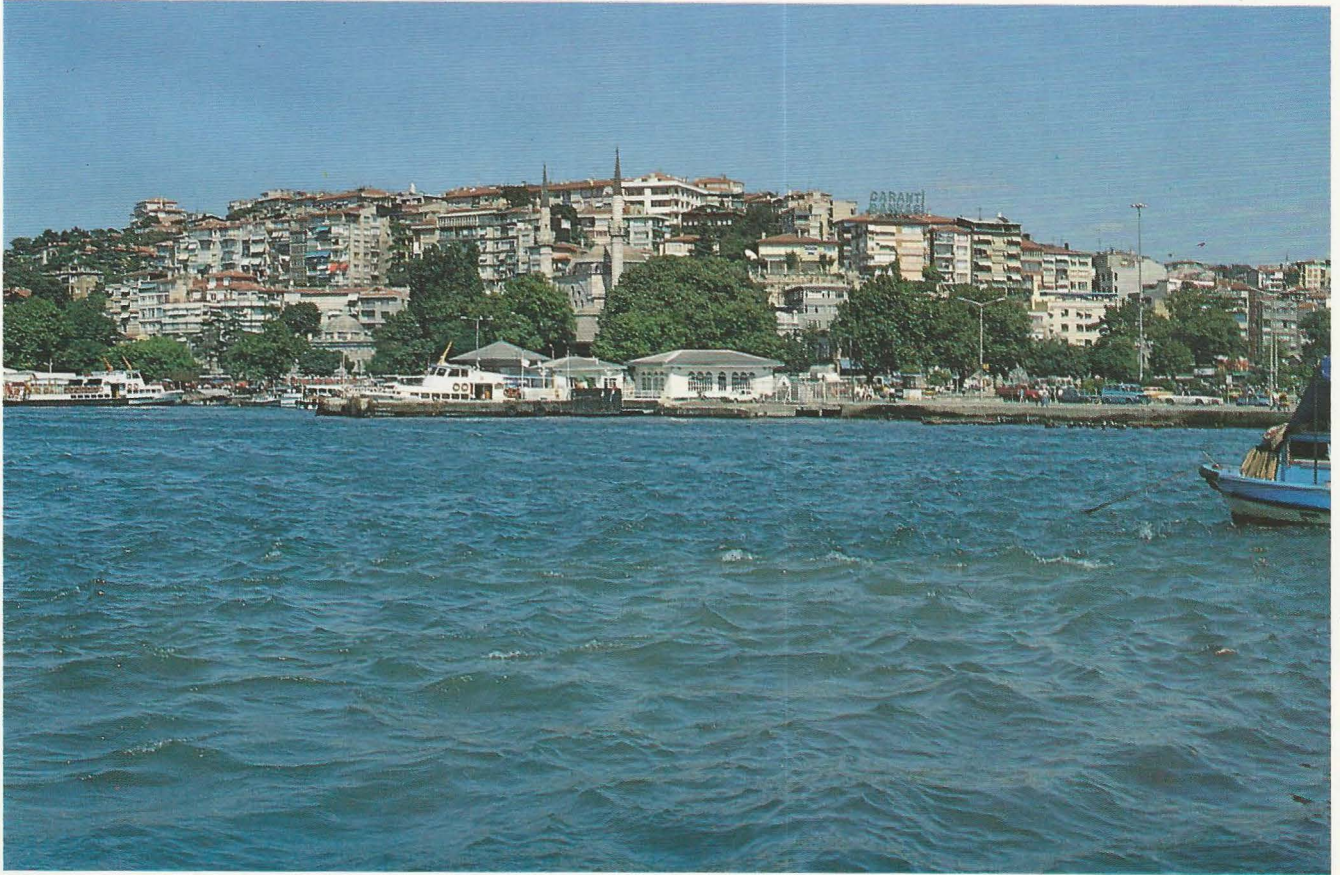
Mihrimah Sultan Çeşmesi

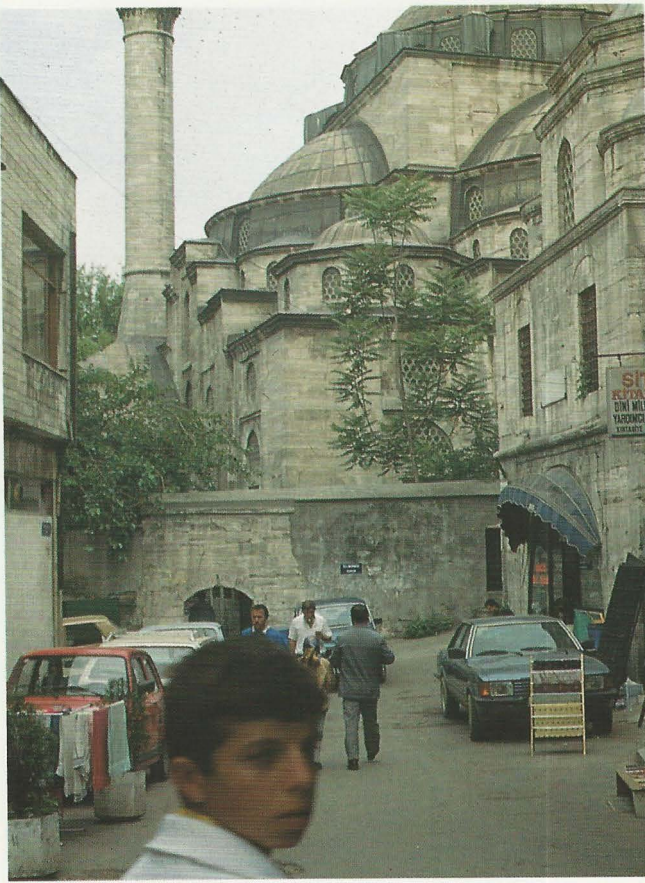
Mihrimah Sultan Mektebi altındaki çeşme (bugün şarküteri)

Mihrimah Sultan Şadırvanı

Mihrimah Sultan Camii ve Sultantepe'nin denizden görünüşü

Mihrimah Sultan Camii

1387 Hacı Hesna Hanım Mah., Paşalimanı Sok., çeşme, 1 masura (Nr. 68)

1388 Hacı Hesna Hanım Mah., Paşalimanı Sok., medrese, 2 lüle (Nr. 67 ?)

Bu kayıtlara göre cami için 3 masura ($19,5 \text{ m}^3/\text{gün}$), olarak bildirilen ve Paşalimanı'na giden yol üzerinde bulunan (kitabesi 1092 tarihli) çeşmeye ise 1 masura ($6,5 \text{ m}^3/\text{gün}$), medreseye, bugün şarküteri haline gelmiş olan ve çok büyük olduğu görülen çeşmeye 2 lüle ($104 \text{ m}^3/\text{gün}$) tahsis edildiğine göre Mihrimah suyollarının debisi toplam 2 lüle 4 masura ($130 \text{ m}^3/\text{gün}$) olur.

İsmail Remzi Kuzguncuk'tan gelen isalenin 1930'da yalnız 300 metrelik galerisini tespit edebilmiştir. 1926 tarihli haritasında ise suyun esas iki menbainin Kuzguncuk Deresi üzerinde kuzeydeki 90 m, güneydeki 70 m kotundaki iki menbadan çıktığı, toplam 480 m galeri, 2520 m künk olmak üzere 3000 m uzunluğunda bir isale hattı olduğu gösterilmiştir. İsale hattının sonunda hem boğaza bakan çeşmeye, hem de mektebin altındaki çeşmeye su verdiği de işaretlenmiştir. Nâzım'ın bahsettiği isale hattı İsmail Remzi'nin haritalarında yoktur. İsmail Remzi, Boğaza bakan çeşmenin kitabesindeki tarihe bakarak Mihrimah suyolunun 1092/1681'de yapıldığını kaydeder. Halbuki kitabe,

Mihrimah Sultan Çeşmesi kitabesi

Mihrimâh Sultân o Belkis-meşreb
Yapmış idi suyunun mecrâsın

diye isalenin eskiden mevcut olduğu açıkça belirtilmektedir.

İsmail Remzi Mihrimah isalesinin eski debisini 1,5 lüle ($78 \text{ m}^3/\text{gün}$) yeni debisini 1 lüle ($52 \text{ m}^3/\text{gün}$) olarak verir. Vakıf Defterinde önceden yazıldığı gibi Mihrimah Sultan çeşmelerine 2,5 lüle tahsis edildiğine göre ikinci isalenin de mevcut olduğunu kesin kabul etmek gerekir.

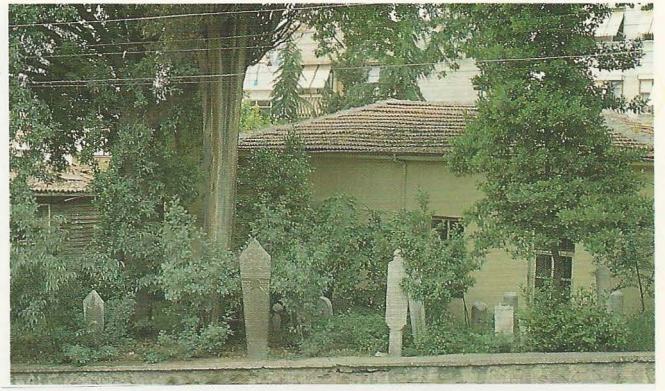
*Mihrimah Sultan Camii'nin iç görünüşü
'MTV arşivinden')*

2.2. SOLAK SİNAN SUYOLU

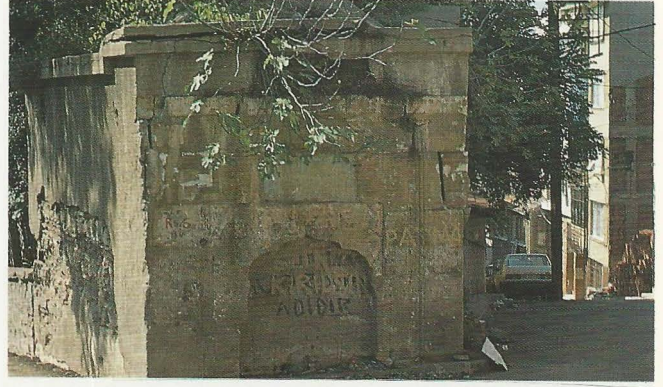
Bu suyolunu Solakbaşı Sinan Ağa yaptırmış olduğu mescide gerekli suyu temin etmek amacıyla inşa ettirmiştir. Solakbaşı Yeniçeri Ocağını oluşturan 196 ortadan, 60, 61, 62 ve 63. ortaların kumandanlarına verilen addır. Padişahın alay ve seferlerinde solakbaşılardan 62. ve 63. orta solakbaşıları Hünkârın sağında, 60. ve 61. ortaların solakbaşıları ise solunda giderdi (Pakalın, cilt III, s. 256). Solak Sinan'a Kabasakal Sinan Ağa da denirdi. Solak Sinan Mescidi Selamsız Caddesi ile Tophanelioğlu Sokağı'nın kesiştiği yerin yakınında Solak Sinan Sokağı üzerindedir; Solak Sinan'ın kabri de mescidin haziresindedir. Solak Sinan Mescidi 954/1547 yılında yani Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır. Suyolunun da bu tarihlerde yapıldığı tahmin edilir.

Mescidin inşaatının bitiş tarihi bazı kayıtlara göre 955/1548'dir (Konyalı, cilt I, s. 275). Mescidin minberi ise I. Mahmut'un ihtisap ağalarından Mehmet Ağa tarafından 1166/1752-53 yıllarında yaptırılmıştır.

Nirven, Solak Sinan suyolunun Tophanelioğlu'nun Bağlarbaşı cihetinden, Emin Bey'in arazisindeki menbadan çıktığını, Selamsız Caddesi'ni takip ederek Solak Sinan Mahallesi'ndeki çeşmelere ulaştığını yazar. İsmail Remzi 1926 tarihli haritasında Solak Sinan'ın suyolunun o günkü durumunu gösteren dağıtım şebekesi ve isale hattını çizmiştir. Ancak bu haritadan Solak Sinan isale hattının Nuhkuyusu'ndan itibaren Selamsız Caddesi'ni takip ederek Tophanelioğlu Sokağı-Selamsız Caddesi köşesindeki Hacı Halil Efendi Çeşmesi'nden (Solak Sinan Çeşmesi) (57) başka bir yere su vermediği de görülür. Bu çizim tarzı ilk durumu tam yansıtmaz. Eldeki belgelere göre Solak Sinan suyolu tarafımızdan yeniden çizilmiştir. Solak Sinan'ın çeşmesi üzerinde Hacı Halil Efendi'nin koydurduğu bir kitabe vardır. Kitabesinde "Bu çeşme halâ Matbâh-ı Âmire Emini El-hac Halil Efendi ihya eyleyip fi sebîlillâh bir masura su vakıf edüp dâua niyaz eder. Fi gurre-i B sene 1141". Bu çeşmenin tarihi İbrahim Paşa suyolundaki çeşmelerin tarihi olan 1141/1728 ile aynıdır ve III. Ahmet zamanına aittir. Kitabeden bu çeşmenin Hacı Halil Efendi tarafından tamir ettirildiği ve ilk çeşmenin 954 veya 955/1548 yıllarında Solak Sinan tarafından yaptırıldığı, bu çeşmenin Solak Sinan isale hattı üzerinde bulunduğu anlaşılır (Nr. 57). Mescide de bu isaleden su verildiği kesindir. İsmail Remzi 1930 tarihli planında, Solak Sinan suyolunun isale hattının 200 m galeri, 1700 m künk, 300 m pikboru olmak üzere toplam 2200 m, eski debisinin 1 lüle (52 m³/gün) ve yapılış tarihinin ise 1131/1719 olduğunu gösterir. İsmail Remzi kitabenin altında yazılan eski tarzdaki dört rakamını üç olarak yanlış okumuştur. İhya tarihi 1131 değil 1141/1728'dir. Ancak bu son tarih mescid 1547'de yapılmış olduğuna göre, tamir tarihidir. Vakıf

Solak Sinan Mescidi

Solak Sinan Çeşmesi (ihyası Hacı Halil Efendi)

Solaklar

defterinde 1392 numarada Selâmi Ali Efendi Mahallesi'nde Cadde Sokağı'nda Solak Sinan Çeşmesi'nin 4 masura suyu olduğu görülür. Bu çeşme ile aynı yerdeki Selâmi Ali Efendi'nin çeşmesinin suyu 3 masura. Bu iki çeşme aynı cadde üzerinde 150 m mesafededir.

2.3. ATİK VALİDE SUYOLU NÛRBÂNÛ VALİDE SULTAN

Atik Valide diye adlandırılan Nûrbânû Valide Sultan, II. Selim'in karısı, III. Murad'ın annesidir. Üsküdar'da 4 tane Valide Sultan Camii veya suyolu vardır. Bunlar arasında zaman itibarıyla en önce olanı 991/1583'te vefat eden Nûrbânû Valide Sultan, yani Atik (eski) Valide Sultan'a aittir. Nûrbânû Sultan, cami, medrese, imaret, mektep hamam gibi birçok hayır kuruluşunun suyunu temin etmek amacıyla, gerek isale hattının uzunluğu, gerekse debisinin büyüklüğü bakımından, Üsküdar'ın en büyük suyolunu yaptırmıştır.

I. Ahmet'in karısı, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'in annesi olan Mahpeyker (Kösem) Valide Sultan ise Orta Valide diye anılır; Çinili Camii ve suyolunu yaptırmıştır. III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah Valide Sultan ise yeni valide diye anılır; Cedit Valide Camii'ni yani Yeni Cami'yi yaptırmıştır, suyoluna da Cedit Valide suyolu denir. Bir de III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın suyolu vardır.

Atik Valide Suyolunun 990/1582-83 yıllarında yaptırıldığı kabul edilebilir. Vakıf kayıtlarında bu suyolu için (Nirven s.222) "*Üsküdar'da vâki merhum ve mağfur-u leha Nûrbânû Valide Sultan tab-ı serâhu hazretlerinin Üsküdar'da Toptaşı nam mahalde müceddeten bina ve ihya buyurdıkları cami-i şerif ve imaretleri için yaptırılmıştır*" yazılıdır. Bu suyolu cami, medrese, tekke, darü'l hadis, şifahane, imaret, hamam ile birçok çeşmeye su verir.

Atik Valide Suyolunun isale hattı ve şehir içi dağıtım şebekesi İsmail Remzi'nin 1926 ve 1930 tarihli haritalarından alınmıştır. Ancak bu haritalar ve planlar yapıldıkları tarihteki yani 1926 yılındaki durumu göstermektedir. Harap olan diğer suyollarına, bu suyolundan hatlar bağlanmış, Atik Valide suyunun harap olan kolları ise çizilmemiştir. Bu çalışmada amaç, her suyolunun yapıldığı zamandaki isale ve dağıtım şebekesini göstermek olduğundan, çeşmelerin tarihlerine ve şebekenin bulunduğu bölgedeki tesislere ve tesviye eğrilerine göre yeni dağıtım şebekesi çizilmiştir.

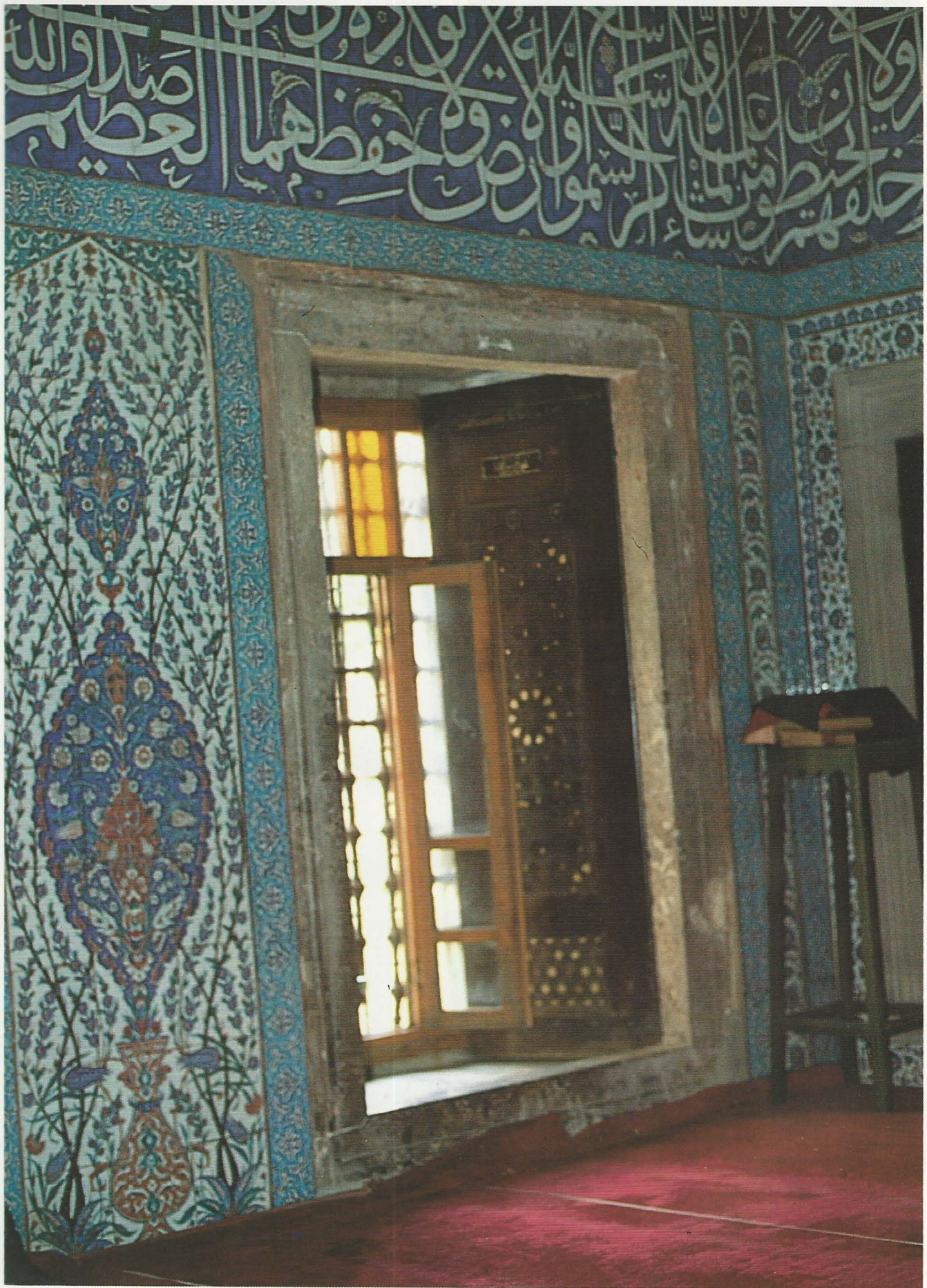
İsmail Remzi bu suyolunun 990/1582 yılında yapıldığını, eski debisinin 13 lüle (676 m³/gün), yeni debi-

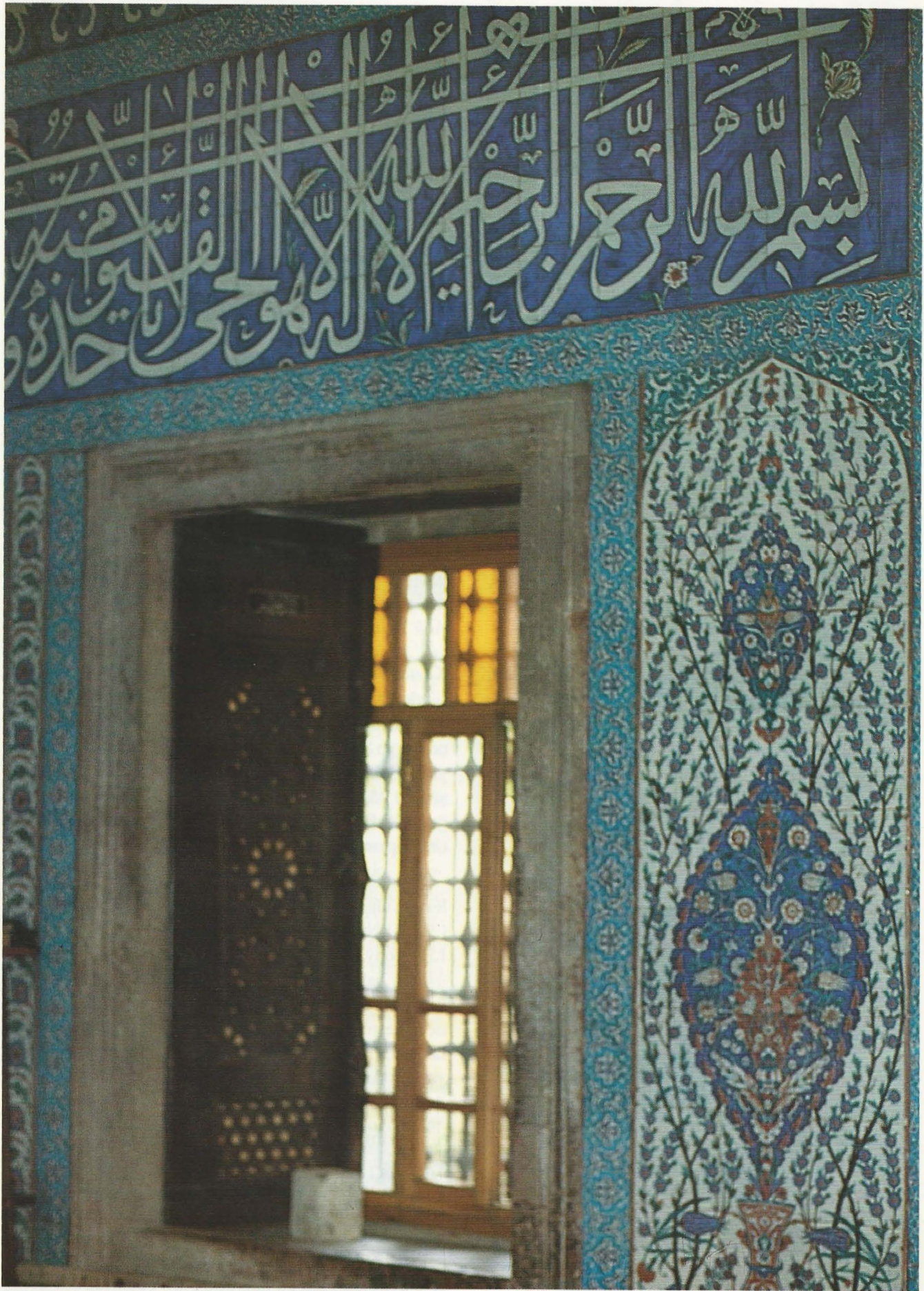
Atik Valide Camii'nde son cemaat mahallinden şadırvanın görünüşü

Atik Valide Camii Şadırvanı

Atik Valide Camii'nde mihrabın sol tarafındaki çiniler

Atik Valide Camii'nde mihrabın sağ tarafındaki çiniler

Atik Valide Sultan Camii son cemaat mahalli

Atik Valide Sultan Camii çinilerinden bir örnek

sinin ise (1930'da) 1,5 lüle (78m³/gün) olduğunu kaydeder. 1930 yılında isale hattı 500 m galeri, 14.800 m künk olmak üzere toplam 15.000 m'dir ve 2.000 metresi battaldır. Buna 3.000-3.500 m şehir şebekesini de eklemek gerekir, toplam uzunluk 19.000 m olur.

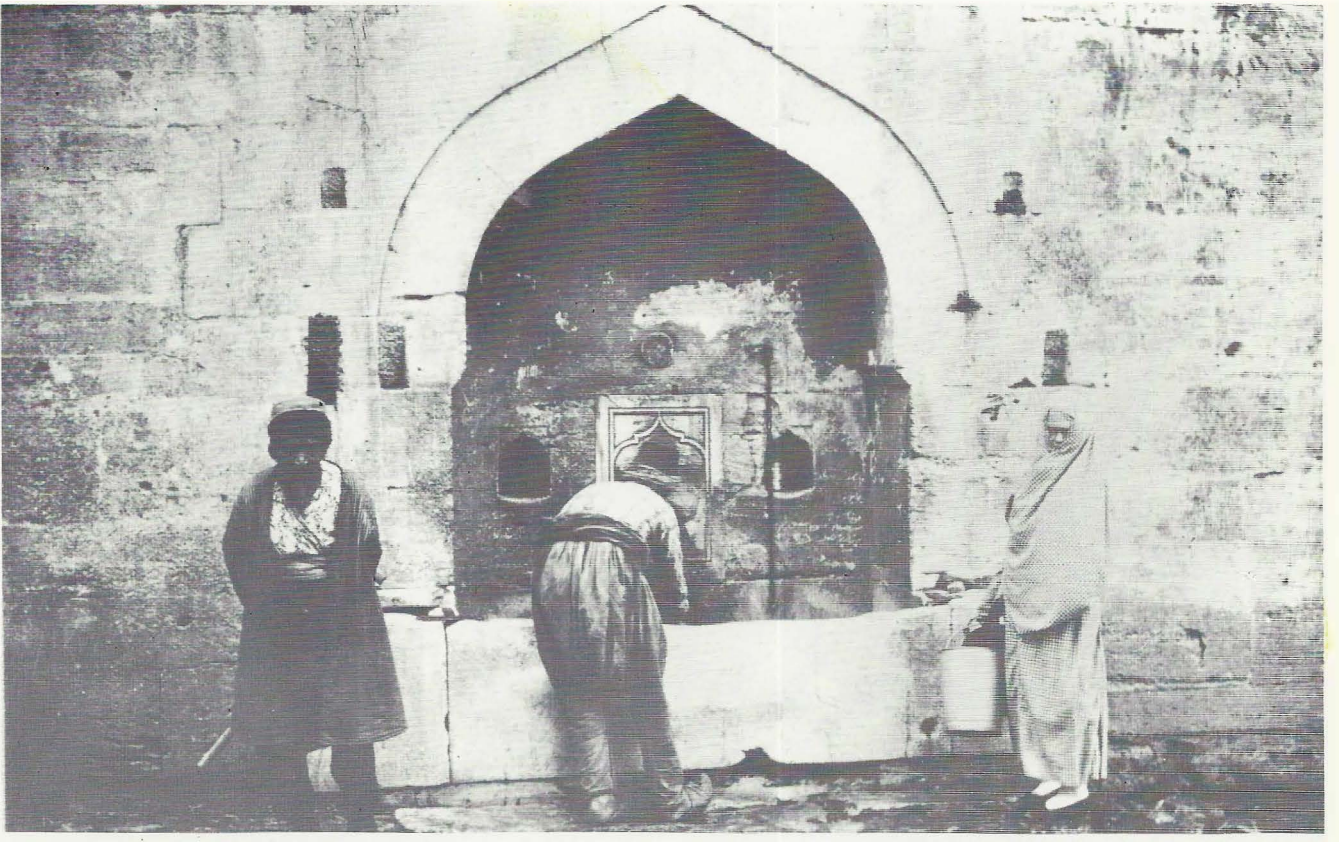
Vakıf Defterinde Atik Valide vakfı olan 1384 ve 1394'ten 1407 numaraya kadar olan 15 yere tahsis edilen suların debilerin toplamı 11 lüle 5 masuradır (604,5 m³/gün). İsmail Remzi'nin verdiği 13 lüle bu değere çok yakın olduğundan 13 lülelik debiyi doğru kabul etmek gerekir. Nirven ise bu suyolunun 1945'de debisinin 200 m³/gün olduğunu bildirir ve 1945'de Tunus Bağı, Atpazarı, Kapıağı, Körbakkal taraflarındaki çeşmelerinin akmakta olduğunu yazar.

Vakıf Defterindeki kayıt ve numaralara göre: Ahmediye Mahallesi'nde, Selimiye Sokaktaki camiye (1384) 2 masura, Atik Valide Mahallesi'nde, Çinili Camii Sokak'taki şadırvana (1394) (Murat Reis Camii olabilir) 1 masura, aynı yerdeki dergâha (1395) 2 lüle, Bağlarbaşı Caddesi'nde (Yeni Kartal Baba) medreseye (1396) 2 lüle, aynı yerde imarete (1397) 1 masura, aynı yerde mektebe (1398) 2 lüle, Çinili Camii Sokaktaki çeşmeye (1399) 2 masura, Kemeraltı Sokaktaki çeşmeye (1400) 2 lüle, Bağlarbaşı Caddesi'ndeki çeşmeye (1401) 1 masura, Kasım Ağa, Nevzat Reis Mahallesi'nde Bağlarbaşı Cad. çeşmeye (1402) 1 masura,

Kassam Çeşme, Evliya Hoca Mahallesi, Çavuş Dere-si'ndeki çeşmeye (1403) 1 masura, Yeniçeşme semtinde, Davutpaşa Mahallesi, Karacaahmet Sokağı'ndaki çeşmeye (1404) 1 masura, Mirahor Mahallesi, Nuhkuyusu Sokağı'ndaki çeşmeye (1406) 1 masura, Toptaşı'nda, Atik Valide Mahallesi, Nuhkuyusu Sokağı'ndaki Bimarhaneye (1407) 2 masura tahsis edilmiştir. Toplam 11 lüle 5 masura eder. (Planda Nr. 24-45).

Bugün değişik isimler alan bu sokaklardaki çeşmelerin yalnız bir bölümü tespit edilebilmiştir. Tanışık (210/4) Nûrbânû Valide Sultan'a ait yalnız bir çeşme, İ.H. Konyalı ise (cilt II, s.14) caminin solunda bir çeşmeden bahseder. Halbuki yalnız caminin duvarlarının üzerinde 5 çeşme vardır. Toptaşı Bimarhanesi üzerindeki çeşme ile 6 olur. Eskiden Atik Valide Hamamı ile diğer hayratına da su verildiği kesindir. Suyolunun, yapılış tarihi 990'dan daha yeni olan çeşmelere sonradan su bağlandığı açıktır.

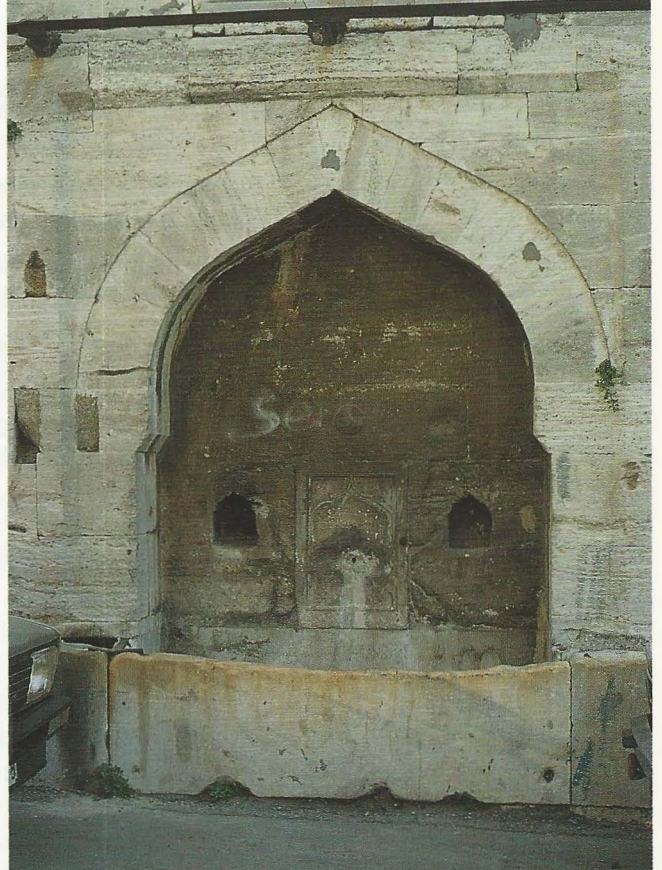
Nâzım'ın kitabında (s.39-49) Atik Valide suyunun isale hattının geçtiği yerler hakkında geniş izahat vardır. Ancak yine yer ve tarla isimleri şahıs adları ile verildiğinden bugün için uygulama imkânı yoktur. Sonradan Atik Valide isalesine yapılan katmalarla, esas isaleye hakkı mecra ayrıldıktan sonra, şehirdeki çeşmelere aynı isaleden su dağıtılmıştır. Yukarıda adı geçen 6 çeşme ile imaret, medrese, mektep, hamam ve başka

Atik Valide Camii'nin sol tarafındaki çeşmenin 100 sene evvelki fotoğrafı

yerlere daha geç devirlerde su verilmiştir. Yalnız Tabaklar-Balcılar yokuşu köşesindeki Mehmet Ağa çeşmesi 995 (tarih mısraı "ebced" hesabına göre 989 çıkıyor) yani Atik Valide suyunun yapılışından 5 sene sonra (veya 1 sene önce); bir de Toptaşı-Çavuşdere köşesindeki Mehmet Ağa Çeşmesi 989 yani 1 sene öncedir. Bunların hepsi İsmail Remzi'nin 1926 tarihli planında aynı şebekeden yani Atik Valide su yolundan su almaktadır. İsmail Remzi'nin bu haritasında Atik Valide Bağlarbaşı (Kartalbaba) Caddesi'ndeki depodan Hasan Bey ve Arakiyeci Sokağı'ndan pik boru ile Duvardibi'ndeki teraziye ve oradan Karlıkbayır, Mirahor, Doğancılar ve Şemsipaşa'ya kadar su verilmiş olduğu gösterilir. Bunun eskiden mevcut olup olmadığı ancak kazı yapmakla anlaşılacaktır. Pek tabii pik borunun 19. yy sonu veya 20. yy başında yapılmış olduğu kesindir.

İsmail Remzi Doğancılar'a giden dağıtım kollarını Hüdâî, Atik Valide, Ayazma olmak üzere 3 ayrı su yolu olarak göstermektedir. İbrahim Paşa'nın Doğancılar Maksemi'ne kadar olan yolu ise tamamen başka yerden geçer. Atik Valide ile Ayazma su yolu Duvardibi'ndeki terazide birleştirilmiştir.

Atik Valide Camii'nin sol tarafındaki çeşmenin bugünkü durumu

Atik Valide Camii'ne giriş

ZİYARET

Yine birlikte, bu mevsimde, Atik-Valde'deyiz;
Yine birlikte, bu mevsimde, gezip sezmedeyiz

Bu çınarlarla siyah servilerin gölgesini;
Bu şadırvanda suyun sanki leddüni sesini.

Eski mimara nasıl rahmet okunmaz burada?
Suyu cennetten akıtmış bu güzel manzarada;

Bu divarlarda, saatlerce temaşaya değer.
Çini'den, solmayacak bahçeler açmış yer yer;

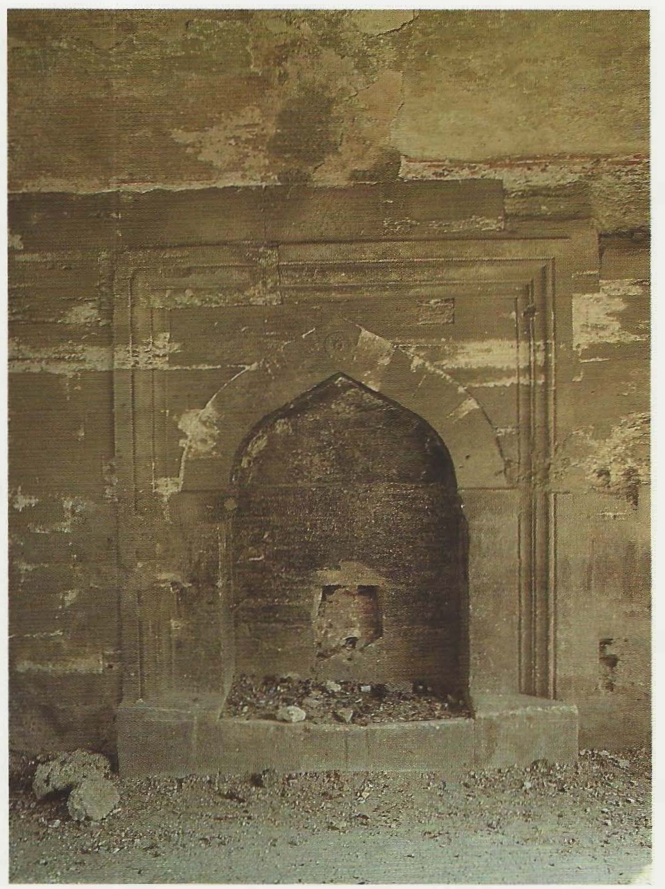
Mânevi rahata bir çerçeve yapmış ki gören.
Başka bir âlemi görmekle geçer kendinden.

Bu ziyarette vakit geçti, güneş battı, yazık!
Haz ve duyguyla Atik Valde'de bir gün yaşadık.

Yahya Kemâl

Atik Valide Camii'ne giriş

Atik Valide Camii'nin kuzey girişi altındaki çeşme

ATİK VALDE'DEN İNEN SOKAKTA

-Nihat Sami Banarlı'ya-

İftardan önce gittim Atik-Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat Ramazan mâneviyyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtın oruçlu halkı, süzülmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;
Bakkalda bekleyen fıkârâ kızcağızları
Az çok yakından sezdiriyor top ve iftarı.
Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;
Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri,
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yârab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!

Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu tesellî bu derdime:
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Mâdem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür."

Yahya Kemâl

Atik Valide Bimarhanesi üzerindeki çeşme

Nûrbânû Valide Sultan Camii'nin girişindeki kitabe (Konyalı, I, s.145):

Nûrbânû o zât-ı pür ismet
Taraf-ı hayra eyleyüp niyyet

Etti bu mabed-i latîfi binâ
Habbezâ rey-i ahsen-ü zîbâ

Eseri hassıdır bu hayr-ı güzîn
Oldu târîh bihişte-i berîn

991/1583

Nûrbânû Valide Sultan'a ait olduğu sanılan Toptaşı Tımarhanesi duvarı üzerindeki kitabeye gelince: Tanışık'ta bu çeşmeye Nûrbânû Sultan'ın adı verilmiştir. Konyalı ise bu çeşmeye Çavuş Hasan Çeşmesi (37) demektedir. Üzerindeki kitabe ve yerinde yapılan inceleme bu çeşmenin Nûrbânû Sultan'ın vefatından sonra 1007/1598 yılında yapıldığını gösterir. Konyalı II, s.29 eski harflerle kitabede imlâ hataları olduğunu yazar:

Vesekahallâh şerâben tahûrâ
Vâlîde-i Sultan Murâd Hân-ı ulâ

Dürretü't tac kim hayrû'n nisâ
Cami-ü hân-ı imâret yapturup

Bu odayı eyleyüp a.....
Çün Çavuş Hasan gelüp yapturup akıttı a.....
Bâis-i hayr için etsünler duâ
Hâtîf-î kudsî dedi târîhini
Ayn-ı âb.....
.....yazdı sene seb'a ve elf târîhini
.....

1007/1598

Bu kitabeden Çavuş Hasan'ın imaretin üzerindeki bu çeşmeyi 1007 yılında yaptırdığı anlaşılır.

Atik Valide Camii'nin sağ tarafındaki çeşmeler

Atik Valide Camii'nin ahşap tavanı

Aziz Mahmut Hüdâî Dergâhı'ndan

2.4. AZİZ MAHMUD HÜDÂÎ VEYA HÜDÂÎ DERGÂHISUYOLU

Aziz Mahmud Hüdâî, Mahmud b. Fazlullah el-Üsküdarî 948/1552 yılında doğmuş 1038/1628 yılında vefat etmiştir. Celvetiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf ve şairdir. "Aziz" sıfatı, "Hüdâî" ise mahlasıdır.

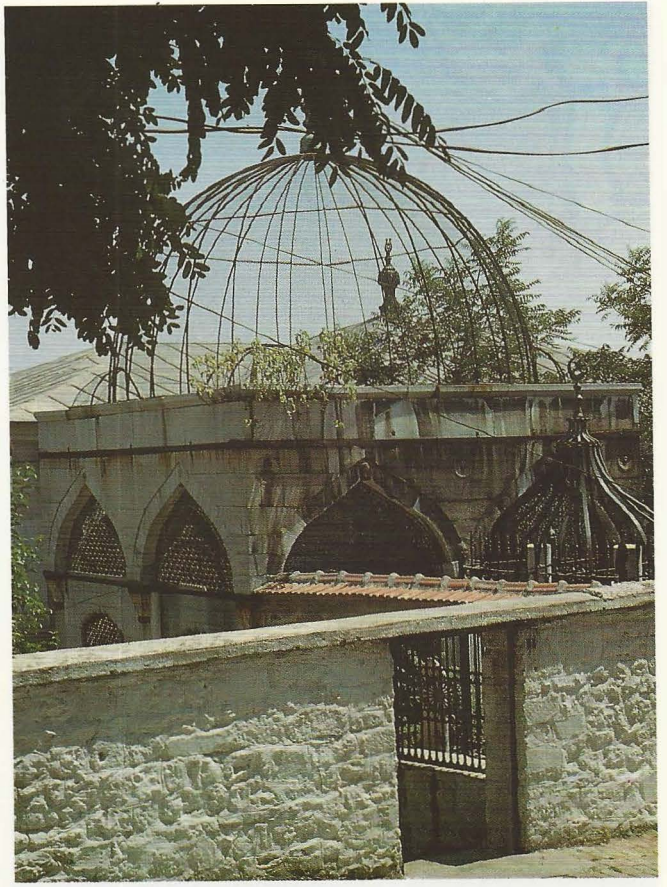
Nâzım'a göre (s.42) Hüdâî isalesinin başı Kısıklı'da Hacı Arif Bey'in bahçesindeki menbalardan hasıl olup Şerif Haydar Paşa arazisinden geçerek Sarıkaya'da caddeye çıkarak, Tophanelioğlu, Bağlarbaşı, Nuhkuyusu, Karacaahmed, Tunusbağı, Uzunyol, Açıktürbe tarikiyle Dergâha gelir.

İsmail Remzi'nin 1930 tarihli haritasında isale hattı, 1926 tarihli haritasında ise dağıtımını gösterilmekte ve Doğancılar'dan geçerek Sümbülzade Sokağı'ndan geçerek Mektep Sokaktan aşağı inerek avludan 1019/1610 tarihli Aziz Mahmud Hüdâî çeşmelerinde nihayetlenmektedir (10). Yanındaki küçük çeşme battal olarak gösterilmiştir. Çeşmeler dergâhın alt girişinde soldadır. Sağdaki küçük çeşmenin üzerinde yapılış tarihi yazılıdır (10 a). Bu kitabede (Konyalı II, s.18):

Deryâ-yı cûd u rahmet ol dem ki cûşa geldi
Halk-ı cihâna kıldı bu çeşmesârı icrâ

Tâmîr olunduğunda denildi ana târîh
Âb-ı hayât'a mânend oldu bu çeşme hâlâ

1019/1610

Soldaki büyük çeşmede (10) ise iki kitabe vardır. Bu kitabelerden üst tarafta olanı arapça olarak yazılmış ve yazıyla 1033/1623 inşa tarihi verilmiştir Bu çeşme sonra Abdülmecid tarafından yeniden yaptırılmış ve uzun kitabesinin son tarih beytinde her mısradaki tamir tarihi verilmiştir.

Ve min-el mâî külle şey'in Hay

Eylemiş Abdülmecid Hân-ı ezel Rabb-i Mecîd
Feyz-i envâr-ı Hüdâyî zatına bahş u kerem

Nezd-i dergâh-ı Hüdayide bu zîbâ çeşmeyi
Yapdı evvelkinden a'lâ kıldı icrâ-yı himem

Hankâh ile beraber yapıdurup bi çeşmeyi
İki hayrı kıldı ifâ ol Hüdavend-i ni'am

Evliyâ ervâhı şad oldukça bu hayrı ile
Saltanatla kâmrân olsun o şah-ı muhterem

Himmet ü evtâb ü aktâb ile zîver safhaya
Tâm ü cevher iki târîhi çıkup yazsun kalem

"Kutb-ı âlem lutfidir bu çeşmeden iç sâf su"

1272

"Çâr cûy-ı feyz ola şâh-ı cihâna çâr yem"

1272

Bu kitabeye göre çeşmenin 1272/1855 tarihinde tamir edildiği çıkar.

Aziz Mahmut Hüdâî Çeşmesi

Aziz Mahmut Hüdâî Türbesi

Aziz Mahmut Hüdâî Çilehanesi

Aziz Mahmut Hüdâî Çilehanesi'ndeki maksem

Aziz Mahmut Hüdâî 1038/1628'de vefat ettiğine göre her iki çeşme de (1610/1928) Aziz Mahmut Hüdâî tarafından yaptırılmıştır.

İsmail Remzi, Hüdâî Suyolu isalesinin 500 m galeri, 1.580 m künk, 900 m Ø 75 mm'lik pik boru olmak üzere 3.000 m olduğunu 1930 tarihli isale planında kayıt eder. Buna şehre girişten sonraki 2.000 m daha eklenirse tüm uzunluk 5.000 m olur. İsmail Remzi tesisin yapılış tarihini 1030/1620, eski debisini 1 lüle (52 m³/gün), 1930'daki debisini ise 1 masura (6.5 m³/gün) olarak verir.

Vakıf Defterinde Hüdâî Vakfı olarak gösterilen çeşmeler;

1536 Açıktürbe, Ahmet Çelebi Mah. Arka Sok., çeşme, mamur 2 lüle

1537 H. Hüdâî, Gülfem Hatun Mah. Halil Paşa Sok., çeşme, mamur 2 lüle (10 a)

1538 H. Hüdâî, Gülfem Hatun Mah. Halil Paşa Sok., çeşme, mamur 2 lüle (10)

1539 H. Hüdâî, Gülfem Hatun Mah.Dergah Sok., imaret, harap 1 masura

1540 H. Hüdâî, Gülfem Hatun Mah.Dergah Sok., musluklar, mamur 1 masura

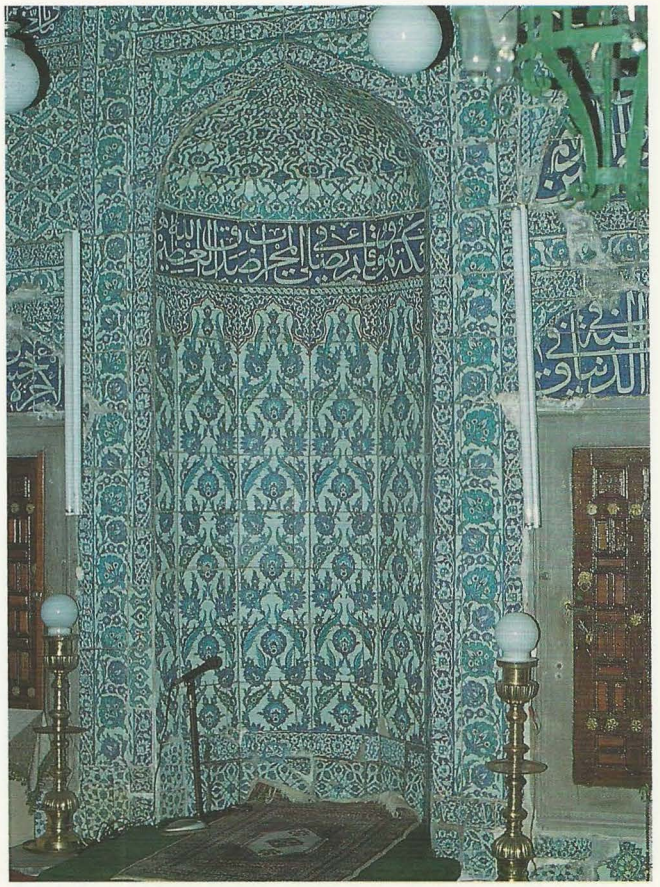
1541 H. Hüdâî, Gülfem Hatun Mah.Dergah Sok., matbah, mamur 1 masura

Bu hesaba göre su dağıtılan 6 yerin toplam debisi 6 lüle 3 masura (331,5 m³/gün) olur.

1536 numaralı çeşmenin Doğancılar Camii önündeki çeşme olması (Nr.9) ihtimal dahilindedir. 1537 ve 1538 numaralı çeşmeler ise Halil Paşa Türbesi Sokağı'ndaki Halil Paşa Çeşmesi ile türbesindeki sular (Nr. 80) kabul edilirse, Hüdâî Türbesi'ne, imaret, musluklar ve matbaha 3 masura su kalır. Böyle olmayacağı açıktır. En az 1538 numaralı çeşme ile Aziz Mahmut Hüdâî'nin iki çeşmesi 1537, 1538 ile gösterilen çeşmeler kabul edilirse toplam debi 4 lüle 3 masura olur. 1536 numaralı çeşme sonradan eklenmiş olabilir.

Mahipeyker (Çinili) Camii çinileri

2.5. ÇİNİLİ SUYOLU VEYA MAHIPEYKER (KÖSEM) VALİDE SULTAN SUYOLU

I. Ahmet'in hanımı, IV. Murat ve İbrahim'in annesi Kösem Valide Sultan (1589-1651) tarafından Çinili Camii'nin çeşme vs. hayratının suyunu temin için 1050/1640-41 yıllarında yaptırılmıştır. Mahipeyker Sultan'ın nereli olduğu ve hareme nasıl girdiği belli değildir. Sırp veya Rum olması muhtemeldir. Kendisine sonradan Mahipeyker adı verilmiş, tüysüz anlamında Kösem adıyla da anılmıştır. I. Ahmet'in gözüne giren fevkalâde zeki ve kurnaz olan Kösem Sultan, IV. Murat ve Sultan İbrahim'i doğurduktan sonra, kocasına çok tesir etmiş, idare işlerine karışmaya başlamıştır. Oğulları IV. Murat ve İbrahim'in devirlerinde ve İbrahim'in Turhan Sultan'dan doğan oğlu Avcı Mehmet'in ilk devirlerinde devlet idaresinde başrolü oynamıştır. Turhan Sultan'ı yok etmek arzusu Turhan Sultan'a haber verilince 1651 tarihinde boğdurulmuştur. Kösem Sultan 1032-1061 (1622-1650) yılları arasında Valide Sultan makamında bulunmuştur.

Çinili Suyolu hakkında Nâzım'ın kitabında (s.38) oldukça ayrıntılı bilgi vardır. Ancak isale hattı hakkındaki bilgilerin hepsinde yine yerler şahıs isimleri ile verildiği ve yer isimleri zamanla çok değiştiği için zorunlu olarak İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale planı

aynen kabul edilmiştir. Ancak Nâzım'ın verdiği bilgilerin sonunda "*Delme mecraya girerek Yenimahalle'ye gelir. Oradan dönen yol ile Çinili Camii Çeşmesi'ne ve hamamına cereyan eder. Necip Bey karşısında Validebağı'na bir şia (kol) ile Nuhkuyusu'nda merhum Arif Hikmet Bey'in çeşme ve sebiline su verir*" yazılıdır. Arif Hikmet Bey'in sebiline ve çeşmesine verilen bu su sonradan bağlanmıştır. Vakıf Defterinde ise 1510 numarada Arif Hikmet Bey'in çeşme ve sebiline 2 lüle (104 m³/gün) su bağlandığı ve 1930'da harap durumda olduğu yazılıdır. Çinili Camii'nin sebili, çeşmesi ve hamamı halen durmaktadır. (Nr. 55, 56)

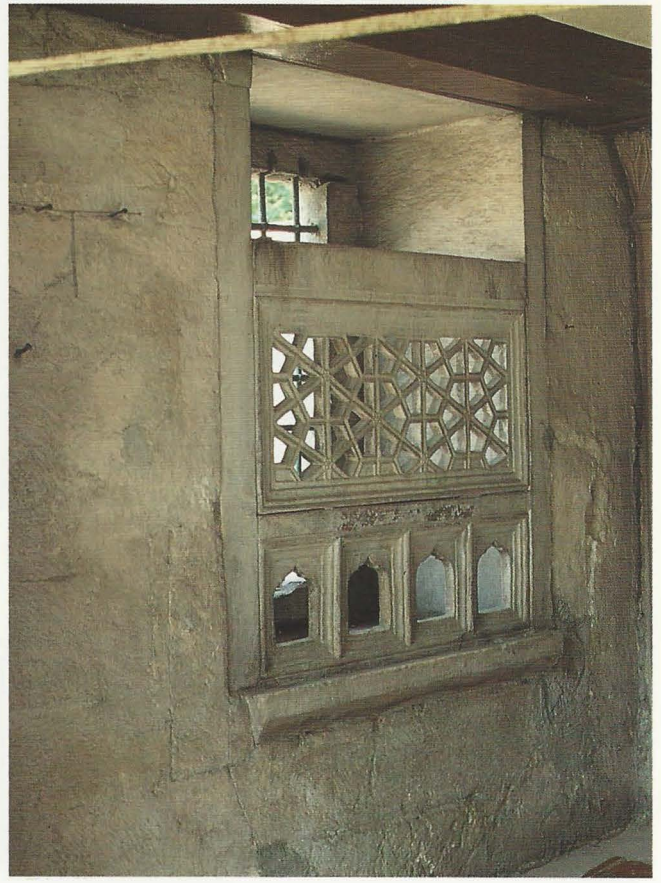
İsmail Remzi'nin çizdiği 1930 tarihli isale hattını gösteren planda Çinili Suyolunun 9.900 m'sinin künk olduğu ve 1930'da tamamen harap durumda bulunduğu, eski debisinin 3 lüle (156 m³/gün), inşa tarihinin ise 1052/1642 olduğu yazılıdır. İ.H. Konyalı (I, s.132) caminin yapılış tarihinin 1050/1640-41 olduğunu, kitabesinde 1050 tarihini kabul etmek gerektiğini yazar. Kösem Valide Sultan vakfı olarak Vakıf Defterinde su tahsis edilen yerler ikidir:

1505 Murat Reis Mah. Çavuşdere Sok., cami, şadırvan, mamur, 3 masura

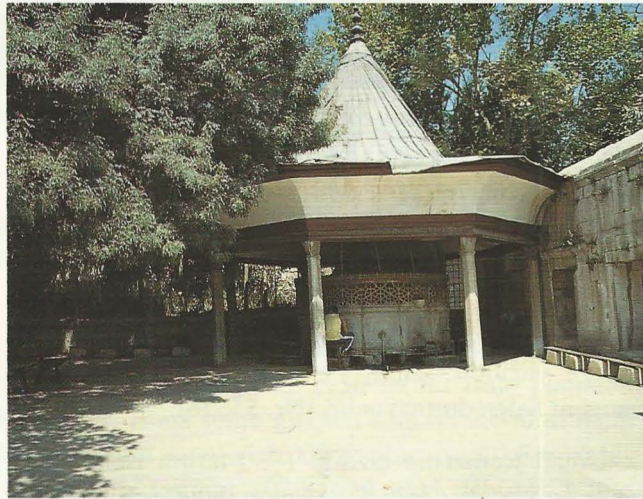
1506 Murat Reis Mah. Çavuşdere Sok., çeşme, mamur 3 masura

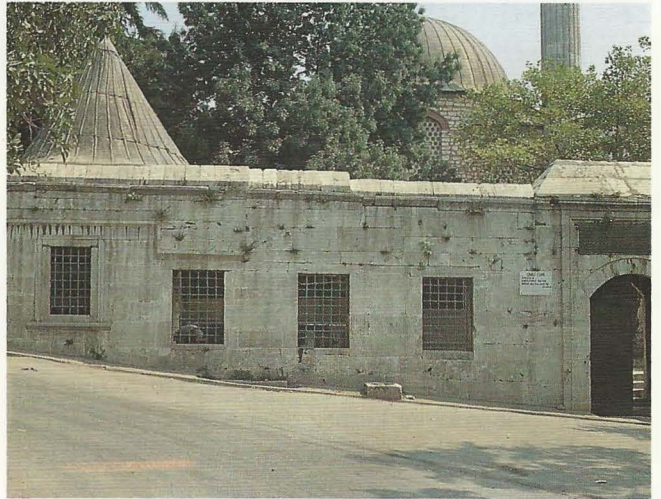
Çinili Camii Çeşmesi

Çinili Camii Sebili

Çinili Camii Şadırvanı

Çinili Camii girişi

Buradan toplam 6 masura ($39 \text{ m}^3/\text{gün}$) su tahsis edildiği anlaşılr. Halbuki İsmail Remzi debisini 3 lüle ($156 \text{ m}^3/\text{gün}$) olarak vermektedir. Dağıtım hattı uzunluğu ise 600 m olduğundan Çinili Suyolunun tüm uzunluğu $9.900+600=10.500 \text{ m}$ olur. Arif Hikmet Bey'in sebil ve çeşmesine 2 lüle su verildiğine göre, bunun Çinili suyunun kaynaklarına yeni katmalar suretiyle mi veya mevcut sudan alınmak suretiyle mi yapıldığı anlaşılmamıştır. 3 lülelik debiyi doğru kabul etmek gerekir. Mahıpeyker Valide Sultan'ın Çinili

Külhamı Sokak ile Çavuşdere Caddesi köşesindeki Çinili Camii'nin yanındaki çeşmesinin (55) tarih beyti:

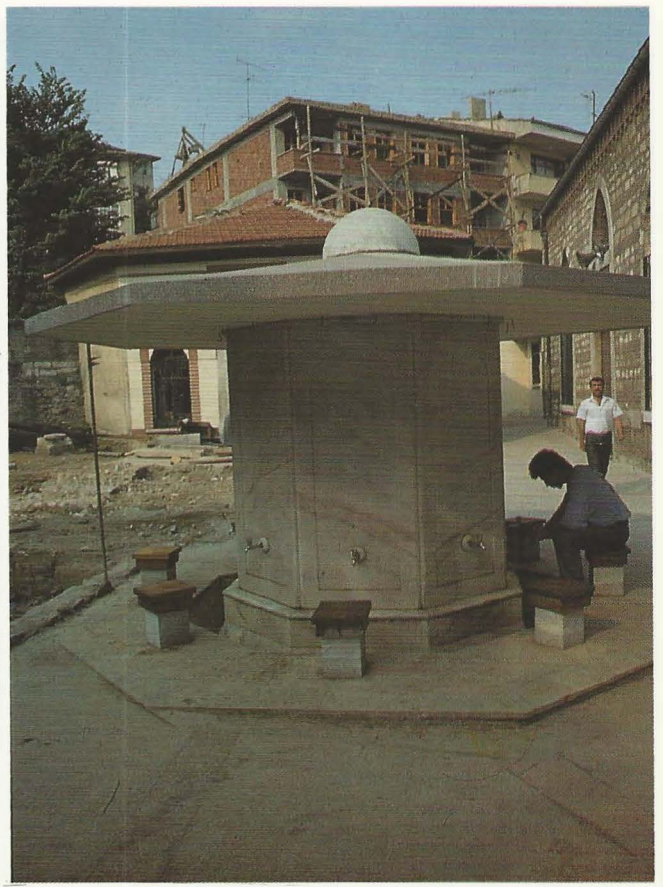
Fevziyâ çün mazhar-ı feyz oldu sû
"Menba-ı Feyz" oldu târîh ol zamân

1052/1642

Bu kitabeye göre caminin ve hamamın inşa tarihi 2 sene öncedir. Çeşme yapıldığı zaman suyunun da bitmiş olduğunu kabul etmek gerekir. Bu takdirde suyunun yapılış tarihi 1052/1642 olur.

Arslan Ağa Çeşmesi

Şeyh Camii Şadırvanı

2.6. ARSLAN AĞA SUYOLU

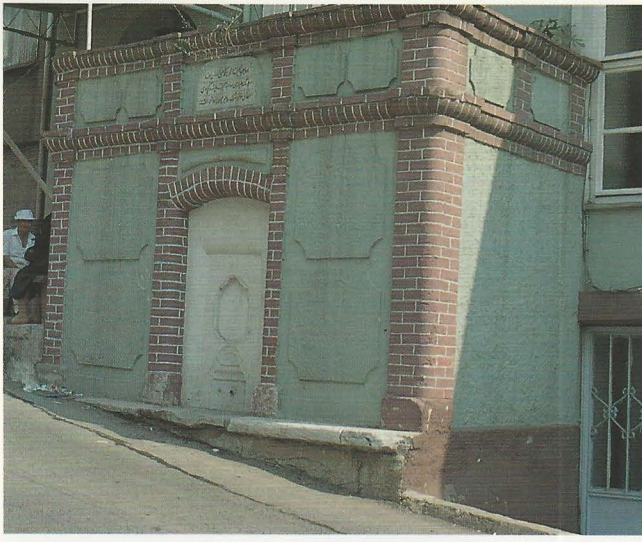
Bu su yolunu Arslan Ağa Üsküdar'da Selman Ağa Mahallesi'ndeki Şeyh Camii'nin suyunu veya kendi çeşmelerinin suyunu temin etmek amacıyla yaptırmıştır. Konyalı'ya göre Arslan Ağa IV. Mehmet'in annesi, Eminönü'ndeki Yeni Cami'yi yaptıran, Turhan Sultan'ın Kethüdasıdır. Tanışık ise Arslan Ağa'nın Seydişehirli Kurt Ağa'nın oğlu olduğunu, Valide Kethüdası Behram Ağa'nın hizmetinde iken 1056 yılında Kösem Valide Sultan'a Kethüda olduğunu, 1060/1650 (?) tarihinde öldüğünü, çeşmedeki 1056 tarihinin sonradan konulduğunu yazar. Ancak Arslan Ağa'nın ölüm tarihinin en geç 1056 olması gerekir. Şeyh Camii'ni (Konyalı, cilt II, s.294-296) Arslan Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa yaptırmıştır. Arslan Ağa isale hattının Şeyh Camii'ne su vermek amacıyla yapıldığı iddia edilirse, iki ihtimal vardır. Ya caminin inşaatına Arslan Ağa zamanında başlanmış, sonra oğlu Mustafa Ağa tamamlamıştır veya Arslan Ağa'nın oğlu camiye yaptırmış, babasının yaptırdığı isaleden oraya su vermiştir. Bu ikincisini doğru kabul etmek gerekir. Cami 1304/1886 tarihinde Bahri Paşa tarafından yeniden yaptırılırcasına tamir ettirilmiştir.

Nâzım (s.42) "Arslan Ağa ve Bâki Efendi Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda Acıbadem Dergâhı el-yevm Tramvay Elektrik Fabrikasının bulunduğu arazinin

üst tarafından Ermeni Kabristanı karşısında Haçık tarlasında, Beyleroğlu bahçesi önündeki tarladan ve Pişmişoğlu tarlasından posta yolunda Fıstık dibinde Simon bağında, Hüdaverdioğlu tarlasında, Karabet Kalfa arazisinde, Bağlarbaşı Caddesi'nde, Serkez bahçesinde, Kitapçı Karabet tarlasında, çiçekçi Artin bağında, İcadiye Karakolhanesi civarında, Davidoğlu arsasıyla İbrahim Paşa tarlasındaki menbalardan hasıl olup, Sultan Tepesi'ndeki çeşmeleri ile Şeyh Camii ve çeşmelerine câridir."

Sadi Nirven (s.223) "1056/1646 tarihinde Arslan Ağa tarafından toplatılan bu su İcadiye tarafından çıkar. Galerisi İcadiye tramvay yolunu takiben Özbekler Tekkesi altında künke girer, künk yolla Sultan Tepesi'ndeki Arslan Ağa Çeşmesinden akar. Evvelce Mihrimah suyunun aktığı Üsküdar İskeleyindeki cami ve müştemilatına sonradan bu su verilmiştir. Günlük debisi 120 m³'dir."

Bütün bu açıklamalardan sonra İsmail Remzi'nin yaptığı 1926 ve 1930 tarihli haritalar esas alınarak, yerçekimi ile akan su isalesindeki hidrolik kaidelere göre isale hattı çizildi. Şehir içi dağıtım hattı Bülbülderesi üzerinden geçerek Servilik Caddesi'ne sapmaktadır. Ancak bu caddenin ayrıldığı yer alçakta olduğundan isale daha yukarıdaki yamaçtan devam ederek Servilik Caddesi'ne sonra girer ve Sultantepe'de Bay-

Ayşe ve Ümmühan Hatun Çeşmesi ve kitabesi

kara Sokağı'nda en yüksek seviyeden Servilik Sokağı'ndan aşağı doğru iner ve Elmasu Sokağı karşısındaki Arslanağa Çeşmesi'ne (136) su verir. Bu çeşmenin tarihi 1056/1646/47'dir. Üzerinde "Sahibül Hayrât Arslan Ağa ruhu için Fâtîha" sene 1056 yazılıdır. Servilik Caddesi'nden sonra Şeyh Camii Sokağı'nın Şeyh Yokuşu karşısında Arslan Ağa'nın karısı Ayşe ile kızı Ümmühan'ın ruhlarını şad etmek için büyük bir çeşme (135) vardır. Bu çeşme de Arslan Ağa isalesinden beslenir. Kitabesinde:

"Sâhibül Hayrât Vâlide Kethüdâsı Arslan Ağa

Merhûmun halilesi sâhibet'ül Hayrât Ayşe ve Kerimesi

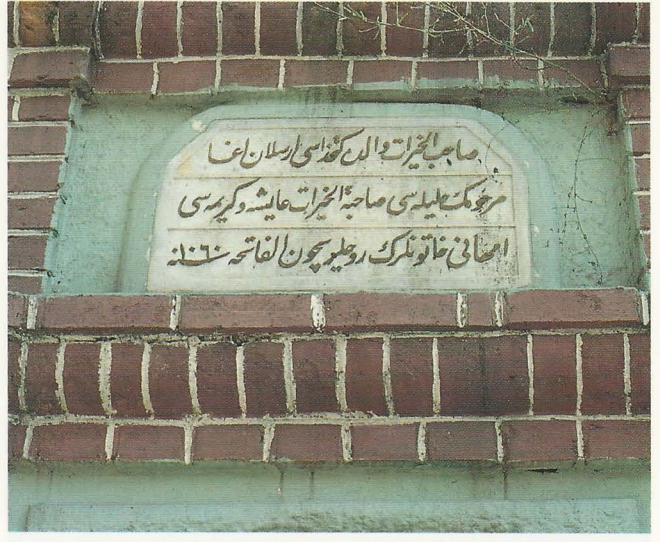
Ümmühân Hatunların Rûhları için El Fâtîha

sene 1060/1650"

yazılıdır. Dağıtım kolu buradan Şeyh Camii'ne iner ve şadırvanına (150) su verir. Mevcut şadırvan çok yeni zamanlarda yapılmıştır. Konyalı (II, s.13) Sultantepe'de Küçük Yokuş başında Arslan Ağa'nın bir çeşmesi bulunduğunu yazar (136).

Arslan Ağa suyolunun menbaı 90 m kotunda, Sultantepe'de geçtiği yer 45 m, Şeyh Camii şadırvanı ise 7 m civarındadır. İsmail Remzi 1930 tarihli haritasında 600 m galeri ve 250 m künk olmak üzere toplam 850 m'lik bir isale hattı vermesine mukabil 1926 tarihli haritasında tüm uzunluk 1.640 m'dir. Bu son değeri doğru kabul etmek gerekir. İsmail Remzi de Arslan Ağa Camii'nin yapım tarihini 1056/1646 olarak vermekte ve isalenin eski debisinin 3 lüle (156 m³/gün), 1930'daki debisinin 1 lüle (52m³/gün) olduğunu yazmaktadır. Nâzım ise Arslan Ağa ve Bâki Efendi'yi beraber kaydetmiştir.

Vakıf Defterinde 1531 numarada Sultantepe Servilik Sokak'ta Arslan Ağa Çeşmesi'nin 1930 mamur ve

Arslan Ağa Çeşmesi kitabesi

5 masura (32,5 m³/gün) suyu olduğu, Bâki Efendi'nin ise 1532 numarada aynı sokaktaki 1 lüle (52 m³/gün) suyu olduğu görülmektedir.

Yine Vakıf Defterinde 1533 numarada Şeyh Camii civarında Arslan Ağa'nın kızı Ümmühan Hatun'un çeşmesine 2 lüle (104 m³/gün) su tahsis edildiği yazılıdır. Bu hesaba göre Arslan Ağa Çeşmesi, Hanımı Ayşe ve kızı Ümmühan çeşmelerine toplam 2 lüle 5 masura (136,5 m³/gün) su tahsis edilmiştir.

Özetlenecek olursa Arslan Ağa suyolunun debisinin 3 lüle ve suyolunun yapılış tarihinin de 1056/1646 olduğu kabul edilir.

2.7. SELÂMÎ ALÎ EFENDÎ SUYOLU

Selâmi Ali Efendi meşhur şeyhlerdendir. Eskiden tekkesi ve mescidinin Kısıklı'da, Kısıklı'dan Çamlıca'ya çıkan yolun solunda olduğu (Konyalı c. I, s.258) bilinir. Bunların hepsi bugün harap olmuştur. Yalnız Selamsız Caddesi'nde, Tekkeiçi Sokağı'nın birleştiği yerin birkaç metre yakınında çeşmesi vardır (63). Çeşmenin üzerinde Şeyh Selâmi Ali Efendi yüceltilir. Kitabesi:

Âb-ı rûy-ı evliyâ gavs-ı zamân
Zübde-i hallâl-ı remz-i müşkilât

Kutb-u devrân sâhib-i ilm-i ledün
Şeyh Selâmi Hazreti ol pâk zât

Oldu hakkâ yapturup bu çeşmeyi
Feyz-bahşi teşnegân-ı kâinât

Dedi târihi Şuûrî şevk ile
"Akdi hâlâ çeşme-i aynü'l hayât"

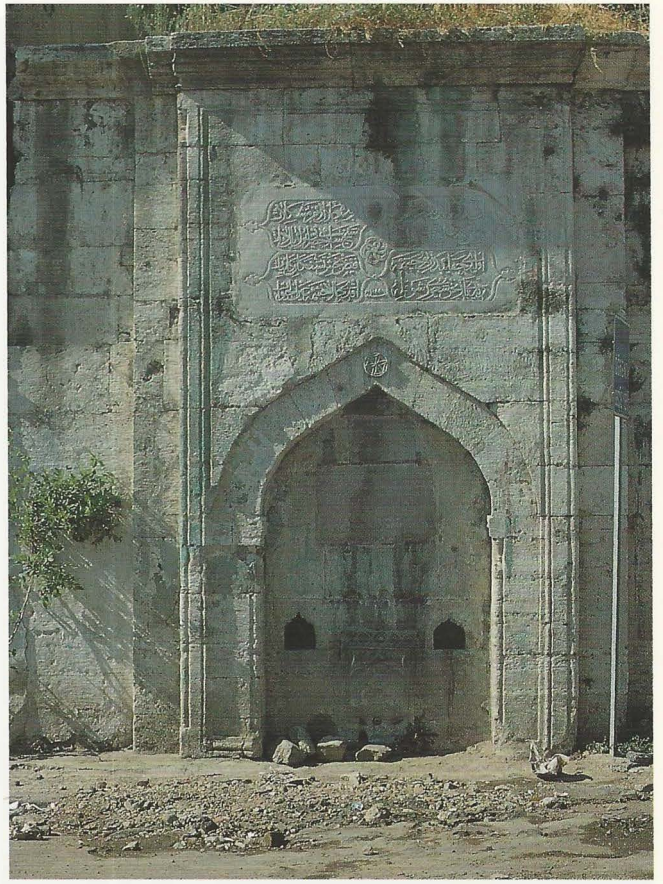
1088/1677

Kitabenin Nâzımı Halepli Şuûrî Hasan Çelebi'dir. (Konyalı II, s.85): "Çeşmenin üzerinde iki kitabe daha vardır. Birinde Ruyîdil Hatûn'un çeşmeyi 1198/1783 yılında tamir ettirdiği yazılıdır, ikinci kitabe ise tamir edilen bir mescide aittir".

Nâzım (s.48) "Selami Dergâhı suyu bu dahi Çamlıca'nın garb-ı cenubîsinden neb'an edüp Selâmi Dergâhına gelir, işbu çeşmelerden mada birkaç yerli suyu olan çeşmeler daha var ise de menbaları yakın olduğundan zikre şayan değildir ."

İsmail Remzi'nin 1930 tarihli planında Selâmi Ali Efendi suyolunun 10 m galeri, 690 m künk olmak üzere toplam 700 m uzunluğunda isale hattı ve 1 lüle (52 m³/gün) suyu olduğu, 1088 yılında inşa edildiği yazılıdır. Selâmi Ali Efendi 1104'te vefat ettiğine göre bu tarih doğrudur. Çeşmenin tarihi de aynıdır. İsmail Remzi'nin 1926 tarihli şehir içi dağıtım haritasında ise isalenin menbaının 100 m kotunun üzerinde olduğu, 100 m galeri ve 200 m künk ile yalnız Selamsız'daki çeşmesine aktığı gösterilmektedir.

Vakıf Defterinde 1391 numarada Selâmi Ali Efendi Mahallesinde caddede (yani yukarıda bahsedilen yerde) bulunan çeşmesinin imamur ve 3 masura (19,5 m³/gün) suyu olduğu yazılıdır. Ayrıca yine Vakıf Defterinde 1513 numarada Selâmi Ali Efendi Mahallesi, Selâmsız Sokak'taki çeşmeye 1 masura (6,5 m³/gün) su tahsis edilmiştir. Toplam 4 masura (26 m³/gün) suyu vardır. Buradan İsmail Remzi'nin verdiği 1 lüle (52 m³/gün) debiyi doğru kabul etmek gerekir. Zira bu su eskiden yalnız çeşmeye verilmeyip Selâmi tekke ve mescidine de su vermekte olduğundan diğer suları da katmak gerekir. Vakıf defterindeki 1391 ve 1513 numaralı kayıtların her ikisinde de çeşme yazılıdır.

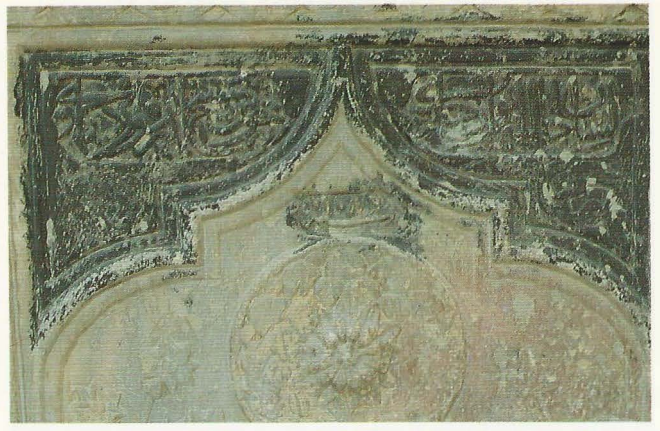
Selâmi Ali Efendi Çeşmesi

Selâmi Ali Efendi Çeşmesi'nin kitabesi

Yakub Ağa Çeşmesi

Yakub Ağa Çeşmesi'nin ayna taşı

2.8. YAKUB AĞA SUYOLU

Kapuağası (Sarayağası) Yakub Ağa Çeşmesi (6) Hasan Bey Sokak - Eski Toptaşı Caddesi köşesinde, Kasım Ağa Sokağı'nın karşısında, Divitçiler Camii'nin bitişiğindedir. "Kapuağası Enderûn büyüklerinden birine verilen addır. Bab'üs-saâde ağası da denir. Saraydaki hadım ağalarının zâbiti, Enderûn memuriyetlerinin âmiri olduğu gibi Daire-i Humâyun'un zabt-u rap-tına da memurdu" (Pakalın II, s.166-167). Çeşmenin eski resimlerinde üzerinde sağlam ahşap bir saçak görülür. Taş bir binanın ucundadır. Klasik çeşme mimarisinde yapılmış mermer bir çeşmedir. Musluğun iki tarafında karanfil kabartmaları ve ortasında 1089 tarihi yazılıdır. Konyalı'da (II, s.82-83) kitabesi eski harflerle verilmiştir. Ortadaki tarih rakamının kenarında:

Lisân-ı hâl ile bu âb-ı cârî

Ne hoş tesbîh eder Perverdigârî

Çeşmenin üstündeki kitâbe:

Sarây ağası ol Yâkûb Ağa kim sa'y edüp Hakkâ
Rızâ-ı Hak için bu âb-ı sâfî eyledi icrâ

Zehi hoş çeşme-i âb-ı hayât-ı dilkeş-i cârî
Ki ayn-ı selsebîl-ü nehr-i cennet gibi ruh efzâ

Derûnu teşnegâne remz ile söyler ki nûş eyler
Zebân olmuş buna âb-ı dehân-ı lûlede gûyâ
Nola rûh-u şehîd-i Kerbelâyı yâd edüp her dem
Cihâna kendini bezl etse anın aşkına bu mâ
Kabul etsin Huda hayrını sayın eylesin meşkûr
Hemîşe eylesün nâminı zikr-i hayr ile ihyâ
Nasîb olsun ana nûş-i şarâb-ı kevser-i cennet
Cezâ-i hayrını versün cenâb-ı Hazret-i Mevlâ
Bu âb-ı sâfdan nûş eyleyüp Rüşdî dedi târîh
"Zehi âb-ı zülâl-ı ayn-ı çeşme-i hayât-âsâ"

1089/1678

Konyalı ebced hesabına göre 1100 bulduğunu ve tarih beytinde yanlışlık olduğunu belirtir.

Yakup Ağa'nın mezar taşının üzerinde (Konyalı s.83):

La îlâhe illallâh

Muhammed-ur Resûlullâh

Merhûm ve mağfurün leh

Kapuağası Yâkub Ağa

Rûhu içün Fâtîha

sene 1091/1680

yazısı vardır.

H. Tanışık'ın "İstanbul Çeşmeleri" adlı kitabının 2. cildinin 282. sayfasında, Yakub Ağa Çeşmesinin isale hattının başlangıç noktasının Libade'de olduğunu belirten bir kitabenin metni ve fotoğrafı verilmiştir.

13.11.1990 tarihinde Libade'de yaptığımız incelemeler sırasında bu kitabenin yazıldığı taş uzun zaman aranmış ise de bulunamamıştır. Sonradan Libade'de

Bugün bir evin bahçesinde bulduğumuz Yakub Ağa suyolunun başında bulunan kırık kitabe

yeni yol açılırken bu taşın kırılarak bir bahçeye atıldığı bildirilmesi üzerine, taş tekrar aranmış ve yolun altındaki bir evin bahçesinde, yazı tarafı toprağa dönük şekilde bulunmuş ve fotoğrafı çekilmiştir. Taşın üzerindeki kitabe okundukça, Tanışık'taki metinden biraz farklı olduğu, bazı kelimelerin eksik, bazılarının ise yanlış okunduğu görülmüş, okunmayan kelimeler de eklenerek kitabenin tam metni aşağıda gösterilmiştir:

"- Üsküdar'da Valide-i Atik civarında Arakiyeci Mahallesinde

- Bâbü's-saâde-i esbak merhum cedid Yâkûb Ağa'nun çeşme-i

- Âbının kadimi miyahı ve memerri bil-küllîye harap ve âb-ı nâyâb

- Olmağın müceddeten hafr ile zûfûnun-u evkafiden (?)

- Halâ babü's-saâde Ağası nazır-ı vakf sâadetlü Mustafa

- Ağa ve mütevellisi Elhâc Seyyid Mehmed Ağa ve kâtibi Elhâc

- Mehmed Salih Efendi ve câbisi Mustafa Efendi ve Ser

- Bölük Mehmed Ağa marifetiyle tecdid ve bu mahalle

- Vaz-ı hacet kılındı.

Sene 1180 (1766)"

(Altı çizilenler taşın kırılmış olması dolayısıyla tarafımızdan okunmamıştır.)

Yakup Ağa 1091/1680 de vefat ettiğine ve suyunun yapım tarihi de, çeşme üzerindeki karanfil kabartmaları arasında 1089/1678 verildiğine göre, bu taşın suyunun yapımından 88 yıl sonra onarım esnasında konmuş olduğu anlaşılır.

Tanışık'ta ayrıca aynı sayfada Yakub Ağa suyu ile ilgili aynı yerde bulunan bir kuyu bileziği üzerindeki yazı da okunmuş ve metni verilmiştir. Ancak incelememiz sırasında ne kuyu ne de bileziği bulunamamıştır.

Tanışık'ta verilen kuyu bileziğinin yazısı aşağıdaki gibidir:

"- Burada nebean eden ve Üsküdar'da Kapağası çeşmesine cereyan eden

- Suyun tahvil-i mecrasına bazı taraftan tasaddi olunduy-
sa da

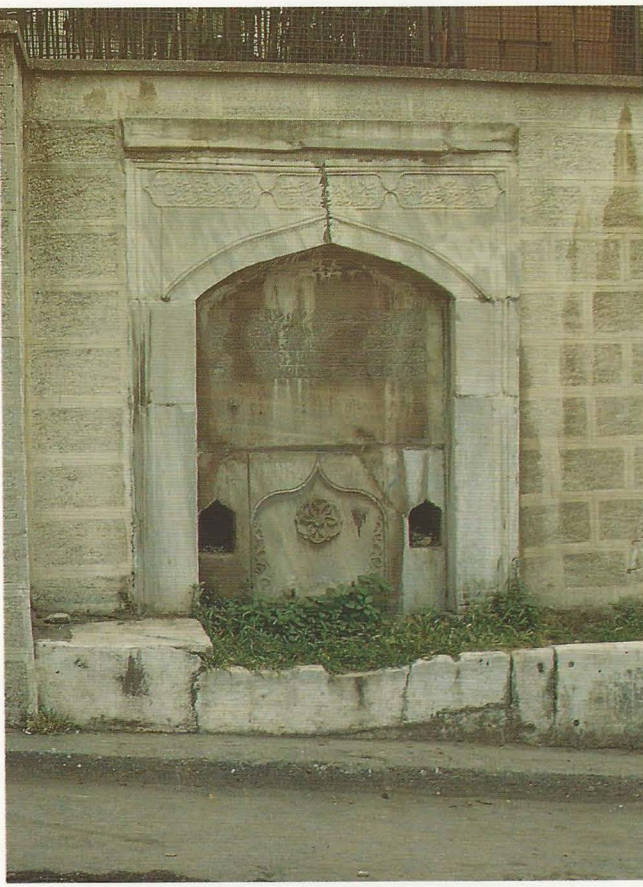
- kararıyle mecra-ı kadimine icra edildiği

- Buraya tahrir olundu

Sene 1318/1900"

Anlaşıldığına göre suyun mecrası çeşitli sebeplerle değiştirilmiş veya su başka mecraya akıtılmış iken 1900 yılında tekrar eski mecrasına çevrilmiştir.

Bütün bu ifadelerden Yakup Ağa Çeşmesi'nin bir suyunun bulunduğunu ve menbainin Libade civarında olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Libade civarından gelen diğer suyu Atik Valide Suyudur. Her ikisi de yaklaşık aynı bölgeye gelmektedirler. Bu iki suyunun uzunlukları da aynı kabul edilebilir. Atik Valide isale hattı 15.300 m olduğuna göre Yakup Ağa Suyunun uzunluğunu da 15 km olarak almak doğru olur. Vakıf defterinde 1419 numarada vâkıfı Kapağası olan, adresi de bu çeşmeye uyan suyunun debisi 1 masura olarak verilmiştir. 1 masura (6,5 m³/gün) su için bu kadar uzun bir isale hattı yapılamayacağı aşîkârdır. Bu isalenin debisi muhakkak daha fazlaydı ve başka yerlere de su veriliyordu, fakat zamanla yolları harap olarak azalıp 1 masuraya indi. İsmail Remzi'nin 1926 tarihli dağıtım planında ise Kapağası Yakup Ağa Çeşmesi'ne Atik Valide'den su verildiği görülmektedir. Belki de Vakıf Defterinde tahsis edilen 1 masuralık debi Atik Valide suyolundan verilen miktarı göstermektedir.

Toygar Hamza Camii altındaki Hacı Halil Efendi Çeşmesi ve kitabesi

2.9. ÇINAR SUYOLU VEYA HACI HALİL EFENDİ SUYOLU

Hacı Halil Efendi Topkapı Sarayı Matbah Emini-
dir. Mevcut belgelerde anılan 4 çeşmesi tespit edil-
miştir. Ancak Selâmsız Caddesi'nin Tophanelioğlu
Sokağı ile kesiştiği köşedeki 1141 tarihli çeşme, İsmail
Remzi'nin planında Solak Sinan Çeşmesi olarak
gösterilmiştir. Solak Sinan'ın su yolu 954/1547 tarihle-
ri civarında yapıldığına göre ve kitabesinde "bu çeşme-
yi hâlâ matbah-i âmiri emini El-hâc Halil Efendi hâlâ İstan-
bul Ağası Mustafa Ağası'nın merhum pederi Hafız Efendi ruhu
için ihya eyleyüp müceddeten icra ettiği sudan bir masura
su tayin edüp duada müşterek olmak niyaz eder. Fi gurra-i
B 1141/1728" Solak Sinan'ın Vakıf Defterinde 1392 nu-
maralı 1930'da mamur ve 4 masura (26 m³/gün) suyu
olan çeşmesini Hacı Halil Efendi'nin ihya ettiği (yeni-
den yaptığı) anlaşılır. Vakıf Defterinde ise Hacı Halil
Efendi namına bir çeşmeye rastlanamamıştır.

Nâzım (s.42) "*Matbah emini Halil Efendi Küçük-
çamlica Caddesinde Kamanto bağı karşısındaki tarla
ile Menemenli bağında ve Cemal Bey bahçesindeki
menbalardan hâsıl olup Toygar Hamza ve Murat Re-
is, Durbalı Mahallesinde dört çeşmeye câridir. El-
yevm haraptır* ." diye yazar.

İsmail Remzi 1926 tarihli haritasında 500 m galeri
ve 400 m künk boru ile Hacı Halil Efendi'nin suyunun
Toygar Hamza Camii'nin altındaki çeşmeye aktığını
gösterir. Ancak İsmail Remzi Selâmsız Caddesi'nde
bir kolun Tophanelioğlu Sokağı'ndan biraz yukarıda
ayrıldığını ve Hacı Halil Efendi'nin Kuşoğlu Yokuşu
ile Torbalı (Durbalı) Sokağı bitişiğindeki meydan çeş-
mesine ayrılan kolu ve yine Hacı Halil Efendi'nin Dur-
balı Mescit altındaki çeşmesine verilen kollarının So-
lak Sinan Suyolundan çıktığını göstermiştir. Bu nokta-
da İsmail Remzi'nin çizimde Çınar Suyolu (Hacı Halil
Efendi) ile Solak Sinan Suyolu karıştırılmıştır. Solak
Sinan Suyolu yalnız Selâmsız-Tophanelioğlu köşesin-
deki çeşmeye, Çınar suyu ise yine Hacı Halil Efendi
tarafından ihya edilen Solak Sinan'ın bu çeşmesi ile
1119 ve 1141 tarihli diğer iki çeşmeye su verir.

Hacı Halil Efendi'nin Köprülü Fazıl Ahmet Paşa
Caddesi'ndeki 1142 tarihli çeşmesi ise eskiden kendi
suyolundan su alırken sonra Atık Valide Suyolundan
beslenmiştir. Hacı Halil Efendi'nin Üsküdar'daki çeş-
meleri şunlardır:

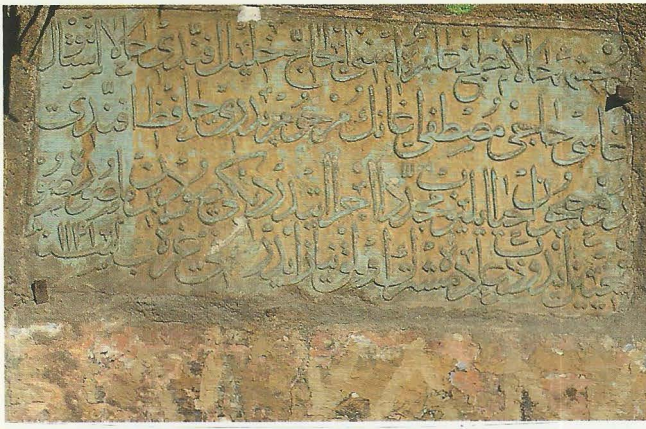
1. Selâmsız Caddesi-Toygar Hamza Sokağı'nın bir-
leştiği yerde (Nr. 61), Toygar Hamza Camii'nin altın-
dadır. Kitabesi:

Habbezâ Hâcî Halîl ehli hayır
Etti bu aynı hulûsile binâ

Şâd ola rûh-ı Hüseyinle Hasan
Nûş edince teşnegâhı pür safâ

"Fevziyâ" der lülesi târîhini
"İçerisen âb-ı hayvân işte mâ"

1119/1707

Hacı Halil Efendi Çeşmesi'nin (Solak Sinan) kitabesi

Beş beyitlik tamir kitabesinde Çeşnigir Nazenin Usta için şu tamir kitabesi yazılmıştır:

Bânisi oldu mukaddem çeşmenin Hâcî Halîl
Nica dem nûş eyledi atşân bu âb-ı zemzemi

Bir vakıt oldu harab ol kalmadı sûdan eser
Hayr ile yâd olmuş iken olmadı çoktanberi

Çeşnigîr Ustayı yâd etmek için ehl-i zemîn
Mehd-i ülya-yı adalet eyledi tamîrini

Gel buyur iç oku bir fâtiha üç ihlâs ile
Kılasın fîrdevs-i ulyâda münasib meskeni

Söyledi tamîrine târîhini gâyet Nazîf
"Kıldı(dendan?) cârî Nâzenîn Usta bu ayn-ı zemzemi"

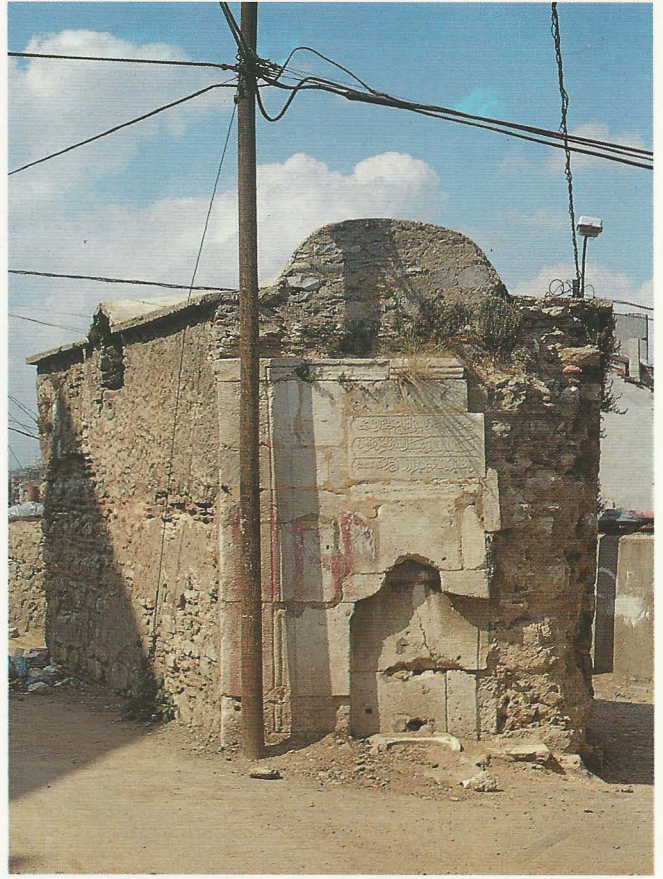
1260/1844

Kitabede gerek vezni gerekse manayı bozan "dendan" kelimesi vardır.

2. Selâmsız'da Tophanelioğlu Sokağı bitişiğinde yukarıda Solak Sinan'a ait olduğu yazılan fakat Hacı Halil Efendi tarafından ihya edilen çeşme (57) üzerinde "Bu çeşmeyi hâlâ Matbah-ı Âmire Emini El-hac Halil Efendi hâlâ İstanbul Ağası Hacı Mustafa Ağa'nın pederi Hafız Efendi ruhu için ihya eyleyüp müceddeten icra eylediği sudan bir masura su tâyin edip duada müşterek olmak niyaz eder. Fi gurra-i B. 1141/1728" Buradan açıkça Hacı Halil Efendi'nin çeşmeye yeniden su tahsis ettiği anlaşılmaktadır.

3. Hacı Halil Efendi'nin Kuşoğlu Yokuşu ile Torbalı Sokağı'nın birleştiği yerdeki Meydan Çeşmesi halen çok harap durumdadır (Nr.59). Üzerinde: "Bu çeşmeyi halen Matbah-ı Âmire Emini El-hac Halil Efendi ihya eyleyüp fi sebilillâh bir masura su vakf edüp duâ niyaz eder. Fi gurra-i Recep 1141/1728."

Görüldüğü gibi bu çeşme de yukarıdaki çeşme ile

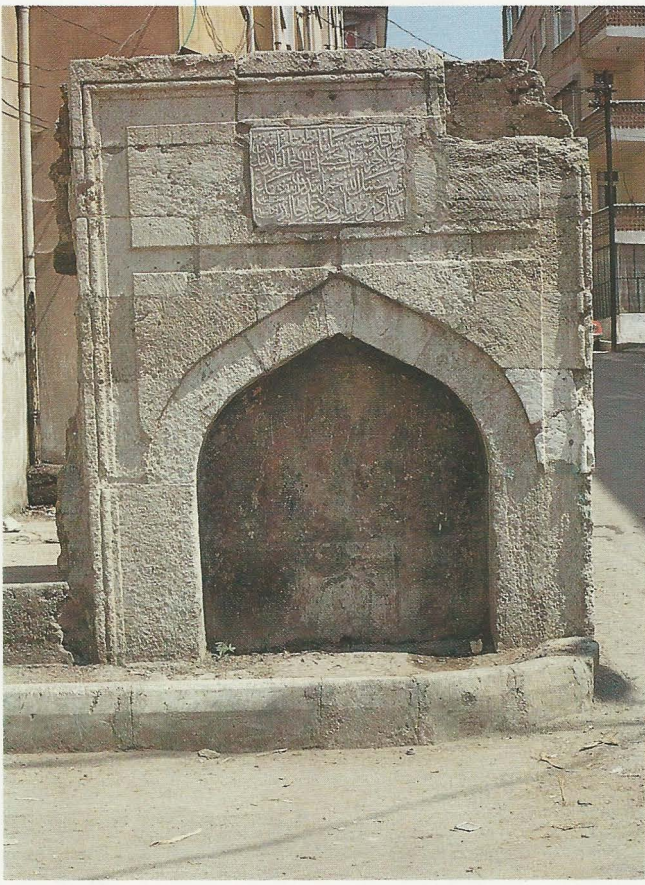
Hacı Halil Efendi Meydan Çeşmesi

Hacı Halil Efendi Meydan Çeşmesi'nin kitabesi

aynı zamanda ihya edilip vakfedilmiştir. O halde Hacı Halil Efendi 1119/1707 tarihli çeşmesinin isalesinin suyunu katmalarla çoğaltarak suyu akmayan diğer çeşmelere su vermiştir.

4. Murat Reis Camii civarında Çinili Mescid Sokak ile Köprülü Fazıl Paşa Sokağı'nın köşesinde bulunan

Çinili Mescid Sokağı'ndaki Hacı Halil Efendi Çeşmesi ve kitabesi

Fi zilkade 1143/1730." Bu çeşmenin suyu sonradan Atik Valide Suyolundan alınmıştır.

Hacı Halil Efendi Suyolunun menbaı 90 m kotunda, bu çeşme ise 60 m kotundadır, 800 m' uzunluğunda bir kolun inşa edilmesi halinde kendi isale hattından da su alması mümkündür. Nâzım'ın yazdığına göre, bu çeşme de Hacı Halil Efendi isalesinden su alıyordu.

Kısa zaman öncesine kadar mevcut olan Toygar Hamza sokağı üzerinde halk tarafından Yılanlı Çeşme diye (50) adlandırılan bir çeşmenin bulunduğu, incelemelerimiz sırasında söylenmiştir. Bu çeşmenin de Hacı Halil Efendi suyolundan beslenmiş olması gerekir. Ancak ne Vakıf Defterinde ne de diğer listelerde böyle bir çeşmenin adına rastlanamamıştır.

Hacı Halil Efendi Çeşmesi'nin (74) haznesi yakın zamanda yıktırılmış yalnız ön duvarı kalmıştır. Kitabesinde "Bu mâ-i cari ve çeşme sabıka Matbah-ı Âmire Emîni ve hâlâ hazine muhasebecisi El-hac Halil Efendi'nin fi sebîlillâh hayratıdır. İntifa edenlerden ve sâireden dua rica eder.

Üsküdar'da Sultantepe'nin 1953'te görünüşü (Ahmet Yakupoğlu)

Yeni Cami (Emetullah Gülnuş Valide Sultan Camii)

2.10. GÜLNUŞ VALİDE, YENİ CAMİ VEYA VALİDE-İ CEDİT SUYOLU

Yeni Cami III. Ahmet'in annesi Gülnuş Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Gülnuş Emetullah Valide Sultan IV. Mehmet'in hanımı, II. Mustafa ve III. Ahmet'in annesidir. Güzelliği ile Avcı lakabıyla da anılan IV. Mehmet'i kendine bağlamış, Padişahın Başhasekisi olmuş, IV. Mehmet sefere veya ava çıktığında gümüş bir araba ile onu takip etmiştir. IV. Mehmet'in tahttan indirilmesi üzerine üç sene onunla beraber hapis hayatı yaşamıştır. Oğulları Mustafa ve Ahmet padişah olunca 12 yıl Valide Sultanlık yapmış ve 1127 yılı Zilkadesinin dokuzuncu günü (7 Kasım 1715) Edirne'de ölmüştür. Cenazesi araba ile getirilerek Üsküdar'da yaptırdığı caminin sağ tarafındaki açık türbeye gömülmüştür.

Gülnuş Sultan Mekke-i Mükerrreme'de imaret, İstanbul'da Galata'da cami ve Üsküdar'da Yeni Cami denen cami ile ayrıca diğer yerlerde çeşmeler, köprüler yaptırmıştır. Suyolu da camiye, imarete ve çeşmelere su vermek için yaptırılmıştır. Caminin inşa tarihi 1122/1710'dur. İsmail Remzi suyunun inşa tarihini 1121/1709 olarak verir.

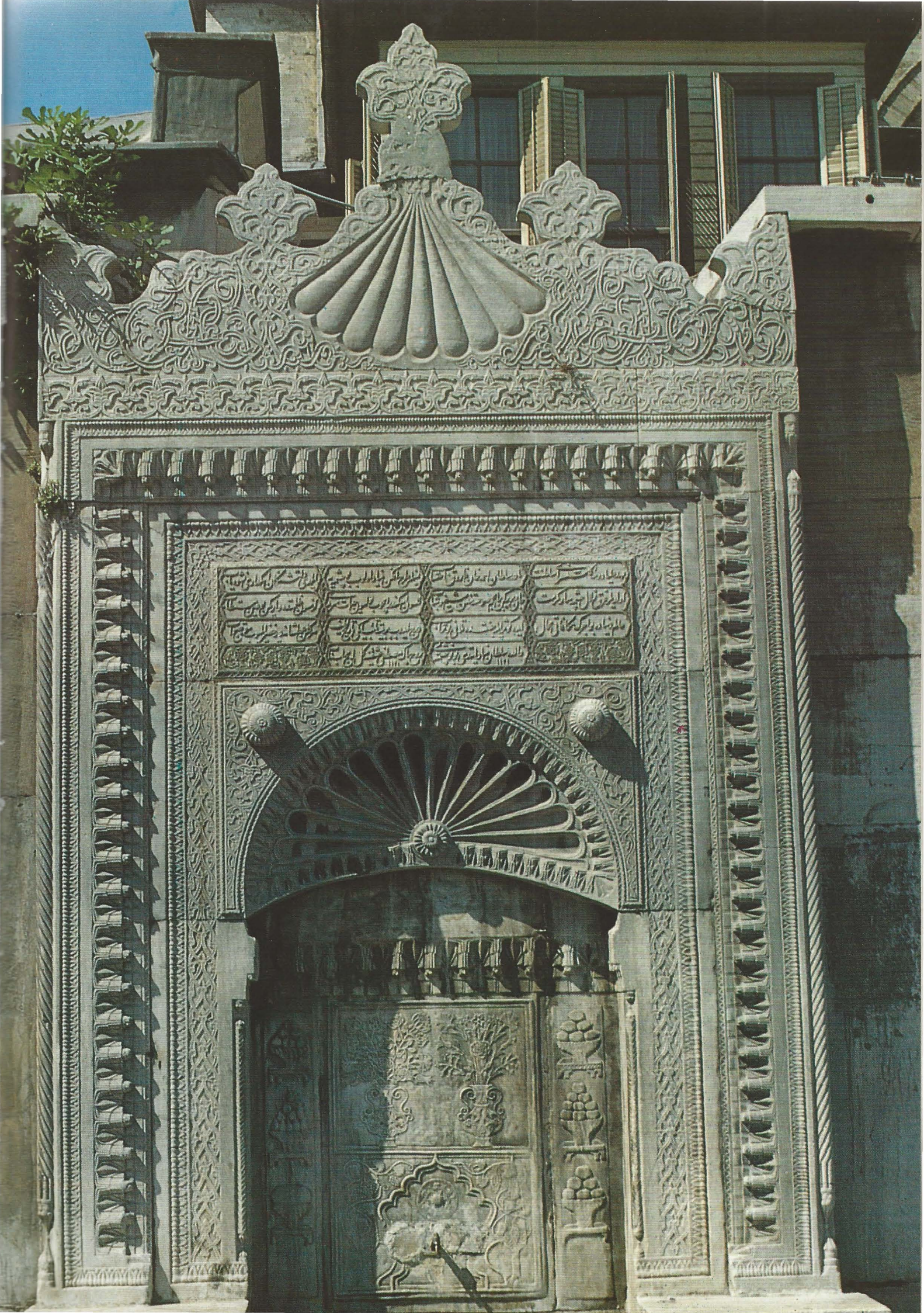
Nâzım (s.44) "Gülnuş Valide namı diğer Yenicami suyu: Validebağında kasrın karşısındaki iki menba suyu Validebağı, Koruluk, Seyyid Ahmet Deresi'nin üst

tarafından delme mecra ile geçerek Karacaahmet Mezarlığı altından İnadiye, Ahmediye ve Çarşı Caddelerini tâkiben cami, imaret ve çeşmeleriyle Ahmediye medrese, imaret ve çeşmelerine ve İnadiye Çeşmesine su verir ." diye yazar (Nr. 141, 142, 137, 138, 139, 140).

Nirven (s.223) ise "Gülnuş Valide veya Yenicami suyu: III. Ahmet'in annesi Gülnuş Sultan'ın adına 1121 senesinde toplatılan bu su Validebağında Sultan Aziz'in köşkünün önünden çıkar. Güzeli bir sudur. Validebağı, Koruluk, Seyyid Ahmet'ten galeriyle gelerek mezarlıktan geçer. İnadiye maslağına varır. Burada galerisi boru haline gelir. Maslağından Ahmediye Caddesi'ni ve çarşısını takiben Yenicami'ye su verir. Suyolu bu geçişinde İnadiye çeşmelerine, Ahmediye Camii ve sebiline, Yenicami müstemilatına su verir ."

İsmail Remzi'nin 1930 tarihli haritasında İnadiye Mahallesi'ne kadar olan isale hattı çizilmiş ve 2.300 m galeri, 600 m künk olmak üzere toplam 2.900 m olarak verilmiş, eski debisinin 2 lüle (104 m³/gün), 1930'daki debisinin ise 1 masura (6,5 m³/gün), inşa târihinin 1121/1700 olduğu yazılıdır. İnadiye'den itibaren 1.200 m künkli dağıtım hattı ile beraber toplam uzunluğu 3.500 m olur.

İsmail Remzi'nin 1926 tarihli dağıtım şebekesinde, önce yalnız Toptaşı Caddesi ile Gündoğumu Caddesi

Yeni Camii türbesi, sebili ve çeşmesi

kavşağında olan Abbas Ağa Çeşmesi'ne, sonra Yeniciami'de Gülnuş Sultan çeşme ve sebiline, III. Ahmet'in (annesi Gülnuş için yaptırdığı) İmam Nasır Sokağındaki çeşmesi ile, caminin arkasında Balaban Sokak köşesindeki Sineperver Çeşmesi'ne (137) ve onun arkasındaki imarete su verdiği çizilmiştir. Pek tabii İsmail Remzi'nin haritası 1926'daki durumu gösterir. Bu araştırmada eski kayıtlara dayanılarak dağıtım şebekesi ikmâl edilmiş ve şehir planı üzerine dağıtım şebekesinin ilk durumu çizilmeğe çalışılmıştır.

Vakıf Defterinde vâkıfı Gülnuş Valide Sultan olan çeşme vb. tesisler aşağıdadır: (1930'daki durum; Karacaahmet Sokağı=Hakimiyeti Milliye Cad.)

1379 Gerede Mahallesi, İskele Sok., cami, mamur 4 masura

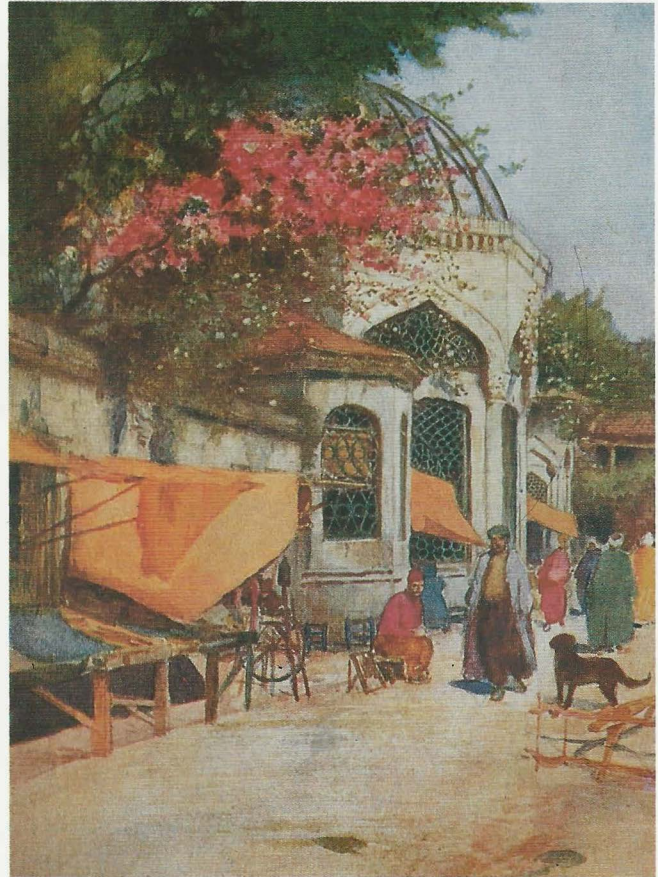
1380 Gerede Mahallesi, Balaban Sok., çeşme, battal 2 lüle

1381 Gerede Mahallesi, Karacaahmet Sok., çeşme, battal 2 lüle

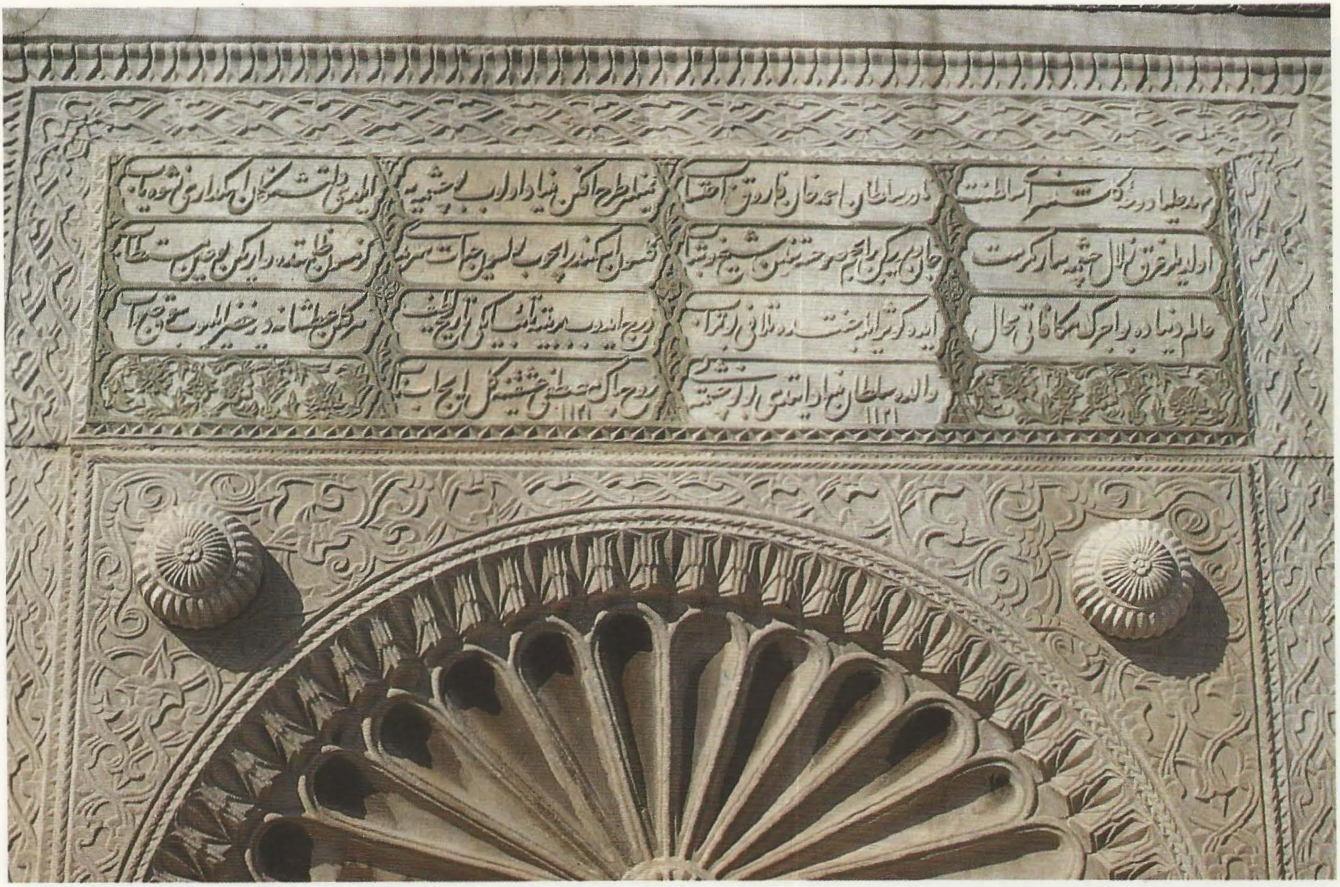
1382 Rum Mehmet Paşa Mah., Balaban Sok., imaret, battal 2 lüle

1383 Rum Mehmet Paşa Mah., Balaban Sok., çeşme, mamur 2 lüle

1428 Gerede Mahallesi, Karacaahmet Sok., cami,

Yeni Camii türbesi ve sebilinin 100 sene önceki suluboya resmi (Warwick Goble)

Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi'nin kitabesi

battal 2 masura

olmak üzere 8 lüle 6 masura (455 m³/gün) su tahsis edilmiştir.

Vakıf Defterindeki bu değerler suların bol olduğu devreye ait olsa dahi İsmail Remzi'nin verdiği 2 lüle-ye karşı 8 lüle 6 masura çok farklıdır. Vakıf Defterindeki değeri kabul etmek doğru olur.

Vakıf Defterinde 1379, 1428 numarada camiye 4 lüle ve 2 masura su tahsis edildiği yazılıdır. Bunlardan biri şadırvana diğeri abdest musluklarına ait olabilir. İnadiye'deki çeşmelere ve Ahmediye çeşme ve sebiline verilen su bu hesaba dahil değildir. Ancak İnadiye'deki çeşmeler ve Ahmediye Camii'nin çeşme ve sebiline bu suyunun inşasından sonra su tahsisi yapılmış olabilir. Nitekim İsmail Remzi'nin haritasında su verildiği gösterilen Abbas Ağa Çeşmesi 1080/1669, Ahmediye Camii ise 1124/1712 tarihinde inşa edilmiştir. Ahmediye Camii'nin eskiden ayrı su yolu olduğu hakkında da kayıtlar vardır.

Yenicami'nin sol tarafında, sebilin yanında meydana bakan Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi'nin (140) kitabesi:

Sadr-ı ulyâ devha-i gülşen serây-ı saltanât
Mâder-i Sultan Ahmed Hân fârûk-ıhtisâb

Yümn ile tarh-efgen-i bünyâd olup bu çeşmeye
Eyledi dil-teşnegân-ı Üsküdar'ı neşve-yâb

Oldular gark-ı zülâl-i çeşmesâr-ı mekrûmet
Can verürken bir içim su hasretinden şeh ü şâb

Gelsün İskender içüp bulsun hayât-ı sermedi
Gezmesün zulmetde variken bu ayn-ı müstetâb

Alem-i dünyada bu ecrin mükâfâtı muhâl
İde kevser ile cannetde telâfi bu ter-âb

Derc idüp bir beyte Tâib iki târîh-i latîf
Her gelen atşâna der Hızr eyleyip sevk-i sevab

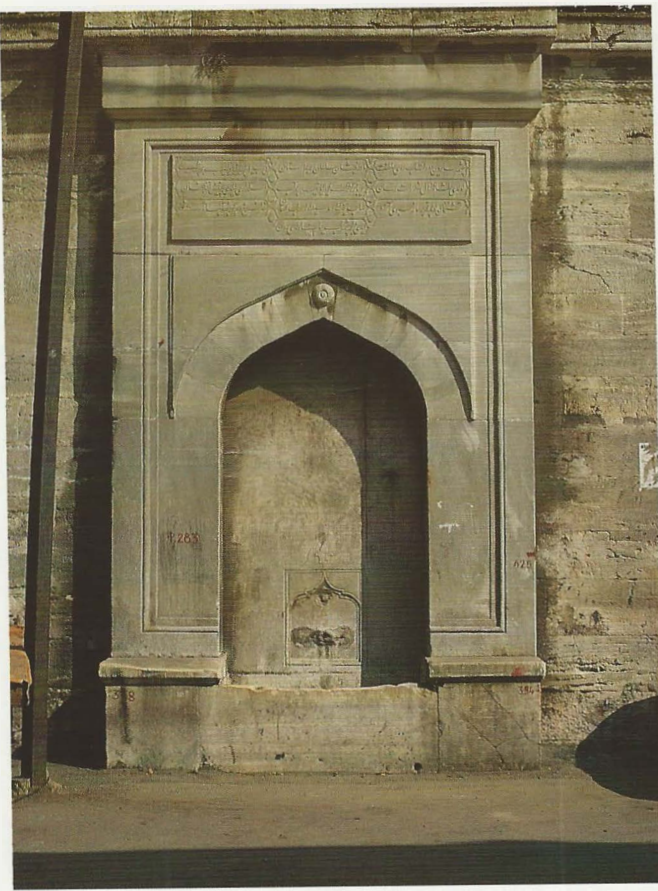
"Valide Sultan bünyâd etti bu nev çeşmeyi"

1121/1709

"Ruh-ı pâk-i Mustafa aşkına gel iç âb-ı nâb"

1121/1709

Yenicami'nin sağ tarafında İmam Nasır Sokağı'ndaki çeşmenin kitabesi; (III. Ahmet'in annesi Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi'nin (139) kitabesi, Konyalı II, s. 122, eski harflerle, düzeltildikten sonra):

İmam Nasır Sokağı'ndaki III. Ahmet Çeşmesi

Yeni Cami

İmam Nasır Sokağı'ndaki III. Ahmet Çeşmesi'nin kitabesi

Çeşmesâr-ı dîn-ü devlet âb-ı rûy-ı saltanât
Mâder-i zîşân-ı Sultân Ahmed Cem âsitân
Fisebîlillâh bünyâd eyleyüp bu çeşmeyi
Oldu atşana zûlâl-ı lutfîle rahat resân
Cûyibâr-ı kevserin gûya ayağıdır bu âb
Üsküdar'ı eyledi pür feyzi mânend-i cinân
Teşnegân oldukça pür sâz-ı sebûyu ârzû
Sahib'ül hayrın duasıyla olur ratbü'l lisân
Hızr-ı ferruhdem görünce Tâib'a târîhini
"Dedi dîlcü çeşme-i âb-ı hayât oldu revân"

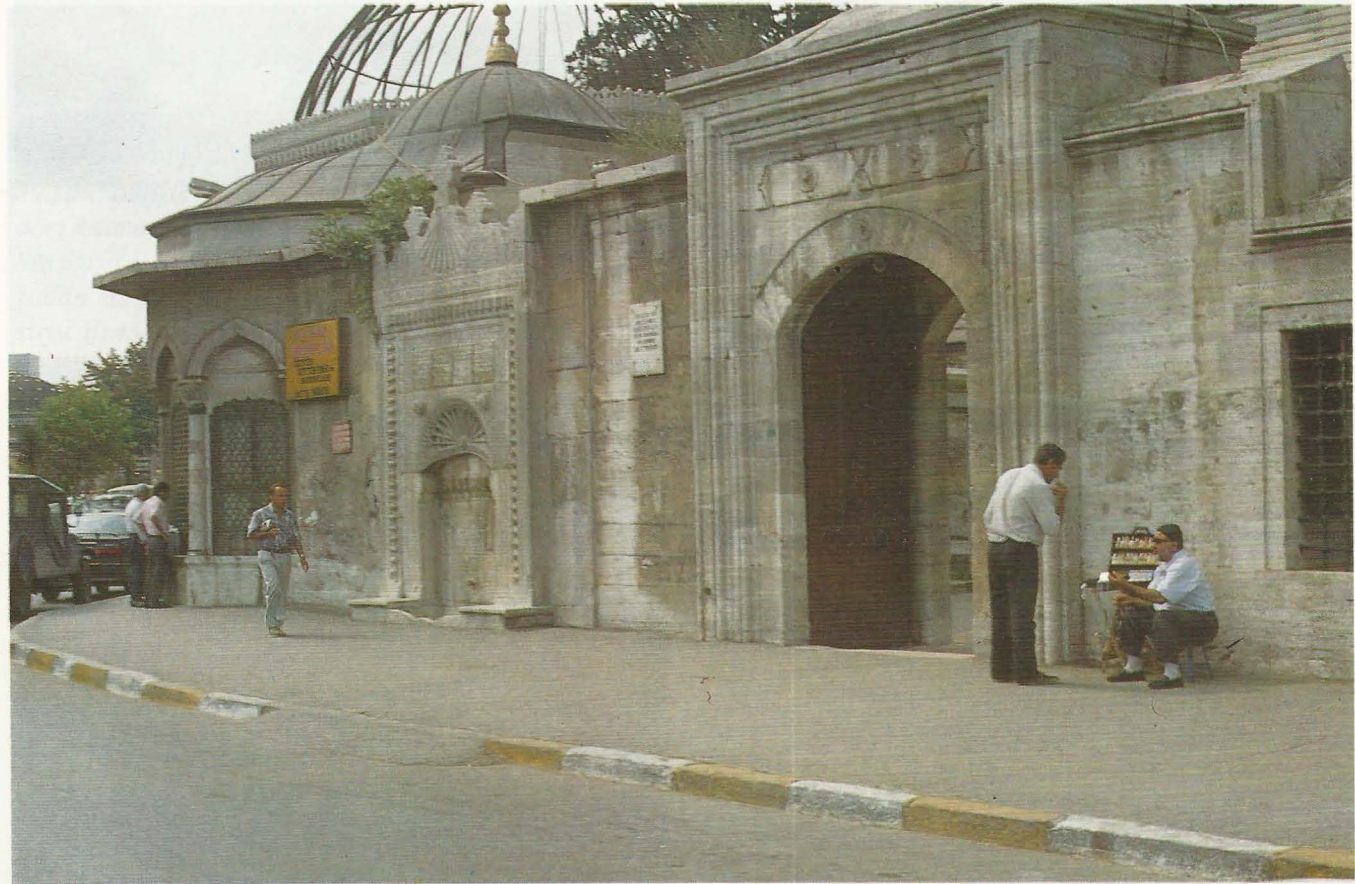
1122/1710

Yeni Cami Şadırvanı

Gülnuş Sultan Çeşme ve sebilinin 100 sene önceki görünüşü

Gülnuş Sultan Çeşme ve sebilinin bugünkü durumu

Millet Caddesi üzerindeki Emetullah Gülnuş Valide Sultan sebili kitabesi ise (Konyalı II, s.133, eski harflerle):

Vâlîde Sultân o siddike şemayil kim Hudâ
Nice hayrat-ı azîme anı mazhar eyledi

Hayr ile nâm-ı şerîfi dehre oldu münteşir
Mîski anber gibi afâkı muattar eyledi

Hayr-ı cari ile verdi halkına tâze hayât
Üsküdarı pertev-i lûtfu münevver eyledi

Bu zülâlî hoş-güvâra yaptırıp bir selsebîl
Müminîne sanki bezl-i mihr-i sükker eyledi

Dedi Nâim abını nuş eyleyüp târîhini
"Valide Sultan sebîl-i mâ-ı kevser eyledi"

1121/1709

Gülnuş Sultan'ın kabir taşı

2.11. TOPHANELİOĞLU SUYOLU

Nâzım (s.42) bu su yolunu yaptıranın Tophanelioğlu Mustafa Efendi olduğunu ve isalesi hakkında "Tophanelioğlu Mustafa Efendi suyu Büyükçamlıca'nın Çengelköy üzerinde Hasip Paşa Çiftliğindeki menbâdan dağ eteğini dolaşarak Arnavut Çiftliği arazisinde iki katma ile mülga dahiliye nazırı Münir Paşa ve Al-

Tophanelioğlu Çeşmesi

Tophanelioğlu Çeşmesi'nin kitabesi

Sultantepe'de Tophanelioğlu suyundan beslenen çeşme

tunîzade İsmail Paşa katmalarını alarak Beyoğlu Belediyesi müdürü merhum Mehmet Ali Bey arazisine Kırılmazslak suyunun biraz ilerisinde Tatlımaslak katmasını, sıra ile beş katmayı daha alarak Tomruk Ağa denilen katmayı Altunîzade Camii'nin diğer bir katmasını alarak Büyükcamlıca'nın altından geçerken dört katma daha alarak Tunuslu arazisinden geçerek Sarıkaya Belediye Bahçesi içindeki maslağa gelir. Oradan karşıdaki teraziden Münir Paşa köşküne ait suyu ifraz edüp mezkûr caddeyi takiben Şeyh Camii civarındaki çeşmelere cereyan eder. İşbu su yolu harap olup bazı ufak katmalardan hasıl olan su Altunîzade Camii'ne gelüp Üsküdar çeşmelerine cari değildir." diye yazar.

Tanışık (s.310) Tophanelioğlu Meydan Çeşme-

si'nin (131) Kısıklı-Bağlarbaşı arasında bu namla anılan mevkide bulunduğunu bildirir. Acak çevre yolu yapılırken bu çeşme Millet Parkı'na taşınmıştır. Halen suyu akmaktadır. Çeşmenin üzerindeki kitabe:

"Tophanelizâdelerin Ruhları için el Fatiha

1140/1727"

olduğuna göre bu su yolunu yapan Mustafa Efendi'nin de bu tarihe yakın bir zamanda isale hattını ve çeşmeleri yaptırdığı kabul edilebilir.

İsmail Remzi 1930 tarihli planında 700 m galeri, 3.200 m künk olmak üzere toplam 3.900 m'lik isalenin hepsinin battal ve eski debisinin 3 masura (19.5 m³/gün) ve inşa tarihinin 1248 olduğunu bildirir. Ancak bu isale hattına 1.000 m'ye yakın bir şehir içi hattını ilave etmek gerekir.

Vakıf Defterinde Tophanelioğlu vakfı olan yerler şunlardır:

1523 Sultantepe, Hacı Hesna Hanım, Arapzade Sok., dergâh 1 lüle

1524 Sultantepe, Hacı Hesna Hanım, Paşalimanı, çeşme 1 lüle

1525 Acıbadem, Selâmi Ali Ef., Acıbadem Sok., mektep 1 lüle

1526 Yenimahalle, Çinili Camii, Yenimahalle Sok., kilise 3 lüle

toplam 6 lüle (312 m³/gün) su tahsis edildiği görülmür.

Ancak bugünkü şehir haritasında yalnız Arapzade Sokağı bulunabildi. Diğerlerinin hepsi Tophanelioğlu isale hattından oldukça uzakta. Bu uyumsuzluk su yollarının harap olması dolayısıyla birinden diğerine aktarma yapılmış olmasından kaynaklanmış olabilir.

İsmail Remzi'nin 1926 tarihli planında Tophanelioğlu isalesinin yalnız Sultantepe'de Servilik Sokak-Şemsi Efendi Sokağı köşesindeki kitabesiz çeşmeye su verdiği gösterilmiştir (64). Bu çeşmenin Vakıf Defterindeki 1523 numaralı çeşme olduğu anlaşılmaktadır.

2.12. İBRAHİM PAŞA SUYOLU

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan bu su yolu, Üsküdar'ın Atik Valide Suyolundan sonra gelen, gerek debi ve gerekse uzunluk bakımından, en önemli tesisidir. III. Ahmed'in vezir-i a'zamı İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.

İbrahim Paşa Topkapı Sarayı Baltacılar Bölüğüne girmiş, III. Ahmed şehzade iken yanında çalışmıştır; Ne zaman doğduğu bilinmiyor, 1662-63 yıllarında doğmuş olduğu tahmin ediliyor. III. Ahmed padişah olunca 8 Mayıs 1718'de sadr-ı a'zam olduktan sonra padişahın sevgili kızı Fatma Sultan'la evlenince Damat İbrahim Paşa diye anılmıştır. İbrahim Paşa zeki, hassas ve yenilik taraftarı idi; Medreselere matematiği tekrar koydurdu; Matbaa onun zamanında açıldı; Eğlenceye düşküncü, Lâle devrinin de kurucusudur. 1730 yılındaki isyanda öldürüldü.

İbrahim Paşa, Şemsipaşa Camii'nin güneyindeki arazide Şerefâbâd kasrını yaptırdı. Yaklaşık 15 km uzunluğunda bir isale hattı ile su getirerek kasrın fiskiyesinden su akıttı. Zamanla tesisin debisini artırarak şehir içerisinde 33 çeşmeye su verdirdi. Bu tesisin eski haritadaki 4 çeşmesi isimlidir, 27 çeşmesi kendisinin veya akrabalarının, iki çeşmesi ise ileri gelenlere aittir. Eski su yolu haritası dolayısıyla, Üsküdar'ın su yolları arasında en çok bu su yolu hakkında bilgiye sahibiz. İbrahim Paşa'nın Şerefâbâd kasrını hangi tarihte inşa ettirdiği kesin olarak bilinmiyor; yapımına kendisinin sadr-ı a'zam olduğu tarihte başlanmış olması ihtimali büyüktür.

Şair Nedim'in Padişah III. Ahmed'i Şerefâbâd'a davet eden şiiri aşağıdadır:

Vasf-ı hüsnü behceti bir vech ile gelmez dile
Gel Şerefâbâd'ı gör şevketlü Hünkârım hele
Anlaşılmaz hak bu kim ârâyişi takrîr ile
Gel Şerefâbâd'ı gör şevketlü Hünkârım hele

Her nefes âbü hevâsı câna cânlar katmada
İntisâbınla cihâna nâzû nahvet satmada
Kangı gün teşrif eder şâhim deyü cân atmada
Gel Şerefâbâd'ı gör şevketlü Hünkârım hele

Anı ziynetlerle bünyâd etti sadr-ı a'zamın
Tâ ki açılsın temâşâsiyle tab'ı ekremin
Lûtfu ihsan kıl dirîğ etme efendim makdemin
Gel Şerefâbâd'ı gör şevketlü Hünkârım hele

Ben kulun sordum Nedîmâ'dan anın evsâfını
Vasf ü medh etti be-gâyet tarhını eşrâfını
Rûha teşbîh eyledi hattâ hevâ-yi sâfını
Gel Şerefâbâd'ı gör şevketlü Hünkârım hele

Çeşitli kaynaklarda İbrahim Paşa Suyolu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Ancak bunlardan faydalanarak su yolunun isale hattını ve dağıtım şebe-

kesini çizmek çok zordur.

İbrahim Paşa Suyolu hakkında en ayrıntılı bilgiler Nâzım'ın kitabında bulunmaktadır (s.41):

"Ahmed Hân-ı Sâlis'in damadı Fatma Sultan zevci Nevşehirli maktûl İbrahim Paşa'nın suyu Üsküdar'ın en münhat (alçak) kısmına gelen sudur. Nerdübânköy (Merdivenköy) karşusunda Karaman Çiftliği civârında Sazlıdere'nin üst tarafında kireççiler arazisinde iki menba ile Sazlıdere denilen mahallin muhtelif mahallerinde sekiz katma alarak mezkûr kubbe ortasında havza dâhil olurlar. İşbu havuzda bundan 30 sene akdem 30-40 cm tülünde balıklar bulunur idi. El-yevm mezkûr kubbeye yollar harap olduğundan su gelmemektedir. Mezkûr kubbeden kireç ocaklarının Uzunçayır sokağına geçerek göz tabibi Es'ad Paşa bağından üç katma ve alt tarafından bir katma ve yakınındaki tarla dâhilinden iki katma daha alarak Küçükçamlıca'da Semercibağı'ndaki katmayı ve üçpeykâr mevkiindeki Emetullah Vâlide Camii'ne âid üç katmayı Altûnî-zâde'den Necîb Bey tarlasında iki katma ile Ahmed Paşa Çiftliği'ndeki iki katmayı ve Kadın Efendi bağından delme tabir olunur iki katmayı aldıktan sonra Acıbadem tarîkını kat' ederek Koşuyolu'ndaki Vâlidebağı'na dâhil olup oradan bir katma, yasdıkçının bağından bir katma, Şevket Efendi bağından bir katma daha alarak Seyyid Ahmed Deresi'nden Karacaahmed Kabristanı dâhilinde Miskinler Dergâhı karşusundan delmeden çıkarak Selimiye'nin Helvacı Sokağı'ndan tekrar delmeye girerek Karlıkbayırı'nda tekrar delmeden çıkarak İhsaniye Caddesi'nden Doğancılar'da taksîm mahalline ve oradan Mirahur Kapudân Paşa sokaklarına ve Gülfem Hatun yokuşundan Uncular Sokağı ve çarşı boyu tarîkiyle araba vapuru iskelesinde kebîr çeşmeye gelür ki Kapudân Paşa mahallesinde bir, Hüdâyi mahallesinde iki, Mirahur'da iki, Doğancılar'da iki çeşmeye ve iskele arkasında bir çeşmeye su verir. Karacaahmed civarında bir şube ayrılarak İnadiye'de Selim Paşa taş yokuşundan Atpazarı taraflarına beş çeşmeye su verir ."

Nâzım'ın bu yazısında hakikate uymayan ifadelerden biri Karacaahmet civarında bir kol ayrılarak İnadiye Selimpaşa yokuşundan Atpazarı'nı inmesi hususudur. Halbuki bu kol Doğancılar'dan, Halk Caddesi'nden inerek İskenderbaba Türbesi ve bitişiğindeki İbrahim Paşa Çeşmesine ve oradan Atpazarı'na iner. Nâzım'ın kitabındaki bu bilgilerin ışığı altında İbrahim Paşa su yolunun isale ve dağıtım hattını çizmek imkânsızdır. Zira suyun geçtiği diğer yerler de şahısların adları ile tarif edilmiştir. İsmail Remzi'nin yaptığı 1/25.000 ölçekli 28.5.1930 tarihli isale hattı planı ile 1/4.000 ölçekli 31.3.1926 tarihli şehir içi dağıtım planı, su yollarının yapıldıkları tarihteki durumunu yansıtmalarına rağmen, en güvenilir belgelerdir. Ancak Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ndeki 3336 numara ile ka-

İstanbul'da birçok güzel çeşme yaptıran III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa'nın minyatürü (TKSM-A.3593, Y.646)

yıtlı şematik ve ölçeksiz harita, İbrahim Paşa Suyolu-
nun ve çeşmelerinin 1753 yılındaki durumunu göster-
mesi bakımından en önemli belge olarak kabul edil-
melidir. Üsküdar'da yapılan incelemeler ile bu harita-
da mevcut çeşmelerin yerleri tespit edilerek şehir harita-
sı üzerine işlenmiştir. 3336 numaralı su yolu haritası
şematik olsa dahi uzun uğraşmalar sonunda dağıtım
planının çizilmesine çok yardımcı olmuş ve birçok hu-
susu aydınlatmıştır.

İsmail Remzi'nin isale planında, İbrahim Paşa Su-
yolunun isalesinin 1.600 m galeri, 13.000 m künk ol-
mak üzere toplam 14.600 m olduğu, bunun 1930 yı-
lında 14.000 m'sinin çalışmadığı, eski debisinin 6 lüle
(312 m³/gün) olmasına mukabil yalnız 2 masura (13
m³/gün) suyu bulunduğu yazılıdır.

Vakıf Defterinde 1445-1449 ve 1452-1476 numara-
lı kayıtlarda İbrahim Paşa vakfından su verilen yer-
lere tahsis edilen toplam debinin 8 lüle 5 masura
(448,5 m³/gün) olduğu yazıldığına göre, Vakıf Defte-
rindeki bu debinin suların bol olduğu devreye ait ol-
ması muhtemeldir.

İsmail Remzi'nin isale hattı haritasında İbrahim Pa-
şa Suyolunun yapılış tarihi 1131/1718-19 olarak gös-
terilmektedir. İbrahim Paşa'nın dağıtım şebekesi üze-
rindeki çeşmeler ile Doğancılar'daki esas maksemin
yapılış tarihleri ise 1141/1728 ve bazı çeşmelerde ise
1143/1730'dur.

Damat İbrahim Paşa 1718 yılında sadr-ı a'zam ol-
duğuna göre inşaata 1718 yılında başlanarak önce Şe-
refâbâd kasrına su verildikten sonra şehirdeki diğer
çeşmelere de su verebilmek için tesisin genişletilerek
1728'de son şeklini aldığı kabul edilebilir. 1730 yılın-
da İbrahim Paşa'nın öldürülmesinden sonra oğlu
(Genç) Mehmet Paşa tarafından tesise ilaveler yapıl-
mıştır. Nitekim eski haritada 22 numara ile gösterilen
yerde "Mehmed Paşa hazretlerinin müceddeten bina
ve tamir eyledikleri iki adet lağımdır. Sene 1166/
1752-53". Yine aynı tarihe 32 numaralı yerde de rast-
lanmakta ve haritanın da bu tarihlerde yapıldığı anla-
şılmaktadır.

Mehmet Paşa'nın Semerciler'deki çeşmesi ise
1143/1730 tarihlidir. Mehmet Paşa 1182/1768 yılında
ölmüştür. İbrahim Paşa'nın Doğancılar'da Şemsipaşa
civarındaki çeşmesi de 1143/1730 tarihlidir. Bütün
bunlar su yoluna sürekli çeşmeler ilâve edildiğini gös-
terir.

İbrahim Paşa Suyolunun çeşitli tamir ve değişiklik-
lere uğramadan ilk durumunu gösteren 1753 tarihli ol-
duğu tahmin edilen şematik harita üzerinde inceleme-
ler yapabilmek için haritanın bütün yazıları okunmuş
aşağıda verilmiştir:

2.12.1. Damat İbrahim Paşa Suyolu Haritasının Yazıları (Türk-İslâm Eserleri Müzesi) (Nr. 3336)

0.30x18 m boyutunda suluboya ile boyanmış olan
bu haritanın üzerinde tarih yoktur. Yalnız bazı yerle-
rinde katmaların yapıldığı tarihler yazılıdır. Haritada
menbalar, maslaklar, çeşmeler, kubbeler, şadırvanlar,
ızgaralar, katmalar ve civarındaki camiler işaretlen-
miştir. Ayrıca bugün izi dahi kalmamış olan Kavak ve
Şerefâbâd kasırlarının suluboya resimleri de çizilmiş-
tir.

Haritadaki yazılara menbadan itibaren numara ve-
rilmıştır. Dağıtım planındaki numaralar ile eski harita-
dakiler de aynıdır.

Haritada meslek (yol) diye yazılanlar bugün kul-
landığımız maslaklardır.

1. Alem Dağı
2. Orenköy (Erenköy?)
3. Sultan Çiftliği
4. Kayış pınarında olan dağ
5. Beylik Mandra ardında olan iki adet katma
6. Keçi (Kiçi) pınarı mahalde olan katma
7. Kebir ızgara
8. İpdida-i mahal
9. Yalnız Selvi kurbunda olan başkubbe
10. Yalnız Selvi dedekleri
11. maslak
12. ızgara
13. maslak
14. maslak
15. maslak
16. ızgara
17. maslak
18. maslak
19. ızgara
20. maslak
21. ızgara
22. Mehmet Paşa Hazretlerinin müceddeten bina
ve tamir eyledikleri iki adet lağımdır. 1166/
1752-53
23. dedikleri mahaldir
24. maslak
25. maslak
26. maslak
27. maslak

28. maslak
29. maslak
30. maslak
31. maslak
32. Çamlıca kurbunda Semerci Bağından hasıl olma katmadır, Mehmet Paşa hazretlerinin bina eylediği lağımdır. 1166/1752-53
33. ızgara
34. maslak
35. maslak
36. kemer
37. maslak
38. ızgara
39. maslak
40. maslak
41. ızgara
42. maslak
43. maslak
44. maslak
45. ızgara
46. maslak
47. maslak
48. maslak
49. Bir maslaktan bir maslağa gelince iki senk arası zira' 440 cümlesinin hesabı bu hesap üzeredir. Mecmu künk adet 1100.
50. ızgara
51. Uzun çayırda (sonradan yazılmış)
52. maslak
53. Havuzlubağ dedikleri mahaldir
54. (kurşunkalemle sonradan yazılmış) Hacı (?) Badem civarında
55. maslak
56. maslak
57. maslak
58. Kadıköyünde Çiçekçi bahçesi nam mahaldir.
59. maslak
60. maslak
61. maslak
62. maslak
63. maslak
64. Kalfa çeşmesi dedikleri mahaldir, (Çeşme res-
- mi var, Nâzım (s.53) bu çeşmenin yerini Çifte-
cevizler diye verir)
65. Ayazmabaşı dedikleri mahaldir.
66. ızgara
67. Vakfın kâtibi Seyyit Halil Efendinin kendi bağında müceddeten yapılan katmanın mahallidir. 1174/1760-61
68. kemer ve ızgara
69. maslak
70. Kalfa çeşmesi tarafında müceddeten yapılan lağımdır. 1133/1720
71. Müteveli çeşmesinde vaki kemer
72. Bu mahaldeki ızgara
73. ızgara
74. İbrahim Ağa çayırında vaki namazgâhdır.
75. Tevkiî (Nişancı) Ali Paşa Hazretlerinin çeşmesidir. (Bu çeşmenin nerede olduğu bulunamadı)
76. maslak
77. kasır
78. Camii Şerif
79. Aynalıkavak, (Kurşunkalemle sonradan ilave edilmiştir, yanlışır)
80. Şevketlû Efendimizin Kavakta vâki saray- ı humayûnudur. (Haritadaki çizime göre sarayın yeri Kavakbayırı Sokak ile İhsaniye Sokağı'nın baş tarafında olması gerekiyor)
81. maslak
82. maslak
- 82.a. Delme
- 82.b. maslak
83. Camii Şerif (Sinan Paşa Camii olması gerekir)
84. Doğancılarda vâki taksim kubbesidir. (Bu kubbenin üzerinde bulunan çeşme yan tarafına sembolik olarak çizilmiştir)
85. Sinan Paşa Mahallesinde vâki Atike Sultan Çeşmesi
86. maslak
87. terazi
88. Mirahur Camii karşısındaki vâki Başkadın Çeşmesi
89. terazi
90. maslak
91. Hasan Ağa mahallesinde vâki merhum İbrahim Paşa Çeşmesi (Topkapı Sarayı'na götürülmüştür)

92. Hamâm-ı âtik kurbunda Mehmet Paşa Mahallesinde vâki İbrahim Paşa Çeşmesi
93. Çavuş Hayreddin Mahallesinde Seyfeddin Şehzade Çeşmesi
94. Camii Şerif
95. Hamza Fakih Mahallesinde merhum Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi
96. terazi
97. Hamza Fakih Mahallesinde Abdülhamid Şehzadenin validesinin çeşmesi
98. maslak
99. Hayreddin Mahallesinde Osman Efendi Camii kurbunda merhum İbrahim Paşazade Mehmet Paşa'nın çeşmesi
100. maslak
101. Mehmet Paşa Mahallesinde Ümmügülsüm Sultan Çeşmesi
102. maslak
103. Atpazarı kurbunda Darüssaade-i sâbık El- hac Beşir Ağa'nın çeşmesi
104. Hamza Fakih Mahallesinde Seyfeddin Şehzadenin validesi çeşmesi
105. terazi
106. terazi
107. Atpazarı içinde Suluhan karşısında merhum Fatma Sultan Çeşmesi
108. Gülfem Hatun Mahallesinde Sultan Mustafa Çeşmesi
109. Dabbağlar Mahallesinde Şehzade Sultan Abdülhamid Çeşmesi
110. Camii Şerif
110. a. terazi
111. Aziz Mahmud Efendi Tekkesi kurbunda kethüda-i sabık Mehmet Ağa Çeşmesi
112. terazi
113. Kefçe Mahallesinde vaki Halil Paşa Türbesi kurbunda Şehzade Sultan Bayezid Çeşmesi
114. Bulgurlu Mescidi Mahallesinde Şehzade Sultan Numan Çeşmesi
115. Bulgurlu Mescidi kurbunda Esma Sultan Çeşmesi
116. terazi
117. Davutpaşa Mahallesinde çalı(?) yolda vâki merhum İbrahim Paşa Çeşmesi
118. Tenbeller Mahallesinde Sultan Mustafa ve Sultan Süleyman Valide Çeşmesi

119. Selman Ağa Mahallesinde vâki Şeyh Cami-i ittisalinde Üçüncü Kadın Çeşmesi
119. a. terazi
120. terazi
121. Tenbeller Mahallesinde kireçhane karşısında Sultan Mehmed Validesi Çeşmesi
122. Bülbül Deresi nihayetinde Hatice Sultan Çeşmesi
122. a. terazi
123. Selman Ağa Cami-i Şerifi kurbunda kolluk yanında merhum İbrahim Paşa Çeşmesi
124. Büyük İskelede vâki merhum ve mağfur Sultan Ahmed Hân Gâzi Çeşmesi
125. Şehzade Sultan Süleyman Çeşmesi
126. Şehzade Sultan Mehmet Çeşmesi
127. Civâr-ı Şemsi Paşa
128. Kasr-ı Şerefâbâd-ı şehriyâridir
129. Cami-i Şerif
130. Şemsi Paşa nâm mahaldir.

2.12.2. Türk-İslâm Eserleri Müzesindeki Damat İbrahim Paşa Suyoluna ait 3336 numaralı su yolu haritasının incelenmesi:

Ölçeksiz ve şematik olan bu su yolu haritası İbrahim Paşa Suyolunun menbaından itibaren şehirdeki dağıtım yerlerine, çeşmelere kadar olan bölgedeki ağaçları, mahalleleri, namazgâhları da gösterir. İsale ve dağıtım hattı künk borular ile yapılmış, güzergâhtaki menbalar, köprüler, galeriler, ızgaralar, maslaklar ve teraziler gösterilmiş, çeşmeleri yaptıranların adları ve çeşmelerin yerleri yazılmıştır. Bu harita, İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa tarafından katmalar ve ilaveler yapıldıktan sonra muhtemelen 1753 tarihinde çizilmiştir. Haritada isale hattı üzerindeki iki maslak arasının 440 arşın (343 m) olduğu ve bu arada 1.100 adet künk bulunduğu da yazılıdır.

İsale hattının başı Kayışdağı'nın 7,5 km kadar kuzeybatısında Apustol Çiftliği denen yerde, Çamlıca tepesinin 2,5 km güneydoğusunda bulunur. En başta üç galeriden toplanan su (5 ve 7), yalnız Selvi denen yerdeki kubbeye (9) gelir. İsmail Remzi'nin 28.5.1930 tarihli haritasında ise suyun iki koldan geldiğini göstermiştir. 1926 tarihinden sonra bütün vakıf suları dolaşıp ve bunların o devirdeki durumlarını tespit ederek çok ciddi planlar hazırlayan merhum İsmail Remzi'nin 3336 numaralı haritayı görmediği veyahut yalnız 1926'daki durumu aksettirmek istediği anlaşılmaktadır. Önce de yazıldığı gibi bu haritanın üzerinde yapının adı olmadığı gibi yapılış tarihi de yazılmamıştır.

Damat İbrahim Paşa'nın oğlunun ve damadının ad-

ları Mehmet Paşa'dır. Ancak 1753 tarihli katmaların oğlu olan "Genç Mehmet Paşa" tarafından yapılmış olması ihtimali büyüktür (ölümü 1182/1768).

67 numara ile gösterilen yerde "vakfın kâtibi Seyyid Halil Efendi'nin kendi bahçesinde müceddeten yapılan katmanın mahallidir 1133/1720-21." yazılıdır. Bu kayıt inşaata 1718 yılında başladığına delil sayılabilir. Aynı tarih (70) numara ile gösterilen yerde de vardır.

O halde özetlenecek olursa: İbrahim Paşa Suyolu'nun yapımına 1718-19 yıllarında başlanmış, sonra genişletilerek şehirde yaptırılan 33'e yakın çeşmeye 1728 yılında su verilmiştir. İbrahim Paşa'nın öldürüldüğü 1730 tarihine kadar ilâveler yapılmağa devam edilmiştir. Sonra Mehmet Paşa 1753 tarihinde yeni katmalar ilâve ederek suyolunun debisini artırmıştır.

3336 numaralı 1753'de yapıldığı kabul edilen bu sematik haritada gösterilen 29 çeşmenin adları yazılmış, 4 çeşmenin ise yalnız şekli çizilmiştir. Bu çeşmelerin İbrahim Paşa vakfına dahil olup olmadığı belli değildir. Sular müdürü Nâzım'ın kitabında ise İbrahim Paşa suyoluna ait yalnız 8 çeşmeden bahsedilir. İsmail Remzi'nin haritasında da 8 çeşme işaretlenmiştir.

Zamanla eski suyolları harap olmuş bir isaleden di-

ğerine su aktarılmış, bağlantılar değişerek karışık yeni bir sistem meydana gelmiştir. 1753 tarihli haritada isale hattı üzerinde **Kalfa Çeşmesi** (64) çizilmiş fakat bu çeşmenin isale ile su bağlantısı gösterilmemiştir. Bu yüzden Kalfa Çeşmesi'nin İbrahim Paşa sistemine dahil olmadığı kabul edilebilir. **Tevkiî Ali Paşa Çeşmesi** (75) ise suyunu isale hattından alır. Bilindiği gibi Osmanlılar zamanında Tevkiî yüksek görevlerde olan Nişancı'lara verilen addır. İbrahim Paşa Suyolundan beslenen diğer çeşmelerin hepsi Doğancılar Makseminden çıkan dağıtım kollarından su alırlar. Doğancılar Maksemi üzerinde kuşak halinde Nedim'in talik hatla yazılmış şiiri vardır. Maksem bugün çok harap haldedir. 1 m yakınına kadar apartman yapılmış, kapısı kırılmış ve içine moloz ile inşaat artıkları yığılmıştır. **Doğancılar Maksemi** (84) üzerindeki Nedim'in kitabesi aşağıdadır:

1. Şeh-i Dârâ-haşem şevketlü Sultan Ahmed-i Gâzî
Ki dest-i lûtfu hemçün ebr-i nîsan feyz-bahşâdır
2. Cihan-bân-ı muzaffer şehriyâr-ı ma'delet-güster
Ki dâim himmeti masrûf-ı terfih-i berâyâdır
3. Kilan ol şehriyârın devlet ü ikbâlini te'yîd
Vezîr-i a'zam-ı Dâmâd İbrâhîm Pâşâ'dır
4. Kemâl-i cûd ü ihsânına ol sadr-i kerem-kârın
Delîl-i rûşen ü makkûl bu âb-ı musaffâdır
5. Şeref-âbâd içindir aslı ammâ kim bu maksemden
Bu şehri Üskûdâr'a dahi küllî hisse peydâdır.
6. Hele hakka şehensâh-ı cihân-ü sadr-ı zî-şâna
Bu cârî hayr-i pâk-i bî bedel tevîk-ı Mevlâdır
7. Hudâ ikisinin de ömr-ü ikbâlin kıla efzun
Ki dest-i re'fet ü ihsanları eltâfa mecrâdır
8. Nedîmâ âb-ı cârisin görünce söyledi târîh:
"Bu maksem vâye-mend-i cûd-ı İbrâhîm Pâşâ'dır"

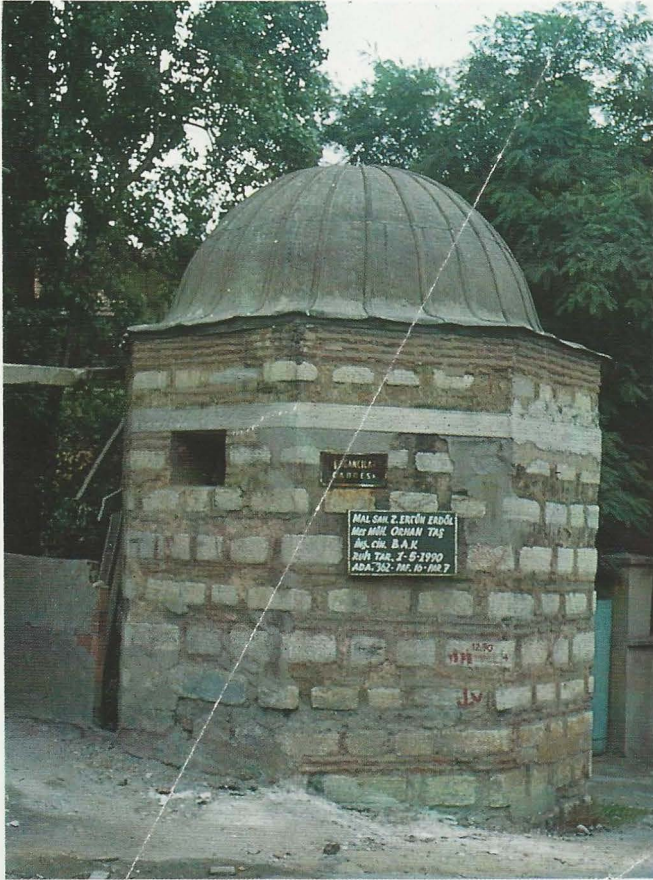
1141/1728

İbrahim Paşa Suyolundaki çeşmelerin hemen hepsinde kitabelerinin şiirlerini yazan devrin meşhur şairinin ismi vardır: Nedim, Rahmi ve Şakir. Bu maksemin üzerindeki:

"Şerefâbâd içündür aslı amma kim bu nimetten

Bu şehri Üskûdâr'a dahi küllî hisse

beytinden bu suyolunun esas itibarı ile Şerefâbâd Kasrı için yapıldığı, fakat Üskûdâr'a da büyük pay verildiği açıkça anlaşılmaktadır. İ.H. Konyalı tarih beytinin altına 1141 yazıldığı halde ebced hesabı ile 1144 çıktığını ve aynı şiirin Nedim divanında da aynı şekilde yazıldığı için Nedim'in bir hata yaptığını yazar. Kanaatımızca bu oldukça zayıf bir ihtimaldir. Naci Yüngül bu tarih beyti tâmiyeli olduğu için birinci mısradaki "âb" sözcüğü 3 değerinde olduğundan 1144-3=1141

Doğancılar Maksemi

Doğancılar Maksemi'nin 1. 3. 4. 5. ve 6. beyitleri

ettiği kanaatındadır ve bizce de böyle olması gerekir.

Önce de yazıldığı gibi bu suyunun Üsküdar şehir haritası üzerine çiziminde, İsmail Remzi'nin 28.5.1930 tarihli 1/25.000 ölçekli ve 27.9.1929 tarihli ve 1/10.000 ölçekli isale hattı planları ile, 31.3.1926 tarihli ve 1/4.000 ölçekli şehir içi dağıtım planı esas alınmıştır. Ancak 1926 tarihli şehir içi dağıtım planı çok eksik olduğu gibi çeşitli yıllarda yapılan değişiklikler ile vakıf sular bir suyolundan diğerine aktarılmış, eski dağıtım hatları değiştirilmiştir. İptal edilenler bu planda gösterilmemiştir. Bu yüzden Nâzım'ın kitabındaki kayıtlar, Vakıf Defteri, Tanışık'taki kayıtlar toplanmış, şehir içerisinde yoğun incelemeler yapılarak 3336 numaralı haritada gösterilen çeşmelerden bugüne kalanların yerleri tespit edilmiş, düzeltilmiş ve tamamlanmış, yeni bir dağıtım şebekesi çizilmiştir.

Ekde görüleceği üzere 3336 numaralı eski su yolu haritası, üzerinde bulunan bütün yazılara numara verilerek incelenmiştir. Fakat 64 ve 75 numara ile gösterilen çeşmelerin yerleri belirlenemedi. 75 numaralı Tevkiî Ali Paşa'nın çeşmesinin Karacaahmet Mezarlığına yakın olduğu tahmin edilmiştir.

Doğancılar Maksemi'nden (84) dağıtım üç ayrı koldan yapılır: I- ile işaretlenen ve haritada en üstte gösterilen kol önce bir teraziye (87) ulaşır. Bu teraziden üç ayrı kola ayrılır. (a) ile gösterilen kol İmrahor Ca-

Başkadın Çeşmesi

mii yanındaki **Başkadın Çeşmesi**'ne (88) su verir. Bu çeşme haznesinin yıkılmasına ve yalnız cephe duvarının kalmasına rağmen iyi durumdadır. Kitabesinin şiirini şair Nedim yazmıştır. III. Ahmed'in Başkadınının bu çeşmeyi 1141/1728 yılında yaptırdığı anlaşılmaktadır. İ.H. Konyalı tarih beytinin ebced hesabıyla 1142 olduğunu, buna mukabil kitabenin altında gayet açık bir şekilde 1141 yazıldığına göre Nedim'in hata yaptığını yazar. Başkadın çeşmesi kitabesi:

Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı gerdûn-pâye kim
Âlemi eltâf u ihsânıyla ihyâ eyledi

Fâtih-i İrân şeh-i devran ki cûd-ü re'feti
Üsküdâr'ı âb-ı şîrîn ile ıgnâ eyledi

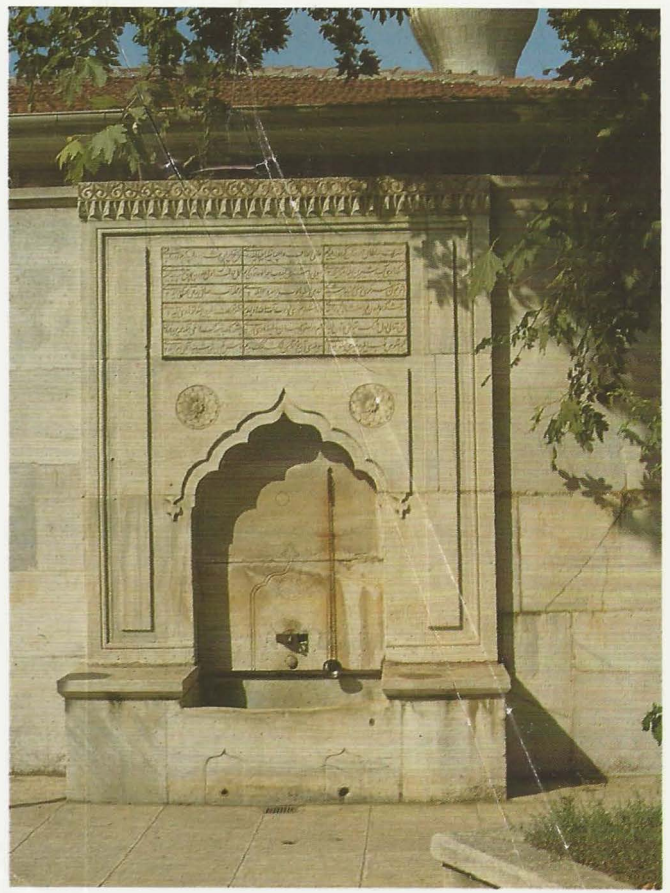
Suyu başından edip icrâ o hâkan-ı kerîm
Ehl-i devlet ol sudan çok çeşme peydâ eyledi

Başkadın hazretleri dahi bu zîbâ çeşmeyi
Kendi mâliyle yapıp bir hayr-i vâlâ eyledi

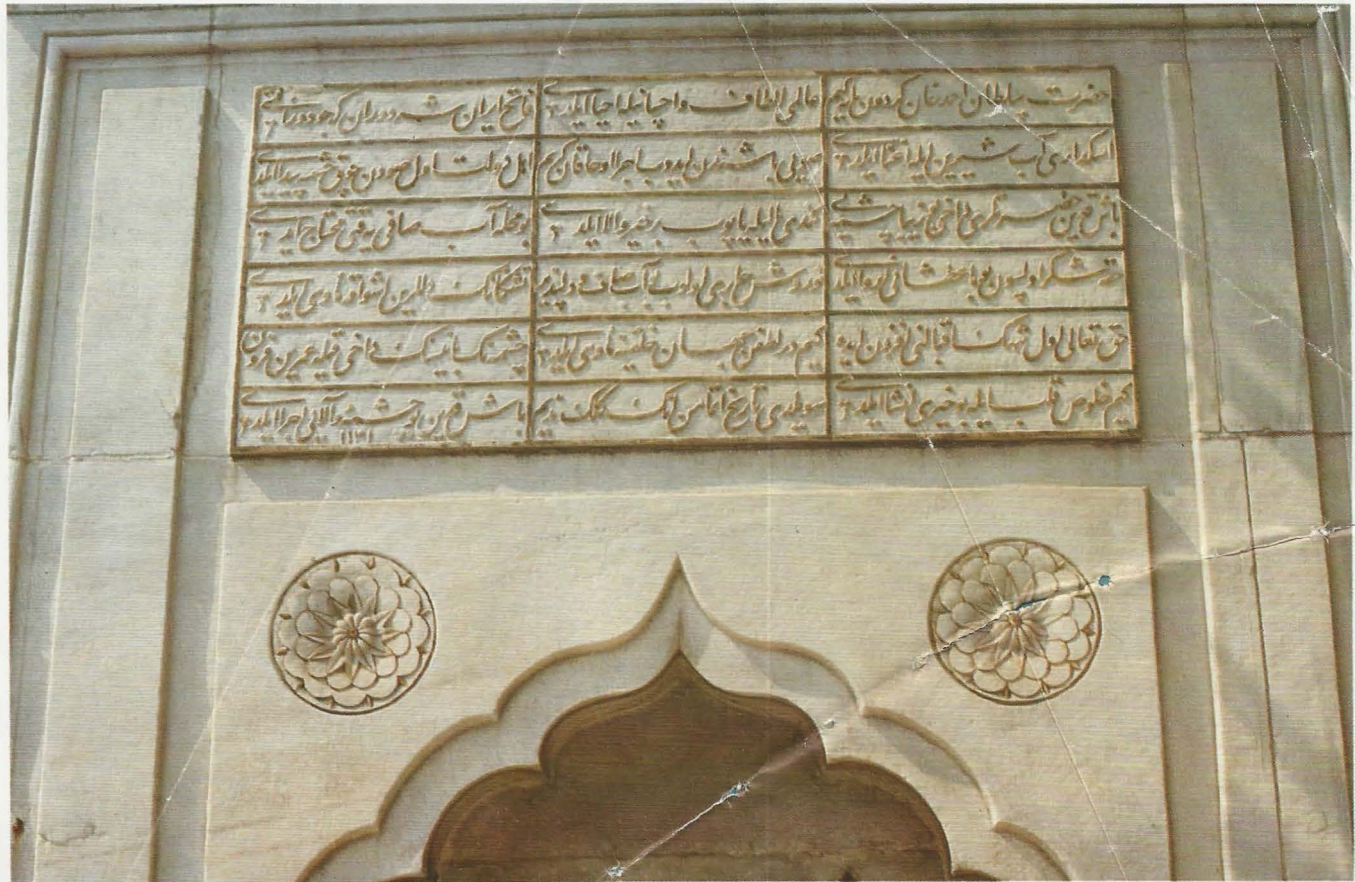
Bu mahalle âb-ı sâfiye katı muhtâç idi
Hakk'a şükr olsun bu mâ atşânı irvâ eyledi

Nûr veş cârî olup bu âb-ı sâf-ı dil-pezi
Teşnegânın dillerin eşvâka me'vâ eyledi

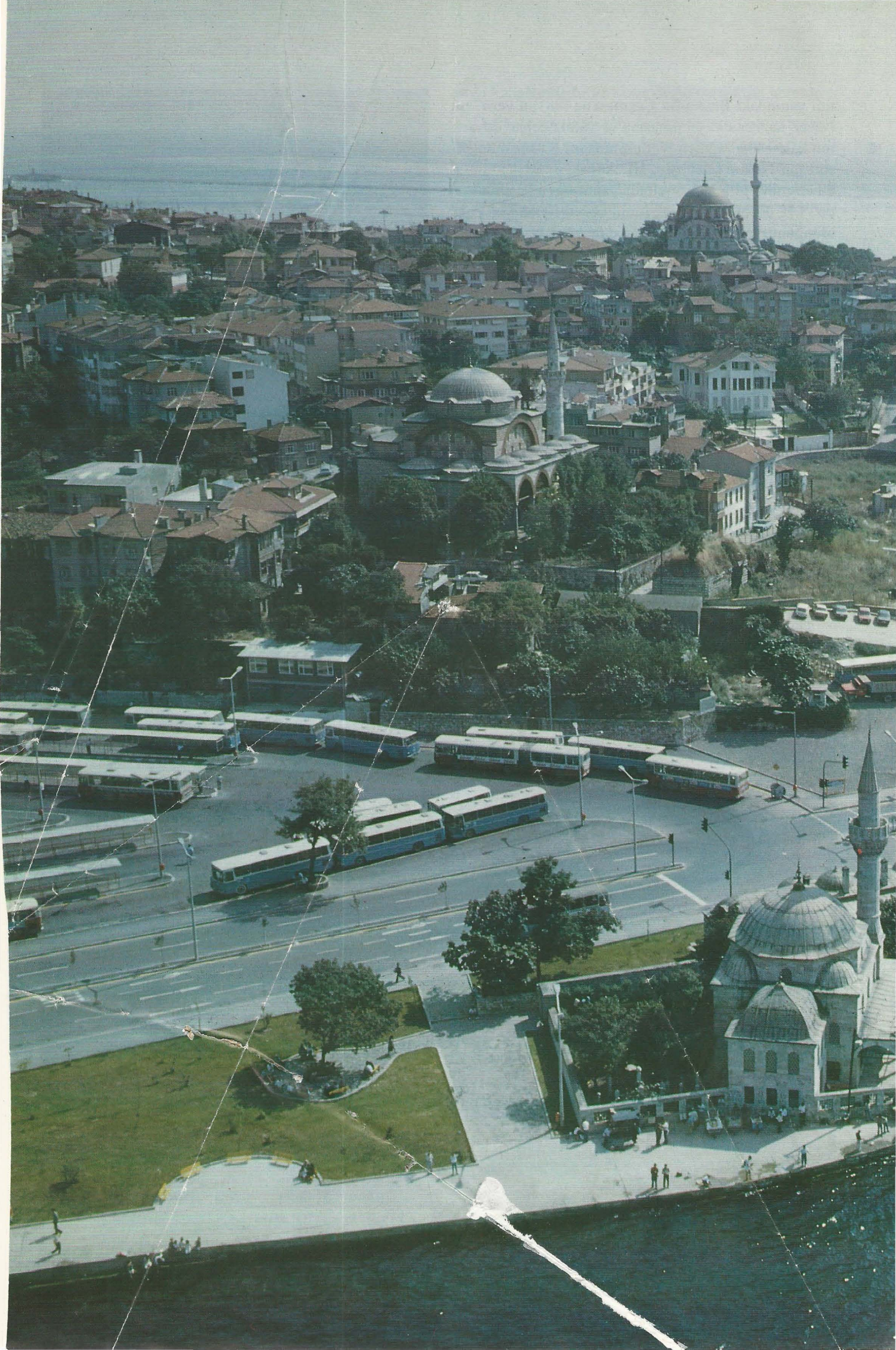
Hak taâlâ ol şehin ikbâlîni efzûn ede
Kim der-i lûtfun cihân halkına me'vâ eyledi

Başkadın Çeşmesi

Başkadın Çeşmesi'nin kitabesi

Çeşmenin bânisinin dahi kıla ömrün füzûn
Kim hulûs-ı kalb ile bu hayrı inşâ eyledi

Söyledi târîh-i itmâmın anın kilik-i Nedîm:
"Başkadın bu çeşme-i vâlâyı icrâ eyledi"

1141/1728

Tanışık (245/39) kitabenin şiirini yazanın Mahmut Paşa naibi müderris Nedim Ahmet Efendi (öl. 1143/1730) olduğu kanısındadır. Aynı tarihte yapılan diğer çeşmelerde şiirlerin çoğunun meşhur şair Nedim tarafından yazıldığı düşünülürse bu iddianın doğru olması ihtimali çok azdır.

(87) numaralı teraziden çıkan (b) kolundan, önce bir maslağa ve buradan resmi çizilmiş fakat adı yazılmamış olan üç çemeye su verilir. Dağıtım kolu sonra ikinci bir maslağa gelir. bu maslaktan bir kol "Hamam-ı Atik Mahallesinde vâki **İbrahim Paşa Çeşmesi**"ne (92) su verir. Bu çeşme Kavaklı İskele ve Doğancılar Caddesi köşesinde, Uncular Caddesi karşısında, Hüsrev Ağa Camii önündedir. 8 beyitlik kitabesi vardır:

Vezîr-i a'zâm u Damat İbrahim Pâşâ kim
Kef-i cûdi anın bahşında terdir kân u deryâdan

Vekîl-i saltanat-ı gayretkeş-i namûs-ı devlettir
Anı dûr etmeye Hak saye-î sultân-ı vâlâdan

O sadr-ı ekremin hayrata mecbûl olduğundandır
K'olur her emirde tevfiğe masdar savb-ı Mevlâdan

Murâd etti ki ehl-i Üsküdarı eyleye irva
Duâya mazhâr ola haşredeki âlâ ve ednâdan

Hudâ sultân-ı devrânı hatâlardan emin etsin
Cihân asûdedir devrinde mekr-i keyd-i âdâdan

Vezîr-i a'zamı da sadr-ı devlette olup bercâ
Dua aladursun o şâh-ı cihâna pîr-ü bernâdan

Bu zîbâ çeşmeyi bir mevkiinde eyledi bünyâd
Ki sır olmaz nezâre tarh-ı mergûbun temaşâdan

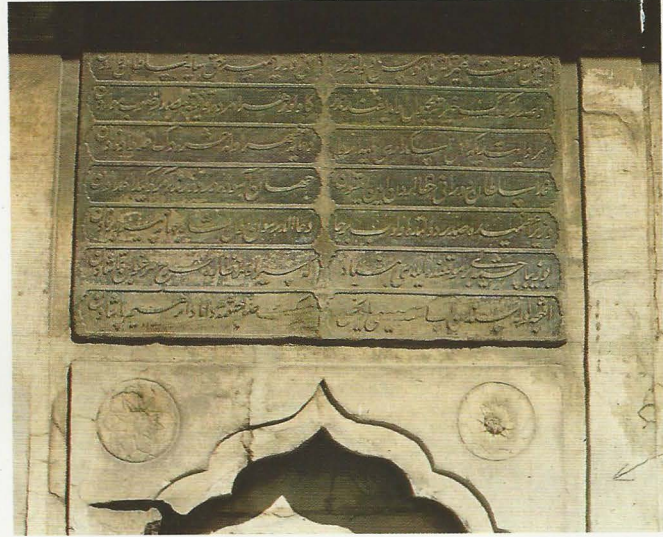
Akınca lülesinden "âb" Es'ad dedi târîhin
"İçin su çeşme-i Damât İbrahim Pâşâ'dan"

1143/1730

Kitabenin şiirini yazan Galata Mevlevihanesi mol-lası âlim, şair Yanyalı Es'ad Efendi'dir. Çeşme çatılı ve saçaklıdır. Üzeri sonradan püskürtme koyu gri bir sıva ile sıvanmıştır. Aynı maslaktan diğer bir kol "Hamza Fakih Mahallesinde **Abdülhamid şehzade-nin validesinin çeşmesi**"ne (97) su verir. Doğancılar'da yukarıdaki çeşmeye çok yakın Bakıcı Sokak köşesinde bulunan, kitabesi çıkarılmış hazneli çeşmenin bahsedilen çeşme olması ihtimali büyüktür. Eski haritadaki çizim de bu ihtimali kuvvetlendirir. Maslaktan çıkan 3. bir kol 100 ile gösterilen bir maslağa gider, buradan Eşrefsaat-Çeşme-i Cedit sokakları köşesinde-

İbrahim Paşa Çeşmesi

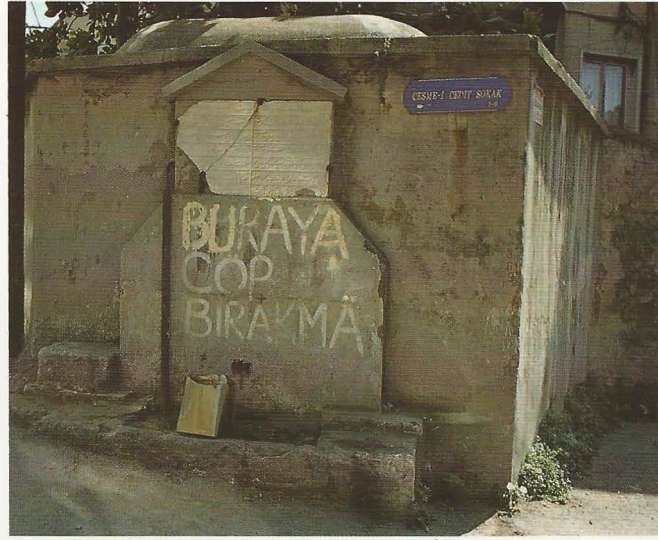
İbrahim Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

Abdülhamid Şehzade Validesi Çeşmesi

Ümmügülsüm Çeşmesi'nin kitabesi

Ümmügülsüm Çeşmesi

ki Ümmügülsüm Çeşmesi'ne (101) su verir. Bu çeşme perişan durumdadır. Kitabesi kırılmıştır. Kitabesi aşağıdaki gibidir: (İ.H.Konyalı II.. s. 116)

Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı İskender-zafer
Pâdişah-ı bahr ü ber dâver-i iklim-i sehâ

Adl-ü insâf u mürüvvet-cûd u lûtf-u meirhamet
Zatına hassîsedir bâ-avn ü teyîd-i Hüdâ

Üsküdarı âb-ı rûh-efzâ ile ihyâ edip
Eyledi sükkânını müstağrak-ı bahr-ı atâ

Bu mahalli duhter-i sa'd-ahter-i zîşânına
Kıldı ta'yîn ol meh-i rahşende-i evc-i alâ

Nâmdaş-ı Ümmü Gülsüm nûr-ı çeşm-i zıll-ı Hak
Hazret-i Sultân-ı vâlâ-şân-ı İsmet-intimâ

Bu muallâ çeşme-sârı yaptırıp ihlâs ile
Kıldı atşândan devâm-ı ömrüne celb-i duâ

Şâkirâ dedim sitâyîş birle târîhin anın
"Akdi iç bu çeşmeden mâ-i hayât-ı cânfezâ"

1141/1728-29

Bu çeşme III. Ahmet'in kızı Ümmügülsüm adına yapılmıştır. Ümmügülsüm ikiz olarak doğmuş, 1136/1721 tarihinde Nevşehirli Ali Paşa ile nikâhlanmış, 1145/1732-33 yılında ölmüş, Yenicami Türbesi yanına gömülmüştür. 100 numaralı maslaktan çıkan diğer bir kol büyük bir su deposuna, oradan **Şerefâbâd Kasrı**'na (128) ulaşır, kasra ve fiskıyesi ile üzerindeki iki çeşmeye de [**Şehzade Sultan Süleyman** (125) ve **Şehzade Sultan Mehmed** (126)] su verir.

Şerefâbâd Kasrı zamanla harab olmuş, II. Mahmut tarafından 1239/1816'da ampir tarzında yenilenmiştir. Nitekim şair Vasıf

Gâzi Sultân Mahmûd-ı Adlî şân imâmü'l müslimin

İtibâr edüp Şerefâbâd'a ol Şah-ı cihân

diyerek yeniden yapıldığını belirtmiştir. Bugün Şerefâbâd Kasrı tamamen ortadan kalkmış, sarayın su depolarının parçaları ile Rum Mehmet Paşa Camii'nin

Şerefâbâd Kasrı'nın müştemilatı

Yahya Kemal Şerefâbâd'ın yerinde yeller estiğini ve duyduğu üzüntüyü aşağıdaki güzel şiirinde ifade eder:

ŞEREFÂBÂD

O şûh ağlar bugün Kasr-ı Şerefâbâd'a geldikçe
O nûşânûş demler hâtır-ı nâşâda geldikçe
Ne cûşân-ı şerâb ü lâle bir devr-i bahârıydı
Ki hâlâ çeşmeler pür-hûn olur her yâda geldikçe
Gülerdi taht-ı zerrîn üzre Cem gülşende güllerle
Sebû-endâm sâkîler elinden bâde geldikçe
Dururdu rindler dembeste ney dembeste vecdinden
Ağaçlıklarda bülbül dûrdan feryâde geldikçe
Görür mecliste tıfl-ı nâz iken timsâlini nâzan
Kadeh ber-kef huzûr-ı Hazret-i Dâmâd'a geldikçe
Hayâlinden bakar pûşîde-i evrâk olan havza
O şûh ağlar bugün Kasr-ı Şeref-âbâd'a geldikçe

Yahya Kemâl

İmrahor Camii önündeki 83 nolu su terazisi

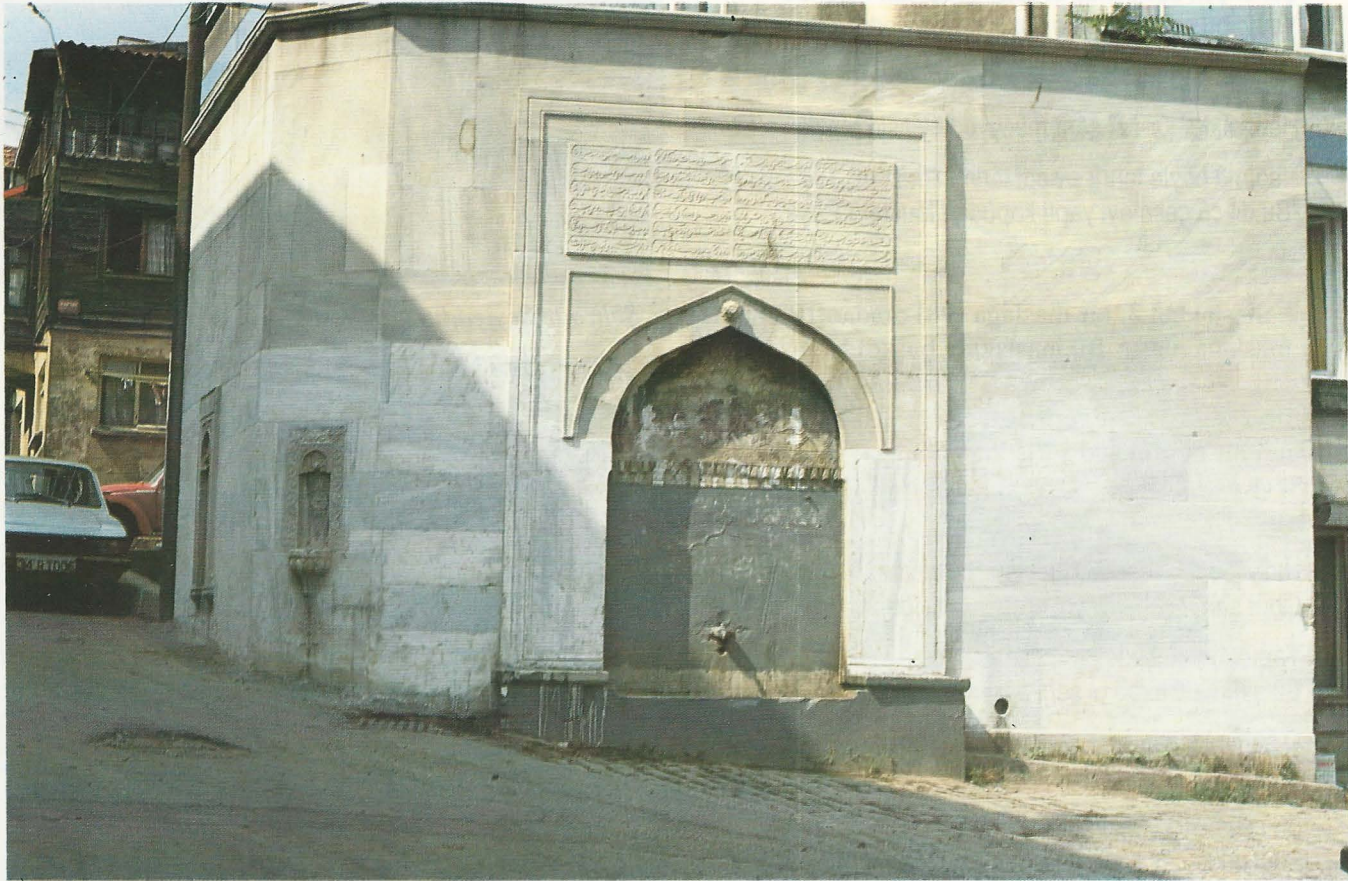
önündeki büyük su deposu, sarayın mutfak ve hamamından parçalar zamanımıza kadar gelebilmiştir.

(87) numaralı teraziden çıkan 3. kol (c) önce 90 numaralı maslağa oradan diğer bir maslağa ulaşır. Bu ikinci maslakdan bir kol "Hamza Fakih Mahallesi'nde merhum **Kapdan Mustafa Paşa Çeşmesi**"ne (95) ulaşır. Bu çeşme Kaptan Paşa Camii'nin karşısındaki köşededir.

Çeşme, Yeniçeşme diye de anılır. Cami ve çeşmeyi yaptıran Kaptan Kaymak Mustafa Paşa Kapıcıbaşı (muhafız alayı kumandanı), mirahur-ı sâni ve kapıcılar kethüdası, İstanbul kaymakamı (vali) olduktan sonra

Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi

kayınpederi Damat İbrahim Paşa ile birlikte Patrona vak'asında öldürülmüş ve dedesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Çarşıkapı'daki medresesinin hazire-sine gömülmüştür.

Kaymak Mustafa Paşa'nın çeşmesinin kitabesi:

Şehenşâh-ı hümayûn-pâye Sultân Ahmed-i Gâazi
Ki şâmildir cihâna lûtfu ebr-i nev-bahâr âsâ

Muazzam şehriyâr-i ma'delet-perver ki fahreyler
Ferîdun bâb-ı iclâinde olmağla cebîn-fersâ

O hâkan-ı cihânın sıhr-ı hâs-ı mekrûmet-kârı
Vezîr-i a'zâm İbrâhîm Pâşâ-yi Felâtûn-râ

Şeref-âbâdı kıldıkta o şâhenşâh için bünyâd
Ana bir cûybarı menbaından eyledi icrâ

Firâvân olmağla âb-ı lûtf-i şehriyârîden
Ricâl-i devlet etti Üsküdâr'ı sû-be sû irvâ

Bu vâla çeşmesârı dahi ol âb-ı musaffâdan
Kemal-i ziyb ile bünyâd kıldı Mustafa Pâşâ

Kapûdân-ı mükerrem sıhr-ı efham kim semâhatte
Kef-i cûdundan alır feyz-i cûşu lûcce-i deryâ

Vezîr-i bî muâdil sadr-ı kâmil kim fazâilde
Değil hem-ser ana İbnü'l-Amîd-ü Bû-Alî Sinâ

Melek-haslet muallâ-menzilet destûr-ı pür himmet
Ki zât-ı pâkidir kân-ı cihanda gevher-i yektâ

Şehenşeh devletinde ol vezîr-i âsumân-mesned
Yapıp bu çeşme-i pâki güzel hayr eyledi hakka

Hemîşe şehriyâr-ı âlem-ü sadr-ı cihan-bânî

Hem ol destûr-ı zî-şânı müeyyed eylesin Mevlâ

Nedîmâ böyle tahrîr eyledi târih-i itmâmın:

"Bu dil-cû çeşmeyi yaptı kapûdan Mustafâ Pâşâ"

1142/1729

2. maslaktan 3. bir maslağa (98) oradan 102 numaralı maslağa ulaşır. Bu maslaktan bir kol Hamza Fakih Mahallesi'nde **Seyfeddin Şehzadenin validesinin çeşmesi**'ne (104) su verir. Bu çeşme Kaptan Paşa Camii'nin alt tarafındaki giriş kapısının sağındadır. tarih beyti (Konyalı II, s.110, eski harflerle düzeltilmiş şekliyle):

Hıdivvi bahr-i ber Sultân Hân Gâzi kim
Odur şahenşeh-ı Keyhüsrevân-ı ma'delet âyîn

Yapup her kûşede bir musaffa çeşme-i dîlcû
Bu şehri etti sirâb ol şehi pür haşmet-i temkin

O şahın kaidatül-beyt-i ikbâlî dahi hakkâ
Cihân-ı ettiler hayrât-ı bî tadât ile tezyin

Bu çeşmesârı dahi ümm-ü Seyfeddin Şehzâde
Bina edüp itâşın sûz-ı tâbîn eyledi teskin

Hüdâ anı hem Şehzadesin hem husrev-i dehri
Cihân durdukça mahfuz eylesin afâtdan âmin

Dedim "bir" misrâi dîlcû ile Rahmi ana târîh
"Al iç su kıldı icrâ mâder-i Sultân Seyfeddin"

1141/1728

Şehzade Seyfeddin III. Ahmed'in oğludur. 1145 yılında küçük yaşta öldü. Bu çeşmeyi annesi şehzadesi için yaptırdı. Şair Mustafa Rahmi Efendi "Babialiden yetişerek İbrahim Paşazâde Mehmet Paşa'nın divan kâtibi, sonra Tersâne kâtibi olmuştur.

Maslaktan (104) çıkan diğer bir kol 106 numaralı teraziye ve oradan **Sultan Mustafa Çeşmesi**'ne (108)

Şehzade Seyfeddin Çeşmesi

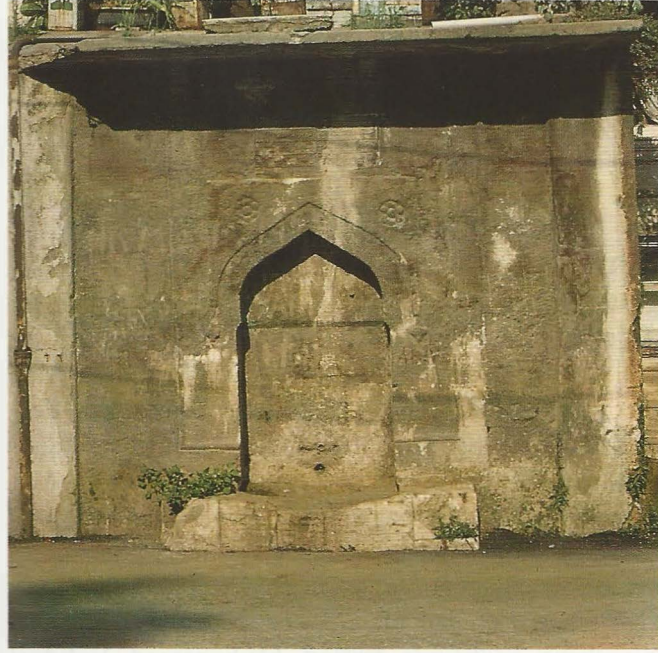
Şehzade Seyfeddin Çeşmesi'nin kitabesi

su verir. Bu çeşme Aziz Mahmut Efendi Sokağında, Gülfem Sokağı'na yakın yerdedir. Kitabesi 4 beyitlidir. Konyalı'da tamamı verilmiştir. Kitabeye 1141 rakamı yazılmıştır. Ancak Konyalı ebced hesabıyla 1140 çıktığını yazar. Kitabesi:

Menba-ı cûd u sehâ Şehzâde Sultân Mustafâ
Kim odur ecl-i nec'ib-i hüsrev-i kişversitân

Hasbeten Lillâh bu dîlcü çeşmeyi bünyad edüp
Etti icrâ aleme âb-ı zülâl-ı râyegân

Ezber etsin su gibi evradın ol Şehzadenin
Bu musaffâ çeşmeden nûş eyleyen dilteşnegân

Sultan Mustafa (III) Çeşmesi

Sultan Mustafa (III) Çeşmesi'nin kitabesi

Kethüda-i Sabık Mehmet Paşa Çeşmesi

Bir güzel mısra dedim Rahmî ana târîh için
"İç bu âb-ı nâbî Sultân Mustafâ etti revân"

1141/1728

Kethüda-i Sabık Mehmet Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

Bu çeşme III. Mustafa'nın şehzadeligi zamanında yaptırılmıştır. III. Mustafa 1716'da doğup 1757'de Pa-dışah olmuş ve 1774'te vefat etmiştir. Çeşmenin üzeri-ne beton püskürtülerek berbat edilmiştir.

Teraziden (106) çıkan diğer bir kol bir başka tera-ziye (110a) ve oradan bir kol bir tanesinin üzerine adı yazılmamış olan iki çeşmeye, (bu çeşme Kethüda Çeşmesi'nin yanındaki küçük çeşmedir), çeşmelerden birinin üzerinde "Aziz Mahmut Efendinin tekkesi kur-bunda **Kethüda-i Sabık Mehmet Ağa (paşa) Çeşme-si**" (111) yazılıdır. Bu çeşme Aziz Mahmut Hüdâi Efendi dergâhının avlu kapısı sağında ve muattaldır, kesme taştan yapılmıştır, aynası mermerdendir, üçbu-çuk kıtalık kitabesi Şâkir tarafından kaleme alınmıştır. Kitabesi (Konyalı II, s.59, eski harflerle) düzeltildik-ten sonra:

Vekîl-i saltanat Damat İbrâhîm Pâşâyı
Hûda dûr etmesin zıll-ı zalîl-i Hân Ahmedden

Kef-i cûdi bu şehir-i Üsküdarı eyleyüp sırâb
Ahalisini kıldı behreyâb ihsan-ı bi-hadden

Bu mevkide Muhammed Kethudâ Pâşâyı hayr-endiş
Binâyı çeşmeye me'mûr olunca sadr-ı emcedden

Civârı hanekâhı hazret-i Mahmûd Efendide
Bu dîlcü çeşme oldu yâdigâr ol merd-i erşedden

Hep âsâr-ı sadâkattir ki oldu âkıbet Mahmûd
Yapup bu çeşmeyi feyz aldı nur-u izz-i sermedden

Hudâ Şâhenşehi zîşân u sadr-ı sâhibü'l hayrın
Riyâz-ı devletin âsûde kılsın dide-i bedden

Bekâ cûy-i kadîmî Şâkir-i daî dedi târîh
"Gel iç ayn-ı hayâtı çeşme-i pâk-ı Muhammed'den"

1141/1728

Yazının altında 1136 rakamı vardır.

Şehzade Sultan Bayezid Çeşmesi'nin temeli

Teraziden çıkan diğer bir kol Halil Paşa Türbesi karşısında **Şehzade Sultan Bayezid Çeşmesi**'ne (113) su verir. Bu çeşme hakkında hiçbir bilgi yoktur. Ye-rinde yapılan incelemede Türbekapısı Sokağı ile Açık-türbe Sokağı köşesinde bu çeşmenin temelleri ve su haznesi ile künkler açıkça görülmüştür. Bulgurlu Mes-cid civarında Sultan Bayezid validesi çeşmesi ile bu çeşmeyi karıştırmamalıdır.

Şehzade Bayezid de III. Ahmed'in oğludur. Bu çeş-menin kitabesi Nedim Divanında vardır.

Bâyezîd Çeşmesi kitabesi:

Şehriyâr-ı yem-himem sultân Ahmed kim anın
Hidmet-i dergâhına şâyeste Hârûnu'r-reşîd

Üsküdâr'ı eyledi iğnâ sehâb-ı re'feti
Eyleyip icrâ anın her sûyuna cûy-ı cedîd

Hak taâlâ cümle evlâdiyle ol şâhenşehin
Eyleye günden güne ikbâl ü iclâlin mezîd

Böyle tahrîr eyledi târîhini anın Nedîm
"Pâk rûşen-çeşme-i zîbâ-yi Sultân Bâyezîd"

1142/1729

Teraziden (110a) çıkan diğer bir kol daire şeklinde gösterilen, ne olduğunu tam teşhis edemediğimiz bir depoya, oradan bir teraziye (119a), bu teraziden bir kol "Davud Paşa Mahallesinde cali(?) yolunda vaki merhum **İbrahim Paşa Çeşmesi**"ne (117) ulaşır. Çeş-menin çizimi diğerlerinden farklıdır. 6 lüleden su ak-maktadır. Bu çeşmenin Sinan tarafından yapılan Atik Valide Nûrbânû Sultan'ın vakfı olan ve bugün Sinan Çarşısı diye bilinen hamamın civarında olması gere-kir. Bu teraziden (119a) çıkan diğer kol başka bir tera-ziye (122a), oradan bir kol "Tenbeller Mahallesinde Kireçhane karşısında **Sultan Muhammed Validesi Çeşmesi**"ne (121), diğer kol "Selman Ağa Camii Şeri-fi kurbunda kolluk yanında merhum **İbrahim Paşa Çeşmesi**"ne (123) su dağıtır. Bu iki çeşmenin nerede olduğu da tam tespit edilemedi. Her ikisi de bugün mevcut değildir. Nedim Divanındaki iki çeşme kitabe-sinin İbrahim Paşa'nın Davut Paşa Mahallesi ve Sel-man Ağa yanındaki bugün mevcut olmayan çeşmelere ait olması ihtimali büyüktür. Zira tarihleri İbrahim Pa-şa Suyolunun tarihlerine tamamen uymaktadır ve İbra-him Paşa'nın İstanbul tarafından da bu tarihlerde ya-pılmış başka bir çeşmesi de yoktur.

Teraziden (122a) çıkan diğer kol ise "İskelede vaki merhum ve mağfur **Sultan Ahmed Hân Gâzi Çeşme-si**"nde (124) nihayetlenir. Bu çeşme İskele Meyda-nı'ndaki meşhur III. Ahmed Meydan Çeşmesi'dir.

Selman Ağa ve Davut Paşa Mahallesinde bugün mevcut olmayan İbrahim Paşa'nın çeşmelerine (121, 123) Nedim'in yazdığı kaside (Divandan):

Damat İbrahim Paşa çeşmesine yazılan kaside:

Vezîr-i a'zâm İbrâhîm Pâşâ-yi kerem-ver kim
Anılmaz ana nisbet nâm-ı Ca'fer mülk-i dünyâda

Cenâb-ı Hazret-i Hân Ahmed'in dâmâd-ı zî-şânı
Ki yoktur görmemiş ihsânını a'lâ vü ednâda

Pes ol destûr-ı zî-şân eyledi on çeşme-sâr icrâ
Ki her birinin âbı sîme benzer hüsn-i sîmâda

Nedîm-i bende ol âsâr-ı pâkin dedi târîhin
"Su iç gel çeşme-i dil-cûy-ı İbrâhîm Pâşâ'da"

1142/1729

Damat İbrahim Paşa çeşmesine yazılan kaside:

Zihî ser-çeşme-i dil-cûy-ı pâk-i rûh-perver kim
Anın reşkiyle âteşdir derûnu âb-ı hayvânın

Zihî mâ'ül-hayât-î can-fezâ kim aktığı yerde
İçinde gül çıkar âteş yerine seng-i hârânın

Bu âb-ü tâbını gördükçe anın derd-i hasretle

Gözünden âb akar ser-çeşme-i mihr-i dirahşânın

Nedendir anda böyle feyz-i cûd-ü mekrûmet bilsem
Meğer bânîsi sadr-ı pür keremdir var ise anın

Vezîr-i a'zâm İbrâhîm Pâşâ kim dil-ü desti
Verir sermâyesin kân-ı Bedahş'ın Bahr-i Ummân'ın

İşî lûtf-u mürüvvet pîşesi bî-keslere şefkat
Vücûd-ı pâki mahz-ı lûtfudur dünyâya Mevlâ'nın

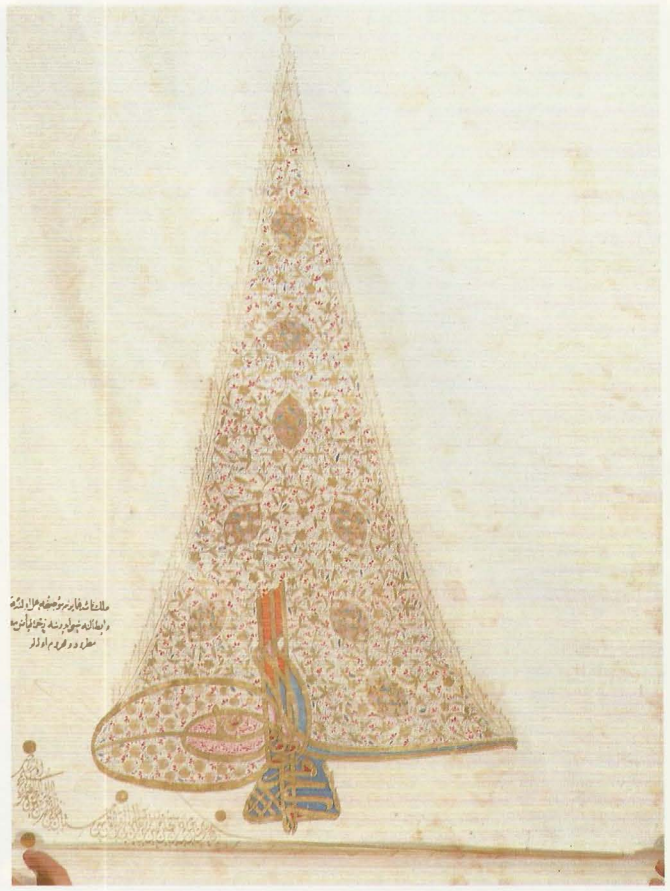
Olup hemvâre sadr-ı devlet-ü ikbâlde dâim
Ola hıfzında dâim zât,î pâki Hak taâlânın

Nedîm-i bende anın dedi tahsîn birle târîhin:
"Gel âb iç çeşme-i pâkinde İbrâhîm Pâşânın"

1141/1728

Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi (124)

İskele Meydanı'ndaki bu meydan çeşmesi de İbrahim Paşa Suyolundan beslenir. Çeşme 1955 yılında İstanbul Sular İdaresi tarafından tamir edilmiş ve merhum Y. Müh. Naci Yüngül III. Ahmed Çeşmesi üzerine 23 sayfalık bir broşür hazırlamış, aşağıdaki bilgiler de bu eserden özetlenmiştir: Çeşmenin üzerindeki Nedîm'in yazdığı şiirden anlaşıldığına göre III. Ahmed, annesi Emetullah Gülnuş Valide Sultan'ın hayır ile yâd edilmesi için vezir-i a'zam Damat İbrahim Paşa'ya çeşmeyi yapmayı emretmiştir. Gülnuş Valide Sultan 7 Kasım 1715'te Edirne'de ölmüş, Üsküdar iskele Meydanı'ndaki kendi adına yapılmış olan (Valide-i Cedit) Yenicami'nin sağ tarafındaki açık türbeye gömülmüştür. Üsküdar'daki bu çeşme Gülnuş Sultan'ın vefatından ondört yıl sonra inşa edilmiştir. Üzerinde sakaların su almasına mahsus tertibat yapılmadığından eskiden suyun fazlası akıp gitmekteydi. Sular İdaresindeki vakıf kayıtlarına göre çeşmeye tahsis edi-

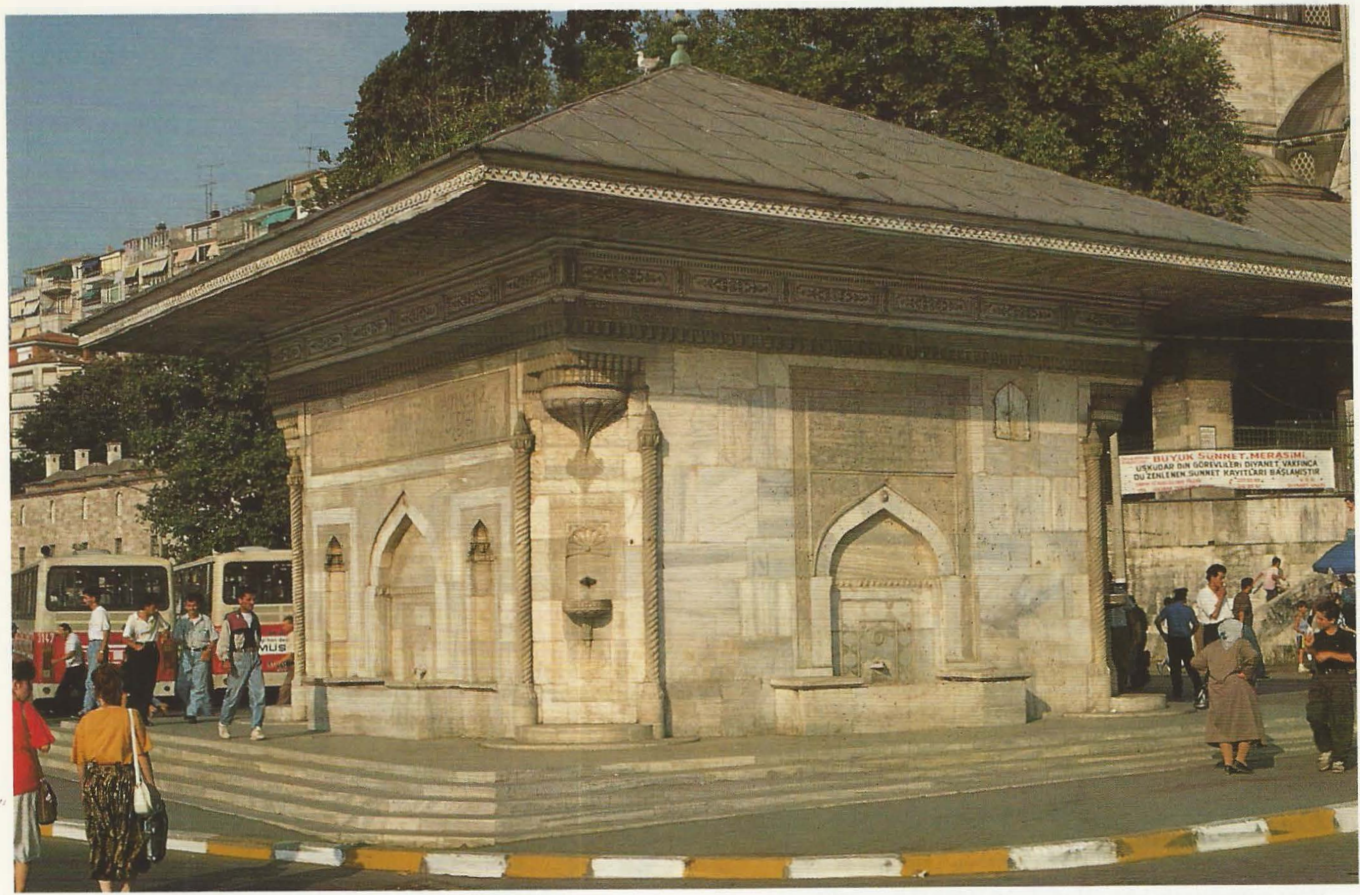

Sultan III. Ahmet'in tuğrası

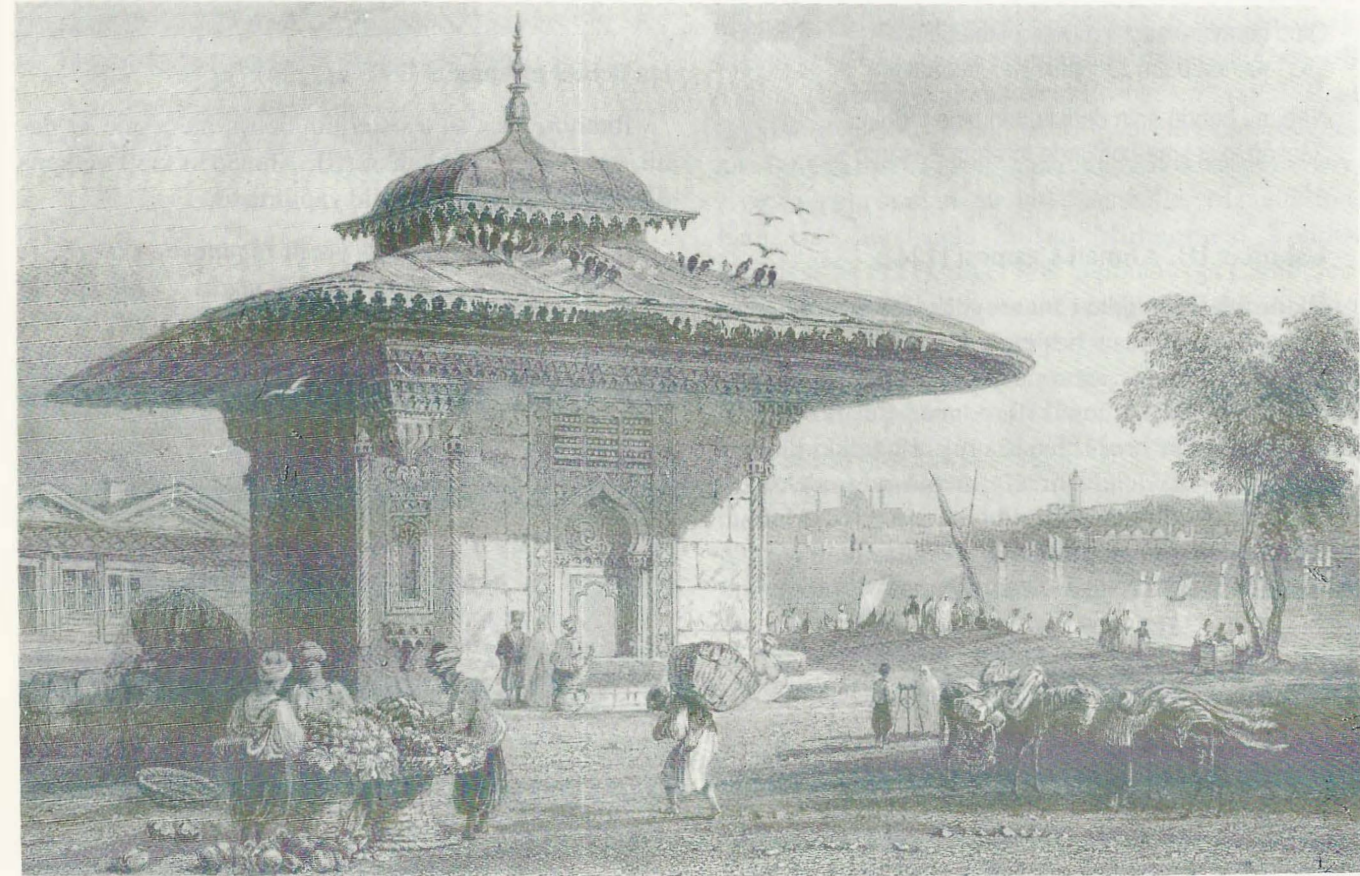
len debi 3 masuradır (19,5 m³/gün).

İbrahim Paşa su tesislerinin hepsi, bu çeşme de dahil, zevci Fatma Sultan'ın (III. Ahmed'in kızı) ve kendisinin maddi imkânları ile yapılmıştır.

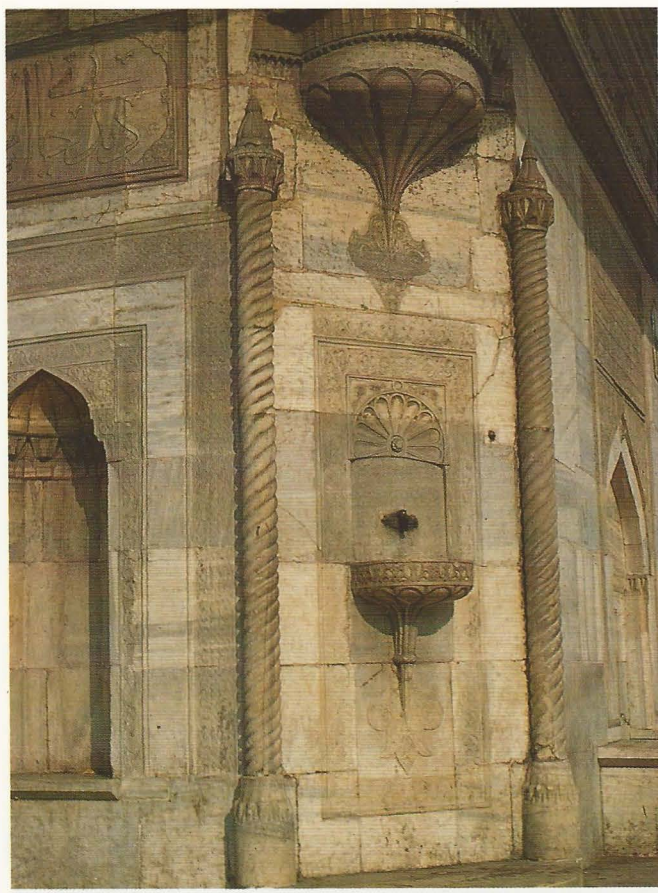
III. Ahmed Çeşmesi 4 yüzlü bir meydan çeşmesidir. "Plandaki boyutları 7.8x7.8 m'dir. Çeşmenin üç yüzü ortalarında sivri teğet kemerli birer çeşme ve yalaktan ibaret olduğu halde, deniz tarafındaki esas cephesinde çeşmeden başka iki tarafında birer hücre bulunmaktadır. Buradaki çeşmeler su doldurmağa mahsustur, köşede pahlı cephelerinde su içmeğe mahsus çıkıntılı yalaklı sebil musluklar da konulmuştur. Köşeler 8 tane 20 cm çapında burmalı ince sütun ile bağlanmıştır. Bunlardan kaide ve başlıkları tablalar, silmeler ve birer sıra narin istalaktitten (mukarnas) oluşur. Üstlerinde ince uzun dilim dilim birer külah vardır. Kesik kareden tam dört köşeye geçiş burma zarîf sütuncukların üst seviyesine yakın başlayan iri dilimli birer sarkıt ile temin edilmektedir. Onun üstünde de iki sıra istalaktit bu geçişi tamamlar. Köşe sarkıtları, yanında ince burma sütuncuklara ve başlıklarına nazaran, biraz ağır düşmektedir. Kesik ve tam kısımların yükseklik oranları yaklaşık bire ikidir " (N. Yüngül).

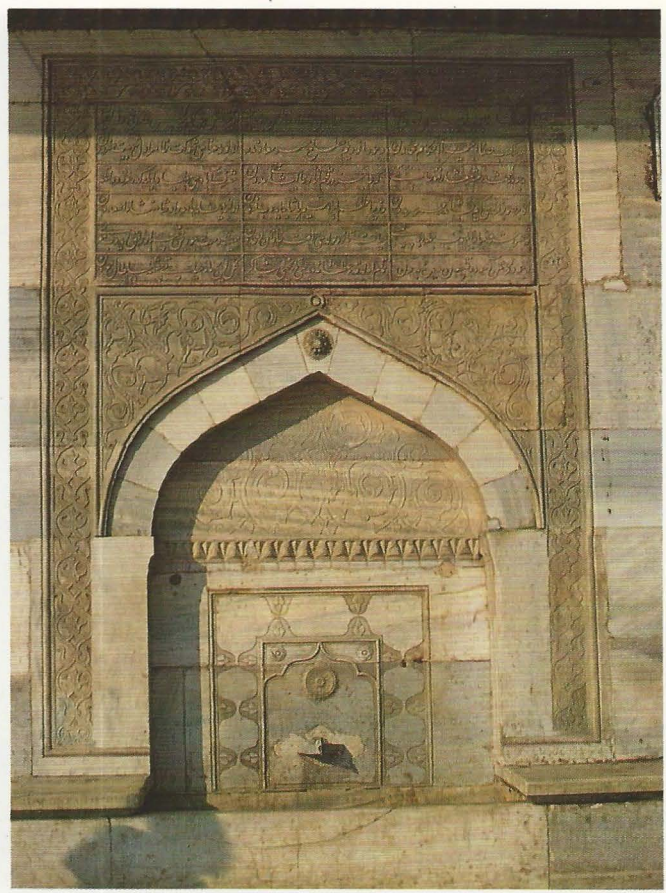
Sultan III. Ahmet Çeşmesi

Bartlett'in III. Ahmet Çeşmesi'ni gösteren gravürü

Sultan III. Ahmet Çeşmesi

III. Ahmet Çeşmesi'nin güney cephesi

III. Ahmet'in resmi (TKSM)

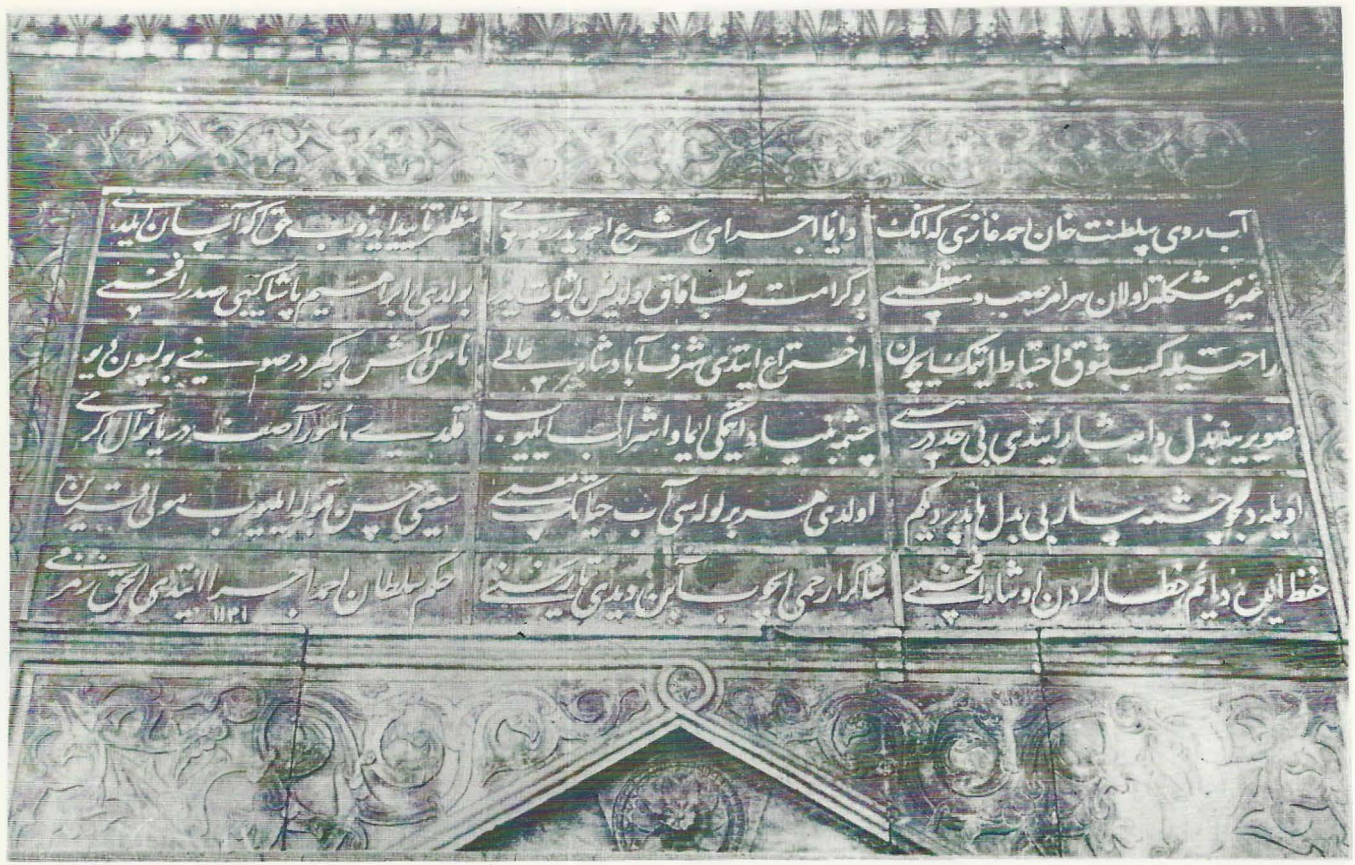
İnşaatta beyaz mermerden başka taş kullanılmamış, çeşme 1932-33 yıllarında tamir görmüş, Miss Pardoe'nun kitabındaki Barlet'in resminde görülen kubbe-
bemsî üst fener çatı o sırada tamir edilmemiş, zaten tamiratin yapıldığı sırada bu fenerin mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Saçak tamamen oyma tahta olup 1932-33 yılındaki tamirde yeniden yapılmıştır. 1955 yılında Sular İdaresi tarafından onarılırken çeşme 1,45 m yükseltilerek eski halini korumuştur. Çeşmenin kuzey, doğu ve güney cephelerinde 18 mısralık birer tarih kaside-
desi bulunan kitabeler vardır. Her üçünde de her satırda üçer mısradan altışar satır halinde tertip yapılmıştır. Devrin meşhur şairleri en başta Nedim olmak üzere Rahmi ve Şakir'in kasidelerinin her biri bir cepheye yazılmıştır. Kuzey cephesinde Nedim'in, doğu cephesinde Rahmi'nin, güney cephesinde ise Şakir'in kasideleri vardır. Nedim'in tarih kaside-
si:

Semiy-i Fahr-i mevcûdât Sultân Ahmed-i Gâzî
Şeh-i sâhib-meâsir zıll-i pâk-i Hazret-i Vehhâb

Emîn-i Yesribü Bathâ muîn-i millet-i beyzâ
Eben an ced şeh-i dâna didivv-i tâhirü'l-ensâb

O hâkan-ı kerem-kârin bu arz-ı cennet-âsâda
Olup gufrân ile ümm-i Safiyye-hasleti der hâb

Anın rûh-ı şerîfin hayr ile yâd eylemek kasdın
Derûn-ı pâkine ilhâm edince Hâliku'l-esbâb

Rahmî'nin çeşme'nin doğu yüzünde yer alan kasidesi

Vezîr-i a'zâmî Dâmâd İbrâhîm Pâşâ'nın
 Gül-i kâmin hitâb-ı müstetâbiyle kılıp şâdâb
 Şeref-âbâd'ı bünyâd eyledikten sonra emriyle
 Bu ayn-ı Zemzem'in çün kıldı icrâsın ana işrâb
 Tûrâb-i kabrine merhûmenin ikrâm için yaptı
 Reh-i Hak'ta diyâr-i Üskûdâr'a çeşme-i pür âb
 O hâkân-ı cihânı dâimâ Hak eyleyip te'yîd
 Ne kâra azmederse hükm-i takdîr etsin istisvâb
 Bu mısra'la Nedîmâ söyledi târîh-i itmâmın
 "Bu şehri mâ ile Sultân Ahmed eyledi sır-âb"

1141/1728

Nedim'in bu şiirinden III. Ahmed'in bu çeşmeyi annesinin ruhuna taziz için yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu kaside Nedim'in divanında da vardır. Çeşmenin Mihrimah Camii'ne bakan yüzü üzerinde ise Rahmî'nin kasidesi bulunur. Rahmî'nin tarih kasidesi:

Âb-ı rûy-i saltanat Hân Ahmed-i Gâzi k'onun
 Daîmâ icra-yı şer-i Ahmedidir hemdemi
 Mazhar-ı teyid edip Hak âna âsân eyledi
 Gayre müşkilten olan her emr-i sa'b ü mu'zamı
 Bu keramet kutb-i âfâk olduğun isbât eder
 Buldu İbrâhîm Pâşâ gibi sadr-ı efhamı

Râhat ile kesb-i şevk-i ihtiyat etmek için
 İhtira etti Şeref-âbâd-ı Şâh-ı âlemi
 Nâmın almış bir güherdir sûyunu bulsun deyi
 Su yerine bezl ü isâr etti bî-had dirhemi
 Çeşme bünyad etmeği imâ ve işrâb eyleyip
 Kıldı memûr Asaf-ı deryâ-nevâl-i ekremi
 Öyle dîlcü çeşmesâr-ı bi-bedel yaptırdı kim
 Oldu her bir lûlesi âb-ı hayâtın maksemi
 Sa'yini hüsn-i kabûle eyleyip Mevlâ karîn
 Hıfz ede dâim hatâlardan o şâh-ı efhamı
 Şakira Rahmî içip âbın dedi târîhini
 "Hükm-i Sultân Ahmed icrâ etti elhak zemzemi"

1141/1728

Sonuncu mısraın ebced'e göre hesabı 1144 adedini vermekte ise de sondan bir evvelki mısra da mevcut "i-çib âbın" ta'miyesine göre bu sayıdan âb=3 çıkarılırsa sonuç 1141 olur.

Çeşmenin meydana bakan cephesinde Şakir'in kasidesi bulunur. Şakir'in tarih kasidesi:

Şehenşâh-ı hümayûn-pâyê Sultân Ahmed-i Gâzî
 Kerâmettir olan sâdir o Hâkân-ı müeyyedden
 O yektâ zıll-ı Hak kim bir nefes haktan udul etmez
 Eder kesb-i safâ icrâ-yı ahkâm-ı Muhammed'den

Çeşme'nin Rahmi'nin kasidesinin bulunduğu doğu cephesi

Vücut-ı enveri kim matla'-ı mihr-i saâdettir
Olur mana-yı şevket zâhir ol şeh-beyt-i müfredden

Vücuda gelmemiştir öşr-i mi'sar-ı fütuhâtı
Ki âcizdir kalem âsâr-i âlişânını adden

Şeref-âbâdı bünyad eyledikte izzü devletle
Anâ bir sû bulundu kim nişandır ömr-i sermedden

Vezîr-i a'zam İbrahim Pâşaya edip ferman
Olunca yümn ile memûr o Şâhenşah-ı es'adden

Bu şehre çeşme bünyâd eyleyip cümle ahâlisi
Hayât-ı tâze buldu re'fet-i Hâkân-ı emcedden

Hemişe dest-i cûdun maksem-i erzak edip Mevlâ
Vücut-ı kâmilin âsûde kılsın dide-i bedden

Tamâm oldukça atşana dedi târîhini Şâkir
"Gel iç mâ-ı hâyâtı çeşme-i Sultân Ahmedden"

1141/1728

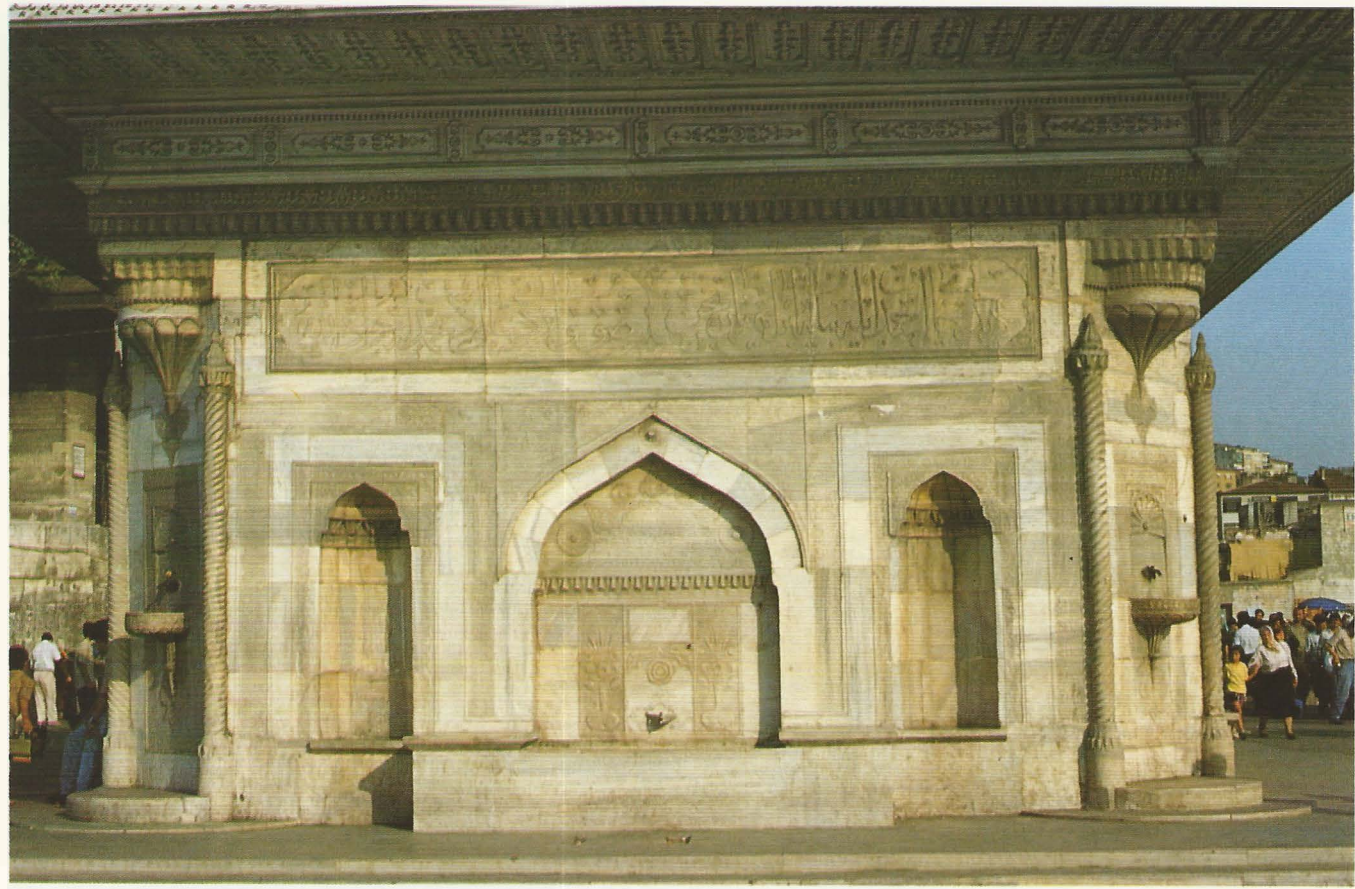
Çeşmenin tarihi her üç kaside de 1141/1728-29'dur. Çeşmenin denize bakan cephesinde Sultan III. Ahmed ile İbrahim Paşa'nın müştereken düşündükleri tarih beyti celî sulûs hatla yazılmıştır:

Dedi Hân Ahmed ile b'ile İbrâhîm târîhin
"Suvarı âlemi dest-i Muhammedle cevâdullâh"

Ketebehü Ahmed Hân.

III. Ahmet'in çeşmenin Boğaz'a bakan yüzündeki imzası

III. Ahmet Çeşmesi'nin denize bakan cephesi ve tarih beyti

Ebced hesabına vurulursa 1139 çıkar. Halbuki diğer şiirlerin üçünde de yapım tarihi 1141'dir. Bu farkı Tanışık açıklamakta güçlük çeker. N. Yüngül bile'yi (b ile) tâmiyesiyle $b=2$ ekleyerek 1141 bulunacağını açıklar. Konyalı ise açıklama yapmadan ebcad ile 1141 çıktığını yazar. Burada Naci Yüngül'ün açıklamasını doğru kabul etmek gerekir. Bu tarih beytinin altında III. Ahmed'in imzası vardır. Halil Nihat Boztepe bu imzayı Ahmed Han, Naci Yüngül imzadaki iki nokta dolayısıyla Ahmed bin Mehmed Han şeklinde de okunacağını iddia eder ki bize de bu iddia daha uygun gelmiştir.

Üsküdar Meydanı'nda bulunan bu çeşme rıhtımın zamanla yükseltilmesi yüzünden aşağıda kalmış, duvarları 1,45 m örülerek yükseltilmiş, mermer kaplamalar sökülerek 1,45 m yukarıya monte edilmiş ve çatı krikolarla 1,45 m kaldırılmıştır. Mermer bir seki ile basamaklar ilâve edilmiş, kırık parçalar yenileri ile değiştirilmiştir.

Doğancılar Makseminden çıkan kol yalnız bir çeşmeye, "Sinan Paşa Mahallesinde vâki **Âtike Sultan Çeşmesi**"ne (85) su verir. Bu çeşmenin Tanışık'ta (270/64) Salacak ile Doğancılar arasında bulunduğu, Mir'at'ın 72. sahifesinde yazılı olduğu iki buçuk kıt'alık kitabesinin tarih beytinin

Âtike Sultan Çeşmesi Kitabesi (Mir'at-ı İstanbul):

Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı Gazî kim odur
Cümle ehl-i hâcetin hep destgîr ü hemdemi

Üsküdarı eyledi ihyâ-yı âb-ı iltifât
Fez-i ihsânıyla sîr etti o câ-yı hurremi

Nûr-ı ayni revnak-i gülşen-sarây-i devleti
Duhter-i pâkîzesi nisvân-ı dehrin ekremi

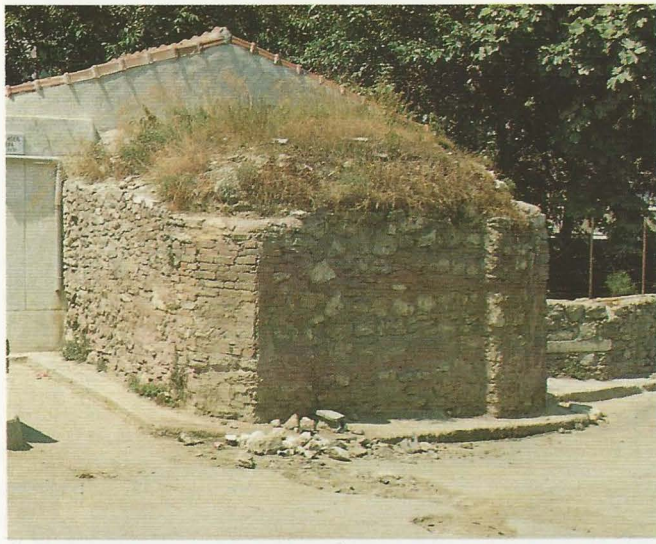
Eyledi ihyâ bu zîbâ çeşmeyi Allâh için
Oldu hayrî câriye kıldı duâcî âlemi

Su gibi ezberledi Sa'dî gören târîhini
"Kıldı icrâ Âtike Sultân ma-i Zemzemi"

1141/ 1728

olduğu yazılıdır. Âtike Sultan III. Ahmed'in kızıdır. Damat İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ile evlenmiş ve çeşmenin yapıldığı yıl ölmüştür. Çeşme bugün yerinde yoktur. Tarihinden de anlaşılacağı üzere İbrahim Paşa tesislerinin 1728 yılında tamamlanmasından sonra yaptırılmış ve 1753'te çizilen eski haritaya işlenmiştir.

Doğancılar Makseminden çıkan III. kol önce bir galeriden (lağımdan) geçerek bir maslağa (86) oradan bir teraziye (89) oradan bir diğer teraziye ve bu terazi-

İbrahim Paşa Çeşmesi'nin İskender Baba türbesi yanındaki kalıntısı

den bir kol "Hasan Ağa Mahallesinde vâki merhum **İbrahim Paşa Çeşmesi**"ne (91) su verir. Tanışık (256/50) bu çeşme için "Malatyalı İsmail Ağa Camii yakınında, muattaldır" diye yazar. Üstü çatısızdır. Bu çeşme tamamen sökülüp Topkapı Sarayı Müzesi'nin çıkış kapısının sağındaki duvara monte edilmiştir. Üzeri mermer plakalarla kaplıdır. Eskiden bulunduğu İskender Baba Türbesi ile Malatyalı İsmail Ağa Camii'nin karşısındaki yerinden ne zaman nekledildiğini bilen yoktur. Ancak eski yerindeki su haznesi halen durmaktadır. Kitabesi:

Hıdıv ü bahr-ı ber Sultân Ahmed Hân-ı Gâzinin
Garîki lücce-i hayrâtıdır dünyâ ve mâfihâ

O şâhenşâhın âsâr-ı kemâl-i bahtıdır kim Hak
Ana bir böyle sadr-ı hayrhâh-ı eyledi itâ

Mekârim-pîşe İbrâhîm Pâşâ-yı kerem-ver kim
Su içmek gibidir yanında bezl-i mamelek hakkâ

Aceb mi cûy-ı şîr-i lutfu câri olsa dünyaya
Der-i dîlcûsu halka maksem-i erzâkdir gûyâ

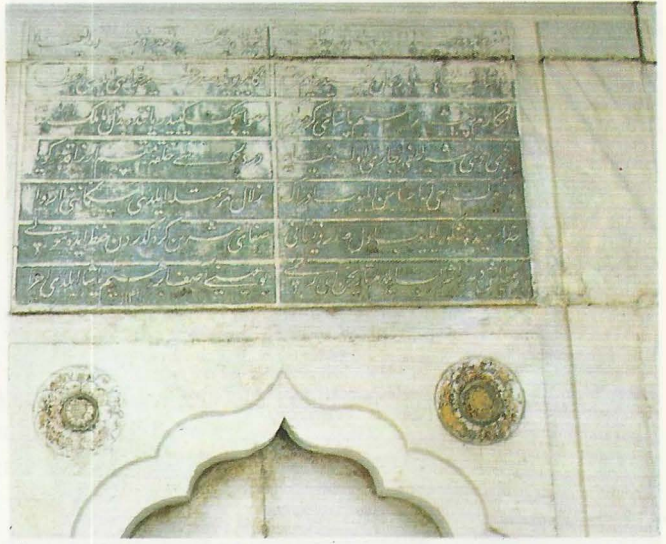
Bu şehrin dahi âba ihtiyâcın eyleyip idrâk
Zulâl-ı merhametle eyledi sükkânını irvâ

Huda sâyinde meşkûr eyleyüp ol sadr-ı zîşânı
Sefâ-i meşrebin gerd-i kederden hıfz ede mevlâ

İtaşı dehre işrâb eyledim târîhin ey Rahmî
"Bu ayn-ı âsâf İbrahim Pâşâ eyledi icrâ"

1141/1728

Bu teraziden çıkan kol diğer bir teraziye (96), bir başka kol Bulgurlu Mescid Mahallesi'nde, Çavuşdere Caddesi'ne Evliya Hoca Sokağı'nın birleştiği yerde **Şehzade Seyfeddin Çeşmesi**'ne (93) gider. Şehzade Seyfeddin de III. Ahmed'in oğludur. Kitabesi:

İbrahim Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

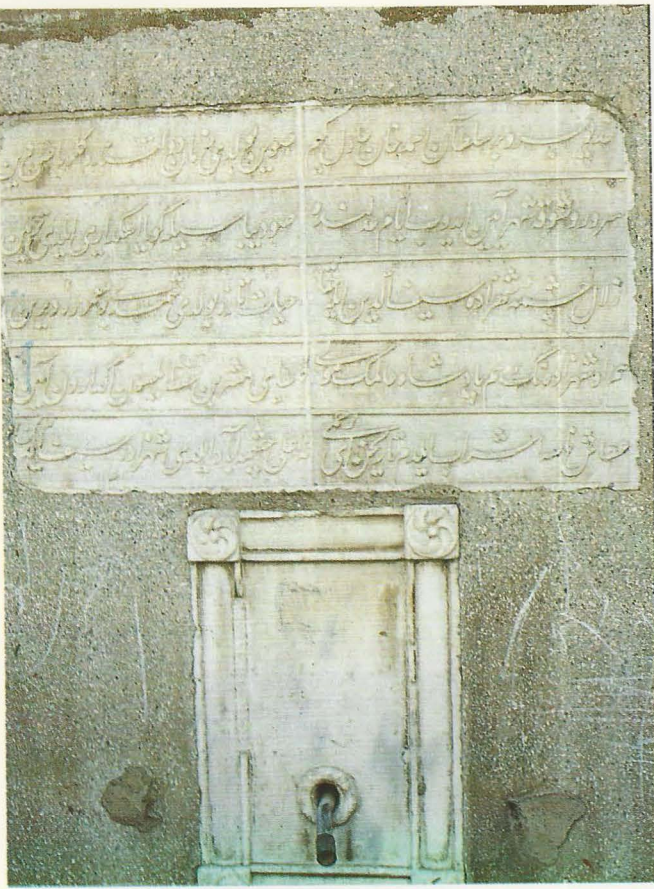

Topkapı Sarayı Müzesi'ne nakledilmiş olan İbrahim Paşa Çeşmesi

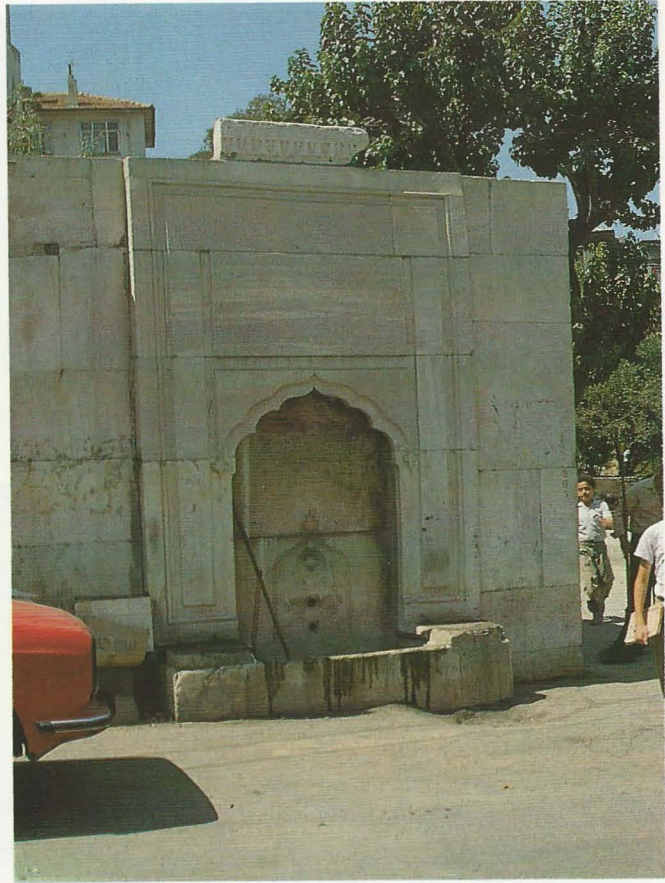
Hıdıv-i bahr-ı ber Sultan Ahmed Hân-ı Gâzi kim
Suyun buldu zaman-ı devletinde gül-riyâz-ı dîn

Sürûr-ı şevke şeh-âyin idüp eyyâm-ı adline
Su dibâsiyle gûyâ Üsküdar-ı eyledi tezyîn

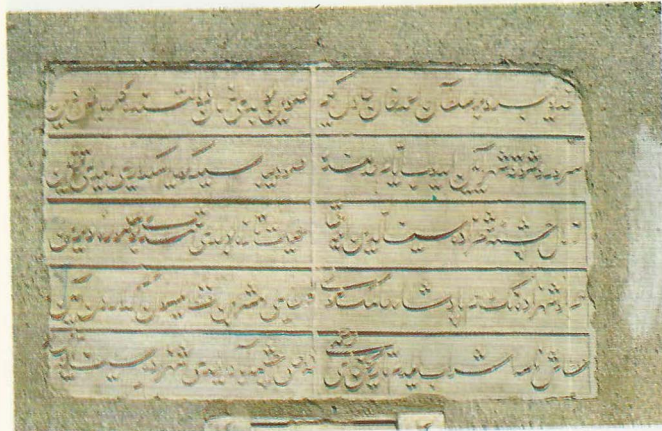
Zulâl-ı çeşme-i Şehzâde Seyfeddin ile hakka
Hayât-ı tâze buldu şimdi bu ma'mûre-i dîrîn

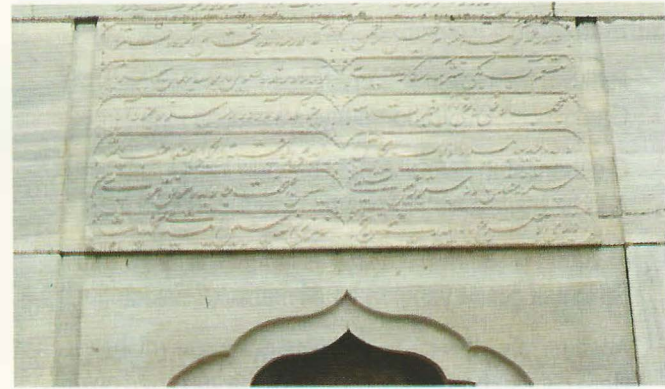
Şehzade Seyfeddin Çeşmesi

Genç Mehmet Paşa Çeşmesi

Şehzade Seyfeddin Çeşmesi'nin kitabesi

Genç Mehmet Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

Hem o şehzâdenin hem o pâdişâh-ı âlemin Mevlâ
Safâ-yı meşrebin hıfz eylesün ekdârdan âmîn
İtâş-ı nâse işrab eyledim târihin ey Rahmî
"Ne âlâ çeşme âbâd eyledi Şehzâde Seyfeddîn"

1141/1828-29

96 numaralı teraziden çıkan bir kol "Hayreddin Mahallesi'nde Osman Efendi Camii kurbunda merhum **İbrahim Paşazade Mehmed Paşa'nın Çeşmesin**"ne (99) diğer kol ise bir teraziye (105) gider. Mehmed Paşa'ya Genç Mehmed Paşa da denir. Bu çeşme Beygir (Boz) Sokak ile Toptaşı Caddesi'nin kesiştiği

yerdedir. Kitabesi:

Menba-ı cûdu kerem kulzüm-i zehhar-ı himem
Malik-i hüsnü şiyem ziver-i silk-i vüzerâ
Sadr-ı cem-kevkebe hemnam Halilü'r-Rahmân
Ki odur mâide bahşa-yi gürûhu fukarâ
Maksem-i âb gibi neşr-i keremdir kârı
Nola devrinde suyun bulsa cihan sertâbâ
Ne acep oğlu dahi mâil-i hayrât olsa
Çünkü evladdadır sır-ı vücûd-u abâ
Valid-i macidine peyrev olup elhasıl
Yaptı bu çeşme-i dîlcûyu Musâhib Pâşâ

İsteriz Hakdan o düstur-ı cemil şiyemi
Eylesün sıhhat-ı câvide muvaffak Mevlâ

Dedi bu mısra-ı bâlâ ile Rahmî târîh
"Zemzemi nâsa sebil etti Muhammed Pâşâ"

1141/1728

Ebced hesabına vurunca 1143/1730 çıkmaktadır.
Konyalı "birinci mısradâ (Bâlâ) kelimesinde, karşılığı
2 olan B çıkarılırsa 1141 olur" diye yazar.

105 numaralı teraziden bir kol "Atpazarı kurbunda
Darû's-saâde-i Sabık El-hac **Beşir Ağa'nın Çeşme-
si**"ne (103) gider. Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin kitabe-
sinin Yeni Cami avlusunda duvara dayalı olarak dur-
duğunu ve Şakir tarafından söylenen talik yazı ile ya-
zılan üç kıt'alık kitabenin tarih beytinin bir bölümü-
nün okunamadığını Tanışık (s.332) yazar. Planımızda
Hacı Beşir Ağa'nın çeşmesinin yeri tam tespit edile-
memiştir. Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'nin kitabe taşı da
kaybolmuştur. Ancak Konyalı kitabe taşını Yenicami
avlusunda görerek okumuştur.

Cenâb-ı Hazret-i Sultan Ahmed Hân-ı Gâzî kim
Odur zilh îlâhi âb-ı rûyu saltanat hakkâ

Muhibbi hayrül'-hac Beşir Ağa-yı zişânın
Edüp Darüssaâde hizmetiyle kadrini âlâ

Dua-ı hayrı isticlâb için Şâh-ı cihân-tabâ
Nice asâr-ı uzmâyâ muvaffak eyledi Mevlâ

Yapup bu çeşme-i pür-nûr-ı pâki fi-sebilillâh
Zülâl-ı ref'etiyle teşnegânı eyledi ırvâ

İlâhi hayrını hüsni kabûle eyleyüp şâyân
Ana bâdi-i gufrân ola bu hayrât-ı bî-hemtâ

İçip bir câminı Şâkir dedi atşâna târîhin
"Bu dîlcû çeşmesâr-ı sâfdan gel zemzem iç sıhâ"

1141/1728

Teraziden çıkan diğer bir kol "Atpazarı içinde Sulu
Han karşısında merhum **Fatma Sultan Çeşmesi**"ne
(107) gider. Bu çeşme de artık mevcut değildir. An-
cak Konyalı vaktiyle Yenicami'nin avlusuna atılmış ol-
an kitabesini görüp okumuştur. 7 beytlik kitabesi
(Konyalı, II. s.33):

Hazret-i Sultân Hân Ahmed-i Sâlis kim anın
Âb-ı adlidir eden bağ-ı cihân-ı tâbenâk

Hakdan ayrılmaz o yekta zıll-ı Rabbül' Âlemîn
Saye-i sahib sâyeden kılmaz kabûl infikâk

Kurretül' ayn cenâb-ı Fâtıma Sultân k'odur
Ol hidivvi evvelin satr-ı kitâb-ı nesl-i pâk

Ol Semiyy-i hazret-i Zehra-yı Sıddıkâ hisâl
Sırr-ı validden saâdetle olunca feyz nâk

Bu mualla çeşmesâr-ı pâki ihyâ eyledi

Olmuş ikin teşne-lebler killet-i mâ'dan helâk

Bâdi-i hayrat olan Sultân Zehrâ hilkatı
Etmesün ömründe Mevlâ pür-melâl ü gussa-nâk

Şâkirâ gördükte itmâmın dedim târîhini
"Fâtıma Sultân yaptı çeşme-i pür-nûr-ı pâk"

1141/1728

Fatma Sultan İbrahim Paşa'nın karısı, III. Ahmed'in
kızıdır. Çeşmenin yeri tam belirlenememiştir.

3. kol "Debbağlar Mahallesinde **Şehzade Sultan
Abdülhamid Çeşmesi**"ne (109) gider. Bu çeşme de
bugün yok olduğu gibi yerinin tayini dahi mümkün ol-
mamıştır.

4. kol bir başka teraziye (112) ve oradan bir kol
"Bulgurlu Mescidi Mahallesinde **Şehzade Sultan Nu-
man Çeşmesi**"ne (114) gider. Tanışık'ta (251/45)
"Hayrettin Çavuş Mescidi arsası duvarında muattaldır.
Kesme taştan yapılmış üzeri çatısızdır" diye yazar. Bu
çeşme Ferah Sokak ile Beygir (Boz) Sokak köşesinde
Pırnal Sokağın tam karşısındadır. Dağıtım şebekesi çi-
zilirken 3336 numaralı eski su yolu şemasında Bulgur-
lu Mescid Mahallesinde bulunması halinde dağıtım
hattı rahatlıkla çizilebilmekte, bugünkü yerinde ise bir
uyumsuzluk olmaktadır. Bu yüzden çeşmenin yerinin
değiştirilmiş olması çok muhtemeldir. Kitabesi (Kon-
yalı II, s.108, eski harflerle), düzeltilmiş şekli:

Lütf-i Hak şevketli Sultân Ahmed'in efzûn ede
Âb-ı rûy-i devletin iclâl-i baht-ı muhkemin

Her birin sad gûne âsâra muvaffak eyledi
Hayre teşvîk eyleyüp şehzâdegânı ekremi

Yapturup bu ayn-ı serşar u musaffâ meşrebi
Edicek şehre revân âb-ı halâvet makdemin

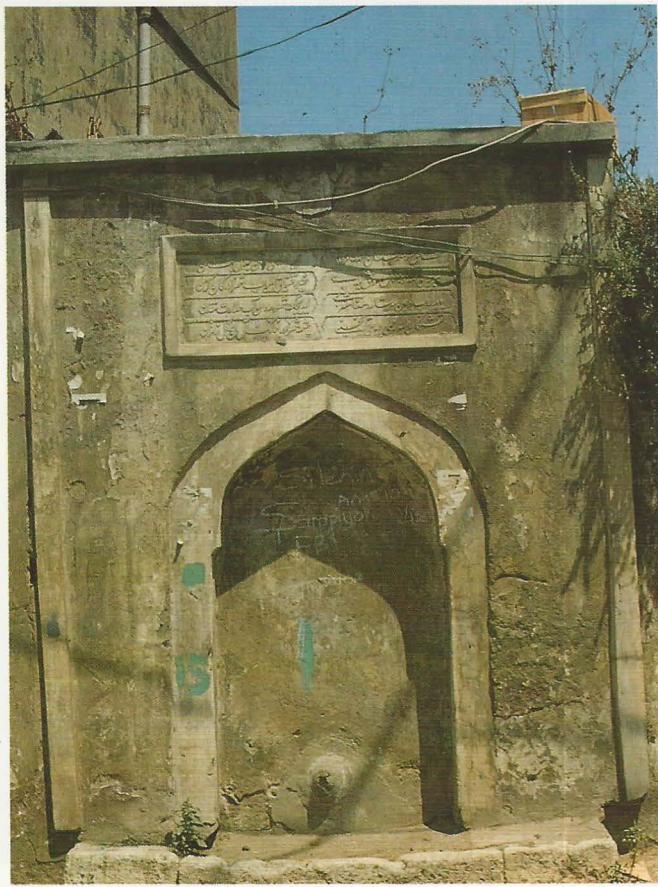
Teşnegân-ı âleme Rahmî dedi târîhini
"Çeşme-i Şehzâde Numanın al iç gel zemzem"

1141/1728

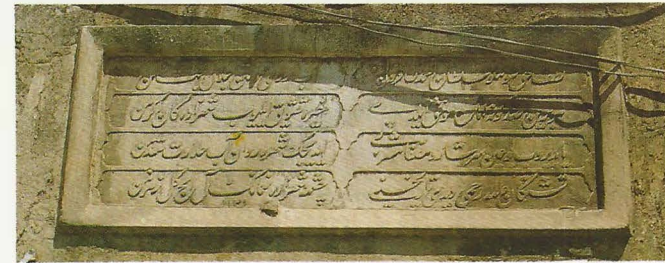
Numan III. Ahmed'in şehzadesidir. 1722 yılında
doğmuş, 1778 yılında ölmüştür. Yenicami türbesine
gömülmüştür.

112 münaralı teraziden çıkan diğer bir kol "Bulgur-
lu Mescid karşısında **Esmâ Sultan Çeşmesi**"ne (115)
su verir. Bulgurlu Mescid karşısında İbrahim Paşa Su-
yoluna ait olan bu çeşme Şehzade Sultan Bayezid vali-
desi çeşmesidir. Bunun Esmâ Sultan Çeşmesi olması
gerekir. Tanışık (260/54) ise adını Safiye Sultan diye
tanımlar ve Safiye Sultan'ın II. Mustafa'nın kızı olup
1108/1696 yılında doğduğunu 1192/1778 yılında öl-
düğünü yazar.

Şehzade Bayezid'in III. Ahmed'in oğlu olduğu hu-
susunda şüphe yoktur. Nedim divanında "III. Ah-
med'in şehzadeleri vâsfında" adlı kasidede şu şehzade-

Şehzade Numan Çeşmesi

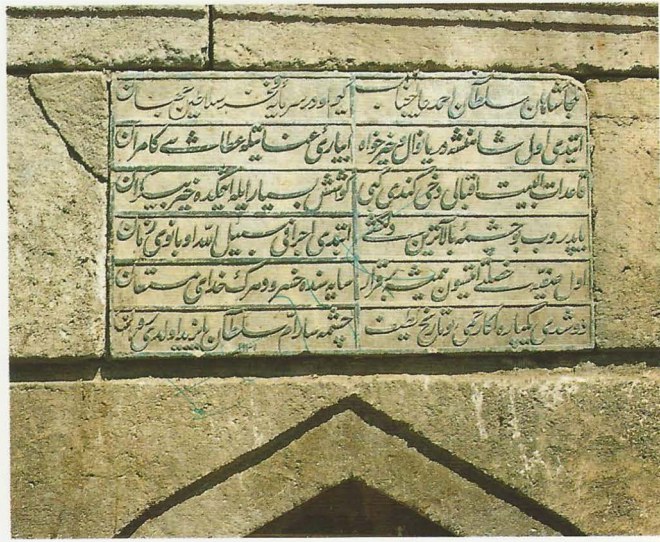
Şehzade Numan Çeşmesi'nin kitabesi

leri sayar: Süleyman, Muhammed, Mustafa, Bayezid, Nûman.

II. Mustafa, III. Ahmed'in kardeşidir. O halde Safiye Sultan III. Ahmed'in kardeşinin kızıdır. Safiye Sultan'ın evlendiği kimseler padişah olmadığına göre oğluna şehzade demek imkânsızdır. Halbuki Şehzade Bayezid III. Ahmed'in oğludur. Annesinin de başka bir Esmâ Sultan olması ihtimali de vardır. Çeşmenin kitabesi:

Melce-i şâhân Sultan Ahmed-i âlicenâb
Kim odur sermâye-i fahr-ı selâtîn-i cihân

Etti ol şêhenşeh-i deryâ neval hayr hâh
Âbyârî-i inayette itaî kâmurân

Bayezid Validesi Çeşmesi'nin kitabesi

Kaidat-ül beyt-i ikbali dahi kendi gibi
Gûşîş-i bisyâr ile etmekte hayr-ı bîkerân

Yapturup bu çeşme-i bâlâ terin-i dilkeşi
Etti icrâ fî sebilillah o bânû-yı zamân

Ol safiyye hasleti etsün hemîşe berkarar
Sayesinde husrev-i dehrin hüdâ-yî müsteân

Düştü yekpâre ana Rahmi bu târih-i latîf
"Çeşmesâr-ı ümmü Sultân Bâyezîd oldu revân"

1141/1728

Bu çeşmeye Safiye Sultan denmesinin sebebi 5. beytte ol safiye hasleti denmesinden olsa gerek. Burada safiye haslet temiz huylu, temiz yaradılışlı anlamındadır. Safiye adı ile ilgisinin olmadığı kanaatındayız.

3. kol 116 numaralı teraziden "Tenbeller Mahallesinde Şehzade **Sultan Süleyman Validesi Çeşmesi**"ne (118) su verir. Bu çeşme Selâmsız Caddesi'nin alt tarafında, yarısı toprağa gömülü, Küçük Sarmaşık Sokağı'nın köşesindedir. Kitabesi çatlamış ve yıpranmıştır. 1990 da çeşme yere gömülmüş durumda idi. 1991 Haziranında çeşme sökülerek geriye alınmış ve onarılmıştır. Kitabesi:

Fahr-ı selâtîn-i cihân âb-ı rûh-ı Osmanîyân
Şâhenşehî kişver-sitân Hân Ahmed-i vâlâ-cenâb

Ol hüsrev-i rûşen güher dünyâyâ verdi zib ü fer
Etti cihân-ı serteser hayrât ile pür âb u nâb

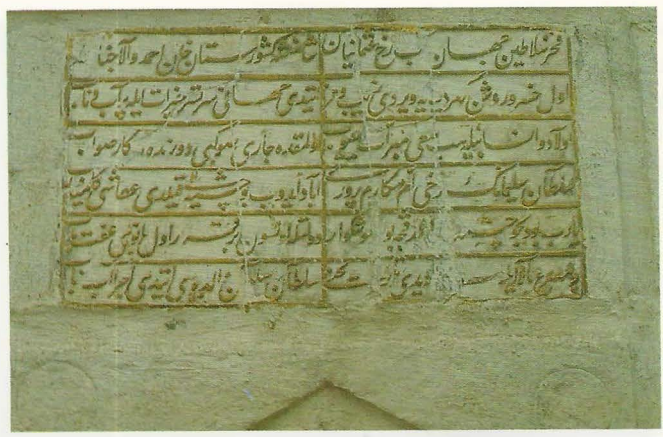
Evlâd u ensâbiyle hep sây-i müberrât eyleyüp
Olmakta carî su gibi devrinde herkâr-ı sevâb

Sultan Süleyman'ın dahî ümmi mekârim-perveri
Âbâd edüp bu çeşmeyi kıldı itaî kâmyâb

Ya Râb bu dîlcü çeşmesâr oldukça böyle hoşgûvâr
Devletle olsun berkarâr ol bânû-yı iffet-meâb

Şehzade Sultan Süleyman Validesi Çeşmesi (1990)

Şehzade Sultan Süleyman Validesi Çeşmesi'nin kitabesi

Şehzade Sultan Süleyman Validesi Çeşmesi 1991 'de restore edilmiştir

Bu mısra-ı bâlâ ile Rahmi dedi târîhini
"Sultan Süleymân Vâlidresi etti icrâ âb-ı nâb"

1141/1728

Görüldüğü gibi kitabede yalnız Sultan Süleyman validesi denmekte, Sultan Mustafa'nın ismi geçmemektedir.

116 numaralı teraziden ikinci bir kol 120 numaralı teraziye oradan bir kol "Selman Ağa Mahallesiinde Şeyh Camii ittisalinde **Üçüncü Kadın Çeşmesi**"ne (119) su verir. Tanışık (247/41) bu çeşmenin Bülbüldere, Çıkmazbostan Sokağ'ında bulunduğunu yazar. Konyalı ise mevcut olmayan bu çeşmenin kitabesinin tamamını verir (II. s.1 15, eski harflerle):

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed Hân kim odur
Güzîn-i âli Osmân afthâr-ı düde-i ecdâd

Şerefâbâd'a etti icrâ ayn-ı musaffâdan
Bu şehri kıldı sîrâb ol hidivv-i mekrûmet-mûtâd

Cenâb-ı bânû-yı ismet-sarây-ı hâssına dedi
Bu mevkide mualla çeşmesâr-ı pâk ede icâd

Veliyyi nimetin böyle hayra emr-i tebşiri
Üçüncü kadın ol civarı hûrâ-sirîştî eyledi dil-şad

İlâhi âb-ı rûy-ı Saltanat Hâkân-ı zîşânın
Ola Şehzadegâniyle hayât-ı devleti müzdât

Tamam oldukça memûren dedi târîhini Şâkir
"Üçüncü Kadın etti çeşme-i mâ-ı zülâl icâd"

1141/1728

120 numaralı teraziden diğer bir kol "Bülbülderesi nihayetinde **Hadice Sultan Çeşmesi**"ne (122) su vererek Doğançılar'dan çıkan III. kol burada nihayet bulur.

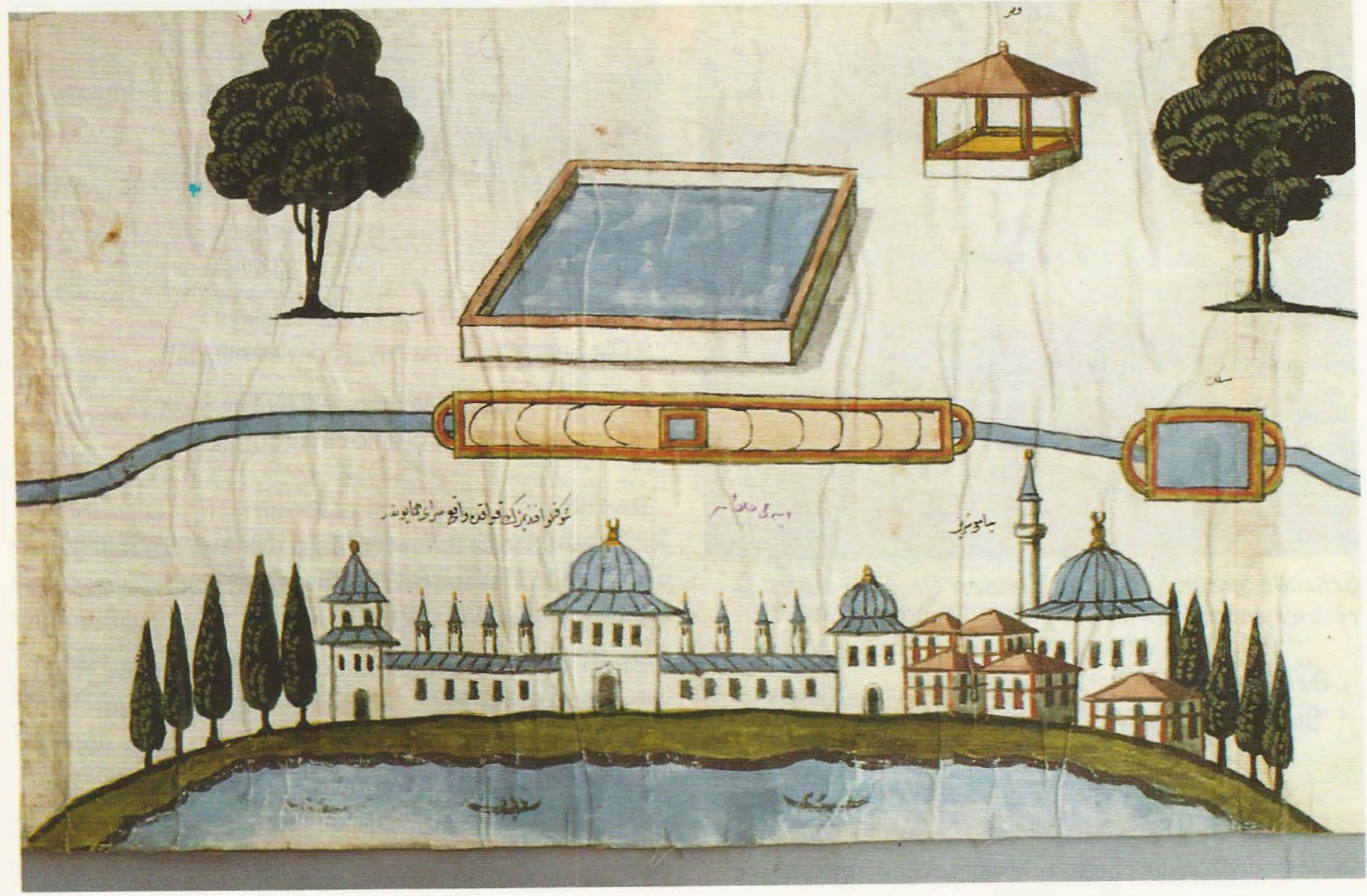
Tanışık (248/42) bu çeşmenin Bülbüldere'de Feyziye mektebinin diğer cihetinde bulunduğunun, "Mirat"ın 86. sayfasındaki üç kıt'alık kitabesinden anlaşıldığını yazar.

Nedim divanından Hadice Sultan kitabesi:

Âsuman-mertebe Sultân Ahmed
Heft iklimde oldur hâkan

Hilair'in (Gouffier, 1822) Kavak Kaskı gravürü

İbrahim Paşa Suyolu haritasında Kavak Kaskı'nın görünüşü

Üsküdâr'ı edip ihyâ lûtfu
Âb-ı Şîrîn ile kıldı reyyân

Kırk çeşme gibi bu şehri hele
Eyledi çeşmeleri âbâdan

Ol şehin duhter-i vâlâ-güheri
Kıldı bu ayn-i dil-ârâyı revân

Eyleye Hazret-i Bârî müzdâd
Ol şehin şevket ü şânın her an

Bî-bedel dedi bu târîhi Nedîm:
"Çeşme-i pâk-i Hadice Sultân"

1143/1730

Gerek Üçüncü Kadın gerekse Hadice Sultan çeşmesi bugün mevcut değildir.

2.12.3. Damat İbrahim Paşa Suyolunun Dağıtım Şebekesinin Çizilmesi

Önce de yazıldığı gibi Damat İbrahim Paşa Suyolunun yapımına 1718 yılında başlanmış ve çeşitli ilâveler ve genişletmeler ile 1728 yılında son şeklini almış, tesis esas itibarı ile Şerefâbâd Kasrına su getirmek amacıyla yapılmıştı. Sonra genişletilerek Üsküdar'da 33 çeşmeye su verildi. 1730 yılında İbrahim Paşa'nın öldürülmesinden sonra oğlu ve damadı Mehmed Paşalar isale hattına yeni kaynaklar kattılar. Dağıtım şebekesi ve isale zamanla arızalandı ve gereği gibi onarılamadı. Bugün ise İbrahim Paşa Suyolu tamamen harap durumdadır. Yeni binalar, yeni sokaklar dolayısıyla dağıtım şebekesinin hatlarının yerinde tespiti de imkânsızdır. Çeşitli tarihlerde vakıf isalelerin birinden diğerine su aktarılacak veya isale ve dağıtım kolları birleştirilmek suretiyle sistem büsbütün karıştığından dağıtım şebekesinin çizilmesi de zorlaşmıştır. Şebekenin çizilmesi ancak aşağıdaki belgeler ve yerinde yapılan incelemelerle mümkün olabilmektedir:

1. Türk-İslâm Eşerleri Müzesi'nde 3336 numaralı İbrahim Paşa Suyoluna ait 1753-54 tarihinde yapılan su yolu haritası

2. İsmail Remzi'nin yaptığı 1926 tarihli ve bu tarihteki durumu gösteren dağıtım planı (bu planda Üsküdar sokakları yer yer gösterilmiştir).

3. Vakıf Defterinde İbrahim Paşa Suyoluna ait çeşmelerin listesi ve adresleri, vâkıfları ve debileri

4. Hilmi Tanışık'ın 1945 tarihli İstanbul Çeşmeleri (II. cilt) kitabı

5. İ.H. Konyalı'nın Üsküdar tarihi, 1976-77 2 cilt.

Zamanla İbrahim Paşa Suyoluna ait çeşmelerin bir bölümü ortadan kalkmış, bir bölümü yıkılmış veya kitabeleri sökülüştür.

Bu belgeler ve kaynaklar arasında dağıtım hattının

çizilmesine en fazla yardımcı olan 1 ve 2 numaralı olanlardır. Bulhassa 3336 numaralı harita ilk durumu gösterdiği için esas kabul edilmiştir. Ancak bu harita hem ölçeksiz, hem de şematiktir. Mahalle ve yer adları zamanla değişmiştir. Bu haritanın üzerinde isimleri yazılı 29 çeşmenin gösterilmesine karşın İsmail Remzi'nin 1926 tarihli şebeke planında yalnız 8 çeşme vardır. Vakıf Defterinde ise İbrahim Paşa vakfı olan çeşmelerin sayısı 31'dir.

Yerinde yaptığımız ve aylarca devam eden incelemeler, eldeki belgeler ve bilgilerin yardımı ile çeşmelerin çoğunun yeri ve kalıntısı tespit edilebildi. Önce dağıtım şebekesinin çizilmesi ve çeşmelerin yerlerinin işaretlenebilmesi için çok engebeli bir arazide kurulmuş olan Üsküdar'ın şehir planı üzerine tesviye eğrileri çizildi. Çeşitli haritalar büyütülüp küçültülerek aynı ölçekli hale getirildi. Şehir haritaları arasında en doğru olanının 1934 tarihli İstanbul Şehir Rehberi olduğu tespit edildi ve bu plan büyütülerek şebeke onun üzerine çizildi, tesviye eğrileri de ilâve edildi.

1753-54 tarihli şematik haritada gösterilen çeşmelerden mevcut olanların yerleri bütün zorluklara rağmen tespit edilebildi. Şebekede pompa olmadığından arazinin topografyası da gözönünde tutularak su terazilerinin yerleri ile dağıtım şebekesi hidrolik kurallarına göre belirlendi. İsmail Remzi'nin planında birçok suyolunun birleştirildiği, künk yerine font borular konarak sistemin basınçlı çalıştırıldığı, birçok su terazisinin kaldırıldığı tespit edildi. Ayrıca İbrahim Paşa Suyolunun asıl amacı Şerefâbâd Kasrına su götürmek olduğundan ve Şerefâbâd Kasrı da 1926'da mevcut olmadığından İsmail Remzi'nin haritasında bu kol çizilmediği gibi, Kefçedede Mahallesi, Bulgurlu Mescid kolunun da planda hiç çizilmediği görüldü. Bütün uğraşmalara rağmen bazı yerlerde dağıtım şebekesini hassas bir şekilde çizmek mümkün olmadı. Bu bölümler nokta nokta çizildi. Halen mevcut olmadığı için yeri tam belirlenemeyen çeşmeler boş daireler şeklinde gösterildi. 1753 tarihli şematik haritadaki ismi yazılı olan 29 çeşmeden 22 tanesinin yeri kesin tespit edildi, fotoğrafları çekildi, kitabeleri okundu, okunmuş olan kitabeleri tahkik edildi, bir bölümünün kopyası çıkarıldı. İncelemeyi çok genişletmemek için çeşmelerin rölövesine hiç girilmedi. Bugün mevcut olmayıp eskiden kitabeleri okunan çeşmelerin kitabeleri de kaydedildi. Bu suretle 29 çeşmeden kitabesi yazılamayan ancak 2-3 tane kaldı. Çizim yapılırken eski su tesislerinde kullanılan çeşitli elemanların yapı teknikleri de gözönünde tutuldu.

Bilindiği gibi Üsküdar çok engebeli bir arazi üzerine kurulmuştur. Suların kaynağı Çamlıca'nın etekleridir. Buralara küçük galeriler açmak suretiyle çıkarılan sular künklerle şehre isale edilmiştir. Ancak dağıtım ve basınç kontrolunu sağlayabilmek için çok sayıda su

terazisi de yapılmıştır. Bunlardan bugün yalnız 3 tanesi mevcuttur.

İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale hattı planı, başka imkân olmadığından, aynen kabul edildi fakat bazı ilaveler yapıldı. Şehir içi dağıtım planı ise düzeltildi ve birçok ilaveler yapılarak hakikata çok yakın bir dağıtım planı elde edildi.

3336 numaralı eski su yolu haritasına göre dağıtım şebekesi aşağıdaki şekilde çizildi:

1753 tarihli bu su yolu haritasında Doğancılar Kubbesinden üç ayrı dağıtım kolunun çıktığı görülmektedir. Bu kolların deniz seviyesinden yükseklikleri 35 m, I. kolun ulaştığı İmharor Camii önündeki terazinin bulunduğu zeminin seviyesi ise 28 m'dir. Terazinin üst bölümü yıkılmıştır. Yüksekliğinin 5-6 m civarında olduğu tahmin edilir. I ile gösterilen kol önce bu teraziye (87) gelir. Terazinin üstündeki su kotu 33-34 m olur. Bu teraziden "a" ile gösterilen kol halen İmrahor Camii önünde yeri biraz değiştirilmiş ve haznesi kaldırılmış olan Başkadın Çeşmesi'ne (88) su verir. Teraziden (87) çıkan "b" ile gösterilen kol önce bir maslağa ulaşır. Bu maslaktan iki ayrı koldan haritada adı yazılmayan 3 çeşmeye su verilir. 3. kol ikinci bir maslağa ulaşır. Yeni şehir haritası incelendikte bu maslağın yerinin Eşrefsaat Sokağı ile Doğancılar Caddesi'nin birleştiği yerde olması gerekir. Buradan bir kol Doğancılar Caddesi'ni takiben Kavaklı İskele ile Doğancılar Caddesi köşesindeki İbrahim Paşa Çeşmesi'ne (92), diğer kol Hamza Fakih Mahallesi'nde Şehzade Abdülhamid'in validesinin çeşmesine (97) su verir. Resimde iki çeşme arasında cami ve evler görüldüğüne göre bu çeşmenin yerinin Bakıcılar Sokak, Doğancılar Caddesi köşesindeki yıkık çeşme olması gerekir. Anakol olarak kabul edilen 3. kol ise 100 numara ile gösterilen maslağa, oradan bir kol Ümmügülüm Çeşmesi'ne (101) diğer Rum Mehmet Paşa Camii yanındaki Çeşme-i Cedit Sokağı ve caminin altındaki Bostan Sokaktan Şerefâbâd Kasrının su deposuna ulaşır. 100 numaralı maslağın Eşrefsaat Sokak ile Çeşme-i Cedit Sokağın birleştiği civarda olması gerekir. Şerefâbâd deposundan çıkan kol doğru Şerefâbâd Kasrına, fıskiyesine ve kasrın duvarı üzerinde bulunan iki çeşmeye su verir. Depo, Şerefâbâd Kasrından takriben 20 m yüksektir. Bu şekilde İmrahor Camii önündeki teraziden çıkan "b" kolu Şerefâbâd Kasrında ve onun duvarındaki Şehzade Sultan Süleyman (125) ve Şehzade Mehmed (126) çeşmelerinde son bulur.

Su mühendisliği kanunlarına göre dağıtım şebekesinin aşağıdaki gibi olması gerekir:

87 numaralı teraziden çıkan "c" kolu ise yine Doğancılar Caddesi'nden aşağı doğru devam eder ve Açıktürbe Sokağı'na saparak L şeklindeki Kaptanpaşa Sokağı'na ve caminin karşısındaki köşedeki hazneli

Kaptan Kaymak Musafa Paşa Çeşmesi'ne (95) su verir. Bu çeşme tamir edilmiş ve sağlam durumda olmakla beraber üzeri yazılarla kirletilmiştir. Çeşmenin yeri Doğancılar Caddesi'nden 5-6 m daha yüksekte olduğundan isale hattının geliş güzergâhını iyice düşünmek gerekir. 87 numaralı su terazisinin üstü 33-34 m kotunda ve Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi'nin bulunduğu yer 30 m kotunda olduğuna göre dağıtım hattının geçtiği en alçak yerdeki basınç yalnız 5 m su sütünü yani 0,5 Atmosferdir. Tam bu köşede Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi'ne ayrılan kolun maslağının olması gerekir. İsale hattı Abdi Efendi Sokağı'ndan iner. 102 numaralı maslağın Aziz Mahmud Sokağı ile birleştiği yerde olması gerekir. Oradan bir kol Kaptan Paşa Camii'nin alt tarafındaki giriş kapısının solundaki Şehzade Seyfeddin'in validesinin çeşmesine su verir. Anakol 102 numaralı maslaktan 106 numaralı su terazisine birleşir. Bu su terazisinin yeri Aziz Mahmut Sokağı'nın 90° döndüğü yerde olmalıdır. Oradan bir kol Gülfem Sokakta önce sol taraftaki Sultan III. Mustafa Çeşmesi'ne su verir. Anakol aynı sokakta devam ederek Aziz Mahmud Hüdâî giriş kapısının sağındaki Kethüda Mehmet Ağa Çeşmesi'ne, diğer Halil Paşa Türbesi karşısındaki Açıktürbe Sokağı, Türbe Kapısı Sokağı köşesindeki Şehzade Sultan Bayezid Çeşmesi'ne (113) su verir. Bu çeşmenin yalnız temeli kalmıştır. Haznesinin tabanı ve duvarlarının bir bölümü durmaktadır. Bu çeşme hiçbir yerde kayıt edilmemiştir. 110a numaralı terazinin de Aziz Mahmud Efendi Sokağı üzerinde Gülfem Sokağı civarında olması gerekir. Aşağı inen kol üzerinde depo gibi daireyle gösterilen bir tesis yapılmıştır. Dağıtım kolu sonra (119a) numaralı teraziye bitişir ve bu terazinin yerinin Hâkimiyet-i Milliye Caddesi ile Eski Hamamın karşısında olması gerekir. Bu teraziden (119a) bir kol Davut Paşa Camii civarında İbrahim Paşa Çeşmesi'ne (117) su verir. Bu çeşme de mevcut değildir. Teraziden çıkan diğer kol Selman Ağa Camii yakınındaki İbrahim Paşa Çeşmesi'ne (123) su verir. Bu çeşme de yoktur. Caminin köşesindeki Horhor Çeşmesi'nin yakınında olması ihtimali büyüktür. Bu duruma göre 122a numaralı teraziden çıkan kol III. Ahmed Meydan Çeşmesi'nde (124) son bulur. II numaralı kol Salacak İskele Sokağı'nda Atike Sultan Çeşmesine su verir. Bu çeşme de mevcut değildir. III numaralı kola gelince, Doğancılar'daki kubbeden bir galeri ile tepeyi geçerek Halk Caddesi üzerinden devam etmesi gerekir. Önce bir maslağa (86), sonra bir teraziye (89) ulaşır. Bu terazinin Ehram Sokağı civarında veya Halk Caddesi üzerinde olması gerekir. Sonra İskenderbaba Türbesinin önündeki teraziden bugün enkaz halinde bulunan İbrahim Paşa (91) Çeşmesi'ne su verir. (Bu çeşmenin mermer kaplaması ve kitabesi Topkapı Sarayı Müzesi'nde monte edilmiştir.) Bu teraziden çıkan esas kol 96 numaralı teraziye ulaşır. Terazinin (96) Ferah Sokak ci-

varında olduğu tahmin edilir. Bu teraziden bir kol Beygir (Boz) Sokak-Toptaşı Caddesi köşesindeki İbrahim Paşa'nın oğlu Genç Mehmet Paşa Çeşmesi'ne (99) ve Çavuşdere Caddesi-Evliya Hoca Sokağı köşesindeki Şehzade Seyfeddin Çeşmesi'ne (93) su verir. Teraziden çıkan diğer kol 105 numaralı teraziye ulaşır. Bu terazinin yeri de tahmin edilememiştir. Atpazarı'ndaki iki çeşmeye su verdiğine göre Toptaşı Caddesi'nin Çavuşdere Caddesi'ne yaklaştığı yerde olması gerekir. Bu teraziden (105) çıkan üç ayrı koldan, Atpazarı'nda Hacı Beşir Ağa (103), Atpazarı'nda Fatma Sultan ve Dabbağlar Mahallesi'nde Şehzade Sultan Abdülhamid (109) çeşmelerine su verilir. Bu çeşmelerin hiçbiri mevcut değildir. Sonra 4. kol 112 numaralı teraziye ulaşır. Bulgurlu Mescid civarında Şehzade Numan Çeşmesi'ne (114) su verir. 112 numaralı terazinin yeri tahmin edilememiştir. Şehzade Numan Çeşmesi ise Ferah Sokak-Beygir Sokak köşesindedir. Halbuki 3336 numaralı eski haritada Bulgurlu Mescid denmiştir. Buna göre Şehzade Numan Çeşmesi'nin yeri değiştirilmiş olabilir. Diğer kol yine Bulgurlu Mescid karşısında Esmâ Sultan Çeşmesi'ne (115) su verir. Bu çeşme Bayezid Validesi Çeşmesi diye halen mevcut olan çeşmedir. Sonra 3. kol 116 numaralı teraziye ulaşır. Bu teraziden Sultan Mustafa ve Sultan Süleyman Validesi Çeşmesi'ne (118) su verilir. Bu çeşme Selâmsız Caddesi ile Sarmaşık Sokak köşesindedir. 116 numaralı terazinin Kassam Çeşme Sokağı ile Selâmsız Caddesi köşesinde olması gerekir. Teraziden çıkan diğer kol 120 numaralı teraziye ve oradan Selman Ağa Mahallesi'nde Şeyh Camii bitişiğindeki Üçüncü Kadın Çeşmesi'ne (119) ve Bülbüldere nihayetinde Hatice Sultan Çeşmesi'ne su verir ve kol burada sona erer. Her iki çeşme de bulunamamıştır. Konyalı her iki çeşmeyi de gördüğünü veya kitabelerini okuduğunu yazar. Bu kitabeler o çeşmelerin anlatıldığı bölümlerde verilmiştir.

2.12.4. 3336 numaralı haritadaki çeşmeler ve çeşmeyi yaptıranların III. Ahmed ve İbrahim Paşa'ya yakınlıkları

[() içerisinde verilen numaralar 3336 numaralı haritada ve çizilen dağıtım şebekesi planında aynıdır]

İsale hattı üzerinde: Kalfa Çeşmesi (bu çeşmeye su verilmediği görülüyor)

1. Tevkiî Ali Paşa (75)

Doğancılar Makseminden:

I. kol üzerinde:

- 1a. 2. Başkadın (88). III. Ahmed'in başkadını
- 1b. 3. 3 adet isimsiz çeşme
4. İbrahim Paşa (92). (Damat)
5. Şehzade Abdülhamid validesi (97) (III. Ahmed'in hanımı)

6. Ümmügülsüm (101) (III. Ahmed'in kızı)
7. Şerefâbâd (128) (bugün yok)
8. Şehzade Süleyman (125) (III. Ahmed'in şehzadesi) (yok)
9. Şehzade Muhammed (126) (III. Ahmed'in şehzadesi) (yok)
- Ic. 10. Kaptan Mustafa Paşa (95) (İbrahim Paşa'nın damadı)
11. Şehzade Seyfeddin validesi (104)
12. Sultan Mustafa (108) (III. Ahmed'in oğlu)
13. Kethüda Muhammed Ağa (111) (İbrahim Paşa'nın damadı)
14. Sultan Bayezid (113) (III. Ahmed'in şehzadesi)
15. İbrahim Paşa (123) (yok)
16. Sultan Muhammed validesi (121) (III. Ahmed'in hanımı) (yok)
17. İbrahim Paşa (123) (yok)
18. III. Ahmed Çeşmesi (124)

II. kol üzerinde

19. Âtike Sultan (85) (III. Ahmed'in kızı, İbrahim Paşa'nın oğlu Genç Mehmet Paşa'nın hanımı) (yok)

III. kol üzerinde

20. İbrahim Paşa (91) (Topkapı Sarayı'nda)
21. Şehzade Seyfeddin (93) (III. Ahmed'in şehzadesi)
22. Mehmet Paşa (Genç) (99) (İbrahim Paşa'nın oğlu)
23. Hacı Beşir Ağa (103) (Darüssaâde ağası) (yok)
24. Fatma Sultan (107) (III. Ahmed'in kızı, İbrahim Paşa'nın hanımı) (yok)
25. Şehzade Abdülhamid (109) (III. Ahmed'in şehzadesi) (yok)
26. Şehzade Numan (114) (III. Ahmed'in şehzadesi)
27. Esmâ Sultan (?) (115) (Şehzade Bayezid validesi)
28. Sultan Süleyman validesi (118) (III. Ahmed'in hanımı)
29. Üçüncü Kadın (119) (III. Ahmed'in üçüncü kadını) (yok)
30. Hadice Sultan (122) (III. Ahmed'in kızı) (yok)

Dört adet isimsiz çeşme belki de eskiden mevcut olanlara su verilmek suretiyle su yolu haritasına konmuştur. Geri kalan 29 çeşmeden Tevkiî Ali Paşa ile Hacı Beşir Ağa dışında 27 çeşmeyi yaptıranlar ya İb-

rahim Paşa'nın veyahut III. Ahmed'in yakınlarıdır. Yalnız Tevkiî Ali Paşa ile Hacı Beşir Ağa akrabadan değillerdir.

Topçu Tavlasi veya Tazıcılar Ahır Çeşmesi de Vakıf Defterinde 1476 numaralı kayıda göre İbrahim Paşa Suyolundan beslenmektedir.

Selimiye Kışlasının doğusunda II. Abdülhamid'in yaptırdığı kışlanın yol aşırı batısında, dört yüzlü, kesme taşlardan yapılmış büyük bir meydan çeşmesidir (132). Üzerinde Abdülmecid ve Abdülhamid'e ait iki kitabe vardır. Her iki kitabe de çeşmeye ait değildir. Birinci kitabe Abdülmecid'in yaptırdığı ahır üzerindeki sökülerek bu çeşmenin üzerine konmuş, tuğrası kazıtılmıştır. Kitabe (Konyalı II, s.581, eski harflerle):

Semendirân-ı himmet nusret olsun ömr-ü sermedle
Cihânın şâhı Hân Abdülmecid ma'delet pîrâ

Süreydi esb-i tâzi-i sehâsın Hatem'e elbet
Olup âhûruna seyis ederdi çuldan istiğna

Na'l-i ber dizgin ettirüp bu esb-i tünd-gerdûna
Harunluktan anı da kurtarıp râm eyledi halâ

Bu nev âhûru inşâ etti ferman-ı hümayûnu
Süvârî hâssa-i şahanesi esbânına vâlâ

Mahallinde yapıldı becâye hem dilfezâ oldu
Bu mustahkem binâ bu şekl-i dilkeş tarz-ı müstesnâ

Bu târîhi Lebîb'â askerîye eyledim müjde
Bu istabl-ı metîni yaptı şâh Abdülmecîd âlâ

1259/1843

El müznib er-râci Yesârîzade Mustafâ İzzet
gaferallahu zünebehuma

Bu kitabede aynı zamanda ahır sahasına su verildiği yazılıdır.

Kitabenin şairi Lebib, hattatı ise meşhur Mustafa İzzet'tir. Altındaki iki satırlık üç beyitlik kitabe (Konyalı II, s.532):

Bu istablı zamân-ı şevketinde eyledi tesis
Harab olmuştu tecdîd etti hâkân-ı kerem mutâd

Înân-tab-ı feza-yı feyzi rahmethane-i cennet
Mukaddes vâlid-i Sultân Hamid-i padişah ecdâd

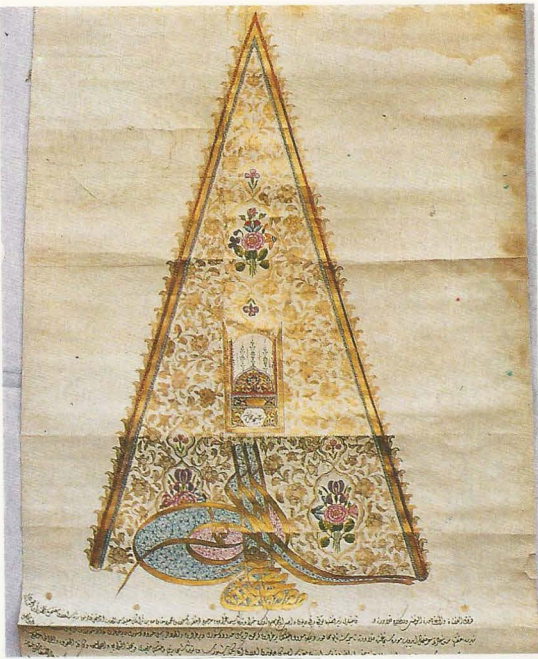
Temâşâ eyleyüp târîhini yazdı kulu Muhtâr
Bu istabl-ı Hamîd Hân eyledi imâr u esb-âbâd

1309/1891

Konyalı ebced hesabına vurulduğu zaman 1307/1889 çıktığını yazar. Bu kışlaya tazılar ahır karşısındaki kışla dendiği için sonradan bu çeşmeye de Tazılar Ahır Çeşmesi ve Topçu Tavlasi Çeşmesi denmiştir. Bu çeşmenin suyu Nâzım'a göre Miskinler Dergâhı civarında lağım mecra ile gelip bu çeşmeye akar.

İbrahim Paşa Suyolunun yapımına 1718 yılında başlanmış ve 1730 yılında son şeklini almıştır. Topçu Tavlasi veya Tazıcılar ahır çeşmesinin 1843'te yapıldığı düşünülecek olursa isale hattına yakınlığı dolayısıyla İbrahim Paşa Suyolundan sonradan su verildiği açıktır.

III. Mustafa'nın tuğrası

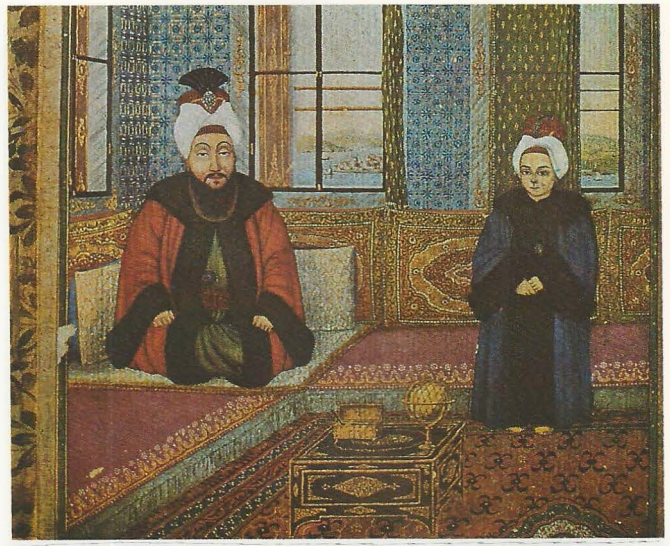
2.13. AYAZMA SUYOLU VEYA III. MUSTAFA SUYOLU

Ayazma Suyolu III. Mustafa tarafından Ayazma Camii'nin suyunu temin etmek için yaptırılmıştır. III. Mustafa padişahlığı 1757-1774 yılları arasındadır. III. Mustafa III. Ahmed'in oğludur. Ayazma Camii'nin inşaatının bitmesi 1174/1760 yılı olduğuna göre suyunun da bu tarihte yapılmış olması kabul edilebilir. III. Mustafa çok memleketsever bir padişah'tı. Mühendis-hane 1773 yılında onun zamanında kuruldu. Devlet işlerinde çalışanların kalitesizliğinden şikâyet eden dörtlüğü meşhurdur:

Yıkılıptur bu cihan sanma ki bizde düzele
Devleti, çarh-ı denî verdi hemen müptezele
Şimdi ebvab-ı saadetde gezen hep hazele
İşimiz kaldı yine merhameti Lemyezele

Nâzım'a göre (s.43) Ayazma Suyolu "Üsküdar'da, Bağlarbaşında çiftlik gazonosu denilen araziyle ittisalinde sırâtibi Mustafa Paşa arazisi dahilindeki menbalardan hasıl olup Nuhkuyusu caddesinde Babadağı da denilen mahallin alt sokağından Nuhkuyusu Karakolhanesinin ve Saîd Molla arsasının dahilinden geçerek Harmanlık Mektebi yanında caddeye çıkarak Karacaahmet, Tunusbağı, Doğancılar, Mirahor caddelerini takiben Ayazma Camii, mektep ve çeşmelerine su verir."

Ayazma isale hattı çizilirken İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale planı ve 1926 tarihli dağıtım planı aynen kabul edilmiş ve bazı ilâveler yapılarak tüm dağıtım sistemi çizilmiştir.

III. Mustafa ve oğlu III. Selim'in resmi (TKSM)

Ayazma Camii

Vakıf suların yollarının harap olması dolayısıyla bazıları birleştirilmiş, bu arada Ayazma Suyoluna da Âtik Valide Suyolundan su verilmiştir.

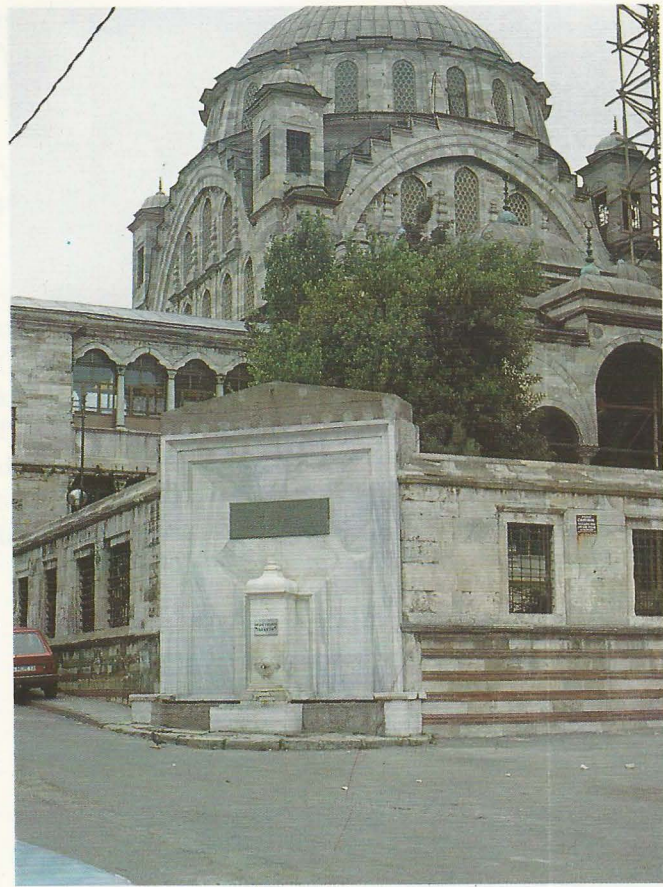
İsmail Remzi Ayazma isale hattının 1.300 m olduğunu kayıt eder. 1926 tarihli haritadaki şebekeye çizimine göre 1.600 m şehir içi de eklenirse suyunun tüm uzunluğu 2.900 m olur. İsmail Remzi Ayazma Suyolunun eski ve yeni debisini de 1 lüle (52 m³/gün) olarak vermiştir.

Vakıf Defterinde Ayazma Suyundan, Sultan Mustafa Vakfı olarak, dört yere su verilir:

1543 Ayazma Mahallesi, Mumhane Sokağı, cami 2 masura

1544 Ayazma Mahallesi, Mumhane Sokağı, çeşme 1 masura (Nr. 23)

1545 Ayazma Mahallesi, Cami Sokağı, musluklar 2 lüle

III. Mustafa Çeşmesi ve camii

Ayazma Camii haziresinde mezar taşları

III. Mustafa Çeşmesi

1546 Ayazma Mahallesi, Cami Sokağı, muvakkithane 2 lüle

Bu hesaba göre toplam 4 lüle 3 masura (227,5 m³/gün) eder ki Ayazma suyunun debisini de 4 lüle 3 masura kabul etmek doğru olur.

İsmail Remzi'nin 1926 tarihli şehir şebekesini gösteren planda Ayazma Suyu, Duvardibi'ndeki Vâlîde Terazisine gelerek Valide suyu ile beraber aynı şebekeden akar.

III. Mustafa'nın Ayazma Camii'nin avlu duvarının arka sol köşesindeki çeşmesinin (23) tarih beyti: (Konyalı II. s.14 eski harflerle)

Menba-ı cûd-ı himem sultân-ı memdûhü'l-şiyem
Ayn-ı eltâf u Kerem şâhenşeh-i zıllı Hudâ

Şâh-ı devrân Mustafâ Hân ibn-i Ahmed Hân kim
Âb-ı cûdın dehre icrâ eyledi ser-tâ-be-pâ

Etti ezcümle bu dîlcü çeşmesâr-ı hurremi
Himmetiyle câmiî pâki civârında binâ

Mâ-ı zerrîn ile Zihnî sebt-i târîhe sezâ
"Çeşme-i âb-ı revân-ı vakf-ı Sultân Mustafâ"

1174/1760

Sultan Selim'in tuğrası (TKSM)

2.14. SELİMİYE SUYOLU

Selimiye Suyolu III. Selim (1761-1808) tarafından Selimiye Kışlası, camii müstemilatı ile bazı çeşmelere su temin etmek amacı ile yaptırılmıştır. III. Selim, III. Mustafa'nın Mihrişah Kadın Efendi'den doğan oğludur. Babası ve amcası tarafından itina ile yetiştirildi. III. Mustafa oğluna ıslahat yapmasını tavsiye etmişti. III. Selim şiire, musikiye ve tarihe meraklıydı. Musikiye makam bulacak kadar üstaddı. Çok açık fikirli ve memleketin haline üzülenlere "ölümden gayri her hastalığa çare bulunur" derdi. Amcası I. Abdülhamid'in ölümü üzerine tahta çıktığı 1789 yılında Fransız İhtilali olmuştu. Osmanlı Devleti hudutlarda çarpıştığından ıslahat hareketlerine girişemedi. 1791'de Avusturyalılarla Zıstovi, 1792'de Ruslar'la Yaş anlaşmasını yaptıktan sonra ıslahat hareketlerine başladı. Batı usulünde Nizam'ı Cedit'i ve 1795'de devrine göre ileri bir mühendislik okulu olan Mühendishane-i Berrî-i Humâyûn'u kurdu. Bu okulun 1210 kanunnamesi diye bilinen kuruluş kanunu bugün için dahi çok ileri fikirleri içeriyordu. Ülkemizde ilk defa diferansiyel ve entegral hesap, fizik, kimya ve mühendisliğe ait en yeni bilgiler bu okulda okutuldu. Okul için gerekli her türlü kitap ve aletleri Avrupa'dan getirtti ve saraydaki kitaplardan ilgili olanları okula hediye etti ve yeni bir bina yaptırdı. Sonradan çeşitli adlar alan okul İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştü.

Ordunun cepheye gitmesinden faydalanan yenilik düşmanları Kabakçı Mustafa'yı ayaklandırıdılar. Kabakçı Mustafa etrafına topladığı yobazlar, yenilik düşmanları ve bir takım serserilerle Topkapı Sarayı'na

III. Selim'in resmi (TKSM)

hücum ederek III. Selim'i tahttan indirip 1807 yılında IV. Mustafa'yı tahta çıkarttı. III. Selim'i çok seven Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a geldi. III. Selim'i tekrar padişah yapmak istedi fakat IV. Mustafa'nın emri üzerine III. Selim 1808 yılında öldürüldü. Kabri Laleli'deki babası III. Mustafa'nın türbesindedir.

Konyalı (II, s.350) kitabında Selimiye Kışlası hakkında çok geniş bilgi verir. Kışlanın inşaatına 1215/1800-1801'de başlanmış 1220/1805 yılında bitirilmişdir. Selimiye Camii'nin inşaatına ise 1216/1801-02 yılında başlanmış 1220/1805 yılında tamamlanmıştır.

Çiçekçi'de Harem İskele Sokağı başındaki III. Selim'in büyük çeşmesinin yapılış tarihi 1217/1802'dir. O halde suyolunun yapılış tarihini de 1802 kabul etmek doğru olur. İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale planında su yolunun yapılış tarihi 1219/1804-05 olarak gösterilmiştir.

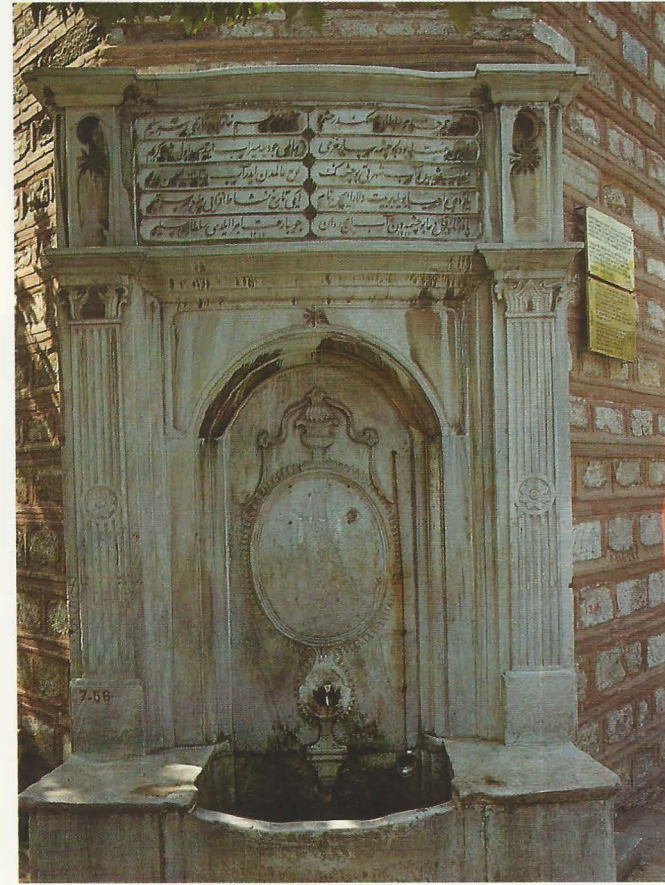
Mihrişah Suyolu da menbaı başka tarafta olmakla beraber aynı bölgeye su isale eder. Nâzım (s.41) III. Selim Suyolu hakkında oldukça geniş izahat verdikten sonra "Karacaahmedi geçtikten sonra Selimiye caddesindeki maslağa, oradan kışla, hamam ve iki çeşmeye su verir" diye yazar. Çeşmelerden birinin Tıbbiye Caddesi üzerindeki 1217 tarihli çeşme olduğu kesin-

III. Selim Çeşmesi

Tazıcılar Ahır Çeşmesi

III. Selim Çeşmesi

Tazıcılar Ahır Çeşmesi kitabesi

planında Duvardibi'nden Miskinler Tekkesine giden yol üzerindeki maslaktan ayrılan pik boru ile Selimiye Hamamı sokağındaki çeşmeye, Selimiye Kışlası karşı-sındaki Hakkı Bey Çeşmesi'ne, Duvardibi'ndeki tera-ziden III. Selim Çeşmesi'ne ve oradan çıkan bir kol Dayakadın Caddesi'ndeki kitablesiz Daya Hatun Çeş-mesi'ne, diğer iki kol çeşitli yerlere gider.

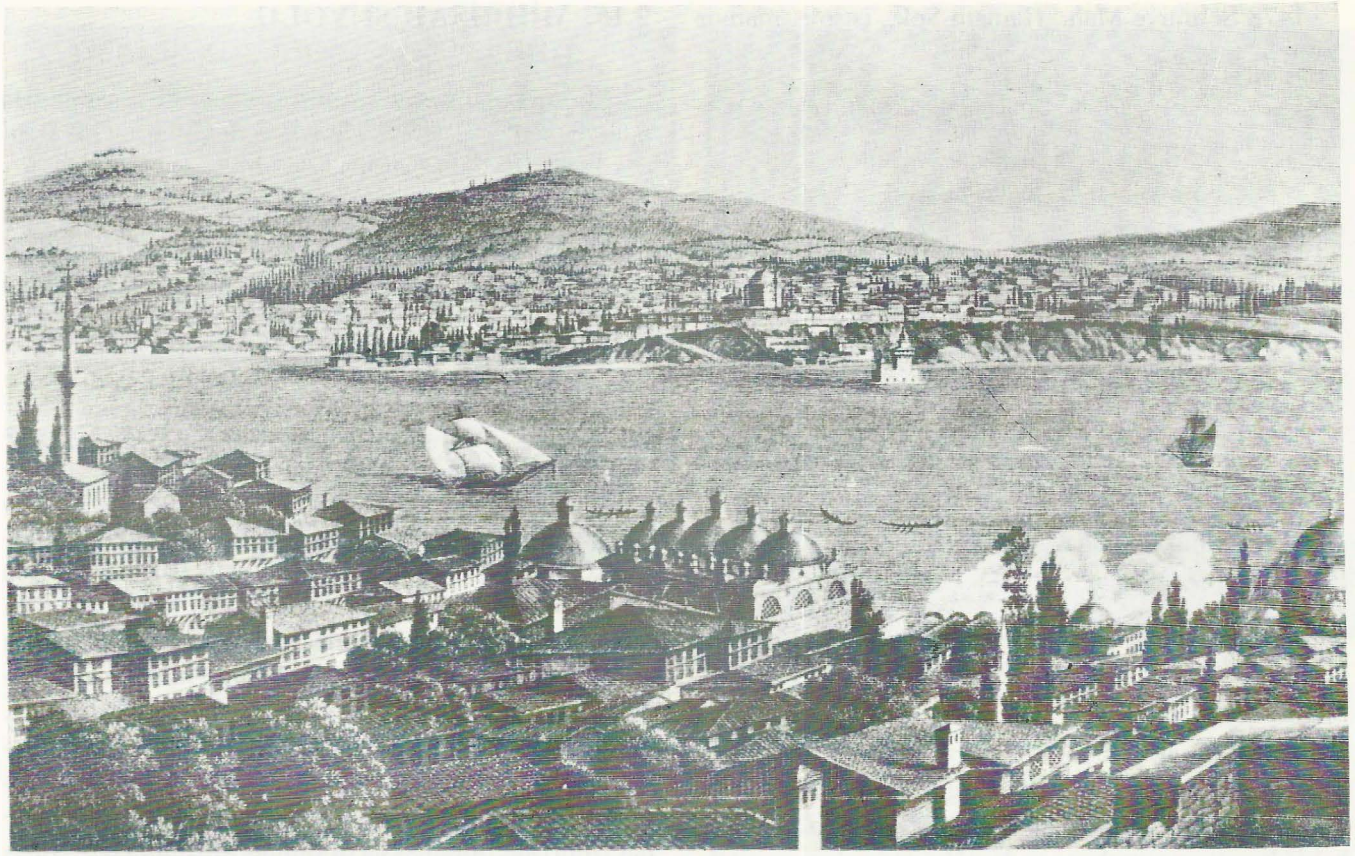
Pek tabii İsmail Remzi'nin çizdiği bu yollar 1926'daki durumdur. Sonradan yapılan çeşmelere de bu isaleden su verilmiştir. Planda ayrıca Selimiye Kış-la Sokağı ile Selimiye Camii'nin üst köşesindeki mas-laktan kışlanın içerisine giden künkli bir kol da işaret-lenmiştir.

Vakıf Defterinde III. Selim vakfı olan tesisler şun-lardır:

1477 Selimiye Mah., Selimiye Sok., cami, mamur 6 masura

dir. Diğerinin hangisi olduğu tespit edilememiştir. (su verdiği yerler 1, 2, 3, 4, 5, 132, Hasip Paşa)

İsmail Remzi, Selimiye isale hattının 800 m galeri, 3.800 m künk, Ø 400 m pik boru olmak üzere toplam uzunluğunun 5.000 m, eski debisinin 2 lüle (104 m³/gün), 1930'da ise 1 masura (6.5 m³/gün) olduğunu ya-zar. İsmail Remzi'nin 1926 tarihli şehir içi dağıtım

Melling'in bir gravürü

ÜSKÜDAR VASFINDA GAZEL

SENE 1219

Firdevs bu şehrin şeb ü rûzunda ıyandır
Her çeşmeden âb-ı Şerefâbâd revândır

Bir cûy-i bahârın negamâtiyle dolar gûş
Dil farkına varmaz ki akan cûy-i zamândır

Her lâhzası bir zembere-i Sûz-i Dilârâ
Her sâati bir fasl-ı Beyâtî Arabân'dır

Her bâğına ziynet nice bir serv-i hırâman
Her kasrına revnak nice bir şûh-i cihandır

Ammâ yine hicranla Kemâl andığım âfet
Bağlarbaşı'nın goncası bir yosma civândır

Yahya Kemâl

Açıklama:

"Bu şehrin gece ve gündüzünde cennet gözükür
Her çeşmeden Şerefâbâd suyu akar

Orada insanın kulağı bahar ırmağının nağmeleri ile dolar
Gönül akıp gidenin zaman ırmağı dduğunu farketmez

Oradaki her an bir Sûzî Dilârâ terennümüdür
Her saat ise bir Beyâtî Araban faslıdır

Her bağı servi salınışlı güzellerle süslüdür
Her kasrı nice neş'eli dünya güzelleri ile aydınlanmıştır

Kemal senin hasretle andığın âfet ise
Bağlarbaşı'nın goncası bir genç yosmadır.

Hicri 1219 yılı Milâdi 1804 yani III. Selim'in Padişahlığı devrine rastlar. Sûz-i Dilârâ ve Beyâtî Arabân III. Selim devrinin makamlarıdır.

1478 Selimiye Mah., Hamam Sok., çeşme, mamur 2 lüle, 1 masura

1479 Selimiye Mah., Daya Hatun Sok., çeşme, mamur 1 masura

1480 Selimiye Mah., Duvardibi Sok., dergâh, mamur 2 lüle, 1 masura

1481 Selimiye Mah., Duvardibi Sok., çeşme, mamur 2 lüle, 1 masura

1482 İhsaniye, Sultaniye Sok., çeşme, battal 2 lüle, 1 masura

1483 Ahçıbaşı, Nuhkuyusu Sok., çeşme mamur 2 lüle, 1 masura

1484 Selimiye Mah., Hasanpaşa Sok., kışla, mamur 2 lüle, 1 masura

Bu hesaba göre Selimiye Suyolunun debisi toplam 10 lüle, 14 masura, 4 hilâl veya 1 lüle, 4 hilâl olur ki bu da 614,25 m³/gün eder.

1930 yılında İhsaniye'deki çeşme hariç diğerleri mamur durumdadır. Görüldüğü gibi İsmail Remzi'nin verdiği 2 lüle su ile arada çok büyük fark vardır. Fakat bahis konusu çeşmelere ve dergâha sonradan su verilmiş olması ihtimali de büyüktür. Selimiye Kışlası'na 2 masura, 4 hilâl gibi çok az su tahsis edilmiş olması da gariptir. Ancak Mihrişah suyunun eski debisi olan 2 lüle 1 masura suyunun da bu sisteme katıldığı ve bazı katmalarla Selimiye Suyolunun debisinin artırıldığı düşünülebilir.

Tıbbiye Caddesi-Harem İskele Sokağı köşesindeki hazneli III. Selim Çeşmesi'nin (15) kitabesi (Konyalı II. s.105, eski harflerle), düzeltilmiş şekli:

Şehriyâr-ı Cem hadem Sultân-ı İskender-haşem
Tacidâr-ı yem-himem Hâkân-ı Gâzî Şeh Selîm

Yaptı himmetle bu dîlcû çeşmesâr-ı hurremi
Âlemi cûdiyle sirab etti ol şâh-i kerîm

Eyleyüp şûyîde âb-ı şöret-i bu çeşmenin
Levh-i âlemden eder âb-ı hayât ismin adim

Yazdı ihyâ böyle bir beyti dilârâ içre tâm
İki târîhi-i nişat-efzayı tab'ı müstakim

"Pâdişâh'a kıl dua bu çeşmeden âb iç revân"

1217/1802

"Cûyibâr-ı himmet icrâ eyledi Sultân Selîm"

1217/1802

Çeşmenin üzerinde kitabe yeni harflerle de yazılmıştır. Ancak bu yazıda birkaç yanlış vardır. Çeşitli kaynaklar göz önünde tutularak kitabe yerinde okundu, yukarda doğru olduğunu sandığımız şekil verildi.

2.15. MİHRİŞAH SUYOLU (İHSANİYE SUYOLU, III. SELİM)

Mihrişah Sultan III. Selim'in annesidir. İstanbul'da namına birkaç çeşme ile Taksim Suyollarına ait Bahçeköy'deki Valide Bendi'ni yaptırmıştır.

Nirven (s.295) "*Mihrişah Suyu Sarıkaya, Millet Bahçesi, Bağlarbaşı ve tramvay yolunu takiben Nuhkuyusu ve Çiçekçi Kahvesi karşısında teraziye, oradan İhsaniye taraflarındaki çeşmelere ve Selimiye'nin bütün müstemilatına su verir. Günlük debisi 200 m³'dür*" diye yazar.

Tıbbiye Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesi köşesindeki terazinin taban kotu 58 m'dir. Halbuki İhsaniye'de 70 m kotunda olan yerler vardır. Tıbbiye Caddesi üzerinde de 64 m olan yerler olduğuna göre Mihrişah suyu teraziye çıkmadan o civara verilemez, ayrıca terazi basıncı kontrol ettiğinden 90 m kotundan daha yükseklerden gelen isalenin teraziden dağıtılması da zorunludur. Bu hesaba göre isalenin Nuhkuyusu Caddesi üzerindeki bir bölümü basınçlı çalışacaktır. İ.H. Konyalı (II, s.72) Mihrişah Sultan'a ait bir çeşmeyi eskiden gördüğünü, yerinin Şemsipaşa'ya giderken sahilde bulunduğunu ve üzerinde "Sahibül hayrât vel hasenat Mihrişah Sultan Veledi Sultan Mustafa Han" yazılı olduğunu bildirir. Bu kayda göre çeşmeyi yaptıran Mihrişah Sultan III. Selim'in annesi değil kardeşidir. Bu su yolu ise III. Selim'in annesi olan Mihrişah Sultan'a aittir ve III. Selim annesinin hayrına yaptırmıştır. Konyalı'nın bahsettiği Mihrişah Sultan ise 1762'de doğmuş, 1768'de küçük yaşta ölmüştür.

İsmail Remzi'nin 1926 tarihli haritasında bahs ettiğimiz teraziden 100 m kadar daha yukarıda Nuhkuyusu ile İnadiye Camii Sokağı köşesindeki teraziye çıktığını çizmiştir. Bu plânda çizilenleri doğru kabul etmek gerekir. Teraziden çıkan dağıtım kolu Çiçekçi'de Harem İskeleyi Sokağı ile Tıbbiye Caddesi köşesinde 1217/1802 tarihli, çok büyük hazneli büyük III. Selim Çeşmesi'nin haznesine bitişir. Bu çeşmeden bir kol geliş yönünde akıp halen mevcut olmayan bir çeşmeye, diğer kol Harem İskeleyi Sokağı'ndan Daye Kadın Sokağı'ndaki kitabesiz çeşmeye, diğer bir kol Çatmacılar (Sıtkı Özferendeci Sok.) üzerindeki İhsaniye Camii'ne su verir. Diğer kollar harap olduğu için İsmail Remzi'nin haritasında gösterilmemiştir. İsmail Remzi'nin 28.5.1930 tarihli isale hatlarını gösteren haritasında isale hattı 500 m galeri, 2.700 m künk, 600 m Ø 75 mm pik boru olmak üzere toplam 3.800 m'dir. Buna 2.000 m kadar dağıtım şebekesi ilâve edilirse tüm uzunluk 5.800 m olur. 1930 yılında 500 m'lik bölümünün battal olduğu, eskiden debisinin 2 lüle (104 m³/gün), 1930'da 3 masura (19,5 m³/gün) olduğu da kayıtlıdır. Nirven Debinin 4 lüle (208 m³/gün) olduğunu yazar.

Mehmet Çavuş Sokağı'nın Nuhkuyusu'na bittiği

Mihrişah Sultan'ın kızı Fatma Sultan için yaptırdığı çeşme

yerde Mihrişah Sultan'ın kızı Fatma Sultan adına yaptırdığı (Nr. 11) rokoko tarzındaki meydan çeşmesi halen onarılmıştır. Kitabesi (Konyalı II, s.119-120, eski harflerle) düzeltilmiş şekli:

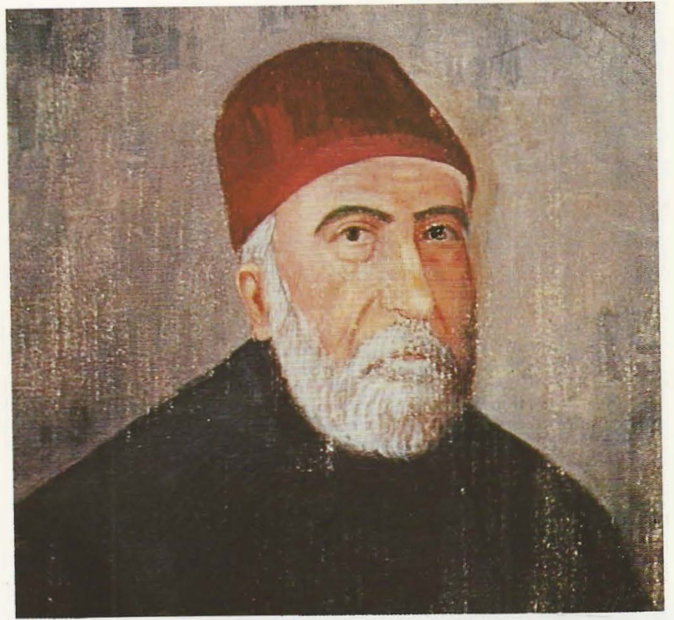
Cenâb-ı Vâlide Sultân hayr âsâr-ı zîşân kim
Rıza-cûy-i Hudâ müstağrak-i ihsânıdır ekvân
Înâyet menbaı Sultân Selime mehd-i ulyâdır
Aceb mi cûyibâr-ı lûtfû olsa böyle bî-pâyân
Fuyûzât-ı himemdir muktezâyı meşreb-i sâfi
Hulûs ile eder icrâ-yı şükr-i nimet-i Yezdân
Sebîl-i Hakda ezcümle edüp bu çeşmeyi bünyâd
Zülâl-i cûdı kıldı teşnegânı himmeti reyyân
Bu cây-i behçet efzâyı kılıp cennet gibi şâd âb
Sanırsın selsebîlin aynı etti sû-be-sû cûyân
Sevâbın Fâtıma Sultâna ihdâ eyledi tâ kim
Kenâr-ı âb-ı kevserde ola etrâfa feyz efşân
O hûr-ı ayne hemdem duhter-i pâkîsezi zîrâ
Henüz masûm iken etmişti azm-i ravza-i Rıdvân
Revân etti ana şir'ü şekerveş işte âb-ı sâf
Ki cûş-i şefkatiyle rûh-ı pâkin eyleye şâdân
Suyun âb-ı hayât-âsâ içen ol çeşme-i feyzin
Olur böyle duay-ı hayrı icrâ eyleyüp şükrân
O cennetde safâsında bu devlette ola bâkî
Hudâ Sultan Selîm'e eyliye hem ömr-i Hızır ihsân
İki târîh yazdım Vehbî'yâ bir beyt-i dîlcûda
Safâ ile akar su gibi ezber etmeğe şayân
"Revândır Fatıma Sultân rûhuna o âb-ı sâf"

1206/1791

"Bu aynı etti carî bahr-ı cûd-i Vâlide Sultân"

1206/1791

Bu tarih beytinden Mihrişah Suyolunun 1206/1791 yılında yapılmış ve sonradan III. Selim'in 1217/1802 tarihli çeşmesine de su verilmiş olması ihtimal dahilindedir (Nr. 15, 16, 18).

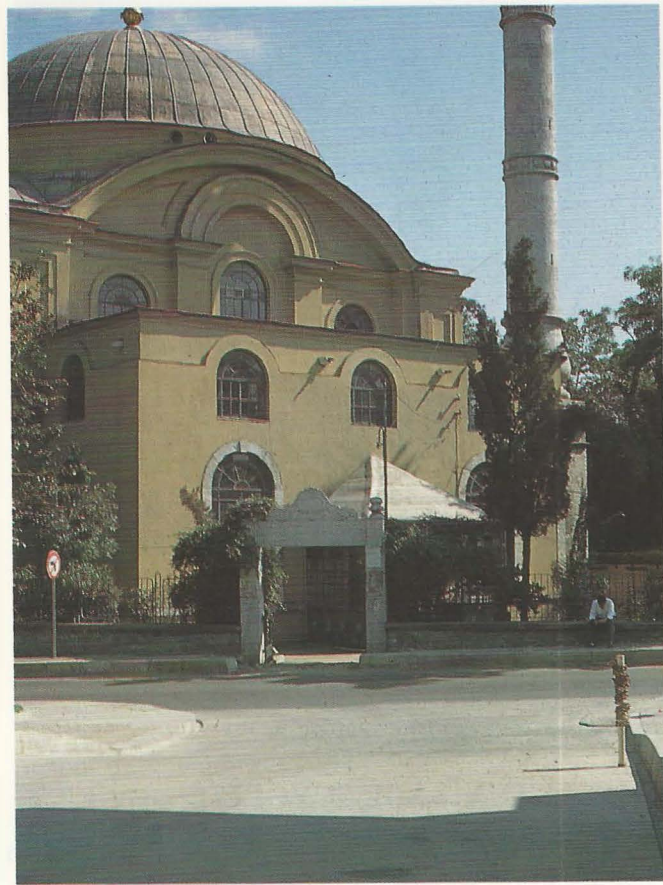

Altunîzade İsmail Zühtü Paşa

2.16. ALTUNÎZADE SUYOLU

Bu suyolu Altunîzade İsmail Zühtü Paşa tarafından yaptırılmıştır. Altunîzade İsmail Zühtü Paşa (1806-1887) altun varakçılığı yapan Altunî Ali Efendi oğludur (D.V. İslam Ansiklopedisi, s.545). Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Sultanî'nin bina eminliği gibi birçok binaların inşasını başarıyla yürütmüş, Ziraat Meclisi, Nafia Meclisi ve Askeri Şura azalıklarında bulunmuş, bugünkü İstanbul Üniversitesi Merkez Binasının da bina eminliğini yapmıştır. Çalışkanlığı, dürüstlüğü ve cömertliği ile tanınmıştır. 93 harbinde (1877-78) üç taburluk bir gönüllüler alayını kurup askerlerinin bütün ihtiyaçları ile ailelerinin geçimini karşılamış, savaş sonunda bütün malzemeleri Tophane'ye hibe etmiş, Bulgaristan'dan gelen muhacirlere yardım yapmış, dış Türklere de yardımlarda bulunmuş, 50.000 altın lira tutarındaki parayı hazineye hibe etmiştir. 1880'de vezir rütbesiyle ayan azalığına, daha sonra Muhacirin Komisyonu reisliğine tayin olmuştur. Ayân azalığı yaptığında kendisine müşir rütbesi verilmiştir. 1887 yılında vefat etmiştir. Yaptırdığı cami Küçükçamlıca Caddesi'nin, Boğazköprüsü çevreyolunun Çamlıca kavşağının güneyindedir. 93 muharebesindeki alayın sancağı da camide minberin yanındadır. Kabri cami haziresindedir.

Altunîzade Suyolunun menbaı Büyük Çamlıca'nın Boğaz'a bakan yamaçlarında 150 m kotundan çıkarak yaklaşık 100 m kotundaki camiye ulaşır. İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale planına göre Altunîzade suyolu 600 m galeri, 1.000 m Ø 75 mm'lik pik boru olmak üzere 1.600 m'dir. Eski ve 1930'daki debisi 1 lüledir

Altunîzade Camii

Altunîzade'nin mezarı

(52 m³/gün).

Vakıf Defterinde 1522 numarada Altunîzade Mah., Çamlıca Caddesi'ndeki camiye tahsis edilen su 2 lüle 2 masura (117 m³/gün) olarak verilmiştir. Burada Vakıf Defterindeki kaydın suların bol olduğu devreye göre verilmiş debi olduğu kabul edilebilir. Ayrıca çeşmesi de vardır (Nâzım s.53). Vakıf Defterinde 1503 numarada cami+çeşme 3 masura.

Suyolunun inşa tarihine gelince: caminin üzerindeki kitabe ve tarih beyti ile caminin kible duvarındaki ikmal tarihini 1282/1865 olarak göstermektedir.

Caminin tarihi kitabesi, (Konyalı) :

Ricâl-ı rütbe-i ûlâdan İsmâil Efendidir
Eden bu mevk-i âsâr-ı hayr ile teşkil

Husûsan eyledi islâhla bu câmii inşa
Harim-i kalb-i pâkin de olup nev âyet-i kandil

Dedim intâk-ı Hakla Âsım'â târih-i itmâmın
"Yapıldı hasbeten Lillâh Beytullâh-ı İsmâil"

1282/1865

Suyolunun yapılış tarihini de aynı tarih olarak kabul etmek gerekir.

Hüseyin Avni Paşa

2.17. PAŞALİMANI SUYOLU VEYA CEVRİ KALFA SUYOLU

Bu su yolu Hüseyin Avni Paşa'nın yaptırdığı çeşme ile konağına su verir. Suyolunun Sadr-ı a'zam ve Serasker olan Hüseyin Avni Paşa tarafından yapılıp yapılmadığı hakkında kesin bir belgeye sahip değiliz. H.

Avni Paşa üç kerre serasker (Harbiye Nazırı) olmuş ve müşirlik rütbesini almıştır. 1290/1874 tarihinde Sadr-ı a'zam olmuş ve bir sene sonra da azledilmiştir.

Nâzım (s.42) bir Cevri Usta suyolundan bahis eder. "Cevri Usta Büyük Çamlıcanın Beylerbeyi tarafından muhterik Cevri Usta köşkü bahçesindeki menbalardan hasıl olup Üsküdar'da posta yolunda İcadiye Su Kumpanyası havuzu karşısındaki kebir çeşmesine Tophanelioğlu Suyolu ile caridir, elyevm muattaldir. Kazas-ker Refiû Efendi silahdar Abdürrahman Paşa Sarıkayada Mısırlı Boğos Efendi ve Reşit Paşa tarlalarıyla Tophanelioğlu'nda Eşikçi sokağında bir tarla derununda Burhaniye mahallesinde Köylüce Deresi üzerindeki bir menbadan hasıl olup Paşalimanındaki kebir çeşme ile Sultantepe'sindeki bir iki çeşmeye ve Paşalimanı'nda Pertevnial Valide değirmenine caridir ."

İsmail Remzi'nin yaptığı 1930 tarihli 1/25.000 ölçekli planda isale hattı tamamen galeri olarak gösterilmiştir. Buna mukabil 1926 tarihli dağıtım planında 60 m kotuna kadar yer yer galeri ve künk olarak gösterilmiş, oradaki maslaktan Paşalimanı'na kadar ise yalnız künk çizilmiştir. 1930 tarihli planda 410 m galeri, 1.490 m künk olmak üzere toplam 1.900 m isalenin hepsi battaldir ve eski debisi 1 lüle (52 m³/gün) dir. Yapım tarihi ise çeşmenin tarihi olan 1291/1874 olarak gösterilmiştir. Suyun menbainın kotu 100 m'dir. İ-

Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi

sale planından sonraki bölümde yaklaşık 1.000 m'lik bir hat daha vardır.

Vakıf Defterinde Hüseyin Avni Paşa adına kayıtlı bir çeşme yoktur. Ancak vâkıfı Cevri Usta olan 1521 numaralı İcadiye, Hacı Hesna Mahallesi, Çamlıca Caddesi'ndeki çeşmeye 2 lüle (104 m³/gün) su tahsis edilmiştir.

Cevri Usta Suyolunun Hüseyin Avni Paşa tarafın-

dan genişletilip veya tamir ettirilip Paşalimanı'na getirilmiş olduğu tahmin edilir. Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi'nin (65) kitabesi:

"Avnî Paşa eyledi ihyâ şu âlâ çeşmeyi"

1291/1874

"Gel Hüseyin aşkıyle iç bu çeşmeden âb-ı safa"

1291/1874

Üsküdar'da 100 yıl öncesinden bir sokak

III

TEK ÇEŞMELER VE SEBİLLER

Gülnuş Sultan türbe ve sebili

Üsküdar'da büyük isalelerin beslediği çeşmelerin dışında suyunu tepeler içerisine açılmış galerilerden çıkan menbalardan temin eden çok sayıda tek çeşme de vardır. Büyük isalelerin isale hatları da zamanla harap olunca bunlara bağlı çeşmelerin suyu da kesilmiş ve çoğu yıkılmağa yüz tutmuştur. Suyunu tepelerin içerisine açılmış galerilerden sağlayan çeşmeler ise daha uzun ömürlü olmuştur. Bu şekildeki çeşmelerden bugün dahi suyu akanlar vardır. Üsküdar'daki en eski çeşme Çamlıca'da subaşı gazinosu yanında, suyunu tepenin içerisine açılmış galeriden sağlayan Fatih Çeşmesi, IV. Mehmet ve II. Mahmut tarafından tamir ettirilmiştir ve bu çeşmenin suyu halen akmaktadır. Bu güne kalan çeşmelerin eskilerinden olan Mihrimah ve Solak Sinan çeşmeleri 954/1547 yılında yapılmıştır. Fetih'ten 1547 yılına kadar başka çeşme yapılmamış olması imkânsızdır. Ancak bunlar zamanla harap olmuş veya yenilenerek başka ad almışlardır.

Defterdar Tahir Efendi (Harem'de iki çeşme), Beylik Çeşme (Harem'de Abdülmecid meydan çeşmesi), Ayşe Hatun (Duvarı dibine nakledilen Ayşe Hatun Çeşmesi), Benlizade (Bugün yalnız taşı Çamlıca Gazinosunda) gibi çeşmeler ile yerini tanımlayamadığımız diğer 13 çeşmenin isaleleri hakkında Nazım'ın kitabından alınarak (s. 42-48) II. Bölümde özet bilgiler verilmiştir.

İsale hatlarını çizemediğimiz tek çeşmeler alfabetik sıra ile gösterilmiştir.

3.1 TEK ÇEŞMELER

(Alfabetik Sıra İle)

Üsküdar'da Abbas Ağa'nın yaptırdığı iki çeşme vardır.

3.1.1 Abbas Ağa Çeşmesi (78)

Hayrettin Mahallesi'nde Ferah Sokak ile Toptaşı Caddesi köşesinde bulunan kesme taştan yapılmış bu çeşmenin üzerinde 6 beyitlik bir kitabe vardır (Konya-

lı II, s.3, eski harflerle), Düzeltilmiş şekli:

Dedi Dârü's-saâde Hazret-i Abbâs ser-ağayan (?)
Çok şükür ihsânına lütfeyledin cûd-u nevâl

Hasbeten lillâh içindür hep bu sa'yim rûz u şeb
Cümle hâlim sana malûm sen bilürsün Layezâl

Cürm-i isyânına bakma ol Habîbin hürmeti
Ya İlâhî rahmetin izhâr edüp göster cemâl

El açup dergâhına geldim sanadır minnetim
Eyle hayrâtımı makbûl ya kerîm-i zülcelâl

Rahmet olsun cânına kim okursa fâtiha
Rûhumu şad eyleyen hiç olmaya bir dem melâl

Söyledim bu târîhi dil-teşneler bulsun hayât
"Nûş-ı cân olsun için bu çeşmeden âb-ı zülâl"

Ş. 1080/1669

Abbas Ağa 1667 yılında ağa olmuş, 1671'de azledilmiş ve Mısır'a sürülmüş, orada ölmüştür. IV. Mehmet zamanının ağalarındandır.

Dârü's-saâde Ağası saray ağalarının büyüklerinden olan kızlarağasının unvanıdır. Sadrâzam ve şeyhülislâmdan sonra gelir. Kitabenin birinci mısraını Konyalı "Dedi" diye başlar ve aynı mısraın sonu "serağayan" diye biter. Yerinde yapılan incelemede her iki kelime de şüphelidir ve tam okunamamıştır!

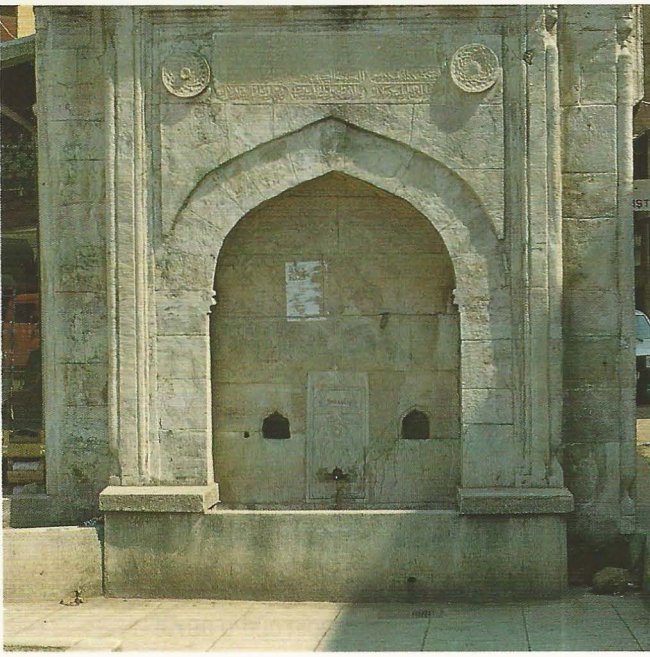
3.1.2 Abbas Ağa Çeşmesi (40)

Arakiyeci Camii'nin karşısında Mektep Sokak ile Hünnap Sokak köşesindedir. Kitabesi (Konyalı II, s.4, eski harflerle) düzeltilerek:

Hâliyâ Dârüs-saâde Ağası
Nâmı Abbâs-ı sahî nef'i cihân

Eyledi bu çeşmenin bünyâdını
Hasbeten lillâh içsün reh revân

Her gören der Bârekallah görmedik
Böyle zîbâ çeşme-i kevser-nişân

Hayreddin Mahallesi'ndeki Abbas Ağa Çeşmesi ve kitabesi

Arakiye Camii karşındaki Abbas Ağa Çeşmesi ve kitabesi

Hâtif-i gaybî dedi târîhini
"Çeşme-i âb-ı hayât oldu revân"

1080/1669

Abbas Ağa'nın Divitçiler'deki bu çeşmesi Vakıf Defterinde 1417 numarada, Körbakkal semtinde, Caferaga Mahallesi'nde, Divitçiler Sokağı'nda, vakıfı Babüssaâde Ağası olan çeşmenin 1930'da mamur olmadığı ve 1 masura (6.5 m³/gün) suyu olduğu yazılıdır.

3.1.3 Acı Çeşme veya Kaymakam Emin Bey Çeşmesi (38)

Toptaşı Caddesi'nde Sokullu Mehmed Paşa Mektebi'nin bahçesindedir. Kitabesinin imlasında bazı yanlışlıklar vardır. Kitabede:

"Tecdîd edüp bu çeşmeyi bezl-i nukûd ile
Rûh-u Hüseyin-i eyledi îrâb-ı selsebil"

dendiğine göre, Kaymakam Emin Bey bu çeşmeyi tamir ettirmiştir. Tarih beyti okunamaz. Tarih 1272/1854'tür.

Vakıf Defterinde Emin Bey'e ait bir çeşme bulunmadı. Kanaatımıza göre burada Atik Valide suyundan beslenen bir çeşme vardı. Kaymakam Emin Bey onu ihyâ etti. Nitekim Vakıf Defterinde 1396 ve 1398 numaralardaki "Vakıfı Atik Vâlide Sultan" olan ve her birine 2 lüle su tahsis edilen medrese ve mektepten birinin bu çeşmeye ait olması ihtimali büyüktür.

rahmetullâhı aleyhim ecmâin" yazılıdır.

Malatyalı İsmail Ağa I. Sultan Ahmed'in iç kiler kethüdasıdır ve cami ve çeşmeyi 1018/1609'da yaptırmıştır. Sonra saray kethüdalarından Gülnüş Hatun 1118/1706 yılında çeşmeyi tamir ettirmiştir. Tamir tarihi III. Ahmed devrine rastlar. Tamir kitabesi (Konyalı II, s.8):

Çeşme tamîr oldu geldi bu kavme izzet
Hazretin yüzü suyuçun diledi âb-ı sıhhat

Bin yirmi altı oldu târîhi bu çeşmenin
Mü'mininden kim içerse ola cânına rahmet

Kethüda-yı şehriyâr-ı mahrem-i zât
"Gülnüş" oldu bu hayrâta düş

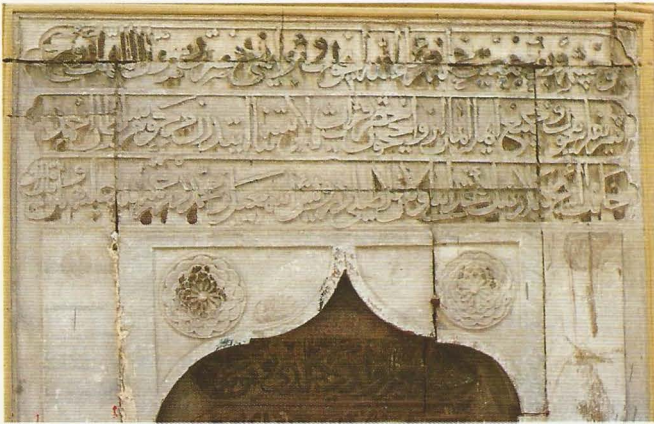
"Teşnedil" târîh-i tâmîrin dedi
"Âb-ı sâfi leb-i çeşmeden kıldı nüş"

Rebiü'l evvel sene 1118/1706

3.1.5 Ahmediye Çeşmesi (141, 142)

Gündoğumu Caddesi üzerinde Ahmediye Camii Külliyesinin duvarındadır. Çok süslü bir çeşmedir.

Ahmediye Camii'nin yerinde eskiden Kepçe (Kefçe) Hoca denilen bir zatın mescidi varmış. Konyalı (I, s.89) Kefçe Dede'nin 947/1540 tarihli mezar taşını

Malatyalı İsmail Ağa Çeşmesi ve kitabesi

3.1.4. Ağa Çeşmesi veya Malatyalı İsmail Ağa Çeşmesi (83)

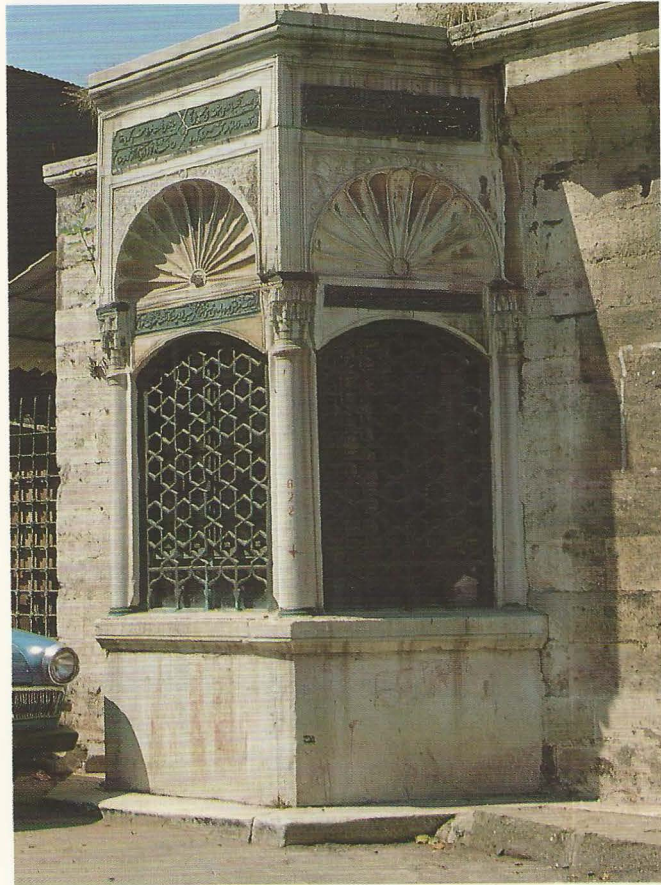
Gündoğumu Caddesi ile Hakimiyet-i Milliye Caddesi'nin birleştiği yerde, Şair Naili Sokak ile Dönme Dolap Sokak köşesindeki Malatyalı İsmail Efendi Camii'nin duvarındadır. Çok bakımsız ve yazıları aşınmıştır. Çeşmenin üzerinde iki kitâbe vardır. Malatyalı İsmail Ağa veya Ağa Camii üzerindeki kitabeye göre bu çeşme 1018/1609'da yaptırılmıştır. Çeşmenin üzerindeki kitabede: "Malatyalı Derviş İsmail Mehmed

Ahmediye Çeşmesi

Ahmediye sebil, cami ve çeşmesi

Ahmediye Sebili

gördüğünü, sonra bu mezar taşının kayıp olduğunu yazar.

Ahmediye Camii Tersane Emini-zâde Ahmed Ağa tarafından 1124/1712 yani III. Ahmed devrinde yaptırılmıştır. Çeşmenin üzerinde 5 satırlık kitabesi vardır (Konyalı II, s.10, eski harflerle) düzeltilmiş şekli:

Zehî dîlcûy-ı zîbâ çeşmesâr-ı rûh-perver kim
İtaşı ümmete mâ-ı hayâtı eyledi icrâ

Zihî hâtır-kûşa aynül hayât-ı hûb-manzar kim
Bakıp reşk eyler ana çeşme-i şehri cihân ârâ

Hilâl-i iyd eğer zencîr-i râh-ı keheşân birle
Asılsa kefçe-âsâ tâkına şâyestedir hakkâ

Bu dil-keş çeşmesârın âb-veş bânîsinin dâim
Zülâl-ı tab'ını gerd-i kederden pâk ede Mevlâ

Bu mısrala dedi Hâtif ana bir bî-bedel târîh
"Eminzâde bu ayn-ı çeşmesârı eyledi icrâ"

1124(1134 ?) /1712

Konyalı bu kitabede 2 mısra atlamıştır.

Musluk aynası üzerine sonradan dört satırlık bir kitabe yazılmıştır. (Konyalı II, s.9)

"Cennetmekân Gâzi Sultân Mahmûd Hân-ı sâni aleyhi-rahmeti'l Bâri hazretlerinin harem-i ismet-penâhîlerinden

üçüncü İkbâl devletlü Tiryâl Hanım Hazretlerinin işbu mâü'l-hayâtın menbaından bed' ile mecrasının mücedded hükmünde tamîr ve ihyâsına himmet ve bu babda nâil-i muvaffakiyet olmuştur.

27 Recep sene 1280"

Buradan 1863 yılında II. Mahmud'un üçüncü ikbali (gözdesi) Tiryal Hanım tarafından bu suyolunun menbaından itibaren tamir edildiği anlaşılmaktadır. İsmail Remzi'nin 1946 tarihli plânında Yenicami isalesinden bu çeşmeye su verildiği görülür. Fakat yukarıdaki yazı çeşmenin ayrı bir isale hattı olduğu kanısını uyandırmaktadır. Tiryâl Hanım'ın Çamlıca'da Subaşı Gazi-nosunda gayet süslü bir çeşmesi de vardır.

3.1.6. Ahmet Şakir Efendi Çeşmesi (49)

Çit Sokağı'nda (İhsaniye) Paşa Kapısı Sokağı ile Aycu Sokağı arasındadır. Üzerinde yazı:

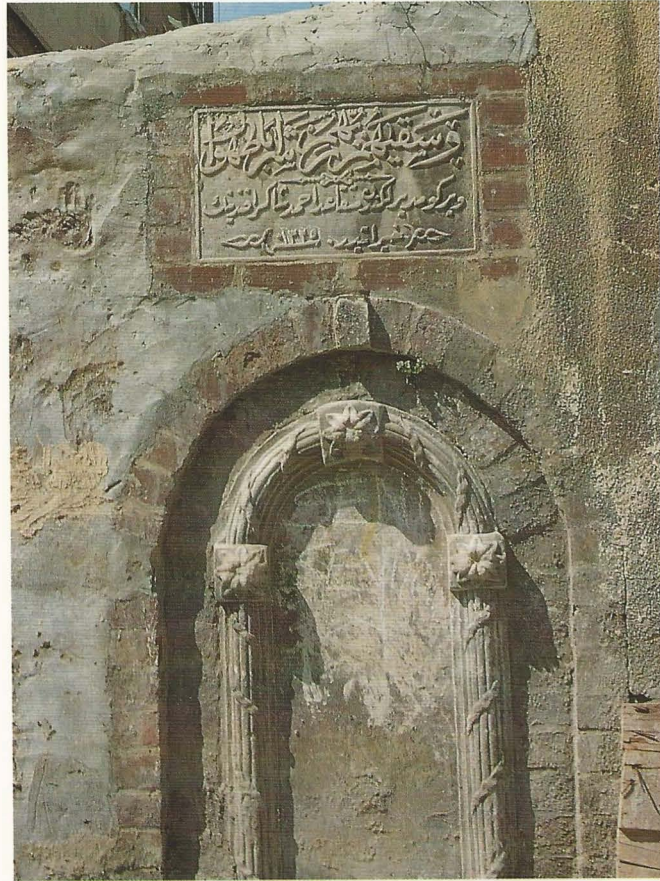
"Vesekâhüm rabbihum şeraben tahûrâ"

Vergi Müdürlüğünden mütekâit Ahmed Şâkir

Efendinin hayrâtıdır.

1325/1907

Çok yeni devirde yapılmıştır. Mimari değeri yoktur.

Ahmet Şakir Çeşmesi

Vakıf Defterindeki kayıtlarda (1423) Doğancılar'da, Hasan Paşa Mahallesi'nde, Karacaahmed Sokağında Şakir Bey Çeşmesi'ne 1 masura (6,5 m³/gün) su tahsis edilmiştir ve 1930'da sağlam değildir.

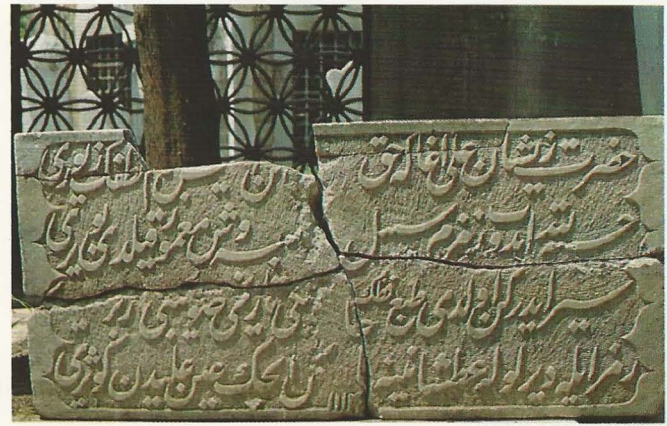
3.1.7. Ali Ağa Çeşmesi (9)

Bu çeşme Doğancılar'da Halk Caddesi ile Tunusbağı Caddesi'nin kesiştikleri yerdeki Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii'nin avlusundadır. Kitabesi sökülmüştür. Caminin haziresinde bulunmuştur.

Hazret-i zîşân Ali Ağa ki Hak
Zatın etmiş bezm-i lutfun zîveri

Hasbeten lillâh edüp zemzem sebîl
Kâbeveş ma'mûr kıldı bu yeri

Seyr ederken oldu tab'ı Hâfız'ın
İki târîhi su gibi ezberi

Ali Ağa Çeşmesi ve kitabesi

Remz ile der lüle atşânına mâ
Gel için ayn-ı Alîden kevseri

1114/1702

Kitabede Ali Ağa denmiştir. Tanışık (231/25) ise İzmirli Ali Paşa diye yazar.

Bu çeşmeyi yaptıran Ali Ağa Niğdelidir. Kapıcıbaşılık, çavuşbaşılık, Sivas beyliği, Sipahiler ağalığı, cecibbaşılık ve 1143/1730 yılında kethüdalık yapmış ve Bursa'da ölmüştür (Sicilli Osmanî cilt 3, s.633).

Kitabe taşı üç parçaya bölünmüş bir halde caminin bitişiğindeki hazirede cami duvarı kenarında yazısı toprağa doğru olmak üzere atılmış olarak bulundu ve resmi çekildi.

3.1.8. Ayşe Hatun Çeşmesi (13)

Duwardibi ile Tunusbağı Caddesi arasında mezarlık duvarı üzerindedir. En üstünde Maşallah yazılıdır. "Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy" âyeti kerimesinden tuğra yapılmıştır. Altında: "Berây-ı şâdânî-yi rûh-i sahibetü'l-hayrât merhume Ayşe Hâtun ibnet-i Hasan el Rodôsî rûhu için el-Fatiha, sene 1209/1794"

Ayşe Hanım Rodoslu Hasan Efendi'nin kızıdır. Alttaki yalak yerinden sökülüştür.

3.1.9. Ayşe Sultan Çeşmesi (82)

İmrahor Camii'nin tam karşısında Enfiyehane Sokağı ile Doğancılar Caddesi köşesindedir. Haznesi vardır. Çeşmeyi yaptıranın Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan kızı Mihrimah Sultan'ın kızı Ayşe Sultan'dır. Renkli taşlarla mermerden yapılmıştır. Çeşmenin tarih beyti:

Cenâb-ı Hazret-i Âişe Sultan
Çün ihyâ etti bu azb-ı Fıratı

Dedim târihin anın kıldı icrâ
"Zü'l-i çeşme-i aynü'l hayâtı"

1007/1598

Konyalı, ebced hesabına vurulursa 1256, noktalı harfler toplanırsa 903 çıktığını yazar. Bu kitabenin sonradan ihya sırasında yazıldığı kanaatine varıldı. Ayşe Sultan'ın yaptırdığı Dârü'l-kurrâ ve yanındaki kabirler ise tamamen kaybolmuştur.

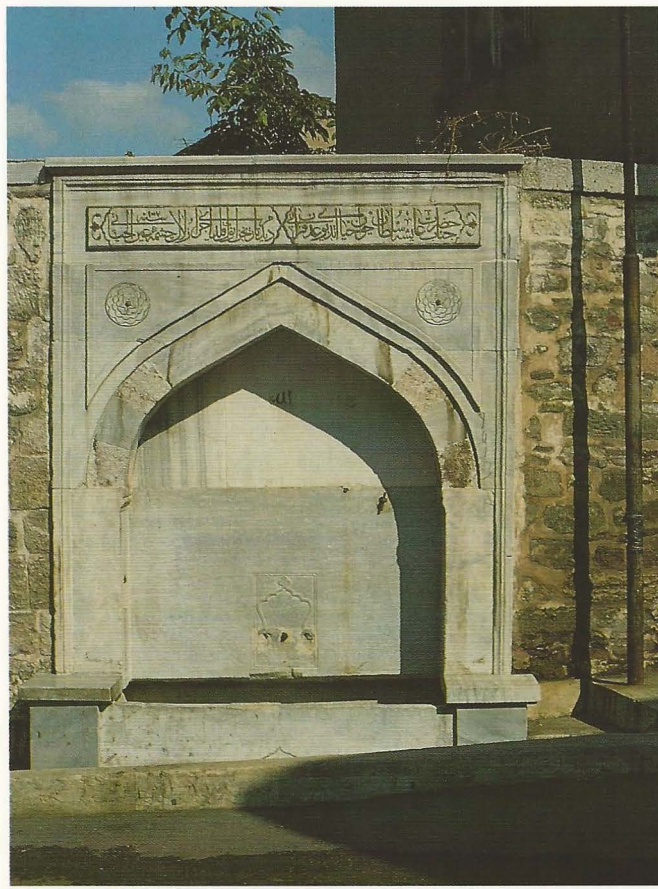
Vakıf Defterinde 1547 numarada Mirahor, Hacıpaşa Sokağı'nda Ayşe Sultan Çeşmesi'nin 1930'da suyunun akmadığı ve 1 masura (6,5 m³/gün) su tahsis edildiği yazılıdır.

3.1.10. Benlizade Ahmet Raşit Çeşmesi

Büyük Çamlıca'da Subaşı Gazinosunda musalla seddinin sol tarafında bulunur. Yeri değiştirilmiştir. Üzerindeki yazı:

Ayşe Hatun Çeşmesi

Ayşe Sultan Çeşmesi

Benlizade Çeşmesi

"Maşaallâhü kân
Sâhibü'l hayrât ve'l-hasenât
Sâbika Mekke-i Mükerreme kadısı
Benli-zâde Ahmed Râşid Efendi
Harrarehü zâde-i Benlizâde Mustafâ
Şemseddin mağfûrun leh 1215/1800

3.1.11. Beylik Çeşme (5)

Selimiye Kışlasının yakınında, Harem İskeleyi Caddesi üzerinde kesme taşlarla yapılmış etrafında yalaklar bulunan ve içinde haznesi olan çok büyük bir çeşmedir. Üzerinde 8 beytlik uzun bir kitabe vardır. 1257/1841 yılında Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. Dört cephesinde üçer büyük musluk bulunur. Kitabesinin nazımı Ziver'dir. Kitabe (Konyalı II, s.22, eski harflerle) :

Çeşme-i mâü'l-hayât-ı saltanat Şâh-ı cihân
Hazret-i Abdülmecîd Han âb-ı rûy-î kâinât

Sâye-i adlinde ol yenbu-ı feyz ü şevketin
Müstefit olmakta herdem müminin ü mü'minât

Asker-i şâhânesiyle hem bu semtin halkının
Etti ihyâsın murâd ol kerrûbî-sıfat

Yaptırıp bu çeşmeyi kışla civârında ol şâh
Eyledi bu câyi elhak ravza-i cennet-simât

Cûyibâr-ı lutfunu ol rütbe icrâ kıldı kim
Oldu bu ayn-ı inâyet bâis-i reşk-i Fırat

Asker-i şâhânesiyle ahâlî hakkına
Şüphesiz bu çeşmedir bir gûne feyzi iltifât

Hak ede cârî yedi iklim'e hükmün ol şehin
Bu duâdan zemzeme saldıkça dehre şeş cihât

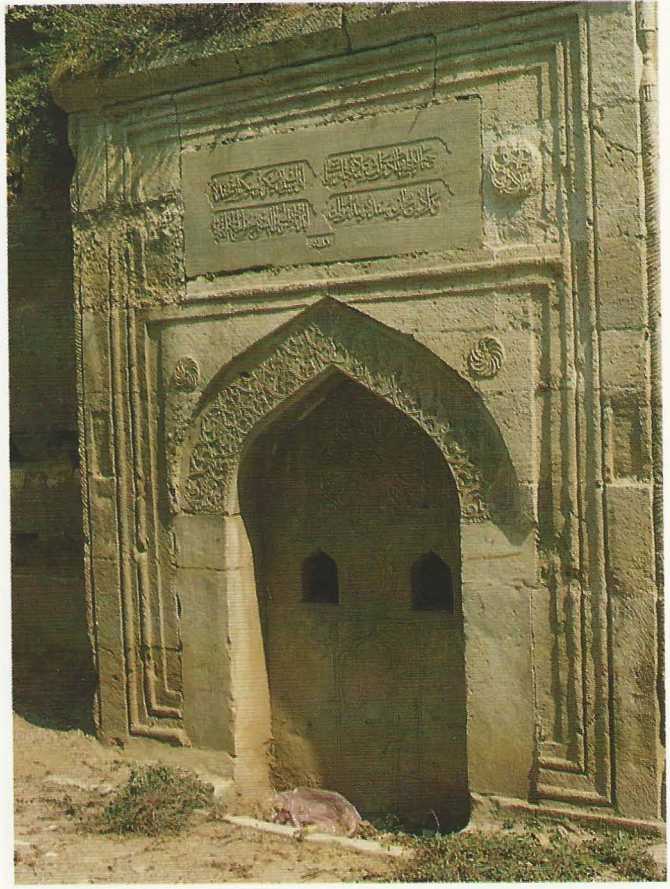

Beylik Çeşme

Buldu suyun cevher-i târîh Zîver hâneden
"Etti cârî Pâdişah bu suda nev aynü'l-hayât"

1257/1841

Bu çeşme hem süvarilerin atlarına su vermesi hem de civarın ihtiyacı için yaptırılmıştır. Nâzım "(s.42-28) Selimiye Mahallesinde Aziz Bey hanesi bahçesinden hafr olunan kuyudan hasıl olup Harem İskeleye yokuşundaki kebir çeşmeye gelir. Bu çeşme Harem İskeleye Sokağındaki Abdülmecid'in yaptırdığı meydan çeşmesidir ."

Çavuşbaşı Seyyid Ahmet Paşa Çeşmesi

3.1.12. Bulgurlu Çeşmesi

Bulgurlu köyünün camiinin ilerisinde mamurdur. Kesme taştan yapılmıştır. Üzerinde

"Kâllâhu teâlâ
ve sekâhüm Rabbihüm şerâben tahûrâ"

sene 1292/1875

âyeti kerimesi yazılıdır; Depoludur. Karşıdaki bayırdan çıkan suyu toplar. Yanına yeni bir çeşme ilâve edilmiştir.

3.1.13. Çavuşbayı Seyyid Ahmed Paşa Çeşmesi (76)

Bu çeşme Fenayi Ali Efendi Dergâhının karşısında, Alacaminare Sokağı'nın devamı olan Boy Bey Sokağı'nda, Bağlarbaşı (Kartalbaba) Caddesi ile Kabzımal Sokağı arasında harap taş mektebin duvarı üzerindedir. Kitâbesi:

"Sâhibü'l hayrât sâbikan Devlet-i âliyyede çavuşbaşı olup

Bulgurlu Çeşmesi

Çavuşbaşı Seyyid Ahmet Paşa Çeşmesi'nin kitâbesi

Taşmektehin duvarı ve çeşmesi

bin yüz yirmisekiz târîhinde Varadîn muhârebesinde şehiden vefat eden Anadolu Vâlisi merhûm El-hâc Ahmed Pâşâ, sene 1116"

Kitabenin 1116 tarihli, Ahmed Paşa'nın 1128'de vefat etmiş olduğu yazıldığına göre, Ahmed Paşa'nın yaptırdığı bu çeşmenin kitabesi vefatından sonra esas yapılış tarihi olan 1116'yı yazmak suratiyle sonradan konmuştur. Zira kitabede 1116/1704 târihi hiçbir şüpheyeye yer bırakmayacak şekilde açıktır ve yazılar hiç yıpranmamış olduğundan çok sonra konduğundan da şüphe yoktur. Çeşmenin; duvarı üzerinde bulunduğu mektep de Şehid Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bugün yalnız bir duvarı kalmıştır.

3.1.14. Faik Bey Çeşmesi (46)

Tunusbağı Caddesi-Tıbbiye Caddesi ile Ethem Paşa Sokağı'nın birleştiği yerde caddeye bakan kesme taştan yapılmış, üzerinde madalyonları olan bir çeşmedir. İki kitabesi vardır. Çeşmeye bakıldığında sağ taraftaki yüzde eski kitabe ile yanında haznesine açılan kapak vardır. Bu kitabenin üzerinde

Habbezâ âb-ı zülâl-i dilkeş
Ki eyledi teşne-dilânı ırvâ

Hak vere sâhibü'l-hayrâta
Ecrini cennet-i Adn ü Me'vâ

Faik Bey Çeşmesi

Faik Bey Çeşmesi kitabesi

Göricek dedim anın târîhin
"Çeşme-i âb-ı hayât-ı rânâ"

1092/1681

İkinci kitâbe cephededir ve ihya tarihini gösterir.

"Sahibü'l hayrat ve'l-hâsenat kudema-yi memûrin-i Devlet-i Aliyyeden

Onuncu daire-i belediye Esnâf müfettişi Es-Seyyid El-hâc Fâik Beyin

Def'a-i sâniye olarak ihyâ eylediği çeşmedir

sene 1325"/1907

Bu kitabelere göre asıl yapanın ismi bilinmemekte, çeşme tamirini yapan Hacı Faik Bey'in ismi ile anılmaktadır. Vakıf Defterinde Faik Bey adına bir çeşmeye rastlanmadı.

3.1.15. Hacı Hasan Ağa Çeşmesi (144)

Nuhkuyusu Caddesi'nde, Bağlarbaşı-Tophaneli - oğlu Caddesi'nden evvel, Nuhkuyusu'nun güney tarafında büyük haznesi olan bir çeşme vardır. Üzerinden kitabesi çıkarılmıştır. Yalnız Yesarîzade Mustafa İzzet tarafından yazıldığını bildiren bir satır geriye kalmıştır. Bu yüzden çeşmenin kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmiyor. Ancak Tanışık'taki (331/125) Hacı Hasan Ağa Çeşmesi'nin adresi uyuyor. Ayrıca Tanışık kitabeyi eskiden görmüş ve yazmış fakat 1945 yılında mevcut değilmiş. Tarih beyti:

Lülesinde Hâmîdâ târîhi oldu reşha-dâr

"Kıldı bir pâkîze su Hacı Hasan Ağa revân"

1244/1828

Tarihi, Yesarîzade Mustafa İzzet'in yazdığı diğer eserlere çok yakındır. Mustafa İzzet 1849 yılında vefat etmiştir.

Vakıf Defterinde Hacı Hasan Ağa'ya ait bir çeşmeye rastlanmadı. Ancak bahis edilen harap çeşme Pazarbaşı'nda, Nuhkuyusu'nda olduğuna göre Vakıf Defterinde bu adreste:

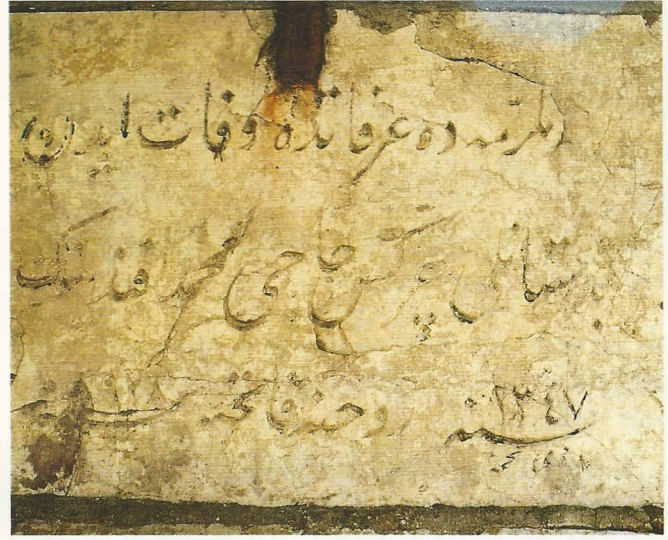
1509 Pazarbaşı Mahallesi, Nuhkuyusu Sokak, çeşme 1 masura (6,5 m³/gün) Raif İsmail Paşa'ya aittir.

Hacı Hasan Ağa Çeşmesi

Hacı Mehmet Efendi Çeşmesi

Hacı Mehmet Efendi Çeşmesi'nin kitabesi

Bu şahıs hakkında bilgimiz olmadığı için çeşmenin kimine ait olduğu hakkında kesin bir karar vermek mümkün olamadı.

3.1.16. Hacı Mehmed Efendi Çeşmesi (70)

Hacı Mehmed Efendi Çeşmesi Bağlarbaşı'nda, Çamlıca Caddesi ile Türkân Hanım Sokağı köşesindedir. Arkasındaki haznesi tamamen harap olmuş, kitabe taşı da kabarmıştır. Harç, taş ve tuğlayla yapılmıştır. Üzerinde:

"Mekke-i Mükerrreme'de Arafat'da vefât eden

Bedestanlı Çerkes Hâcî Mehmed Efendi'nin

rûhuna Fâtîha

1347"/1928

yazılıdır. Çeşmenin haznesi vardır. Vakıf Defterinde bu çeşme bulunamadı.

Hadice Sultan Çeşmesi

Hadice Sultan Çeşmesi'nin kitabesi

3.1.17. Hadice Sultan Çeşmesi (50)

Karlıkbayır, İhsaniye Caddesi'nde, Hafız Mehmet ile Şerif Bey sokakları arasındadır. Tamir görmüştür. Arkasında büyük haznesi vardır. Üzerindeki kitabe:

"Sahibetü'l-hayrât ve'l-hasenât merhûme ve mağfûrunlehâ

Cennet-mekân Firdevs âşinân Hadice Sultân
Bintü's-sultân Muhammed Hân aleyhûma er-rahmetü
ve'l-gufrân

sene 1178"/ 1764

Ayna taşı üzerindeki tamir kitabesi ise aşağıdadır:

"Muvaffak oldu tamir-i çeşmeye İffet Nihâl

Hazînedâr usta-i devlet-i pür kerem Şevkinihâl

Ketebenhû Muhammed Tahir 1258"/1842

Bu kitabeden anlaşıldığına göre, Şevkinihâl'in haznedar ustası İffet Nihal'e tamir ettirmiştir.

Hadice Sultan IV. Mustafa'nın kızıdır, evvela muşahip Mustafa Paşa'ya, sonra sadr-ı a'zam Hasan Paşa'ya nikâhlanmıştır. 1156/1743 yılında ölmüştür.

Vakıf Defterinde Hadice Sultan tarafından cami ve çeşmelere vakfedilen sular şunlardır:

1412 İhsaniye Mâh., Orta Sok., mektep 2 lüle

1413 İhsaniye Mah., Orta Sok., çeşme 2 lüle

1414 İhsaniye Mah., Orta Sok., çeşme 2 lüle

1415 Sinan Paşa Mah., Salacak Sok., çeşme 2 lüle

1416 Rum Mehmed Paşa Mah., Şemsi Paşa Sok., çeşme 2 lüle

1417 Hasan Paşa Mah., Karacaahmed Sok., dergâh 2 lüle

Yukarıda incelenen çeşmenin 1413 veya 1414 numaralı çeşmelerden biri olması gerekir.

Kitabede Hadice Sultan'dan merhum diye bahsedilmektedir. Zira Hadice Sultan 1156'da vefat etmiş, çeşme ise 1178'de yani 22 yıl sonra yapılmıştır. Bu 12 lülelik (624 m³/gün) suyun ayrı bir isalesi olmak gerekir. Ancak böyle bir isale hattı tespit edilememiştir.

3.1.18. Hakkı Bey Çeşmesi (2,3)

Selimiye Kışlasının önündeki Çeşme-i kebir ve Selimiye Kışlası sokaklarının köşesinde, cami duvarının

Hakkı Bey Çeşmesi

üzerindedir. İki yüzlü bir çeşmedir. Üzerindeki yazı:

"Çanakkaleden şehit olan Mülâzım-ı evvel

Hakkı Efendi hayratıdır, 1331/1915

Vakıf Defterinde bu çeşmeye rastlanmamıştır. Selimiye Suyolundan suyunu aldığı kabul edilir.

3.1.19. Hasan Paşa Çeşmesi (8)

Doğancılar'da Nasuhî tekkesinin avlu kapısının dışında, parkın karşısındadır. Yüzü kesme taşlarla kaplanmıştır. Teknesi mermerdendir. Kitabesi:

"Âsaf-ı âzam Hasan Paşa cenâb-ı zül'kerem
Yaptı bu aynı olup tevîk-i Hak ana refîk

Dedi târîhin Zâmîrî dil döküp âb-ı revân
"Hemçü zemzem aktı beyt-i Hakka bu âb-ı rahîk"

1117/1705

Çeşmenin bânisi Damat Moralı Hasan Paşa 1115/1703 tarihinde sadr-ı a'zam olmuştur. 1125/1713 tarihinde ölmüştür. Vakıf Defterinde vakıfı Hasan Paşa olan tesisler şunlardır:

1410 Doğancılar, Hasan Paşa Mah., Karacaahmet Sokak, cami 2 lüle

1411 Doğancılar, Hasan Paşa Mah., Karacaahmet Sokak, çeşme 2 lüle

Hasan Paşa Çeşmesi

Hasan Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

Eskiden Hakimiyeti Milliye ile Halk Caddesi ve Tunusbağı Caddesi'ne Karacaahmet Caddesi dendiği anlaşılmaktadır. Bu çeşmenin 2 lüle (104 m³/gün) suyu vardır. Hangi suyolundan beslendiği anlaşılamamıştır.

3.1.20. Hasip Paşa Çeşmesi (147)

Selimiye civarındaki Talimhâne Meydanı'ndan ana caddeye çıkarken yolun solundadır. Üzerindeki yazı:

Hasip Paşa Çeşmesi

Hasip Paşa Çeşmesi'nin kitabesi

"Kalallâhu Teâlâ ve sekâhüm Rabbihüm şeraben tahûrâ."

Sadakallâhü'l azîm"

"Hasbetenlillâh edüp necl-i Hasib Pâşâ bugün
Ceyş-i mansûr-u şeh-i devrâna bu âb-ı revân

Bir taraftan celp edüp hayr-ı duâ ibkâ-yı nâm
Bir taraftan eyledi rûh-ı Hasibi şâdumân

Geldi bir tamîr için târîh-i (hayrâtü'l Hasib) 1323
Eylesin Hak ol Zeki Beyi cihânda kâmurân

1323 15 Rebiül-âhır

Bu çeşmeyi Hasip Paşa'nın oğlu Zeki Bey babası-
nın hayrına yaptırmıştır.

3.1.21. İbnülemin Ahmet Ağa Çeşmesi (143)

Gündoğumu Caddesi'ni İnadiye Mektebi Soka-
ğı'nın kestiği noktanın biraz ilerisinde hazneli bir çeş-

İbnülemin Çeşmesi

İbnülemin Çeşmesi'nin kitabesi

medir. Üzerinde beş beyitlik bir kitabe vardır:

Menba-ı cûd u ata İbnü'l Emîn Ahmed Ağa
Etti bu nev çeşmeyi bünyâd hemçün ayn-ı nûr

Oldu gâyet de mahalline müsâdîf bir eser
Kim ahâlîye susuzluk vermiş idi çok fûtûr

İntifâ ettikçe âb-ı hoş güvârından bunun
Yâd edenler hayr ile cümle inâs ile zükûr

Nûş edüp âb-ı safâ-bahşini geldi tab'ıma
Tâ beyân-ı sâl-i bünyâdın edem zîb-i sutûr

Lülesi gördüm nidâ birle dedi târîhini
"Al Hüseyin ile Hasan aşkına iç mâ-ı tahûr"

1134/1721

Ahmediye külliyesini yaptıran Eminzâde Ahmet
çeşmeyi 1134/1721 tarihinde yaptırmıştır.

3.1.22. İhsaniye Çeşmesi (21)

Bu çeşme İhsaniye'de Çit Sokağı üzerinde Avcı
Sokağı ile Hafız Mehmed Sokağı arasındaki yeredir.
Mimarisi bir hayli bozuktur ve üzerinde yaptıranın is-
mi yoktur. Yalnız bir âyet-i kerime ("Min el Mâ-i külle
şeyin hayy"=Herşeye su ile hayat verdik) yazılmış ve
tarih olarak 1240/1824 konmuştur. II. Mahmud zama-
nına ait olmasına rağmen mimarisi o devirde yapılan-
lara benzemez.

Ihsaniye Çeşmesi

Hafız İsa Ağa Çeşmesi

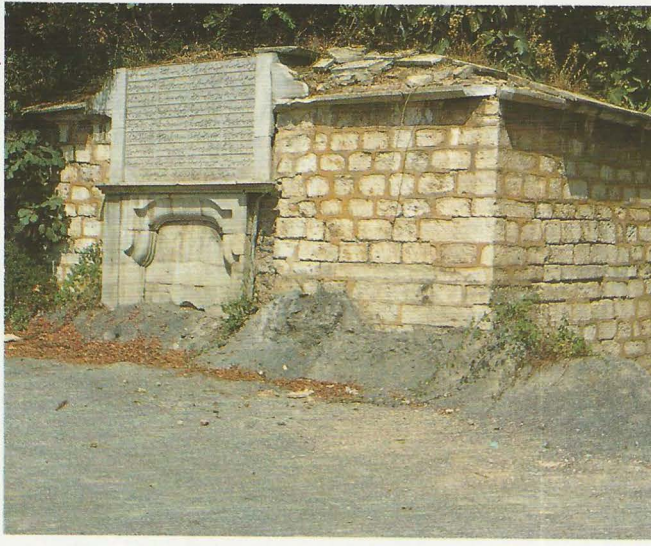
3.1.23. (Hafız) İsa Ağa Çeşmesi (1)

Bu çeşme yeni adı Dr. Eyüp Aksoy Caddesi olan Karacaahmed Mezarlığının içinden geçen yolun Mis-kinler Tekkesi hizasında, mezarlığın kenarındadır. Yaptıran Topkapı Sarayı ağalarından olup Anber Mehmet Ağa ile beraber iyi ve sadık hizmetler' gördükleri için Padişaha musahib ve sonra hazine vekili ve haznedar olmuştur. 1252 (1836) yılında ölmüştür. Çeşmenin üzerindeki kitabenin şiiri Vâsıf'ındır. Kitabenin hattatı meşhur Mustafa Rakım'dır. Üstündeki II. Mahmud tuğrası çalınmıştır. Çeşme tamamen harap olmak üzeredir. Arkasında büyük haznesi vardır. Selimiye Suyolundan beslenir. Uzun kitabesi ise şöyledir (Konyalı II, s.43) :

Menba-ı cûy-i inâyet maksem-i âb-ı kerem
Hazret-i Sultan Mahmûd Hân İskender vekâr
Âb-ı ruy-ı şân-ı devlet dürr-ü bahr-i saltanat
Kulzüm-ü zehhâr-ı himmet dâver-i gevher-nisâr
Kilk-i lutfu teşnegâne lüle-i ayn-ı atâ
Cûd-ı tab'ı kişver-i ihsana bahr-i bî-kenâr
Âlemi sîrâb-ı feyzi cûyibârı hayr edüp
Gülşen-i mülke su verdi ol şeh-i âli-tebâr
Sû-be-sû mamûr edüp dünyâyı o şâh-ı cihân
Yaptı âlemde nice âsâr-ı hayr-ı bî-şûmâr
Dâimâ böyle cihânda vaz'ı âsâr eyleyüp
Olduğu çün mâil-i hayrât o şâh-ı kâmkâr
Meslek-i şâhânesine eyleyüp âlem sülûk
Hayre meyl etti cihânın meşreb-i bî-ihyâr
Bak vekîl-i kenz-i Şahî Hâfız İsa nâm Ağa
Kıldı bu hayrat-ı dîlcûyu binâya ibtidâ
Celb edüp vakf-ı Selîmiyye'den âb-ı dilkeşin
Eyledi bu çeşmeyi ibn-i sebîle yâdigâr
Hiç söz olmaz tarhına bu çeşmesâr-ı himmetin
Nakşı zîbâ resmi dîlcü âb-ı sâfı hoşgûvâr
Şerbet-i kand ile hem-tu'm olduğun gûş eyleyüp
Teşnedir halâ bu şîrîn hûya şâh-ı Kandeihâr
Varsa bu davâyı inkâr eyleyen gelsin berü
İşte hummas şerbeti işte bu şîrîn cuyibâr
Bir midir bu mâ-ı şîrîn ile hiç âb-ı hayât
Bunda hem saffet nümâyân hem letâfet âşikâr
Hak bu kim bu hayr âsâr ile şâh-ı âleme
Eyledi celb-i duâ atşândan leyl ü nehâr
Tûl-ı ömr ile muammer edüp ol Şâhenşehi
Mazhar-ı tevîk ede zâtın cenâb-ı Girdigâr
Sâye-i Şâhîde Hak ol sâhibü'l hayrâtı da
Eyleye dil-hâhî üzre feyz-yâb-ı behre-dar
Oku Vâsıf su gibi târîh-i cevher-mâyesin
"Gel su iç kıl Hakk'a hamd işte muallâ çeşmesâr"

1226/1811

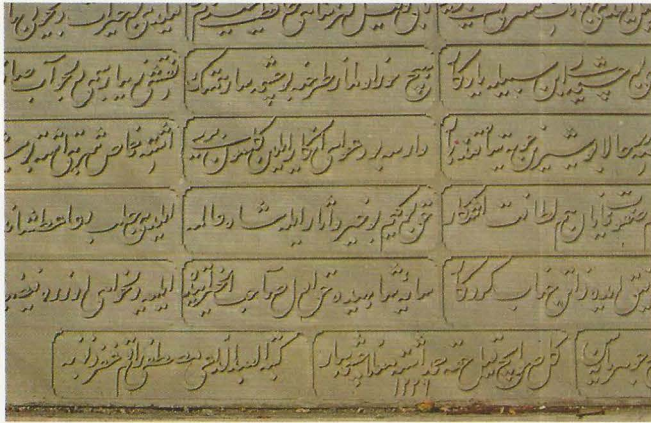
Ketebehu abdüt-daî Mustafâ Râkım
gufire zünûbuhu

Hafız İsa Ağa Çeşmesi

İhsaniye, İskele Sokağı'ndaki Hafız İsa Ağa Çeşmesi

Hafız İsa Ağa Çeşmesi kitabesinden detay

İhsaniye, İskele Sokağı'ndaki Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

Vakıf Defterinde 1486 numarada 2 lüle+1 masura=110,5 m³/gün su tahsis edildiği yazılıdır. 1990 ve 1991 de yaptığımız incelemeler sırasında çeşmenin hızla harap edildiğini görülmüştür.

3.1.24. (Hafız) Âsâ Ağa Çeşmesi (51)

Bu çeşme Hafız İsa Ağa tarafından Gazanfer Ağa için yaptırılmıştır. İhsaniye İskelesi Sokağı'nda Cami Sokak ile Hafız Mehmet Sokağı arasındadır. Arkasında tonozlu haznesi vardır. Kitabe taşı, etrafı dolduğu için sokakla bir seviyededir. Üzerindeki tuğralı taş kapı olmuştur. 8 satırlık ve 8 beytlik kitabesinde 5. beyitte:

"Gazanfer Ağa için edüp bu çeşmeyi inşa"

denerek Gazanfer Ağa için yaptırıldığı açıkça belirtilir.

lir. Konyalı (II, s.53-54) bu zâtın Bozdoğan Kemeri altında medresesi olan Gazanfer Ağa olduğunu tahmin eder. Çeşmenin kitabesi:

Hazret-i Sultân Mahmûd Adl-ı dâdın kemteri
Yani Âsâ Ağa ki ol zât-ı pâk-ı eshiya

Hâliyâ Dârü's-saâde Ağası âlicenab
Hâzin-i Rabb-ı Kerîm maden-i cûd u atâ

Nef' için bu çeşmeyi yaptı umûma bî-garaz
Hal-u şanı merhamettir cümle nâsa dâimâ

Kemâl-i sarf-ı himmet eyleyüp tekmil-i hayr etti
Ola şâyân-ı Dergâh-ı kabûl-i hazret-i Mevlâ

Gazanfer Ağa için edüp bu çeşmeyi inşâ
Vere lutf-i amîminde ana ecri lâyuhsâ

Bihamdî'llâh vücûdu masdar-ı âsâr-ı hayr oldu
Kime tevîk olur böyle eser bu çeşme-i zîbâ

İlâhi devlet-i ikbâl-i ömrün berdevâm eyle
Yazılsın defter-i hayrı müdâm oldukça bu dünyâ

"Dal" zammı ile Hâtîf-i gayb söyledi târîhini
"Çeşme-i aynü'l-hayâtтан iç suyu eyle duâ"

1238/1822

Tarih mısraı 1234 verir. "Dal" harfi dört olduğundan ilâvesiyle 1238 elde edilir.

Gazanfer Ağa saray ağası iken 1099/1687 de azledilerek idam edilmiştir.

Vakıf Defterinde 1486 numarada İhsaniye Sokak'ta Hafız İsa Çeşmesi'ne 2 lüle 1 masura (110,5 m³/gün) su tahsis edilmiştir.

3.1.25. (Hafız) İsa Ağa Çeşmesi (20)

Bu çeşme İhsaniye Camii'nin avlusunda olup uzun zamandan beri suyunun akmadığı anlaşılmaktadır. Yanında abdest muslukları vardır. İhsaniye Camii III. Osman zamanında Nurosnaniye Camii ile beraber 1169/1755 yılında yapılmış sonra yanmıştır. 1287/1860 tarihinde yeniden yapılmıştır. Çeşme üzerindeki kitabe:

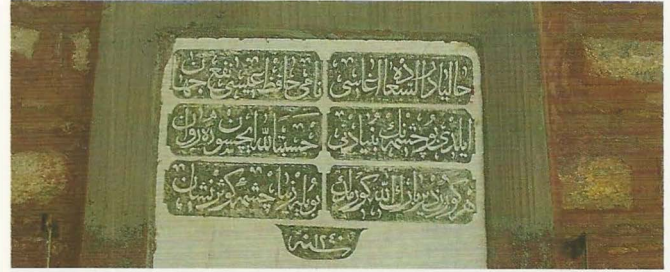
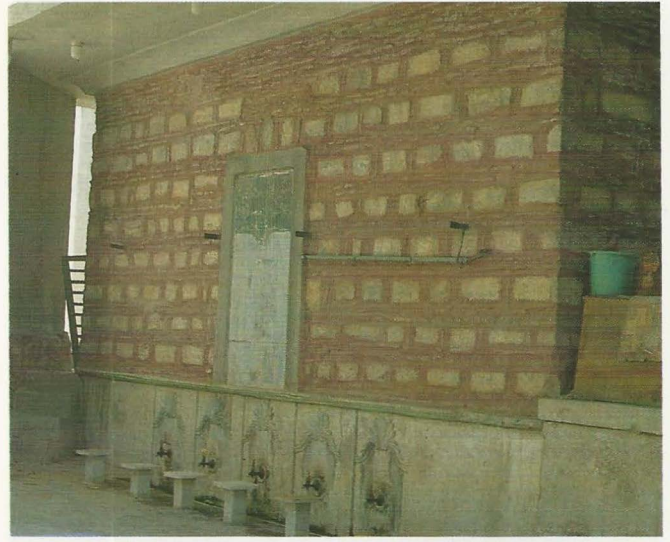
Hâliyâ Darüssaâde ağası
Nâmı Hâfız İsa nef'i cihân

Eyledi bu çeşmenin bünyâdını
Hasbeten lillâh içsün reh-revân

Her gören der Barekâllâh görmedik
Böyle zîbâ çeşme-i kevser-nişân

1240/1824

Şiirin üç beyti de Arakiyeci Camii civarındaki Abbas Ağa Çeşmesi'nden alınmıştır. "Abbâs-ı sahî" yeri-

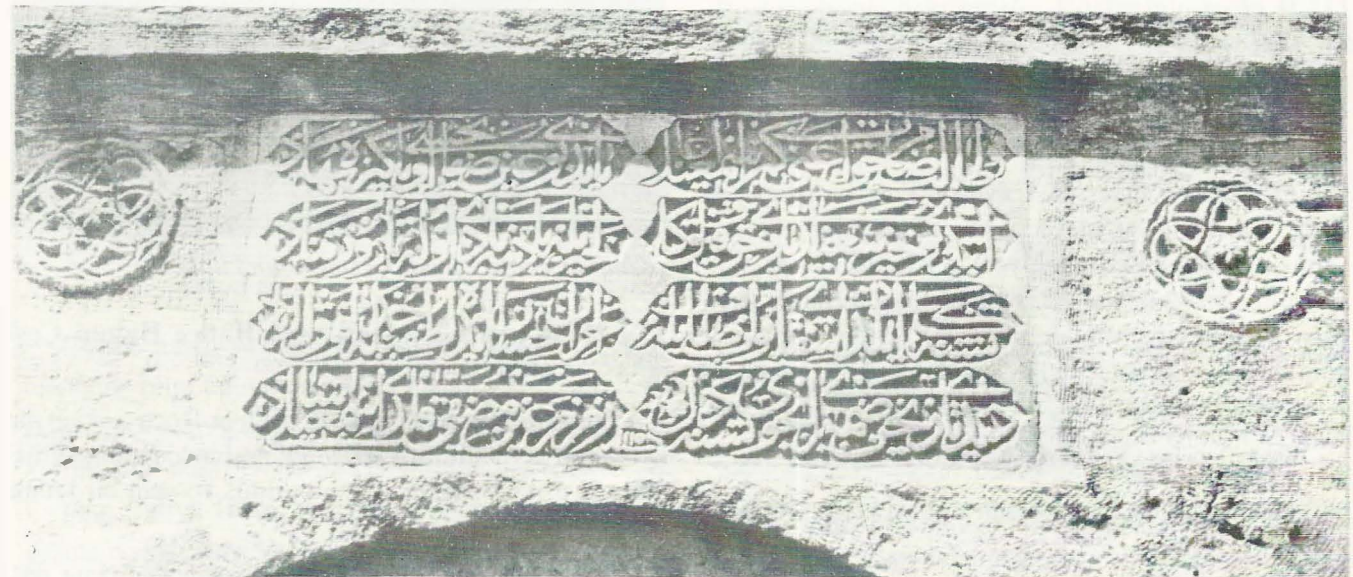

İhsaniye Camii içindeki Hafız İsa Ağa Çeşmesi ve kitabesi

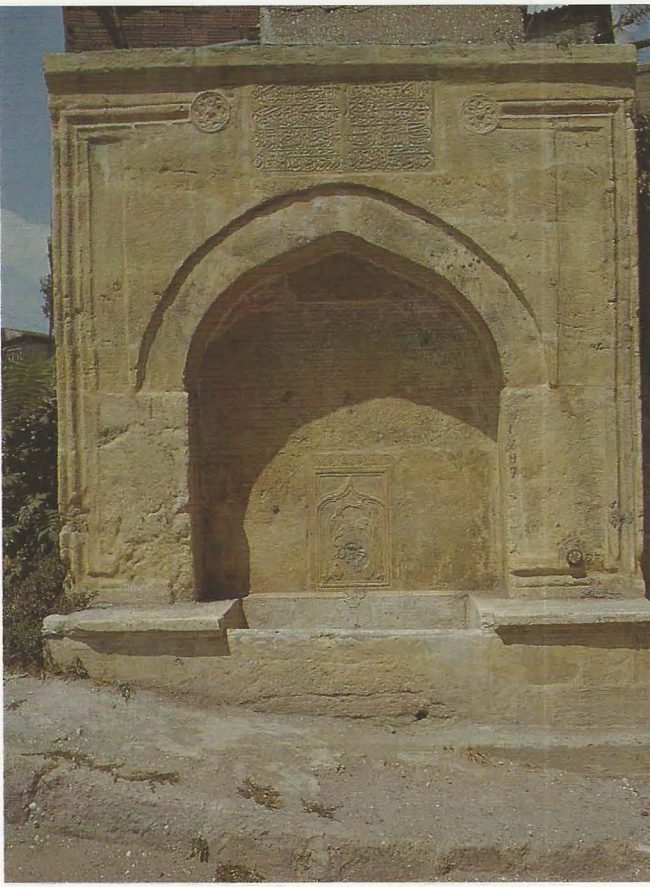
ne "Hâfız İsa" konmuştur. Tarih beyti yoktur. Hafız İsa Ağa tarafından yaptırılan bu çeşme de II. Mahmut devrine aittir.

3.1.26. İsmail Ağa Çeşmesi (81)

Bu çeşme Doğancılar Caddesi'nin Şemsipaşa tarafında Eşrefsaat Sokağı ile Parlak Sokak köşesindedir. Muntazam kesme taşlarla yapılmıştır. Üzerinde 4 beytlik bir kitabe vardır. Tarih beytini Tanışık ve Konyalı farklı okumuşlardır:

İsmail Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

İsmail Ağa Çeşmesi

Tanışık:

Dedi târîhin Zamirî ab-cû-yi teşnedil

"Zemzem-i ayn-ı musaffâ kıldı İsmail'i şâd"

1115/1703

Konyalı birinci mısrayı "Dedi tarihin zamiri..... çeşmedir" şeklinde okumuştur.

Kâtip Mustafa Efendi Çeşmesi

Kâtip Mustafa Efendi Çeşmesi'nin kitabesi

3.1.27. Kâtip Mustafa Efendi Çeşmesi (41)

Bağlarbaşı Caddesi ile Çavuşdere'nin kesiştiği yerdedir. Kesme taştan klasik çeşme mimarisine göre yapılmıştır. Bânisi kaleminden yetişip kâtiplik, sonra Salih Sultan'a kethüdalık ederek hocalık rütbesini kazanmış, 1182'de matbah emini, 1190 tersane emini ve sonra iki sene sedaret kethüdası olmuş, 1193'te azledilerek Midilli'ye sürülmüş ve orada ölmüştür. Kitabesi:

"Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenat Kalyonlar Kâtibi Dereli

merhûm Mustafa Efendi rizaen-Lillâh el-Fâtîha

1193"/1777

Hazneli bir çeşmedir.

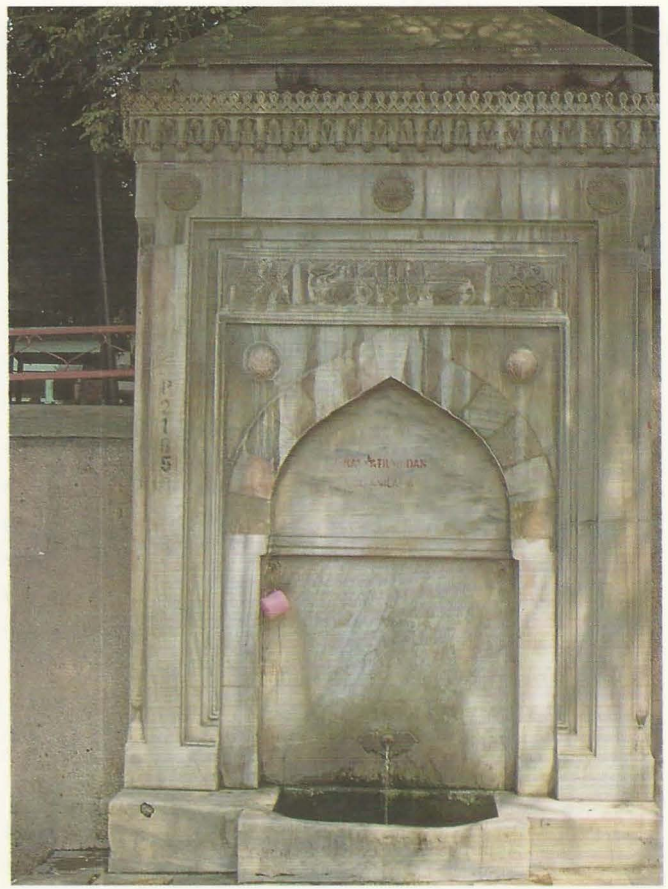
3.1.28. Kassam Çeşmesi veya Hatice Hanım Çeşmesi (44)

Kassam Çeşme Sokağı ile Evliya Hoca Sokağı'nın kesiştiği yerdedir. Sokak ismini çeşmeden almış olmalıdır. Çeşme sonradan tamir edilmiş ve yeni bir kitabe konmuştur.

"Sahibetü'l hayrat Hadîce Hânım tarafından tâmîr edilmiştir 1342"/1923.

Kassam Çeşme

Kısıklı Çeşmesi

Kassam Çeşme'nin kitabesi

Çeşme halen sağlam durumdadır. Kassam Çeşme hakkında bilgi bulunamamıştır. İsmail Remzi'nin haritasında Kassam Çeşme'ye Atik Valide Suyolundan su verilmiştir. Vakıf Defterindeki 1403 numaralı Kassam Çeşme, Evliya Hoca Mahallesi, Çavuşderesi Sokağı, çeşme, vakıfı Atik Valide, 1 masura suyu olan çeşmenin bu çeşme olması gerekir.

3.1.29. Kısıklı Çeşmesi

Halen suyu akan çeşmelerdendir. Kısıklı Meydanı'nda son devir klasik mimarisi tarzında yapılmıştır. Abdullah Ağa Camii'nin köşesindedir. Üzerinde ekseri çeşmelerde bulunan "Ve cealnâ minel mâi külle şey'in hayy" (Herşeye su ile hayat verdik) anlamındaki ayeti kerime yazılıdır. Çeşmeyi ilk defa II. Mahmud'un Bostancıbaşı yaptırmıştır. Kitabesinin tarihi H.1333 (1914)dür. Ömer Vasfi tarafından çok güzel sülüs hatla yazılmıştır.

3.1.30. Mehmed Ağa Çeşmesi (39)

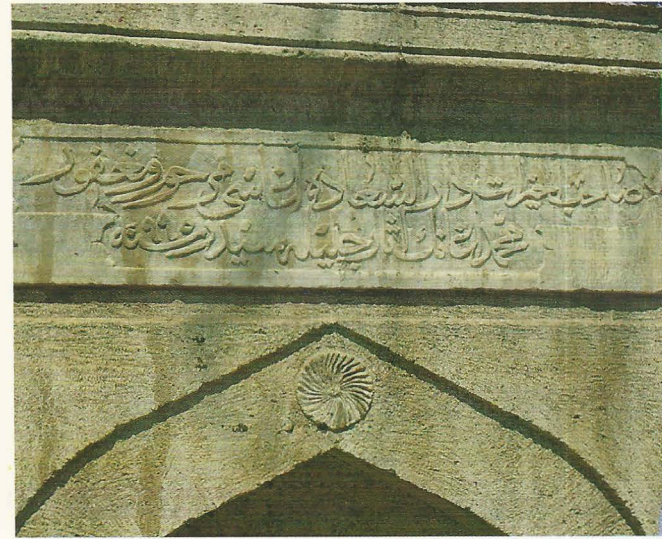
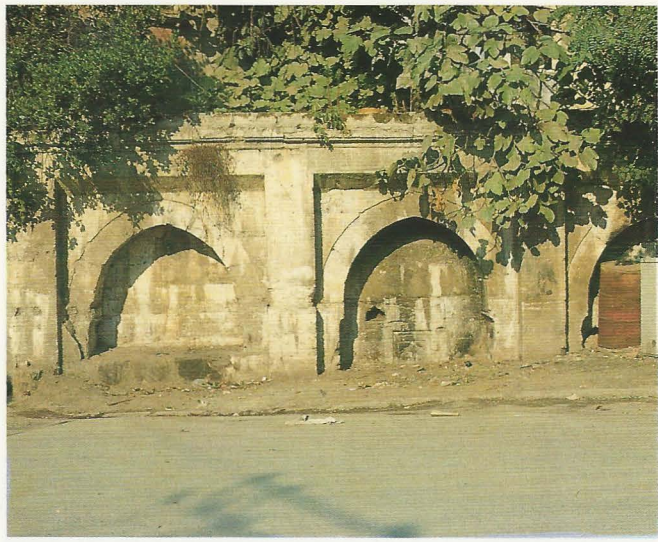
Dabbağlar Cami Sokağı'nın, Balçılar Yokuşu'nu kestiği köşededir. Üzerindeki yazı:

"Sâhibü'l hayrât Darü's-saâde Ağası merhum ve mağfûr Mehmed Ağa'nın âsâr-ı celîlesidir. Sene 995"/1587

Suyu acıdır. Üsküdar'ın eski çeşmelerindendir. Darü's-saâde Ağası Mehmed Ağa 999/1590 yılında ölmüştür.

Mehmet Ağa Çeşmesi (Debbağlar)

Mehmet Ağa Çeşmesi'nin kitabesi

Mehmet Ağa Çeşmesi ve kitabesi (Kemeraltı)

3.1.31. Mehmed Ağa Çeşmesi (42)

Atpazarı'nda Kemeraltı Çeşmesi diye anılır. Yan yana üç çeşmeden oluşur. Bugün çöplüktür. Ortasında şu kitabe vardır.

Muhammed Ağa ol kân-ı mürüvvet
Kemîne bende-i Sultân-ı kişver

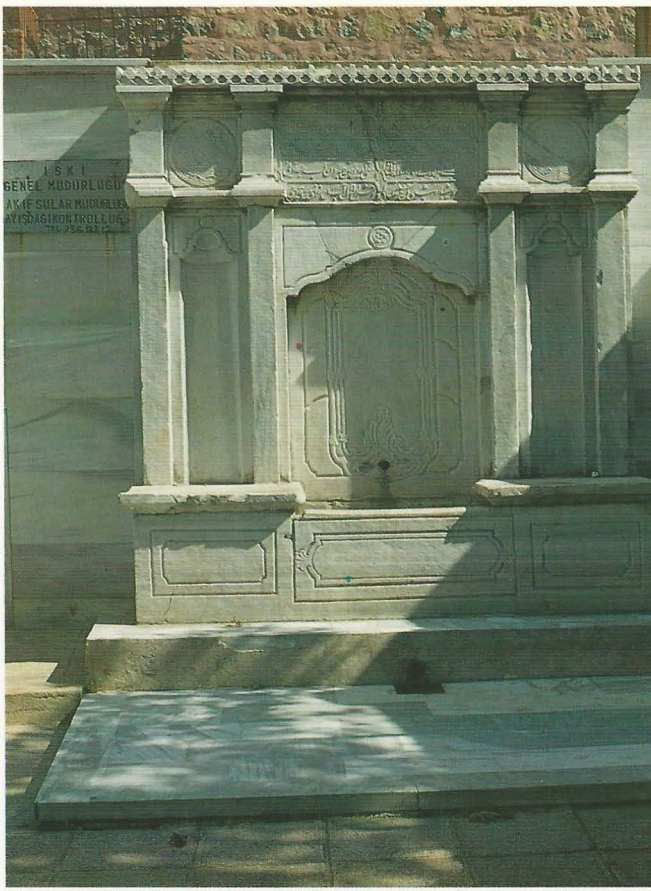
Binâ-i çeşmesine dendi târîh
"Sebil oldu cihânda mâ-i kevser"

Sâhib-i hayr için Fâtîha

998/1589-90

Ebced ile 989 çıkıyor.

Çeşmenin yanında Mehmed Ağa Camii vardır.
Çeşme haznelidir.

Meryem Kadın Çeşmesi ve kitabesi

3.1.32. Meryem Kadın Çeşmesi

Büyükçamlıca'da subaşındadır. Gayet süslü, üzeri mermer kaplı, kitabeli bir çeşmedir. IV. Mehmet'in Namazgâhının ve çeşmesinin sağındadır. Kitabesi:

Bahr-i gevher-paşı-ı ihsân-ı Hazret-i Sultân Selîm
Kıldı icrâ dehre her sûda çeşm-i adl-ü dâdını

Çukadar ağa-yı vâlâsı Süleyman Ağa kim
Su gibi sarfetti hayra nakd-i bî a'dâdını

Mâder-i Meryem nihâdî nâmına bu çeşmeyi
Kıldı âbâd eyledi ihyâ cihânda adını

Feyzyâb-ı ecr idüb Mevlâ dü âlemde anı
Saky-e-de havz-ı peygamberden eb-ü ecdâdını

Mısra'-ı dîlcü Münîbâ düştü tarih-i selis
"Nûş ola al âb-ı rûh efzâ-yı Meryem Kadın"

El abdü' dâî Muhammed Tâhir

Sene 1282/1865

Çukadar ağası Süleyman Ağa, anası Meryem Hatun için 1282/1865 yılında yaptırmıştır. Çeşme eskiden başka yerde iken buraya nakil edilmiştir. Buradaki 4 çeşmelerin tamir edilerek ilk konumları değiştirilmiştir.

3.1.33. Özbekler Tekkesi Çeşmesi (149)

Üsküdar'da Sultantepe'de serviliköşk sokağı üzerinde yaklaşık 65 m kotunda bulunan Özbekler Tekkesinin avlusunda üzerinde üç musluğu bulunan bir çeşme vardır. Çeşmenin arkasında oldukça büyük haznesi de bulunmaktadır. Çeşmenin üzerine iki kitabe konmuştur.

Sağ taraftaki kitabe:

"Lillah-ül-hamd sebep oldu rahmet ile anılmağa bu çeşme merhum ve mağfûrûn leh eş-şeyh Mehmed Receb Efendi ve sulbü kebirleri Eş-Şeyh Mehmed Sâdık Efendi Hazretînin ruhû şerifleri için Fâtîha" 23 şevvel 1265 (1848)

Bu çeşme Şeyh Mehmet Recep Efendi ile büyük oğlu Mehmet Sadık Efendiler tarafından yaptırılmıştır.

Soldaki kitâbede:

Bahr-ı lutf u ismetin âlem-bahadır nevi
Yani Başkadın Efendi kim odur mihr-iktidâr

Zâtını hayrât için göndermiş Allâh âleme
Lutfüdür her kârî cûd-endişesi leyl ü nihar

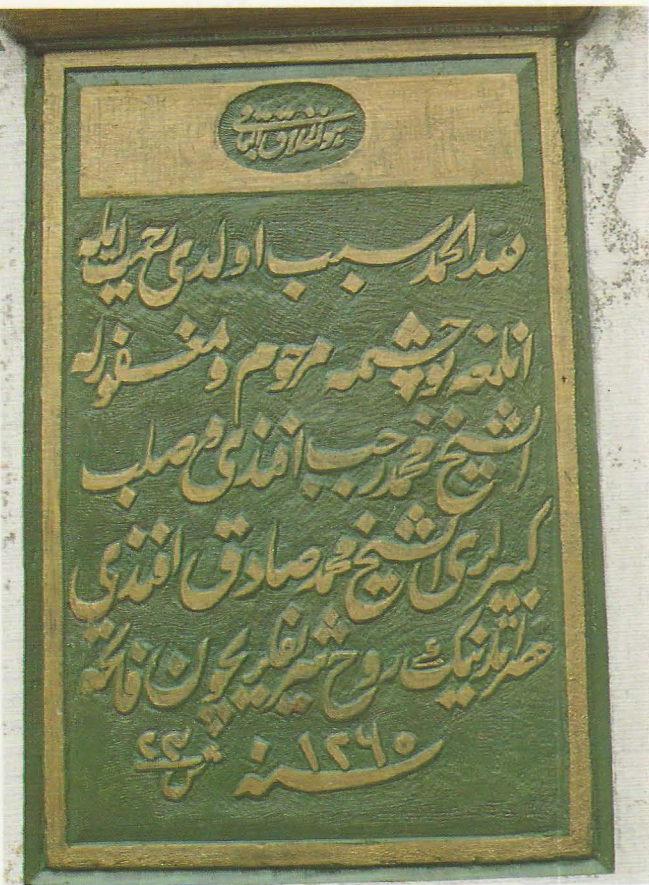
Menba-ı ihsânile hurrem gülistân mekrûmet
Feyz-i eltâfî ile bağ-ı himem her dem bahar

Cûy-i lutfü kıldı ihyâ hângâh-ı Özbeki
Ömr-ü ikbâlîn füzûn etsin Cenâb-ı Girdigâr

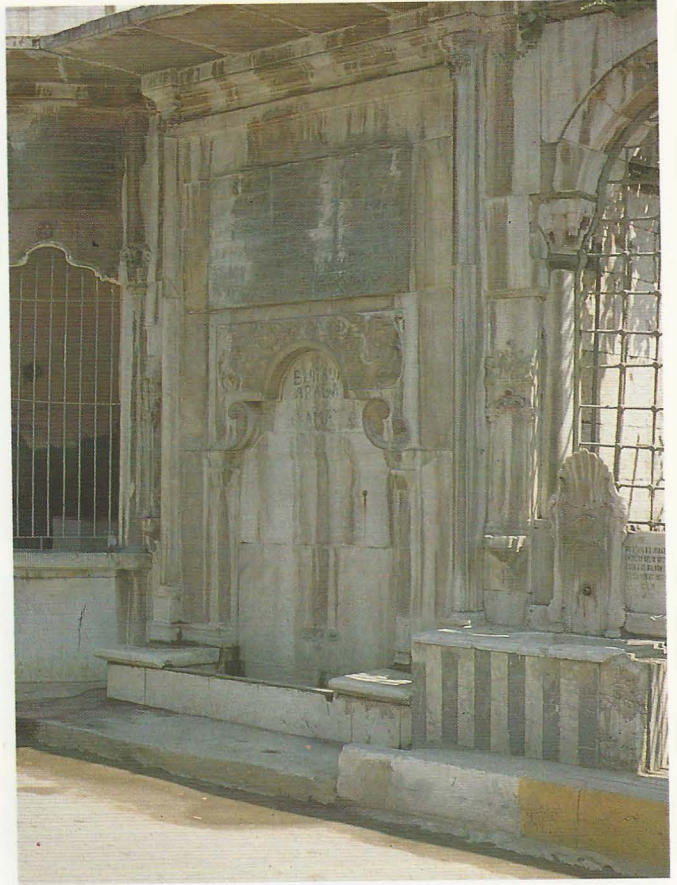
Yolların taîr ü tecdid eyleyüp bu çeşmenin
Hasbeten lillâh icrâ etti âb-ı hoşgüvar

ca 1289/1873

Bu çeşme Başkadın Efendi tarafından yolları tamir ettirilmiş ve bir bölümü yenilenmiştir.

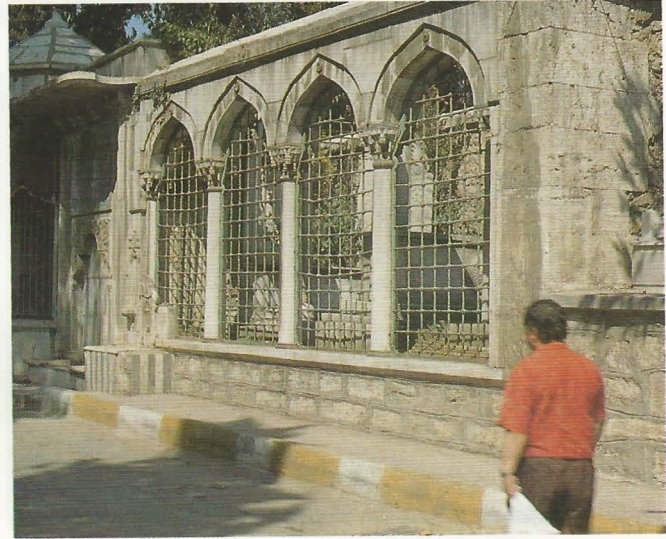
Özbekler Tekkesi Çeşmesi kitabesi

Saadeddin Efendi Çeşmesi

Özbekler Tekkesi Çeşmesi kitabesi

Saadeddin Efendi çeşme ve sebili

3.1.34. Saadeddin Efendi Çeşmesi (7)

Gündoğumu Caddesi'nin Nuhkuyusu Caddesi'ne bittiği yerde, Tunusbağı'na giden yolun sağındadır. Bu çeşmeyi Kadiasker Feyzullah Efendi'nin oğlu Saadeddin Efendi, ölen kızı Zübeyde Hanım'ın ruhunu şad etmek için I. Mahmut'un padişahlığı zamanında yaptırmıştır. Fevkalade süslü, som mermerdendir.

Saadeddin Efendi müderrislik yapmış, Mısır mollalığında, Mekke ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş ve 1173/1759 yılında ölmüştür. Kitabesi (Konyalı II, s.81, eski harflerle), düzelmiş şekli:

Sâhib'ül hayrat Saadeddîn Efendi kim odor
Necl-i Feyzullâh Efendi nuhbe-i ensâb ü âl

Hanedan-zade asâlet kim uluvv-u himmeti
Cüstücûdan teşnegânı eyledi âsûde hâl

Hasbeten-lillah bu dîlcü çeşmenin bünyâdına
Su yerine sıdk-ı ihlâs ile kıldı bezl-i mâl

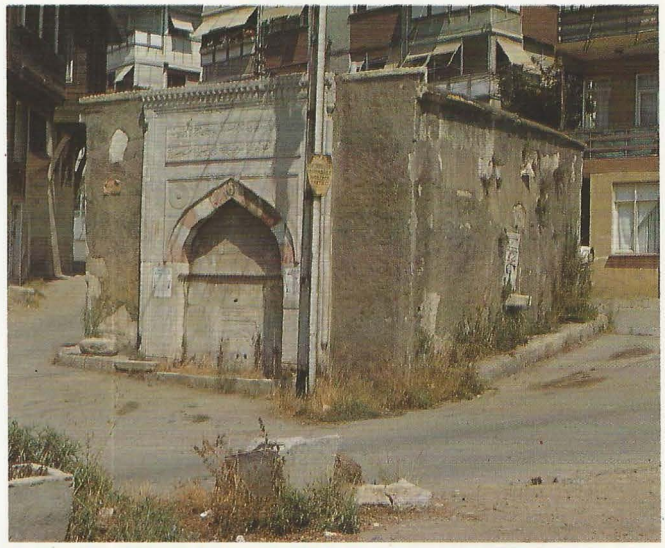
Mevkiinde kıldı bir âlî eser kim şüphesiz
Tâ-be-mahşer hayr ile mezkûr olup bî kıyl u kâl

Kurretü'l-aynı Zübeyde Hanımın şâd-âb edüp
Ruh-u pâkin ravza-i cennette Hayyü Lavezâl

Ömr-i cedd-i vâlid-i zîşânını memdûd edüp
Vermeye dünya vü ukbâda Huda renc ü melâl

Şâkirâ atşan okurlar su gibi târîhini
"Kevser ile iç Zübeyde rûhuna âb-ı zülâl"

1154/1741

3.1.35. Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi (52)

Mirahor Çeşme Sokağı ile Salacak İskele Sokağı'nın birleştiği meydanda 1094/1682 yılında yapılmış olan meydan çeşmesidir. Kemerli renkli taşlarla örülmüştür. Haznesinin sağ tarafında da küçük bir çeşme vardır. Çeşmeyi yaptıran Küçük Sipahi adıyla anılan Mustafa Paşa'dır. Enderunda yetişip silahdar olmuş 1091/1680 yılında vezirlikle kapdan-ı deryalığa yükselmiş, sonra azledilmiş, 1103/1691'de İstanbul Kaymakamı olduktan sonra 1105/1693 yılında vefat et-

Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi ve kitabesi

miştir. İ.H. Danişmend (cilt 5, s.200) bu zattan Bozoklu Mustafa Paşa veya Silahtar Mustafa Paşa diye bahsetmektedir. Ayna taşında "Ve minel mâ-i külle şey'in hayy" yazılıdır. 5 beytlik kitabesinin 5 mısraında da tarih düşürülmüştür. Kitabesi (Konyalı II, s.94-95, eski harflerle):

Ol silâhdar-ı şeh'i hurşîd-fer
Yani kim sâhib-kemâl ü nîk-hû. 1094

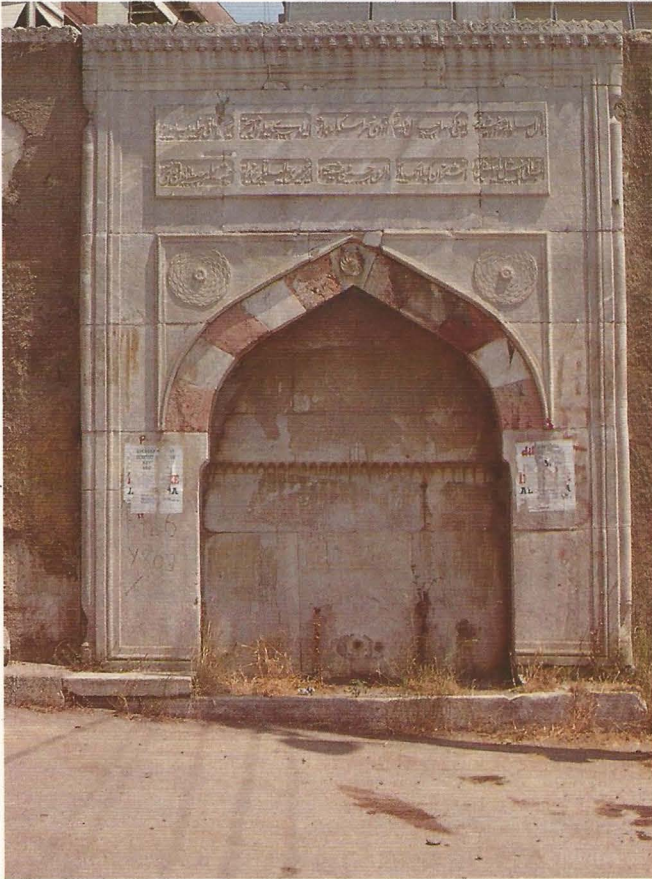
Kodu şeh-r-i Üsküdar'a bir eser
Eyledi böyle sevâba cüst ü cû. 1094

Ayn-ı sakî remz edüp gûyâ ki der
Âb-ı sâfî nûş edersen gel berû. 1094

Teşnegân-ı Kerbelânın yâdına
Mâ li-rûh-ı Hasaneyn aşkına su. 1094

Der Zâmirî hâl ile târîh için
"Çeşmesâr-ı Mustafâdan akdı su." 1094

1094/1682

Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi

Sinan Paşa Çeşmesi

3.1.36. Sinan Paşa Çeşmesi (134)

Yemen Fatihî Sinan Paşa'nın çeşmesi Sinan Paşa Mahallesi'nde, Halk Dersanesi Sokağı ile Topraklı Sokağın köşesinde camiye bitişiktir. Kitabesi yoktur. Sinan Paşa Camii'nin kitabesini vaktiyle Konyalı (cilt I, s.273) okumuş ve eski harflerle yazmıştır. Bu kitabe-ye göre caminin yapım tarihi 987/1579 yılıdır. Çeşme-nin tarihini de 987/1579 almak doğru olur.

Vakıf Defterinde 1418 numarada Sinan Paşa Ma-hallesi'nde, vakıfı Sinan Paşa olan çeşmeye 2 lüle (104 m³/gün) su tahsis edildiği görülür. Suyunu büyük isalelerin birinden mi yoksa kendi başına bir isaleden mi aldığı bilinmemektedir. Çeşme tamir görmüş, muhtemelen bu sırada kitabesi de kaybolmuştur. Çeş-me bayırda oluşu için bir galeri vasıtasıyla suyunun temin edildiği düşünülebilir. Nâzım (s.57) ayrıca ca-miine de su verildiğini yazar.

3.1.37. Sultan IV. Mehmed ve II. Mahmud Çeşmeleri

Büyükçamlıca, Subaşı Gazinosu içerisinde bir sar-nıç kapısını andıran kapının üzerinde Fâtiḥ Sultan Mehmed'e ait olduğu sanılan havuzun kapısı olarak bilinen çeşmedir. Tanışık sehven IV. Murad olarak yazmıştır. Burada II. Mahmud Çeşmesi ile IV. Meh-med Çeşmesi'nin aynı menbadan su almış olması ge-rekir. Konyalı (II, s.100-104) burada Bizans devrinde de bir ayazma olduğunu tahmin etmektedir. IV. Meh-med tarafından yaptırılan çeşme zamanla harap ol-muş, II. Mahmud bu çeşmeyi yenilemiş ve kitabesini de haznenin veya havuzun kapısının üzerine koydur-muştur.

Sultan II. Mahmut Çeşmesi ve kitabesi

3.1.38. Sultan IV. Mehmed Çeşmesi'nin Kapı Üzerindeki Kitabesi

(Konyalı II, s.96, eski harflerle) (Fatih Sultan Meh-met Çeşmesi diye de anılır)

Hazret-i Sultan Gâzî Cem-şükuḥ
Hân Muhammed Fâtiḥ-i kişver-küşâ

Pâdişâh-ı kal'e gir ü saf şiken
Husrev-i Rüstem nekir şir-i vegâ

Gonce-i tab'ın görünce gül gibi
Açdı devletle bu cây-i dil-küşâ

Oldu câri emr-i âli kıldılar
Bir müfferih havs u bir çeşme binâ

Havz-ı kevser çeşme-î âb-ı hayât
Gayret-i cuy-ı irem ayn-ı şifâ

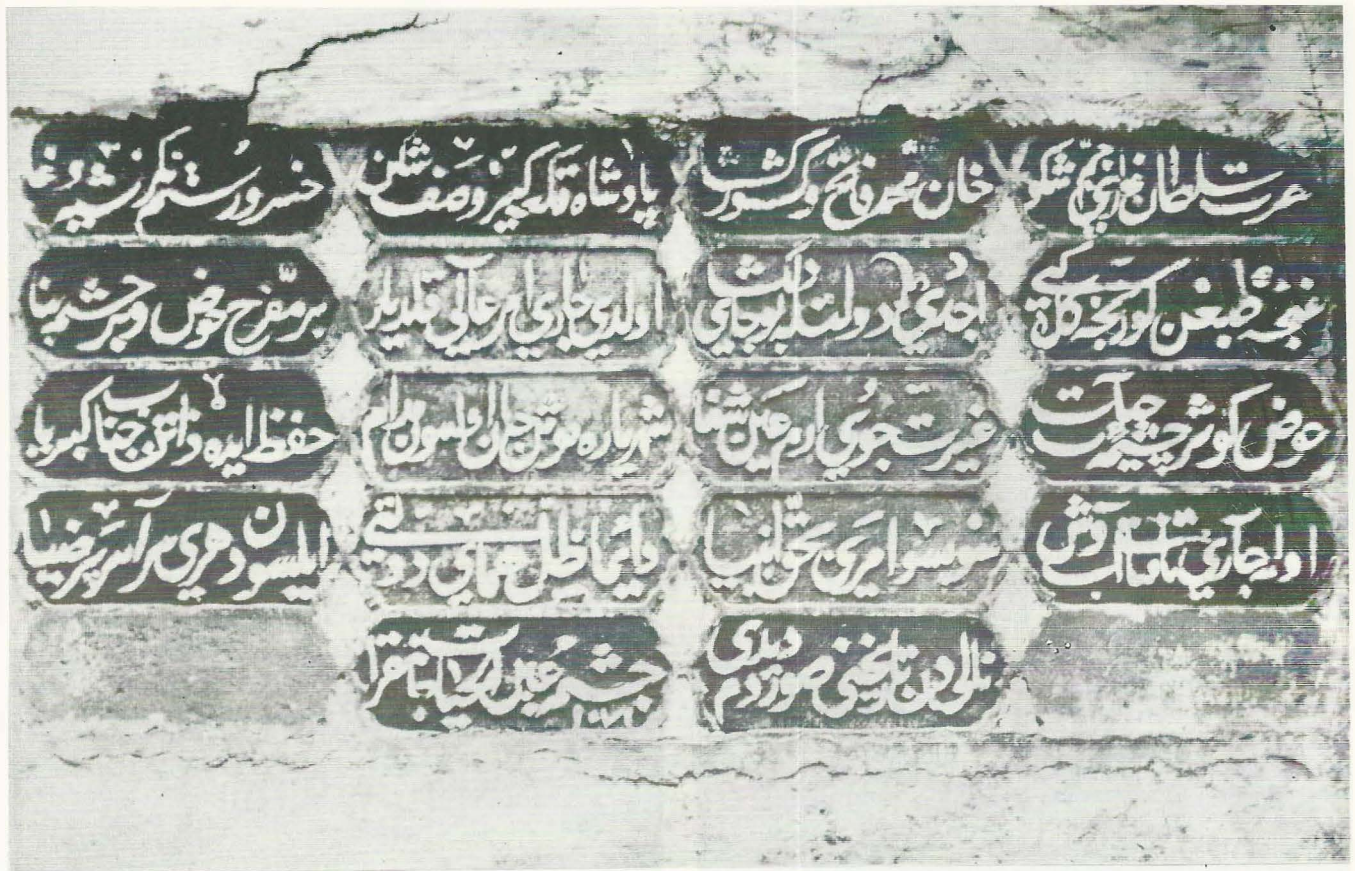
Şehriyâra nuş-i cân olsun müdâm
Hıfz ede zâtın cenâb-ı Kibriyâ

Ola cârî tâ kıyâmet âb-veş
Sû-be-sû emri bi-hakk-ı enbiyâ

Dâimâ zıll-i hüma-yı devleti
Eylesin dehri serâser pür-ziyâ

Nâl'den tarihini sordum dedi
"Çeşme-i aynü'l-hayat-ı cân-fezâ"

1071/1660

IV. Mehmet Çeşmesi'nin kapısı üzerindeki Fatih kitabesi

3.1.39. Sultan II. Mahmud Çeşmesi

Aynı yerde bulunan ve II. Mahmud'a ait çeşmelerde görülen tarzda tuğra ve yazılarla süslenmiş çeşmenin kitabesi (Konyalı II, s.102, eski harflerle):

Kulzüm-ü rüşd-i fetânet dâver-i deryâ nevâl
Menba-ı cuy-ı inâyet Hazret-i Mahmûd Hân

Âb-ı rûyi tacidâran-ı selâtin-i izâm
Nûr-ı çeşm-i rûh u âlem zill-ı Rabb'ül müsteân

Gayret-i şâhânesiyle kıldı tanzîm-i umûr
Devlete verdi nizâmiyle hayât-ı câvidân

Her harâbe-zârı cûd-ı şefkati mâmûr eder
Her dil-i mahzûnu eyler iltifâtı kâmurân

Teşnegânı kandırıp âb-ı zülâl-i lutfuna
Akıdıp sular gibi ihsânı ol Şâh-ı cihân

İşte ezcümle harâb olmuş görüp bu çeşmeyi
Eyledi tecdîdine fermân inâyetle hemân

Ettürüp mecrâsını tathîr suyun buldurup
Yaptı bu nev çeşmesârı ol Şehenşah-ı zamân

Gıll-ı gıştan eyleyüp tathîr dehri ser-te-ser
Nusret ü tevîk-i Hak olsun anâ refik hemân

Hükm ü fermânı ola cârî cihâna sû be sû
Eyledikçe hükmün icrâ mihr ü mâh-ı âsumân

Beş vakit nâs eyler icrâ bu duâ-yı elzemi
Tâ-be-mahşer ede Hak fark-ı enâma sâye bân

Bendesî Râsih dedi tecdîdine tâm târîh
"Eyledi icrâ bu ayn-ı zemzemi Mahmûd Hân"

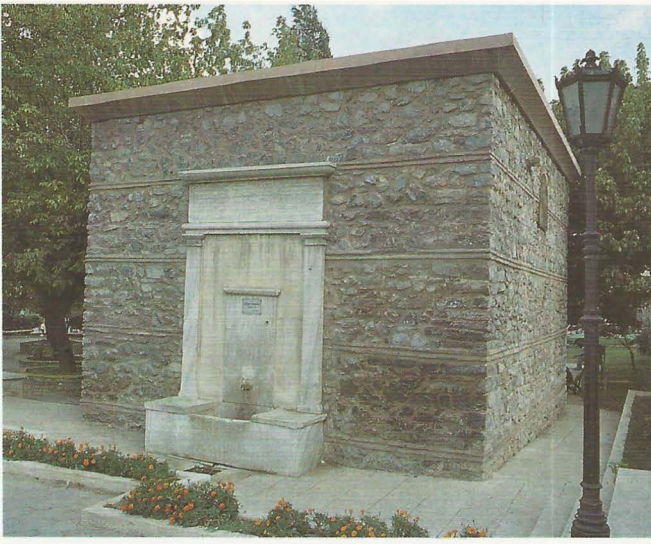
El fakir Yesârî-Zade Mustafa İzzet 1251/1835-36

Gufire lehuma

Kitabeyi yazan meşhur Yesarizade Mustafa İzzet'tir. Bu kitabede II. Mahmut'un bu çeşmeyi harap olmuş durumda iken tamir ettirdiği açıkça belirtilmektedir. O halde her iki kitabe aynı suya aittir. Bu su kısa zaman sonra tadı değiştiği için hemen yerinde içilmesi gerekir diye bilinir.

3.1.40. Sultan II. Mahmud Çeşmesi (71)

Bu meydan çeşmesi Bülbüldere-Bağlarbaşı Caddesi'nde, Mağazası Sokağı'nın birleştiği yerin yukarısında, Çamlıca Caddesi'nin başladığı yerde, parkın içindedir. 7 beytlik kitabesinin tarih beyti:

II. Mahmut Çeşmesi (Bülhüldere)

IV. Mehmet Çeşmesi'nin kitabesi

II. Mahmut Çeşmesi kitabesi

Lebîbâ aktı "âb"-ı sâfı târîhin eder işrab

"Müceddet Hân Mahmud eyledi bu çeşmeyi ihyâ"

1248/1832

Hattatı Yesarizade Mustafa İzzet'tir. Bu çeşme yakın zamanda onarılmıştır.

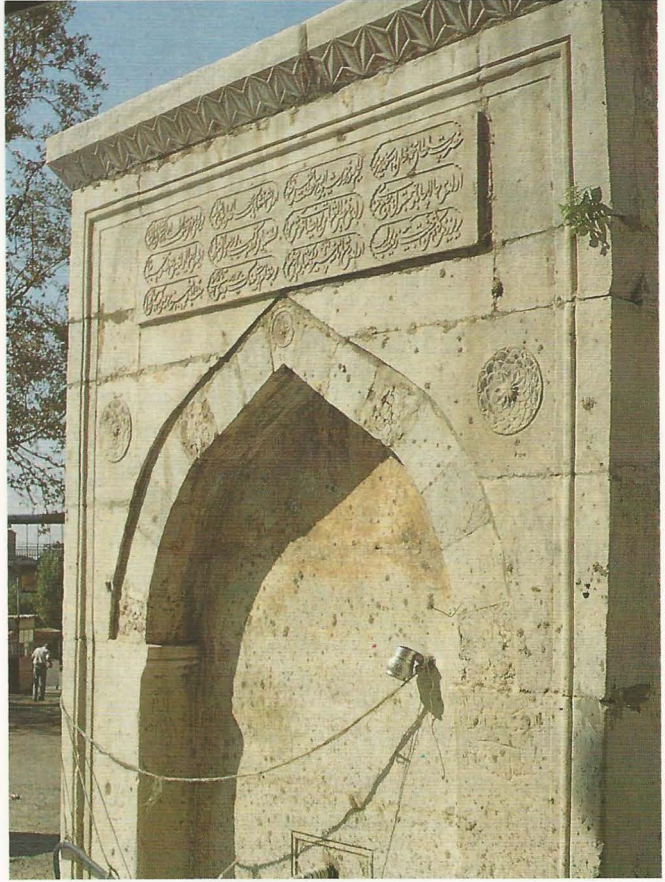
3.1.41. Sultan IV. Mehmed Çeşmesi

Küçükçamlıca'da, yanına yapılan yeni bir caminin hemen giriş kapısındadır ve suyu akmaktadır. Cami sonradan çok yakınına yapıldığı için resmini çekmekte güçlük çekilir. Üzerinde Cevrî tarafından söylenmiş 3 beytlik bir kitabe vardır. Tarih beyti:

Bu makâm-ı çeşmenin Cevrî dedi târîhini

"Cennet-âbâd-ı müferrih ayn-ı âb-ı cânfezâ"

1064/1654

IV. Mehmet Çeşmesi

Tanışık'a göre (s.272) bu çeşmenin üzerinde II. Mahmud'un tamir beyti olan

Bendesi Râsih dedi tecdîdine târîh-i tâm

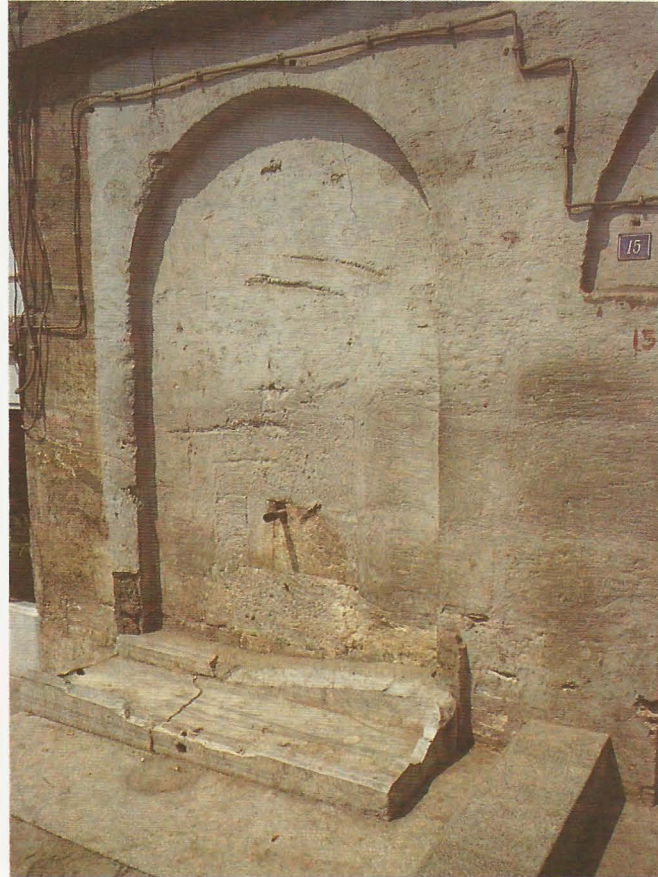
"Eyledi icrâ bu ayn-ı zemzemi Mahmûd Hân"

1251/1835

şeklindeki beyt Büyükcamlıca'daki çeşmenin tarih beytidir. Bu çeşmenin üzerinde yoktur. Vakıf Defterinde 1489 numarada 1 masura (6,5 m³/gün) suyu olduğu yazılıdır.

3.1.42. (Mehmed) Tahir Efendi Çeşmesi (130)

Bu çeşme Harem İskeleyi'nde aynı adla anılan caminin duvarındadır. Camiyi yaptıran Defterdar Tahir Efendi'dir. Tahir Efendi Defterdarlık mektubî kaleminde yetişip, turakeş olmuş, 1240 (1824) yılında şıkkı evvel defterdarlığına tayin ve ertesi sene azlo-lunmuş, Fener Yenişehir defterdarı, Sedaret Kethüdası, tekrar şıkkı evvel defterdarı olup 1245 (1829) yılında istifa etmiş, bir sene sonra Evkaf Nazırlığına tayin, 1247'de Mısır'a ordu defterdarı olmuş, 1248 (1832) yılında vefat etmiştir (Tanışık II, s.422). Halen cami üzerindeki çeşmenin kitabesi olmadığı gibi başka hiçbir yazı da yoktur. Tanışık üzerinde hemen hemen bütün çeşmelerde bulunan "Herşeye su ile hayat verdik" anlamındaki "Ve min-el ma-i külle şeyin hayy" ayeti-kerimenin yazılı olduğunu kayıt eder ve Tahir Efendi'nin kabrinin caminin hariminde olduğunu yazar. Halbuki Konyalı (I., s.298) bunun kabir olmayıp Tahir Efendi'nin makam taşı olduğunu ve kabrinin vefat ettiği yer olan Bayas'ta bulunduğunu bildirir ve makam taşındaki yazının tam metnini verir. Çeşmenin yapım tarihinin camininki ile aynı (1242/1826-27) olduğu kabul edilebilir.

Mehmet Tahir Efendi Çeşmesi

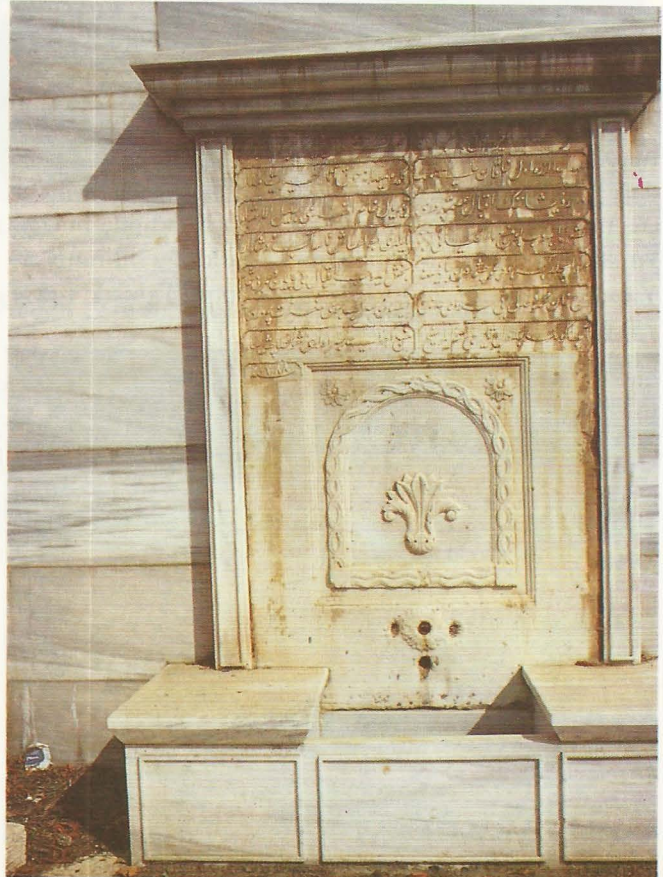

Mehmet Tahir Efendi Çeşmesi

Vakıf Defterinde 1489 numarada Tahir Efendi'nin Selimiye Çeşme Sokak'taki camiine 1 masura (6,5 m³/gün) su tahsis edilmiştir.

3.1.43. (Mehmed) Tâhir Efendi Çeşmesi (129)

Caminin altındaki parkın içinde yüzü denize bakar. Cami yapılırken temelinden kaynayan su ile bu çeşme yapılmıştır. Bu çeşmenin tarihi de 1242(1326) olarak kabul edilebilir. Üzerinde hiçbir yazı ve tarih yoktur.

Tiryal Hanım Çeşmesi

Tiryal Hanım Çeşmesi kitabesi

3.1.44. Tiryal Hanım Çeşmesi

Büyükçamlıca'da Subaşı Gazinosunun seddinin altındadır. Bu çeşmeyi II. Mahmud'un ikballerinden Tiryal Hamın yaptırmıştır. Tiryal Hamın'ın vefatı 1302/1884 tarihindedir. İkbâl sözcüğü Saray'da gözde, carie veya has odalık anlamında kullanılır.

Kitabesindeki tarih beyti:

Âb-ı gevher cetvel-i târîhi resmeyler Senîh

"Menba-i icrâ-yı hayr oldu şu âlâ çeşmesâr"

1288/1871

3.1.45. Tekkekapısı Çeşmesi (62)

Selâmsız Caddesi'nde, Selâmsızkühlhanı Sokağı'nın biraz yukarisındadır. Kitabesi çıkartılmıştır. Arkasında büyük haznesi vardır. Bugün hala suyu akan nadir çeşmelerdendir. Yaptıran Hacı Mustafa adında bir hayır sahibidir. Hacı Mustafa'nın kim olduğu bilinmiyor. Yapılış tarihinin 1176/1762 olduğunu Tanışık (281/75) kaybeder.

Tekke Kapısı Çeşmesi

Ümmügülsüm Çeşmesi ve kitabesi

3.1.46. Ümmügülsüm Çeşmesi (73)

Çavuşdere Caddesi'nde, Hatmı Sokağı'nın birleştiği yerde iken caddenin genişletilmesi dolayısıyla diyagonal karşı tarafa yani Tekkearkası Sokağı köşesine alınmıştır. Kitabesi çeşmenin arkasında yere atılmıştır. Çeşmenin üzerinde yalnız bir ayet-i kerime yazılıdır. Suyu akan nadir çeşmelerden biridir. Çeşmenin üzerinde: Maşallah Bismillahişşafi "Aynen yeşreb-ü bihâ ibadullahi yüfecerühâ tefcira" ayeti yazılıdır.

Sadr-ı esbak İbrâhîm Paşa vâlidesi ehl-i hayr
Ümmügülsüm Hânımın maksadı rızâ idi hemân

Sây-i şehenşâhda bünyâd eyledi bu çeşmeyi
Hayr ile yâd eylesünler su içüp leb-teşnegân

Deh düşüp dikkatle ben de söyledim târîhini
"Kıldı nâsa Ümmügülsüm âb-ı hayvânı revân"

1242/1826-27

Ümmügülsüm Serdar İbrahim Paşa'nın annesidir. Çeşmeyi yapan Yeniçeri Ağalığından vezirlikle 1221 (1805) yılında ayrılan Serdar İbrahim Paşadır. Vakıf Defterinde 1516 numarada adı yazılıdır, fakat tahsis edilen su yazılı değildir. 1991'de kitabe yerine konmuştur.

3.1.47. Vâlide Kethüdâsı Çeşmesi (148)

Bülbüldere Caddesi'nin, Bülbüldere Mezarlığının girişinin karşısında, Tekkeiçi Sokağı ile Selânikliler Sokağı'nın kesiştiği yerdedir. Kitabesi çıkarılmıştır. Mir'ât'ın 87. sayfasındaki tarih beyti:

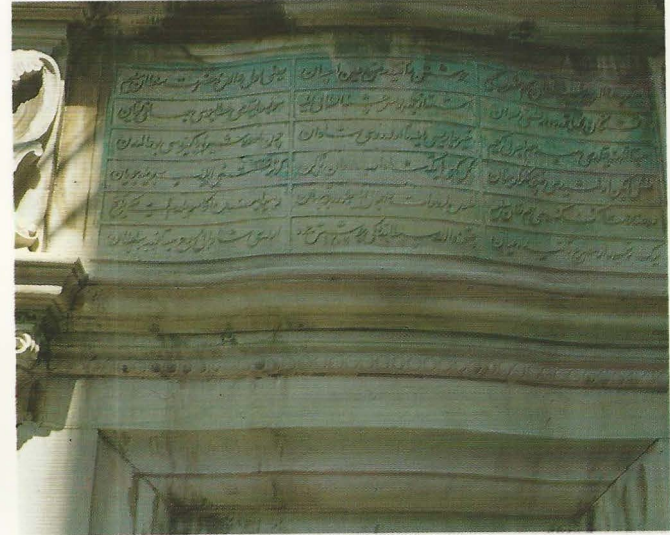
Dedi târîhin Zamîrî nûş eden

"Akdi gel mânend-i kevser bu zülâl"

1112/1700

Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi

Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi kitabesi

3.1.48. Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi (18)

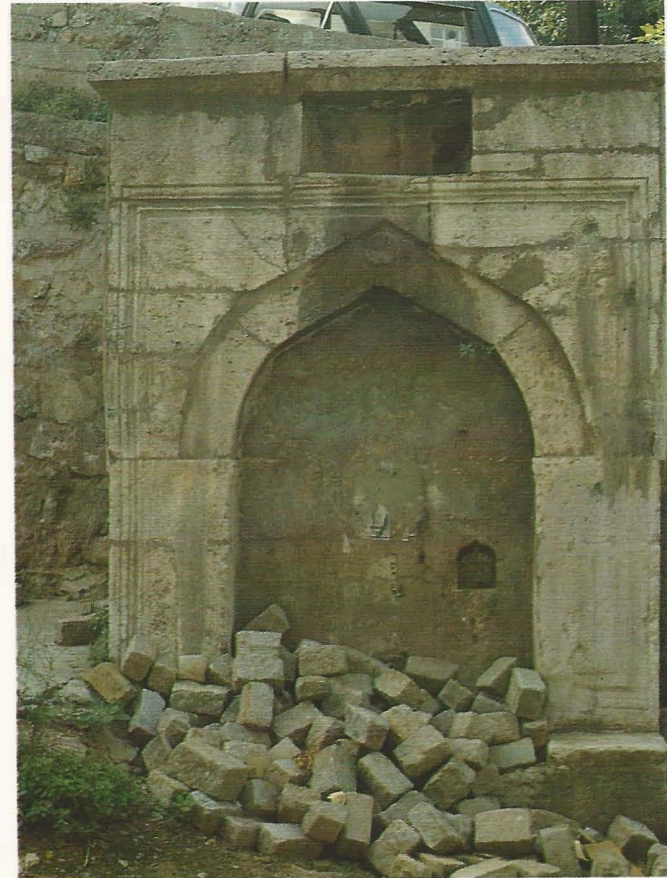
İhsaniye'de, Şerif Bey Çeşmesi Sokağı ile Tosun Paşa Sokağı'nın kesiştiği yerdedir. Rokoko tarzında yapılmıştır. Çok uzun bir kitabesi vardır. Şiiri yazan meşhur şair Sünbülzade Vehbi'dir. Son iki beyti (Tanışık II, s.384):

Vehbiyâ ben de ona söyledim iki târîh
Lîk "bir" tamiye var mısra-ı sânde ıyân
"Çeşme-i vâlide Sultândaki çuşiş-i cûd"

1206

"Oldu şâdâbî-i rûh-ı Hibetullâh Sultân"

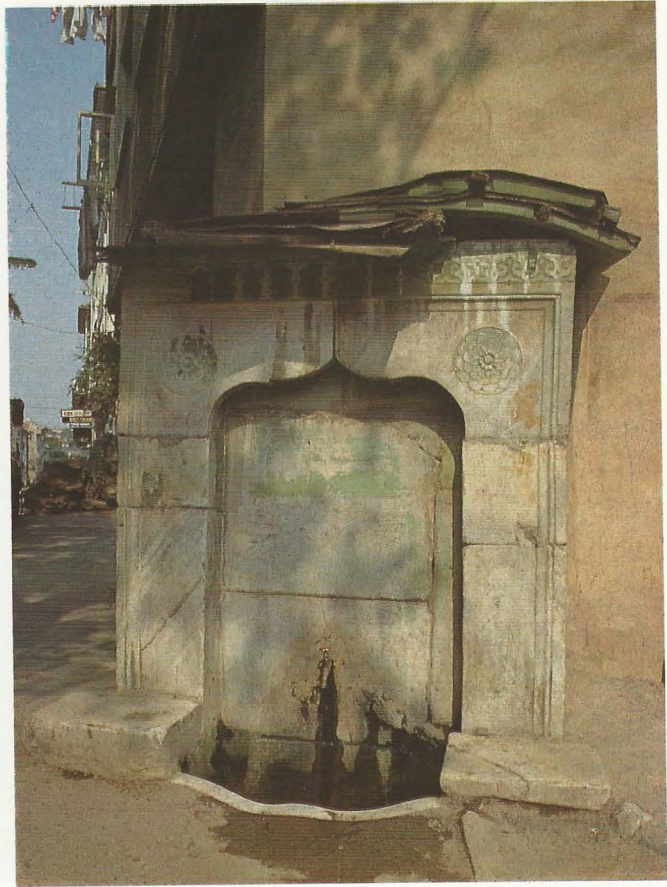
1206/1791

Valide Kethüdâsı Çeşmesi

Sinepervir Valide Sultan Çeşmesi

Kasım Ağa Çeşmesi (3.2.1.)

3.1.49. Valide Sultan (Sinperver) Çeşmesi (137)

Çeşmeyi yaptıran IV. Mustafa'nın annesi Ayşe Sinepervir Valide Sultan'dır. 1828 yılında vefat etmiştir. Çeşme, Ayşe Sinepervir Sultan'ın vefat eden oğlu Şehzade Ahmet için yaptırılmıştır. Çeşmenin tarih beyti:

Atşan'a işrabeyledin târîh-i itmamın Sabîh

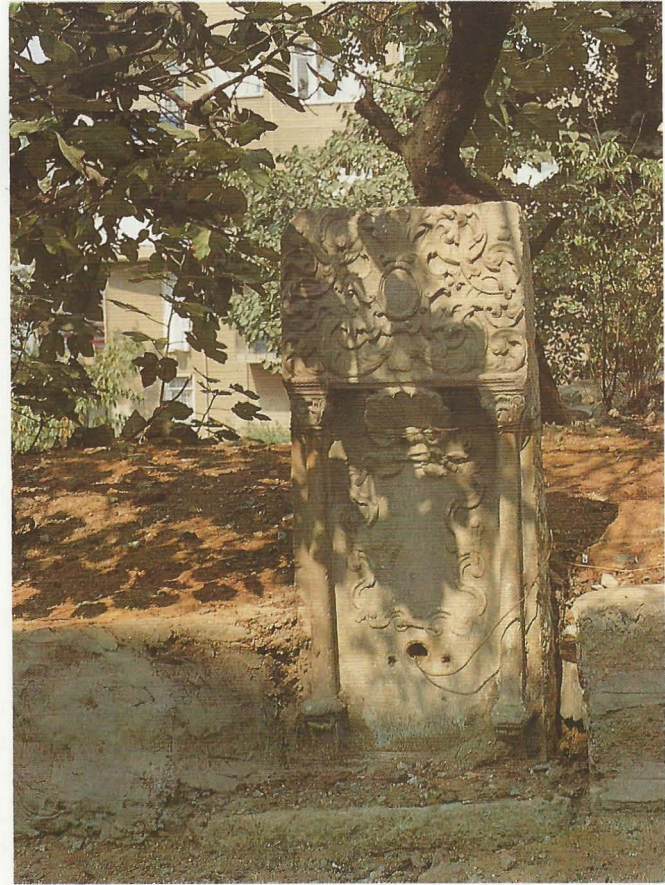
"Merhum Sultan Ahmedin nev çeşmesinden mâ zülâl"

1194/1730

3.2. KİTABESİZ ÇEŞMELER

3.2.1. Çinili Hamam Sokağı ile Bağlarbaşı (Kartal-baba) Caddesi'nin kesiştiği köşededir. İsmail Remzi'nin 1926 tarihli planında Kasım Ağa Çeşmesi diye işaretlenmiştir (24). Zaten Çinili Hamam Sokağı bu çeşmeden sonra Kasım Ağa Sokağı diye devam eder. Kasım Ağa'nın kim olduğu bizce bilinmiyor. Acı Çeşme de denir. III. Ahmet devrine aittir.

3.2.2. Bağlarbaşı (Kartal-baba) Caddesi üzerinde Boy Bey Sokağı ile Miroğlu Sokağı arasında bir hazi-reniñ boş arsası üzerindedir. Yapısı itibarıyla son devre aittir. Kimin tarafından yaptırıldığı bilinmiyor. Yapılış tarihi 1840 yılları civarında olmalıdır (77).

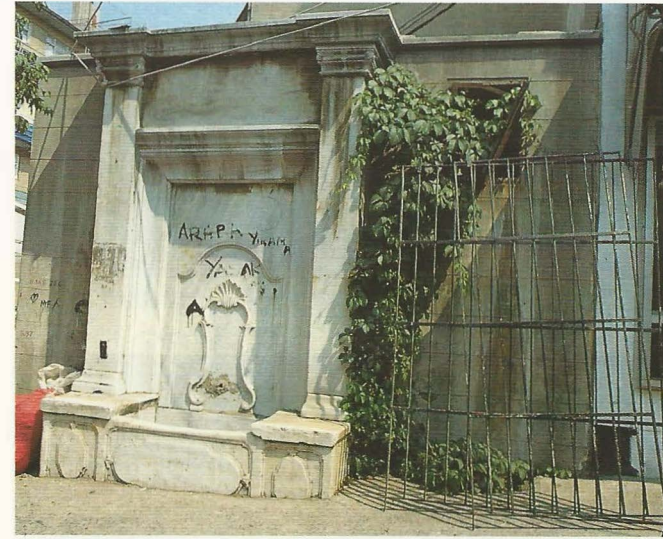

Kitabesiz Çeşme (3.2.2.)

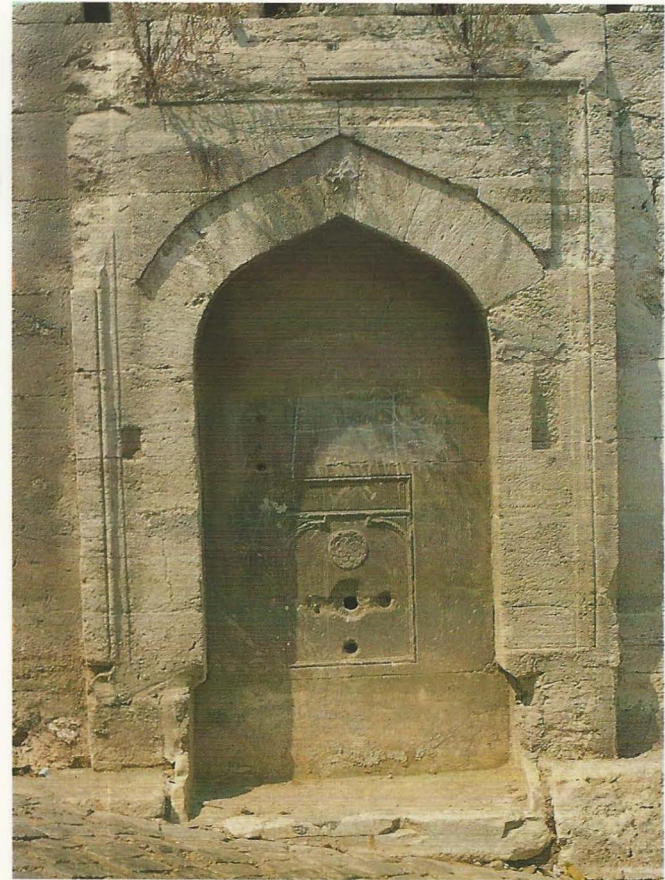
Daya Hatun Çeşmesi

3.2.3. Daya Hatun Çeşmesi: Selimiye'de, Daya Kadın Sokağında, Harem İskelesi-Şair Nesimi Sokakları arasındaki bölgededir. (Nr. 16) Vakıf defterinde bu çeşme III. Selim Vakfı olarak 1479 numarada kayıtlıdır. Tahsis edilen debi 1 masuradır (6,5 m³/gün). Yapılış tarihi 1802-1804 olabilir.

Kitabesiz Çeşme (3.2.4)

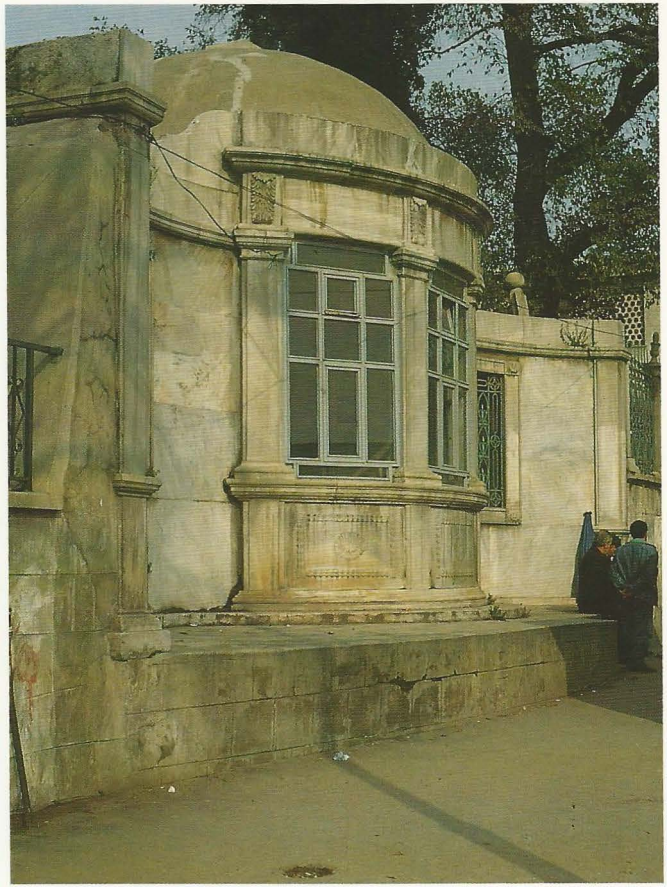
3.2.4. Selimiye Camii Sokağı ile Selimiye Hamamı Sokağının kesiştiği yerde, III. Selim devrinde yapılmış olması muhtemel kitabesiz bir çeşmedir(4). Vakıf Defterinde 1478 numarada bu çeşme III. Selim Vakfı olarak 2 lüle+1 masura (110,5 m³/gün) su tahsis edilmiş olduğu görülür. Yapılış tarihi 1802-1804 olabilir.

Halil Paşa Türbesi üzerindeki çeşme (3.2.5.)

3.2.5. Halil Paşa Türbesi üzerinde Yeniçeşme Yokuşu, Açıktürbe sokağındaki kitabesiz çeşme (80). Hangi tarihte yapıldığı bilinmiyor. Türbe kapısı üzerindeki kitabenin tarihi 1214/1799 dur. Halil Paşa Maraşlıdır. Önce Doğancıbaşı, sonra Çakırcıbaşı ve 1016/1607 yılında Yeniçeri Ağası, 1026/1617 yılında Sadr-ı a'zam oldu. 1036/1626 yılında ikinci defa Sadr-ı a'zam olduktan sonra 1037/1627 yılında azledildi. 1039/1629 yılında öldü ve bu türbeye gömüldü. (I.H. Konyalı I., s.357). Türbenin yapısı itibarıyla 17. yy.a ait olması ihtimali büyüktür. Vakıf Defterinde 1542 numarada, Yeniçeşme, Davutpaşa, Açık Türbe Sokağında, sebil ve çeşme, Vâkıfı Halil Paşa, tahsis edilen debi 2 masura (13 m³/gün) olduğu görülür. Çeşmenin suyunun Hüdâî isalesinden alınmış olması ihtimali fazladır.

3.2.6. Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey'in Çeşmesi (54) Nuhkuyusu Caddesi ile Kartalbaba Caddesinin kesiştiği yerde, köşededir. 1275/1858 yılında Arif Hikmet Bey için yaptırılmıştır. Yanında sebili vardır. Kitabesizdir. Vakıf Defterinde 1510 numarada Arif Hikmet Bey sebine 2 lüle (104 m³/gün) su tahsis edilmiştir.

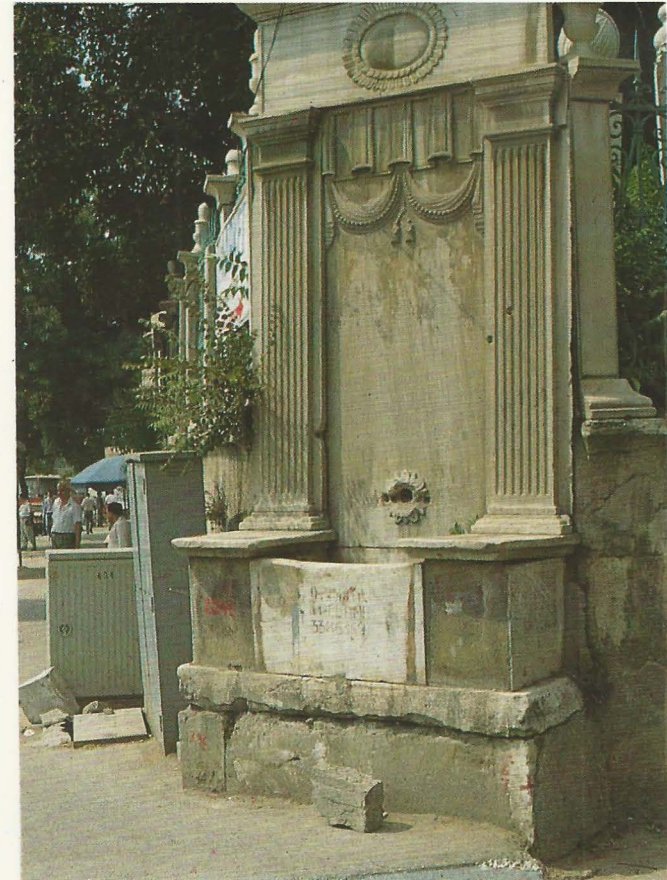
Arif Hikmet Bey Sebili

3.2.7. Bu çeşme Haydarpaşa Demiryolu hattına yakın İntaniye hastahanesi duvarındadır (133). Üsteki taşı hariç tamamen toprağa gömülüdür. Tanışık 342/136 de eskiden tesbit ettiği tarih beytini aşağıdaki gibi verir:

Cevher-i târîh Ziver suyunu bulsa sezâ

"Kıldı Hân Abdülmecid icra güzel ayn-ı hayât"

1255/1839

Arif Hikmet Bey Çeşmesi

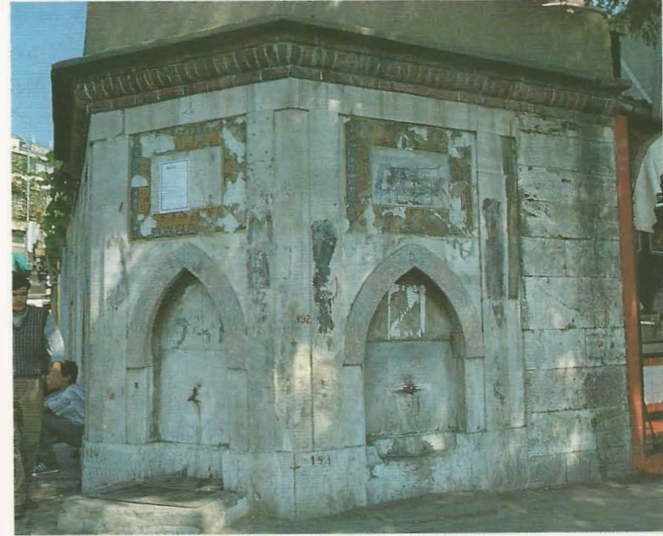

Kitabesiz çeşme (3.2.7.)

Kitabesiz çeşme (3.2.7.)

3.2.8. Horhor Çeşmesi (22). Selman Ağa Camii köşesindedir. Ayrı isale hattı vardır.

Horhor Çeşmesi (3.2.8)

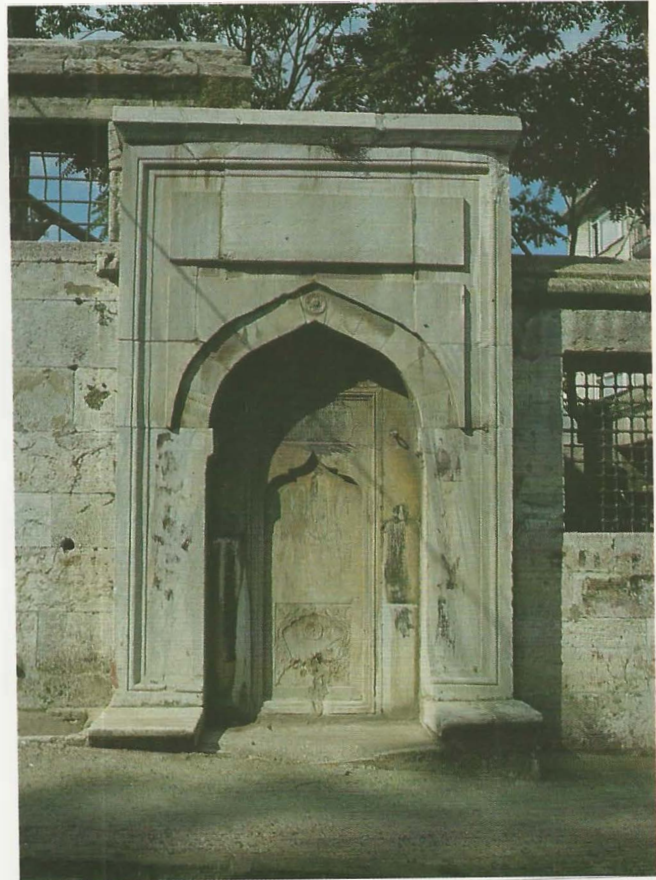
3.2.9. Şeyh Camii duvarında, cadde üstündeki çeşme (72). Kitabesizdir. Son devre aittir.

3.2.10. Ahmediye Camii duvarı üzerindeki kitabesiz çeşme (79).

3.2.11. Malatyalı İsmail Ağa Camii civarında kabristan kenarındaki kitabesiz çeşme (151).

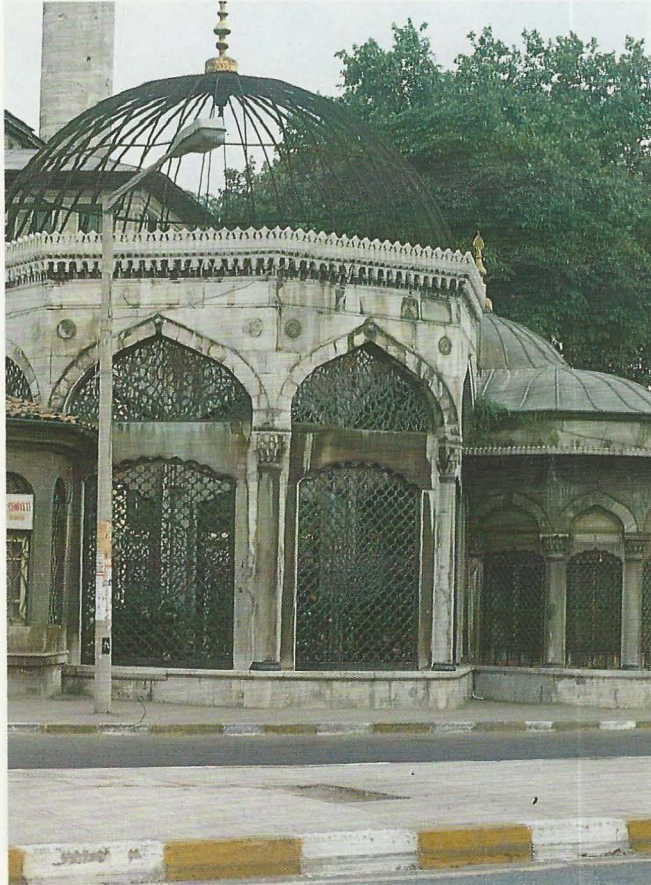
Şeyh Camii duvarındaki çeşme (3.2.9)

Ahmediye Camii duvarı üzerinde kitabesiz çeşme (3.2.10.)

Malatyalı İsmail Ağa Camii civarındaki kitabesiz çeşme (3.2.11.)

Gülnuş Sultan Sebili

3.3. ÜSKÜDAR'DAKİ SEBİLLER

Eldeki belgelere göre Üsküdar'da 9 adet sebil vardır. Bunlar Aziz Mahmut Hüdâî, Halil Paşa, Çinili Valide, Tunusbağı, Cedit Valide, Ahmediye, Saadeddin Efendi, Miskinler Tekkesi, Ziya Bey, Şeyhülislam ve Hacı Hüseyin Paşa sebilleridir. Sebil gelip geçene su dağıtan tesislerdir. Sanat Ansiklopedisi s. 1772'de sebil hakkında şu bilgiler verilir (Sebil yol anlamına gelen "sebl" den türemiştir):

"Yollar üzerinde gelip geçenlerin su içmeleri için yapılan binalar ki pencerelerinden daimi surette su ile dolu maşrapalar bulundurulup gelen geçen parasız olarak bu suları içerlerdi. Sebiller umumiyetle yuvarlak ve üstü kubbe ile örtülmüş küçük bir odacık şeklinde olup cepheleri büyük pencere şeklinde açıktır. Pencere-lerin iki taraflarındaki sütunların arasına gayet müzeyyen şebekeli tunç parmaklıklar konulmuştur, bu parmaklıkların altında ve yerden bel irtifaini kadar olan duvarın üstünde parmaklığın alt kısmına maşrapa geçecek kadar aralıklar bırakılmıştır. Bu gözler adince küçük bakır veya piring taslar, saplarından uzun birer zincirle mezkûr parmaklığa bağlanmış olup bunlar boşaldıkça içeride daimi surette oturan sebilci tarafından doldurularak isteyenlerin içmesine hazır bulundurulurdu. Sebiller, gelip geçenlere parasız su vermek üzere hayrat olarak yapılan müesseselerdi ki hemen hemen her caminin yanında bir sebil inşa olunurdu. Bu sebillerin Ayasofya'daki Sultan Ahmed Sebili gibi çeşmeli olanları da vardır. Türk mimarisinde mühim bir şube teşkil eden ve üslûbları zamanın üslûbuna uyan mimarî eserlerdir. Bunlara Sebilhane denirdi. İhtisar edilerek sebil denilmiştir."

İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri adlı kitabında (s.2): "Suyu olmayan sebillerin içlerinde bulunan kuyu ve mermer su hazinesi ve mermerden ve topraktan yapılmış küplerine sakalarla getirilen sulardan ve bazılarında Göztepe, Kanlıkavak, Küçük Çiftlik, Büyük ve Küçük Çamlıca ve daha bu gibi menba suları kandil ve bayram günleri ve cuma geceleri verilirdi. O günlerde de bal ve şekerden şerbet verilmesi bazı hayrat sahibinin vakfiyesinde yazılıdır. İçmek isteyenlere sebillerden suyu sebilci bir zincire bağlı olan kulplu bakır, piring veya tonbak taslarla verirdi. Çeşmelerin ve muslukların nezafetine dikkat edilmesi için emirler ve iradeler vardır."

Üsküdar'daki Aziz Mahmud Hüdâî, Çinili, Cedit Vâlîde, Ahmediye, Saadeddin Efendi, Şeyhül-İslâm sebilleri sağlam durumdadır.

Çeşmelerin mimari yapısı gibi sebillerin de mimari yapısına girilmediği için burada fazla bilgi verilmeyecektir. Bu konuların uzmanları tarafından incelenmesi gerekir.

Üsküdar'daki sebiller hakkında İzzet Kumbaracılar'ın verdiği açıklamalar aşağıdadır (1938):

3.3.1. Hüdâî Sebili (s.13)

1007/1598 yılında Hüdâî Aziz Mahmut Efendi yaptırmıştır. İki pencereslidir. Yüksekliği 1.80 m, genişliği 1 m'dir. Eski binası klasik idi. Şimdiki şekli Ampir üslubunda görülmektedir. Üsküdar'da Açıktürbe köşesindedir.

3.3.2. Halil Paşa Sebili (s.19)

Dört defa Kaptan-ı Derya, iki defa sadr-ı a'zam olan Enderundan yetişme Halil Paşa 1026/1617 yılında yaptırmıştır. Türk klasik mimarisindedir. Mimarbaşı Mehmet Ağa zamanında yapılmıştır.

3.3.3. Çinili Valide Sebili (s.23)

1050/1640 yılında Sultan Ahmet I.'in karısı ve Sultan Murat IV ve İbrahim'in anneleri meşhur Mahpeyker Kösem Valide Sultan yaptırmıştır. Üsküdar'da Valide-i Atik civarında Çinili Camii yanındadır. Büyük bir penceredir. Mermer parmaklıklı, kurşun kaplı kubbelidir. Türk klasik mimari üslubundadır. Mimarbaşı Kasım Ağa'nın zamanında yapılmıştır.

3.3.4. Tunusbağı Sebili (s.25)

1053/1643 yılında Hasodalı Ahmet Ağa yaptırmıştır. Üsküdar'da İnadiye'den Tunusbağı'na giden yokuşun sağ cihetindedir. Yalnız içme penceresi kalmıştır. Bu pencerenin de süve ve çerçeveleri taştandır.

3.3.5. Cedit Valide Sebili (s.31)

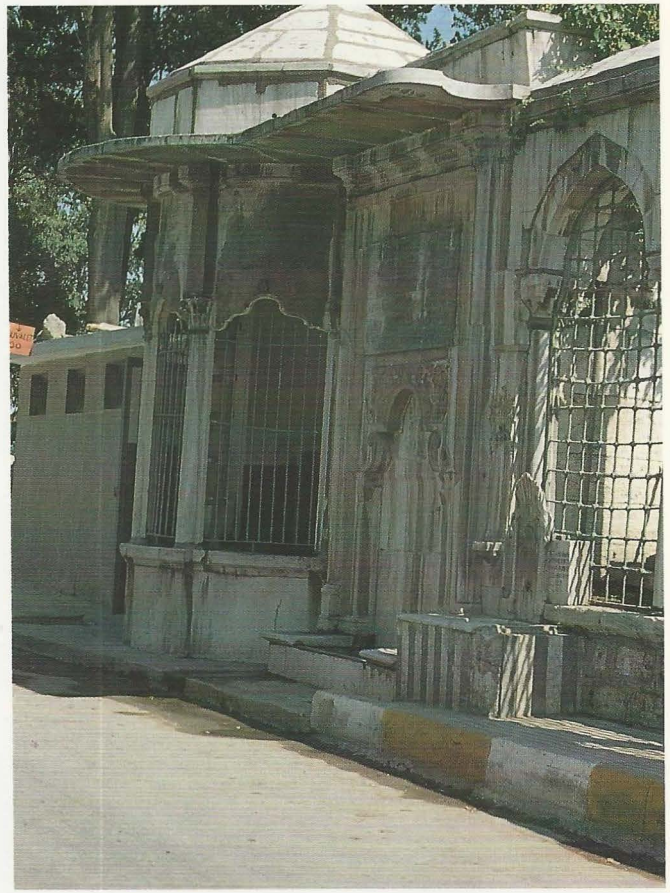
1121/1709 yılında Mustafa II ve Ahmet III'ün anneleri Emetullah Gülnuş Valide yaptırmıştır. Üsküdar'da Gülfem Hatun Mahallesinde Çarşı Karakolu karşısında caminin köşesindedir. Beş pencereslidir. Şebekeleri yani parmaklıkları piringten dökme ve yaldızlıdır. Altı mermer sütunlu üzeri kurşun kaplı kubbelidir. Şebekeler 2.50 m yüksekliğinde, 1.10 m genişliğindedir. Türk klasik üslubundadır. Mimar Bekir'in mimarbaşılığı zamanında yapılmıştır.

3.3.6. Ahmediye Sebili (s.33)

1134/1721 yılında Tersane Emini Ahmet Ağa tarafından yaptırılmıştır. Üç pencere olup dört yuvarlak mermer direklidir. Parmaklıkları piringtendir. Üstü kubbeli ve kurşun kaplıdır. Mimarisi Türk rokoku üslubundadır. Halil Ağa'nın mimarbaşılığı zamanında yapılmıştır.

3.3.7. Saadeddin Efendi Sebili (s.37)

1154/1741 yılında Şeyhü'l-islâm meşhur Hoca Saadetin Efendi'nin torunu Mısır Mollası ve sonradan İstanbul Kadısı olan Molla Saadetin Efendi yaptırmıştır. Üsküdar'da Karacaahmet'te Fethi Paşa Camii karşısındadır. Bir pencereslidir. Parmaklıkları düzdür. On iki su verecek deliği vardır. Duvarları sıvalıdır. Mimarisinde Türk rokoku galiptir. Saadetin Efendi ölen kızı Zübeyde'nin ruhunu şad etmek için yaptırmıştır.

Saadeddin Efendi Sebili

mıştır. Tarih mısraı:

"Kevser ile iç Zübeyde ruhuna âb-ı zülâl"

3.3.8. Molacıkzade Sebili (s.49)

Üsküdar'da Miskinler Tekkesi yolundan Şehitlik kabristanına giden kapıya yakın ve caddeye nazır olan yerde idi. Sudurdan (Kazasker) İshak Efendi'nin büyük oğlu ve Anadolu Kazaskeri ve sonra Reisü'l-ülema olduğu ahled 1226/1811 yılında ölen Muhtar Ahmet Efendi yaptırmıştır. Bugün sebil mevcut değildir.

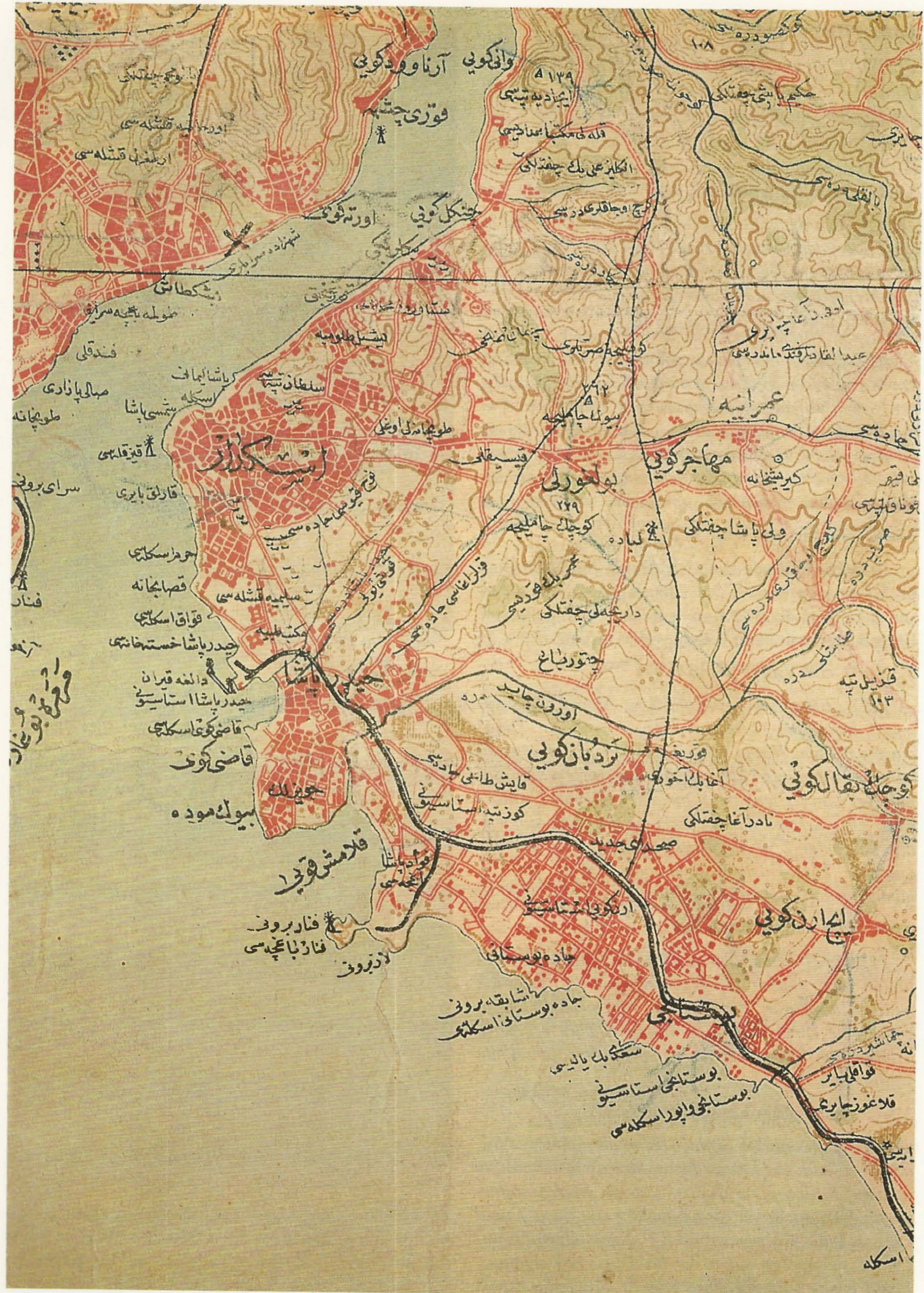
3.3.9. Şeyhü'l-islâm Sebili (s.57)

1275/1858 yılında Şeyhü'l-islâm Arif Hikmet Bey için yaptırılmıştır. Üsküdar'da, Nuhkuyusu'ndadır. Üç pencere olup dört sütunludur. Pencereilerin yüksekliği 1.80 m, genişliği 1.08 m'dir. Vakıf Defterinde 1510 numarada 2 lüle (104 m³/gün) su tahsis edildiği yazılıdır.

3.3.10. Hacı Hüseyin Paşa Sebili (s.57)

1282/1865 yılında Hacı Hüseyin Hayri Paşa yaptırmıştır. Üsküdar'da Miskinler Tekkesi karşısındadır.

Çeşmelerin fonksiyonları olmadığı için günden güne harap olmaktadır. Sebillere içecek satmak suretiyle hayatiyet kazandırılabilir. Yalnız büyük bir sanat eseri olan sebillerin zevksiz ilanlarla çirkinleştirilmesinin önüne geçmek gerekir.

1923 tarihli Üsküdar haritası

IV.

İSALE HATLARI, DAĞITIM ŞEBEKESİ PLANLARI ve ÇEŞMELERİN LİSTESİ

Mihrişah Çeşmesi ve Mihrişah Su Terazisi

4.1. İSALE HATLARI VE DAĞITIM ŞEBEKESİ PLANLARI

Gerek isale hatlarının ve gerekse dağıtım şebeke-
lerinin yerinde incelenerek çizilmesi mümkün değildir.
Bunların üzerlerine binalar yapılmış, yollar geçirilmiş,
menbaları ve maslakları tahrip edilmiş, boruları sökül-
müştür. Belgelerdeki açıklamalar ile de bu çizimi yap-
mak kabil değildir. Zira isale hatlarının geçtiği yerler
mülk sahiplerinin adları ile verilmektedir. Zamanla
yerlerin adları da değiştiği için problem büsbütün için-
den çıkılamaz bir hale gelmiştir. Bu yüzden isale hattı
planlarının çizimi için İsmail Remzi'nin 1930 tarihli 1/
25.000 ölçekli isale hattı planı aynen kabul edilmiş,
buna mukabil belgelerdeki bilgilere dayanarak bazı
düzeltmeler yapılmış, iki isale hattı ilave edilmiştir.
Bunlar Mihrimah ve Kapuağası Yakup Ağa ve iki ta-
ne küçük diğer isale hatlarıdır.

Dağıtım şebekesinin çizimi araştırmanın en güç ve
en zaman alan bölümüdür. İsmail Remzi'nin 1926 ta-
rihli şebeke planı o tarihteki durumu yansıtır. Şebeke-
nin yarısı yok olmuş, font borularla bir suyolundan di-
ğerine aktarmalar yapılmış, su terazileri devre dışı bı-
rakılmış, kurşun ve galveniz borular döşenmiş, çeşme-
lerin yüzde sekseni gösterilmemiştir. Bu cihetten İs-
mail Remzi'nin planını şebekelerin ilk yapıldığı duru-
ma getirebilmek fevkalade zor ve yorucu olmuştur.
Şebekeyi çizebilmek için halen mevcut bütün çeşme-
lerin yerleri tespit edilerek kitabeleri okunmuş, yapılış
tarihleri çıkartılarak hangi suyolundan su aldığı ve
başlısu olup olmadığı incelenerek bir sonuca varılmış-
tır. İbrahim Paşa Suyoluna ait 1753 tarihli şematik ha-
rita ile eski haritalar, çeşmeler karşılaştırılarak İbra-
him Paşa Suyolu şebekesi çizilmiştir.

Diğer suyollarına ait maslak, su terazisi, dağıtım
kolu gibi dağıtım sisteminin elemanlarından İsmail
Remzi'nin planında bulunanlar aynen alınmış, ekler ve

düzeltilmeler yapılarak dağıtım sisteminin ilk durumu-
nun çizilmesi için gereken bütün araştırmalar yapıla-
rak planları çizilmiştir.

4.2. İBRAHİM PAŞA SUYOLUNDA YERİ BİLİNMEYEN ÇEŞME VE TERAZİLERİN İŞARETLENMESİ

1924 tarihli zabıtnamede Atlamataşı'ndaki (bugün
Atlas Sokağı) İbrahim Paşa Çeşmesi'nin yola alınarak
ortadan kalktığı yazılıdır. Eski Suyolu haritasında (Ic)
kolunda 123 numara ile gösterilen bu çeşmenin kolluk
yanında olduğu yazılıdır. Bu tariflere göre yeri Yeni-
camı yanında Gülnuş Sultan Sebili'nin yakınında Atlas
Sokak üzerindedir. 121 numaralı Sultan Mehmet Vali-
desi Çeşmesi'nin de Tenbeller Mahallesinde olduğuna
göre Molla Eşref sokağı üzerinde olması gerekir. 122a
numaralı terazi de o civardadır. 119a terazisinin Gül-
fem Hatun Sokağının Hakimiyeti Milliye (Karacaah-
met) Caddesine bittiği yerde, 110a terazisinin Aziz
Mahmut Hüdâî-Gülfem Hatun Sokağı köşesinde, 106
numaralı terazinin Aziz Mahmut Hüdâî Caddesinin
köşe yaptığı yerde olması gerekir. Ia ve Ib kollarında
terazi yoktur. Ib kolu 110a deposuna gelerek oradan
Şerefâbâd Kasrına ve çeşmelerine dağılır. II. kolu yal-
nız Atike Sultan Çeşmesi'ne su verir. Arada terazi
yoktur. Atike Sultan Çeşmesi Salacak İskeleyi Soka-
ğındadır.

III. kolu ise delmenin hemen arkasında bir maslağa
oradan 89 numaralı teraziye gelir. Bu terazi Ehram
Sokağının başında, 91 numaralı terazinin İskenderba-
ba Türbesi yanında, 96 numaralı terazinin Ferah So-
kak köşesinde, 105 numaralı terazinin Toptaşı Cadde-
si ile Çavuşdere yakınında, 112 numaralı terazinin
Bulgurlu Mescid civarında, 116 numaralı terazinin
Kassam Çeşme Sokağının Selamsız Caddesine birleş-
tiği yerde, 102 numaralı terazinin ise Selman-ı Pâk

Caddesine bitişen yerde olması gerekir.

Bu suretle bugün yalnız bir tanesi (87) yıkık olarak kalmış olan terazilerin 11 tanesi yerlerine işaretlenmiştir. Ayrıca 7 maslağın yerleri de planda gösterilmiştir. İbrahim Paşa Suyolunun isale hattı üzerinde ise su terazisi yoktur. İbrahim Paşa suyoluna ait bugün mevcut olmayan 10 su terazisi 1924 tarihli zabıtnamede de yazılmamış olduğuna göre çok eski zamandan beri ortadan kaldırılmıştır.

4.3 . ÜSKÜDAR'DAKİ DİĞER 17 İSALENİN BİLİNMEYEN MASLAK, SU TERAZİSİ VE ÇEŞMELERİNİN ŞEHİR PLANI ÜZERİNE İŞARETLENMESİ

Selâmi Ali Efendi

Vakıf Defterinde Selâmi Ali Efendi'nin 1391 ve 1513 numaralarda iki çeşmesi olduğu görülmektedir. Ancak bir tanesi işaretlenmiştir.

Hacı Halil Efendi Suyolu

Bu suyolunun 4 çeşmesi işaretlenmiştir. 74 numara ile gösterilen ve Çinili Mescid Sokakta olan çeşmenin aynı isaleden beslendiği şüphelidir. 58 numaralı su terazisi işaretlenmiştir.

Gülnuş Valide Suyolu

Bu suyolu üzerinde sonradan su verilen 141, 142, 143 numaralı çeşme ve sebiller de vardır.

Tophanelioğlu

Tophanelioğlu'nun 64 ve 131 numara ile gösterilen iki çeşmesi vardır. 131a numaralı çeşme sonradan Millet Bahçesi'ne taşınmıştır.

İbrahim Paşa Suyolu

Bu suyoluna ait bölümde çok ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Ayazma Suyolu

Ayazma Suyolunda 23 numaralı çeşme ile diğer hayrata su verilmiştir.

Selimiye ve Mihrişah Suyolları

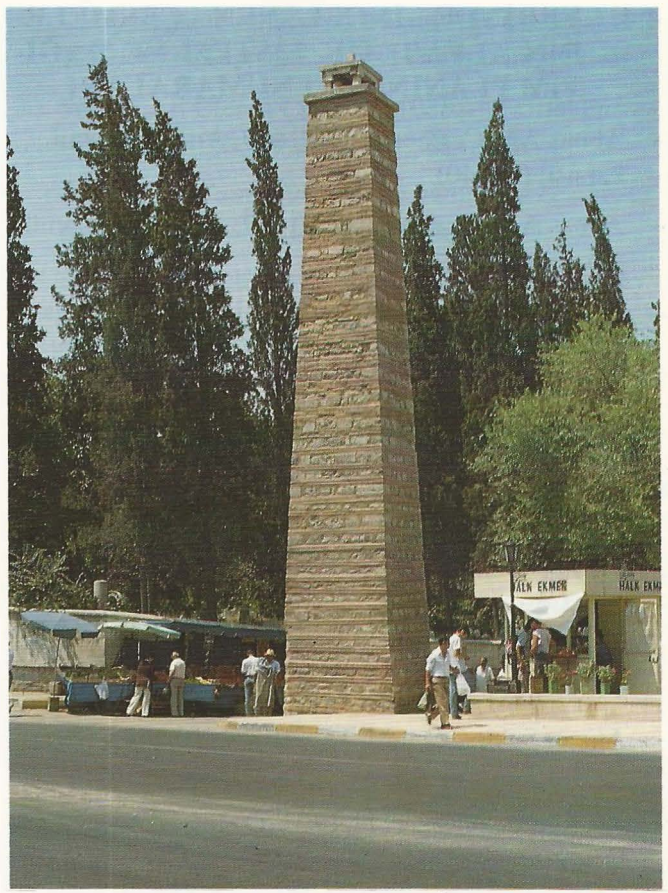
Bunlara ait olan 12, 13 numaralı su terazilerinden planda gösterilen çeşmeler ile 132, 133 numaralı çeşmelere de su verilir.

Paşalimanı Suyolu

Bu suyolundan yalnızca 65 numaralı çeşmeye su verilir.

Mihrimah Suyolu

Bu suyolunun her iki isalesi ve dağıtım şebekesi üzerinde bir su terazisi tespit edilememiştir. Ancak

Mihrişah suyoluna ait su terazisi

Mihrimah Camii'nin arkasında bugün şarküteri haline sokulmuş olan 66 numaralı çeşmenin yeri işaretlenmiştir.

Solak Sinan Suyolu

Solak Sinan Suyolu üzerinde su terazisi ve bilinmeyen çeşme tespit edilmemiştir.

Atik Valide Suyolu

Atik Valide Suyolu üzerinde 48 numaralı su terazisi ile 25, 26, 27, 28, 35, 36, 43, 45 numaralı çeşmelerin yeri tespit edilmiştir.

Aziz Mahmut Hüdâî Suyolu

Bu suyolu üzerinde su terazisi yalnız Mektep Sokağının üzerinde vardır. 9 ve 80 numaralı çeşmelerin de bu suyolundan su aldıkları tahmin edilir.

Çinili Suyolu

Bu suyolunda yalnız Çinili Hamamına da su verileceği düşünüldüğüne işaretlenmiştir.

Arslan Ağa Suyolu

Bu suyolu üzerinde yalnız 2 çeşme, bir şadırvan vardır. Başka bir çeşme tespit edilememiştir.

Kapuağası Yakup Ağa

Bu suyolunun ayrı bir isalesi ve Libade civarında kaynağı olduğu belirtilmiştir.

4.4. YERİNDE İNCELENEN ÇEŞMELE- RİN ALFABETİK LİSTESİ VE DAĞI- TIM PLANINDAKİ NUMARALARI

- Abbas Ağa Çeşmesi, 1080/1669, Arakiye Camii karşısı, (Nr. 40)
- Abbas Ağa Çeşmesi, 1080/1669, Ahmediye Camii yakınında, (Nr. 78)
- Abdülhamid Validesi Çeşmesi, 1141/1728, Doğancılar'da, harap, kitabesi yok, (İbrahim Paşa Suyu) (Nr. 97)
- Abdülmecid Çeşmesi (Beylik Çeşme), 1257/1841, Selimiye Meydan Çeşmesi, eskiden başlısu sonra Selimiye suyu, (Nr. 5)
- Acı Çeşme bak. Sokullu Mektebi Çeşmesi
- Ağa Çeşmesi bak. İsmail Ağa (Malatyalı) çeşmesi
- Ahmediye Çeşmesi ve Sebili, 1134/1712, (Nr. 141, 142)
- Ahmet Şakir Çeşmesi, 1325/1907, İhsaniye, (Nr. 49)
- Ali Ağa Çeşmesi, 1114/1702, Doğancılar Camii, (Nr. 9)
- Arslan Ağa Çeşmesi, 1056/1647, Servilik Caddesi, (Arslan Ağa Suyu) (Nr. 136)
- Arslan Ağa'nın eşi ve kızının çeşmesi, 1060/1650, Şeyh yokuşu, (Arslan Ağa suyu) (Nr. 135)
- Atik Valide (Nurbanû), 991/1583, 5 çeşme, şadırvan, bimarhane, (Atik Valide suyu) (Nr. 29, 30, 31, 32, 33, 34)
- Ayazma (III. Mustafa), 1174/1760, (Ayazma suyu) (Nr. 23)
- Ayşe Sultan Çeşmesi, 1007/1598, (Nr. 82)
- Ayşe Hatun Çeşmesi, 1209/1794, Karacaahmet, Rodôsizade, (Mihrişah veya Selimiye suyu) (Nr. 13)
- Aziz Mahmut Hüdâi Çeşmesi, 1019/1610, (Aziz Mahmut Hüdâi suyu) (Nr. 10, 10a)
- Başkadın Çeşmesi, 1141/1728, Doğancılar, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 88)
- Benlizade Ahmet Raşit Çeşmesi, 1215/1797, Çamlıca, (dağıtım planında yer almamaktadır)
- Bulgurlu Çeşmesi, 1292/1875, Başlısu, (dağıtım planında yer almaktadır)
- Çavuşbaşı Seyyid Ahmet Çeşmesi, 1116/1704, Boy Bey Sokağı, (Nr. 76)
- Çavuş Hasan Çeşmesi, 1007/1598, Atik Valide Bimarhanesi üstü, (Atik Valide suyu) (Nr. 37)
- Çinili Camii çeşme ve şadırvanı (Mahpeyker Kösem Sultan), 1052/1642, (Çinili suyu), (Nr. 55, 56)
- Emetullah Gülnuş Çeşmesi, 1121/1709, Yenicami, (Cedit Valide suyu) (Nr. 140)
- Emetullah Gülnuş Çeşmesi, 1121/1710, İmam Nasır Sokak'ta. III. Ahmet annesi için yaptırmıştır. (Cedit Valide suyu) (Nr. 139)
- Emetullah Gülnuş sebili, Yenicami (Cedit Valide suyu)
- Emetullah Gülnuş Sultan Camii şadırvanı (138)
- Faik Bey Çeşmesi, 1093-1325/1682-1907, Tunusbağı Caddesi, (Nr. 46)
- Gülnuş Valide Sultan bak. Emetullah
- Hacı Halil Efendi Çeşmesi, 1119/1707, Selamsız'da, (Hacı Halil Efendi suyu) (Nr. 61)
- Hacı Halil Efendi Çeşmesi, 1141/1728, Durbalı Mescit, (Hacı Halil Efendi suyu) (Nr. 59)
- Hacı Halil Efendi Çeşmesi, 1141/1728, Selamsız, eski Solak Sinan, (Hacı Halil Efendi suyu) (Nr. 57)
- Hacı Halil Efendi Çeşmesi, 1142/1729, Çinili Mescit Sokağı, (Hacı Halil Efendi suyu) (Nr. 74)
- Hacı Hasan Ağa Çeşmesi, 1244/1828, Nuhkuyusu, harap (?), veya Vakıf Defterine (1509) göre Rauf İsmail Paşa olabilir, (Nr. 144)
- Hacı Mehmet Efendi Çeşmesi, 1347/1928, Bağlarbaşı, Çamlıca, Türkân Hatun Sokağı (Nr. 70)
- Hadice Sultan Çeşmesi, 1178/1764, Karlıkbayırı (Nr. 50)
- Hafız İsa Ağa Çeşmesi, (Gazanfer Ağa için), 1238/1822, Karlıkbayırı, (Selimiye suyu) (Nr. 51)
- Hafız İsa Ağa Çeşmesi, 1226/1811, Karacaahmet, (Selimiye suyu) (Nr. 1)
- Hafız İsa Ağa Çeşmesi, 1240/1727, İhsaniye Camii içinde, (Nr. 20)
- Hakkı Bey (Mülazım) Çeşmesi, 1331/1915, Selimiye Kışlası karşısı, (Selimiye suyu) (Nr. 2, 3)
- Hasan Paşa Çeşmesi, 1117/1705, Doğancılar Parkı karşısı, (Nr. 8)
- Hasip Paşa Çeşmesi, 1323/1905, Selimiye Kışlası civarı, (Selimiye suyu) (Nr. 147)
- Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi, 1291/1874, Paşalimanı, (Paşalimanı suyu) (Nr. 65)
- İbnülemin Ahmet Ağa Çeşmesi, 1134/1721, (Nr. 143)
- İbrahim Paşa Çeşmesi, 1143/1730, İskender Baba

Türbesi yanında, bugün Topkapı Sarayı'nda, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 91)

- İbrahim Paşa Çeşmesi, 1143/1730, Doğancılar, (İbrahim Paşa suyu), (Nr. 92)
- İhsaniye Çeşmesi, 1240/1727, (Nr. 21)
- İsmail Ağa Çeşmesi, 1114/1702, Eşrefsaat-Parlak Sok., (Nr. 81)
- İsmail Ağa (Malatyalı) Çeşmesi, 1118/1706, Caminin duvarında, (Nr. 83)
- Kâtip Mustafa Efendi Çeşmesi, 1193/1779, Çavuşdere-Bağlarbaşı, (Nr. 41)
- Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi, 1142/1729, Kaptan Paşa Camii karşısı, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 95)
- Kaymak Mustafa Paşa Çeşmesi, bak. Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi
- Kaymakam Emin Bey Çeşmesi, bak. Sokullu Mektebi Çeşmesi
- Kassam Çeşme (Hatice Sultan), tamiri 1342/1923, Kassam Çeşme Sokağı, (Atik Valide suyu) (Nr. 44)
- Kethüda Mehmet Paşa Çeşmesi, 1141/1728, Aziz Mahmut Hüdâi, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 111)
- Kısıklı Çeşmesi, 1333/1914, Çamlıca-Subaşı, (dağıtım planında yer almamaktadır)
- Mehmet Ağa Çeşmesi, 995/1587, Dabbağlar Mahallesi-Balcılar Yokuşu, (Nr. 39)
- Mehmet Ağa Çeşmesi, 998/1589-90, üçlü çeşme, Toptaşı Caddesi-Valide Çeşme Sokağı, (Nr. 42)
- Mehmet Paşa (Genç) Çeşmesi, 1143/1730, Toptaşı Caddesi-Beygir Sokağı, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 99)
- Meryem Kadın Çeşmesi, 1208/1865, Çamlıca-Subaşı, (dağıtım planında yer almaktadır)
- Mihrimah Camii arkasında, Mihrimah Mektebi altındaki çeşme, 1092/1681, esas 945/1547, (Mihrimah suyu) (Nr. 66)
- Mihrimah Camii önündeki çeşme, 1092/1681, esas 954/1547, (Mihrimah suyu) (Nr. 68)
- Mihrimah, imaret, (Mihrimah suyu) (Nr. 67)
- Mihrimah, şadırvan (Mihrimah suyu) (Nr. 69)
- Mihrişah, bak. Valide Sultan
- Özbekler Tekkesi Çeşmesi, 1260/1217, Serviliköşk Sokağı, Sultantepe, (Nr. 149)
- Saadeddin Efendi Çeşmesi, 1154/1741, Karacaahmet, Rodosîzade Camii karşısı, (Nr. 7)

- Sarayağası (Kapuağası) Yakup Ağa Çeşmesi, 1089/1678, Toptaşı Caddesi, Harmanlık, (Nr. 6)
- Selâmi Ali Efendi Çeşmesi, 1088/1677, Selâmsız, (Selâmi Ali Efendi suyu) (Nr. 63)
- Sinan Paşa Camii (987/1579) yanındaki çeşme, tarih yok, Fatih-i Yemen Sinan Paşa (Nr. 134)
- Sokullu Mektebi Çeşmesi (Kaymakam Emin Bey Çeşmesi), 1171/1757, Sokullu Mektebi altında, (Atik Valide suyu) (Nr. 38)
- Solak Sinan Çeşmesi, 954/1547, (bak. Hacı Halil Efendi Çeşmesi-Tophanelioğlu-Selamsız) (Nr. 64)
- Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi, 1094/1682, Salacak İskele Caddesi, (Nr. 52)
- Sultan Abdülmecid Han Çeşmesi, 1255/1839, İntaniye Hastahanesi, (Selimiye suyu) (Nr. 133)
- Sultan Ahmet (III) Çeşmesi, 1141/1728, İskele Meydanı, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 124)
- Sultan IV. Mehmet Çeşmesi (veya Fatih), 1071/1660, Çamlıca-Subaşı (dağıtım planında yer almamaktadır)
- Sultan IV. Mehmet Çeşmesi, 1064/1653, Küçük Çamlıca (dağıtım planında yer almamaktadır)
- Sultan II. Mahmut Çeşmesi, 1248/1832, Bülbülde-re Meydan Çeşmesi, (Nr. 71)
- Sultan II. Mahmut Çeşmesi, 1251/1835, Çamlıca-Subaşı Gazinosu, (dağıtım planında yer almamaktadır)
- Sultan (Şehzade) Mustafa III Çeşmesi, 1141/1728, Aziz Mahmut Hüdâi Sokağı, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 108)
- Sultan III. Mustafa Çeşmesi, bak. Ayazma
- Sultan III. Selim Çeşmesi, 1217/1802, Çiçekçi, (Selimiye suyu) (Nr. 15)
- Sineperver ve Şehzade Ahmet Çeşmesi, 1194/1780, Yenicami, (Cedit Valide suyu) (Nr. 137)
- Şehzade Bayezid Validesi Çeşmesi, 1141/1728, Bulgurlu Mescid, Esma Sultan, (Nr. 115)
- Şehzade Bayezid Çeşmesi, 1141/1728, Halil Paşa Türbesi karşısı, harap, yalnız temeli mevcut, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 113)
- Şehzade Numan Çeşmesi, 1141/1728, Beygirci-Ferah Sok., (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 114)
- Şehzade Seyfeddin Çeşmesi, 1141/1728, Bulgurlu Mescid, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 93)
- Şehzade Seyfeddin Validesi Çeşmesi, 1141/1728, Kaptan Paşa Camii, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 104)

- Şehzade Süleyman Validesi Çeşmesi, 1141/1728, Selamsız, Küçük Sarmaşık Sokak, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 118)
- Şerefâbad Kasrı, 1131/1718 (?), fışkıyesine, bugün mevcut değil, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 128)
- Şehzade Mehmet Çeşmesi, Şerefâbad Kasrı duvarı üzerinde, bugün mevcut değil, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 126)
- Şehzade Süleyman Çeşmesi, Şerefâbad Kasrı duvarı üzerinde, bugün mevcut değil, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 125)
- Şeyh Camii şadırvanı, (Arslan Ağa suyu) (Nr. 150)
- Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey Çeşmesi, 1275/1858, Kartalbaba-Nuhkuyusu, (Atik Valide suyu) (Nr. 54), kitablesiz
- Tahir Efendi Çeşmesi, 1242/1826, Harem Camii altında, (Nr. 130)
- Tahir Efendi Çeşmesi, 1242/1826, Harem Camii'nin altındaki ağaçlıkta, (Nr. 129)
- Tazıcılar Ahır Çeşmesi, 1259/1843, Topçu tavlasi, (Selimiye suyu) (Nr. 132)
- Tiryal Hanım Çeşmesi, 1223/1808, Çamlıca-Subaşı, (dağıtım planı üzerinde yer almamaktadır)
- Tekkekapısı Çeşmesi, 1176/1762, Selamsız, (Nr. 62)
- Tophanelioğlu Çeşmesi, bugün Millet Bahçesinde, (Nr. 131)
- Tophanelioğlu Çeşmesi, Servilik Sokak-Şemsi Efendi Sokak, kitablesiz (Nr. 64)
- Ümmügülsüm Çeşmesi, 1141/1728, Rum Mehmet Paşa Camii, (İbrahim Paşa suyu) (Nr. 101)
- Ümmügülsüm Çeşmesi, 1233/1817, Çavuşdere-Hatmi Sokağı, (Nr. 73)
- Valide Kethüdası Çeşmesi, 1112/1700, Bülbülde-re-Tekkeiçi Sokağı, (Nr. 148)
- Valide Sultan Çeşmesi (III. Ahmet), 1122/1710, Yeniciami'nin sağında, (Nr. 139)
- Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi, 1206/1791, İhsaniye, (Nr. 18)
- Valide Sultan (Mihrişah) Çeşmesi, 1206/1791, Nuhkuyusu-Duvarı, (Nr. 11)
- Valide Sultan (Sineperver Çeşmesi) 1194/1730 (Nr. 137)
- Yakup Ağa, bak. Sarayağası Yakup Ağa.

Yapılış Tarihi Belli Olmayan Kitablesiz Çeşmeler:

- Abdülmecid Çeşmesi, 1255/1839 (?), İntaniye Hastahanesi duvarında, (Nr. 133)
- Daya Hatun Çeşmesi (?), Selimiye, Daya Kadın Sokağı, (Nr. 16)
- Halil Paşa Türbesi üzerindeki çeşme, 1039/1649 (?), (Nr. 80)
- Horhor Çeşmesi (?), Selman Ağa Camii duvarında, (Nr. 22)
- Bağlarbaşı Caddesi, Boy Bey Sokağı yakınındaki çeşme (?), (Nr. 77)
- Bağlarbaşı Caddesi-Çinili Hamam Sokağı köşesinde, Kasım Ağa Çeşmesi (?), (Nr. 24)
- Selimiye Hamam Sok., -Cami Sok., (Nr. 4)
- Şeyh Camii duvarında, (Nr. 72)
- Tophanelioğlu Çeşmesi, Servilik Caddesi- Şemsi Efendi Sokağı, (Nr. 64)
- Malatyalı İsmail Efendi Camii yakınındaki mezarlık kenarında, (Nr. 151)
- Ahmediye Camii duvarı üzerindeki çeşme (79)

4.5. ŞEHİR İÇİ DAĞITIM PLANINDAKİ NUMARALARA GÖRE ÇEŞME, MASLAK VE TERAZİLERİN LİSTESİ

(mevcut ve mevcut olmayıp yeri işaretlenenler)

1. Hafız İsa Ağa Çeşmesi
2. Hakkı Bey Çeşmesi
3. Hakkı Bey Çeşmesi
4. Selimiye Hamam Sok., -Cami Sok., kitablesiz çeşme
5. Beylik Çeşme (Abdülmecid Çeşmesi)
6. Sarayağası (Kapuağası) Yakup Ağa Çeşmesi
7. Saadeddin Efendi Çeşmesi
8. Hasan Paşa Çeşmesi
9. Ali Ağa Çeşmesi
10. Aziz Mahmut Hüdâî Çeşmesi
- 10.a. Aziz Mahmut Hüdâî Çeşmesi
11. Valide Sultan (Mihrişah) Çeşmesi
12. Terazi
13. Ayşe Hatun Çeşmesi
14. Terazi

15. Sultan III. Selim Çeşmesi
16. Daya Hatun Çeşmesi-Kitabesiz
17. Terazi
18. Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi
19. Terazi
20. Hafız İsa Ağa Çeşmesi
21. İhsaniye Çeşmesi
22. Horhor Çeşmesi
23. Ayazma (III. Mustafa) Çeşmesi
24. Bağlarbaşı Caddesi-Çinili Hamam Sok., kitabesiz, Kasım Ağa Çeşmesi (?)
25. Bağlarbaşı Cad., çeşme, mevcut değil
26. Bağlarbaşı Cad., çeşme, mevcut değil
27. Bağlarbaşı Cad., medrese, mevcut değil
28. Çinili Cami Sok., çeşme, mevcut değil
29. Atik Valide Çeşmesi
30. Atik Valide Şadırvanı
31. Atik Valide Çeşmesi
32. Atik Valide Çeşmesi
33. Atik Valide Çeşmesi
34. Atik Valide Çeşmesi
35. Atik Valide Çeşmesi (mevcut değil)
36. Atik Valide Bimarhane (mevcut değil)
37. Çavuş Hasan Çeşmesi
38. Sokullu Mektebi Çeşmesi (Kaymakam Emin Bey Çeşmesi)
39. Mehmet Ağa Çeşmesi
40. Abbas Ağa Çeşmesi
41. Kâtip Mustafa Efendi Çeşmesi
42. Mehmet Ağa Çeşmesi
43. Atik Valide Çeşmesi, Karacaahmet (Hakimiye-ti Milliye) Cad., mevcut değil
44. Kassam Çeşme
45. Atik Valide, hamam (?), mevcut değil
46. Faik bey Çeşmesi
47. Terazi
48. Terazi
49. Ahmet Şakir Çeşmesi
50. Hadice Sultan Çeşmesi
51. Hafız İsa Ağa Çeşmesi
52. Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi
53. Terazi
54. Şeyhü'lislâm Arif Hikmet Bey Çeşmesi, kitabesiz
55. Çinili Cami - şadırvan
56. Çinili Cami - çeşme
57. Hacı Halil Efendi Çeşmesi (Eski Solak Sinan)
58. Terazi
59. Hacı Halil Efendi Çeşmesi
60. Yılanlı Çeşme (mevcut değil)
61. Hacı Halil Efendi Çeşmesi
62. Tekkekapısı Çeşmesi
63. Selami Ali Efendi Çeşmesi
64. Tophanelioğlu Çeşmesi, kitabesiz
65. Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi
66. Mihrimah, mektep altındaki çeşme (bugün şarküteri olmuştur)
67. Mihrimah, imaret
68. Mihrimah, cami önündeki çeşme
69. Mihrimah, şadırvan
70. Hacı Mehmet Efendi Çeşmesi
71. Sultan II. Mahmut Çeşmesi
72. Şeyh Camii duvarında (Selman Pak Cad.,)
73. Ümmügülsüm Çeşmesi
74. Hacı Halil Efendi Çeşmesi
75. Murat Paşa Camii Çeşmesi, mevcut değil
76. Çavuşbaşı Seyyid Ahmed Paşa Çeşmesi
77. Bağlarbaşı Cad., -Boy Bey Sok., yakınındaki kitabesiz çeşme
78. Abbas Ağa Çeşmesi
79. Ahmediye Camii duvarındaki kitabesiz çeşme
80. Halil Paşa türbesi üzerinde, kitabesiz çeşme
81. İsmail Ağa Çeşmesi
82. Ayşe Sultan Çeşmesi
83. İsmail Ağa (Malatyalı) Çeşmesi
84. Kubbe
85. Atike Sultan Çeşmesi (mevcut değil)
86. Maslak

87. Terazi
88. Başkadın Çeşmesi
89. Terazi
90. Maslak
91. İbrahim Paşa Çeşmesi (bugün Topkapı Sarayı'nda)
- 91.a. Terazi
92. İbrahim Paşa Çeşmesi
93. Şehzade Seyfeddin Çeşmesi
95. Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi (Kaymak Mustafa Paşa)
96. Terazi
97. Abdülhamid Validesi Çeşmesi
99. Mehmet Paşa (Genç) Çeşmesi
101. Ümmügülsüm Çeşmesi
103. Beşir Ağa Çeşmesi (mevcut değil)
104. Şehzade Seyfeddin Validesi Çeşmesi
105. Terazi
106. Terazi
107. Fatma Sultan Çeşmesi (mevcut değil)
108. Sultan (Şehzade) Mustafa III Çeşmesi
109. Sultan Abdülhamid Çeşmesi (mevcut değil)
- 110.a. Terazi
111. Kethüda Mehmet Paşa Çeşmesi
112. Terazi
113. Şehzade Bayezid Çeşmesi
114. Şehzade Numan Çeşmesi
115. Şehzade Bayezid Validesi Çeşmesi (Esma Sultan)
116. Terazi.
117. İbrahim Paşa Çeşmesi (mevcut değil)
118. Şehzade Süleyman Validesi Çeşmesi
119. Üçüncü Kadın Çeşmesi (mevcut değil)
- 119.a. Terazi
120. Terazi
121. Sultan Mehmed Validesi Çeşmesi (mevcut değil)
122. Hadice Sultan Çeşmesi (mevcut değil)
- 122.a. Terazi
123. İbrahim Paşa Çeşmesi (mevcut değil)
124. Ahmet III Çeşmesi
125. Şehzade Süleyman Çeşmesi (mevcut değil)
126. Şehzade Mehmet Çeşmesi (mevcut değil)
128. Şerefâbad Kasrı (mevcut değil)
129. Tahir Efendi Çeşmesi, kitablesiz
130. Tahir Efendi Çeşmesi, kitablesiz
131. Tophanelioğlu Çeşmesi
- 131a. Tophanelioğlu Çeşmesi'nin orijinal yeri
132. Abdülmecid Çeşmesi
133. Sultan Abdülmecid Han Çeşmesi
134. Sinan Paşa Camii yanındaki çeşme
135. Arslan Ağa'nın eşi ve kızı
136. Arslan Ağa Çeşmesi
137. Sineperver ve Şehzade Ahmet Çeşmesi
138. Yeni Cami, şadırvan (Emetullah Gülnuş)
139. Valide Sultan Çeşmesi (III. Ahmet)
140. Emetullah Gülnuş Çeşmesi
141. Ahmediye Çeşmesi
142. Ahmediye Sebili
143. İbnülemin Ahmet Ağa Çeşmesi
144. Hacı Hasan Ağa Çeşmesi
145. Terazi
146. Terazi
147. Hasip Paşa Çeşmesi
148. Valide Kethüdası Çeşmesi
149. Özbekler Tekkesi içindeki çeşme
150. Şeyh Camii şadırvanı
151. Malatyalı İsmail Efendi Camii yakınındaki mezarlık kenarında kitablesiz çeşme

ÜSKÜDAR'DAKİ VAKIF SULARA AİT LİSTELER

100 sene önce çeşmeden su dolduran sakalar

5.1. Vakıf Defterindeki Üsküdar'da vakıf çeşme, sebil, cami, tekke, mescid, mektep, medrese, imaret, kışla, kuyu ve tulumbalara verilen sulara ait liste (1930 tarihinde yeni harfler e çevrilmiştir)

Listede "m" ile gösterilenler 1930 yılında sağlam, "•" ile gösterilenler ise haraptır.

Vakıf Defterindeki numaralarına göre sıralanmıştır.

Nr:	Semt	Mahalleler	Sokağı	Nev'i	Vâkıfı	Durumu	Suyun Cinsi	Parmak	Masura	Lüle
1352	Üsküdar	Selami Ali Ef.	Eczane	Kilise	Agop Efendi	m	Yerlisu		1	
1353	Selamsız	Selami Ali Ef.	Acıbadem	Çeşme	Agop Efendi	•	Yerlisu			2
1354	Selamsız	Selami Ali Ef.	Kilise	Çeşme	Agop Efendi	•	Yerlisu			2
1355	Selamsız	Selami Ali Ef.	Selâmsız	Karakol	Sultan Mahmud-ı Sâni	•	Yerlisu		1	2
1356	Yenimahalle	Çinili Cami	Yenimahalle	Kilise	Karabet Efendi	•	Yerlisu		1	2
1357	Yenimahalle	Çinili Cami	Miroğlu	Çeşme	Agop Efendi	•	Yerlisu			2
1379	Üsküdar	Gerede	İskele	Cami	Gülnuş Valide Sultan	m	Yerlisu		4	
1380	Üsküdar	Gerede	Balaban	Çeşme	Gülnuş Valide Sultan	•	Yerlisu			2
1381	Üsküdar	Gerede	Karacaahmed	Çeşme	Gülnuş Valide Sultan	•	Yerlisu			2
1382	Üsküdar	Rum Mehmet P.	Balaban	İmaret	Gülnuş Valide Sultan	•	Yerlisu			2
1383	Üsküdar	Rum Mehmet P.	Balaban	Çeşme	Gülnuş Valide Sultan	m	Yerlisu			2
1384	Üsküdar	Ahmediye	Selimiye	Cami	Atik Valide Sultan	m	Yerlisu		2	
1385	Üsküdar	Tavaşi Hüseyin	Menzilhane	Cami	Atik Valide Sultan	•	Yerlisu			2
1386	Üsküdar	Süleyman Ağa	İskele	camı	Mihrimah Sultan	m	Başlısu		3	
1387	Üsküdar	Hesna Hatun	Paşalimanı	Çeşme	Mihrimah Sultan	•	Başlısu		1	2
1388	Kuzguncuk	Hesna Hatun	Paşalimanı	Medrese	Mihrimah Sultan	•	Başlısu		1	
1389	Üsküdar	İcadiye	Kuzguncuk	Çeşme	Şerif Ağa	•	Başlısu		4	
1390	Üsküdar	Selami Ali Ef.	Cadde	Çeşme	Toygar Hamza	m	Başlısu		3	
1391	Üsküdar	Selami Ali Ef.	Cadde	Çeşme	Selami Ali Efendi	m	Başlısu		4	
1392	Üsküdar	Selami Ali Ef.	Cadde	Çeşme	Solak Sinan	m	Başlısu		4	
1393	Üsküdar	Selman Ağa	Cadde	Çeşme	-	•	Başlısu		1	
1394	Üsküdar	Atik Valide	Çinili Cami	Şadırvan	Atik Valide Sultan	m	Başlısu			2
1295	Üsküdar	Atik Valide	Çinili Cami	Dergâh	Atik Valide Sultan	m	Başlısu			2
1396	Üsküdar	Atik Valide	Bağlarbaşı	Medrese	Atik Valide Sultan	•	Başlısu		1	
1397	Üsküdar	Atik Valide	Bağlarbaşı	İmaret	Atik Valide Sultan	•	Başlısu			2
1398	Üsküdar	Atik Valide	Bağlarbaşı	Mektep	Atik Valide Sultan	•	Başlısu		2	
1399	Üsküdar	Atik Valide	Çinili Cami	Çeşme	Atik Valide Sultan	m	Başlısu			2
1400	Üsküdar	Atik Valide	Kemeraltı	Çeşme	Atik Valide Sultan	m	Başlısu		1	
1401	Üsküdar	Atik Valide	Bağlarbaşı	Çeşme	Atik Valide Sultan	•	Başlısu		1	
1402	Kasımağa	Nevzat Reis	Bağlarbaşı Cad.	Çeşme	Atik Valide Sultan	m	Başlısu		1	
1403	Kassamçeşme	Evliya Hoca	Çavuş Deresi	Çeşme	Atik Valide Sultan	m	Başlısu		1	
1404	Yeniçeşme	Davut Paşa	Karacaahmet	Çeşme	Atik Valide Sultan	•	Başlısu		1	
1405	Mirahor	Mirahor	Mirahor	Dergâh	Atik Valide Sultan	•	Başlısu			2
1406	Atikvalide	Atik Valide	Nuhkuyusu	Çeşme	Atik Valide Sultan	m	Başlısu		1	
1407	Toptaşı	Atik Valide	Nuhkuyusu	Bimarhane	Atik Valide Sultan	m	Başlısu		2	
1408	Karacaahmed	İnadiye	Karacaahmet	Çeşme	Selman Paşa	m	Başlısu			2
1409	Kepçedede	Hasanpaşa	Doğancılar	Çeşme	Selman Paşa	m	Başlısu		1	
1410	Doğancılar	Hasanpaşa	Karacaahmet	Cami	Hasan Paşa	m	Başlısu			2
1411	Doğancılar	Hasanpaşa	Karacaahmet	Çeşme	Hasan Paşa	m	Başlısu			2
1412	Fıstıklı	İhsaniye	Orta	Mektep	Hatice Sultan	•	Başlısu			2
1413	Fıstıklı	İhsaniye	Orta	Çeşme	Hatice Sultan	•	Başlısu			2

Nr:	Semt	Mahalleler	Sokağı	Nev'i	Vâkıfı	Durumu	Suyun Cinsi	Parmak	Masura	Lüle
1414	Fıstıklı	İhsaniye	Orta	Çeşme	Hatice Sultan	●	Başlısu			2
1415	Salacak	Sinan Paşa	Salacak	Çeşme	Hatice Sultan	●	Başlısu			2
1416	Balaban	Rum Mehmet P.	Şemsipaşa	Çeşme	Hatice Sultan	●	Başlısu			2
1417	Körbakkal	Caferağa	Divitçiler	Çeşme	Babussaade Ağası	●	Başlısu		1	
1418	Sinanpaşa	Sinanpaşa		Çeşme	Sinan Paşa	●	Başlısu			2
1419	Kapıağası	Caferağa	Nuhkuyusu	Çeşme	Kapıağası	m	Başlısu		1	
1420	Karacaahmet	Alıcıbaşı	Haydarpaşa	Çeşme	Fethi Paşa	m	Başlısu			2
1421	Tabaklar	Tabaklar	Külhan	Çeşme	Mehmet Ağa	m	Başlısu			2
1422	Paşakapısı	Hasanpaşa	Karacaahmet	Çeşme	Müminoglu	●	Başlısu			2
1423	Doğancılar	Hasanpaşa	Karacaahmet	Çeşme	Şakir Bey	●	Başlısu		1	
1424	İnadiye	Hasanağa	Karacaahmet	Dergâh	Ahmet Efendi	B	Başlısu			2
1425	Doğancılar	Hasanpaşa	Karacaahmet	Dergâh	Hatice Sultan	●	Başlısu			2
1426	Dutlukahve	Hasanağa	Karacaahmet	Çeşme	Kızlarağası	●	Başlısu			2
1427	Şemsi Paşa	Mehmet Paşa	Bostan	Çeşme	Osman Efendi	●	Başlısu			2
1428	Validei Cedit	Gerede	Karacaahmet	Cami	Valide-i Cedit	●	Başlısu			2
1445	Kaptanpaşa	Hamza Fakih	Kaptan paşa	Cami	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1446	Kaptanpaşa	Hamza Fakih	Kaptan paşa	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1447	Kaptanpaşa	Hamza Fakih	Gülfem	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1448	Azade	Gülfem	Azade Yokuşu	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1449	Hüdayi	Gülfem	Hüdayi	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1450	Yeniçeşme	Davutpaşa	Yokuş	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1451	Ağahamamı	Kepçedede	Karacaahmet	Dergah	Hacı Mehmet Efendi	●	Başlısu			1
1452	Ağahamamı	Hasanağa	Karacaahmet	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1453	Katırcılar	Hasanağa	Katırcılar	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1454	Atpazarı	Hasanağa	Toptaşı	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1455	Kemeraltı	Hasanağa	Toptaşı	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1456	Dökmeciler	Tabaklar	Toptaşı	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1457	Tabaklar	Tabaklar	Bostan	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1458	Bulgurlu Mescid	Bulgurlu Mescid	Çavuşdere	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1459	Çamurlukahve	Bulgurlu Mescid	Çavuşdere	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1460	Çingenefirını	Mehmet Efendi	Selâmi Ali Ef.	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1461	Şeyh Cami	Selman Ağa	Bostan	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1462	Bülbülderesi	Hesna Hatun	Çamlıca	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1463	Atlamataş	Mehmet Efendi	Selami Ali Ef.	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1464	Kullukönü	Selman Ağa	Karacaahmet	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1465	İskelebaşı	Hesna Hatun	Karacaahmet	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			3
1466	Yeniçeşme	Davutpaşa	Karacaahmet	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1467	Eskihamam	Rum Mehmet P.	Mirahor	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1468	Eskihamam	Rum Mehmet P.	Bostan	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1469	Mirahor	Mirahor	Mirahor	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1470	Hacıpaşa	Sinanpaşa	Salacak	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1471	Doğancılar	Sinanpaşa	Karacaahmet	Çeşme	İbrahim Paşa	m	Başlısu			1
1472	Şemsi Paşa	Rum Mehmet P.	Ayazma	Çeşme	İbrahim Paşa	●	Başlısu			1
1473	Şemsi Paşa	Rum Mehmet P.	Ayazma	Saray	İbrahim Paşa	●	Başlısu			7
1474	Şemsi Paşa	Rum Mehmet P.	Ayazma	Cami	İbrahim Paşa	●	Başlısu			2
1475	Ayazma	Rum Mehmet P.	Ayazma	Karakol	İbrahim Paşa	●	Başlısu			2
1476	Duwardibi	Selimiye	Haydarpaşa	Tazıcılar Ahır	İbrahim Paşa	m	Başlısu			2

Nr:	Semt	Mahalleler	Sokağı	Nev'i	Vâkıfı	Durumu	Suyun Cinsi	Parmak	Masura	Lüle
1477	Selimiye	Selimiye	Selimiye	Cami	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu		6	
1478	Selimiye	Selimiye	Hamam	Çeşme	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu		1	2
1479	Selimiye	Selimiye	Daya Hatun	Çeşme	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu		1	
1480	Selimiye	Selimiye	Duvarlıbi	Dergâh	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu		1	2
1481	Selimiye	Selimiye	Duvarlıbi	Çeşme	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu		1	2
1482	İhsaniye	İhsaniye	Sultaniye	Çeşme	Sultan Selim-i Salis	●	Başlısu		1	2
1483	Karacaahmet	Ahçıbaşı	Nuhkuyu	Çeşme	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu		1	2
1484	Selimiye	Selimiye	Hasanpaşa	Kışla	Sultan Selim-i Salis	m	Başlısu	4	2	
1485	Harem İskele	Selimiye	Mektep	Çeşme	Hatice Sultan	m	Başlısu			2
1486	İhsaniye	İhsaniye	İhsaniye	Çeşme	Hafız İsa	●	Başlısu		1	2
1487	Karacaahmet	Selimiye	Kuyu	Dergâh	Hafız İsa	m	Başlısu		1	2
1488	Bağlarbaşı	Altunizade	Bağlarbaşı	Çeşme	Aptullah Paşa	m	Başlısu			2
1489	Harem İskele	Selimiye		Cami	Tahir Efendi	m	Başlısu		1	
1490	Karacaahmet	Divitçiler	Nuhkuyu	Hastane		●	Başlısu			2
1491	A. Hisarı	Mescit		Çeşme	Sinan Paşa	m	Başlısu		1	
1503	Üsküdar	Altunizade	Koşuyolu	Kasrı H.		m	Başlısu		4	
1504	Üsküdar	Altunizade	Koşuyolu	Cami, Çeşme	Altunizade İsmail Paşa	m	Başlısu		3	
1505	Üsküdar	Murat Reis	Çavuşdere	Cami, şadırvan	Kösem Valide	m	Acısu		3	
1506	Üsküdar	Murat Reis	Çavuşdere	Çeşme	Kösem Valide	m	Acısu		3	
1507	Üsküdar	Yenimahalle	Silâhtarbahçe	Çeşme	Agop Kalfa	m	Acısu		1	
1508	Üsküdar	Pazarbaşı	Bağlarbaşı	Tekke	Safiye Hatun	●	Acısu			2
1509	Üsküdar	Pazarbaşı	Nuhkuyu	Çeşme	Raif İsmail Paşa	●	Acısu		1	
1510	Üsküdar	Pazarbaşı	Nuhkuyu	Sebil	Arif Hikmet Bey	●	Acısu			2
1511	Üsküdar	Pazarbaşı	Topraksokak	Çeşme	Ahmet Paşa	●	Acısu			2
1512	Üsküdar	Ahçıbaşı	Karacaahmet	Çeşme, sebil	Feyzullah Molla	m	Acısu		1	
1513	Üsküdar	Selâmi Ali Ef.	Selâmsız	Çeşme	Selâmi Ali Efendi	m	Acısu		1	
1514	Üsküdar	Arakiyeci	Hasan Bey	Çeşme	Safiye Hatun, Şuayif Efendi	m	Acısu			2
1515	Üsküdar	Ahmet Efendi	Divitçiler	Çeşme	Mehmet ve İbrahim Ağalar	●	Acısu		1	
1516	Üsküdar	Çavuşdere	Çavuşdere	Çeşme	Ümmügülsüm H.	m	Acısu			
1517	Şeyh Cami	Selman Ağa	Tophanelioğlu	Çeşme	Mustafa Efendi	●	Acısu		2	
1518	Tophanelioğlu	Altunizade	Çamlıca Cad.	Çeşme	Mustafa Efendi	m	Acısu			2
1519	Selvilik	Hacı Hesna H.	Selvilik	Çeşme	Mehmet Sait Efendi	●	Acısu		1	1
1520	Selvilik	Hacı Hesna H.	Selvilik	Cami	Mehmet Sait Efendi	●	Acısu			2
1521	İcadiye	Hacı Hesna H.	Çamlıca Cad.	Çeşme	Cevri Usta	●	Acısu			2
1522	Tophanelioğlu	Altunizade	Çamlıca Cad.	Cami	Altunizade İsmail Paşa	m	Acısu		2	2
1523	Sultantepe	Hacı Hesna H.	Arapzade	Dergâh	Tophanelioğlu	●	Acısu			1
1524	Sultantepe	Hacı Hesna H.	Paşalimanı	Çeşme	Tophanelioğlu	●	Acısu			1
1525	Acıbadem	Selami Ali Ef.	Acıbadem	Mektep	Tophanelioğlu	m	Acısu			1
1526	Yenimahalle	Çinili Cami	Yenimahalle	Kilise	Tophanelioğlu	●	Acısu			3
1527	Şeyh Cami	Selman Ağa	Bülbül dere	Çeşme	Mehmet Arif Efendi	●	Acısu		2	
1528	Şeyh Cami	Selman Ağa	Bülbül dere	Dergâh	Mehmet Arif Efendi	●	Acısu			2
1529	Bülbül dere	Hacı Hesna H.	Çamlıca Cad.	Çeşme	Hatice Sultan	●	Acısu		5	
1530	Bülbül dere	Hacı Hesna H.	Köşkcü	Çeşme	Mehmet Efendi	●	Acısu		2	
1531	Sultantepe	Hacı Hesna H.	Selvilik	Çeşme	Aslan Ağa	m	Acısu		5	
1532	Sultantepe	Hacı Hesna H.	Selvilik	Cami	Baki Efendi	m	Başlısu			1
1533	Şeyh Cami	Selman Ağa	Küçük yokuş	Çeşme	Ünmühan Hatun	m	Başlısu			2
1534	Horhor	Selman Ağa	Karacaahmet	Çeşme	Mustafa Paşa	m	Başlısu		1	
1535	Horhor	Selman Ağa	Bülbül dere	Çeşme	Mustafa Paşa	m	Başlısu		6	
1536	Açıktürbe	Ahmet Çelebi	Arka	Çeşme	Hüdaî H.	m	Başlısu			2

Nr:	Semt	Mahalleler	Sokağı	Nev'i	Vâkıfı	Durumu	Suyun Cinsi	Parmak	Masura	Lüle
1537	H. Hüdâi	Gülfem H.	Halil Paşa	Çeşme	Hüdai H.	m	Başlısu			2
1538	H. Hüdâi	Gülfem H.	Halil Paşa	Çeşme	Hüdai H.	m	Başlısu			2
1539	H. Hüdâi	Gülfem H.	Dergâh	İmaret	Hüdai H.	•	Başlısu		1	
1540	H. Hüdâi	Gülfem H.	Dergâh	Musluklar	Hüdai H.	m	Başlısu		1	
1541	H. Hüdâi	Gülfem H.	Dergâh	Matbah	Hüdai H.	m	Başlısu		1	
1542	Yeniçeşme	Davutpaşa	Açıktürbe	Sebil, çeşme	Halil Paşa	•	Başlısu		2	
1543	Ayazma	Ayazma	Mumhane	Cami	Sultan Mustafa	m	Başlısu		2	
1544	Ayazma	Ayazma	Mumhane	Çeşme	Sultan Mustafa	m	Başlısu		1	
1545	Ayazma	Ayazma	Cami	Musluklar	Sultan Mustafa	m	Başlısu		2	
1546	Ayazma	Ayazma	Cami	Muvakkıthane	Sultan Mustafa	m	Başlısu		2	
1547	Mirahor	Mirahor	Hacıpaşa	Çeşme	Ayşe Sultan	•	Başlısu		1	

Ahmediye Çeşmesi'nin 100 sene önceki durumu

5.2. ÜSKÜDAR, BULGURLU VE ÜMRANİYE'DEKİ VAKIF TAŞINMAZLARI TESPİT EDEN 1924 TARİHLİ BELGENİN SULAR İLE İLGİLİ BÖLÜMÜ

1924 tarihinde Osmanlı Hanedanının yurttan çıkarılması üzerine Haziran 1924'te Üsküdar'daki Vakıf taşınmazları tespit edilmiştir. İbrahim Hakkı Konyalı (I. s.51-74) bu zabıtnamenin tümünü vermiştir. İlk sayfasının kayıp olması dolayısıyla Rum Mehmet Paşa Mahallesi ve Şemsi Paşa civarındakiler yoktur. Belgenin sonuna bir özet yapılmış ve su ile ilgili aşağıdaki sayılar verilmiştir:

1. Çeşme sayısı	158
2. Sebil Sayısı	19
3. Kuyu Sayısı	56
4. Maslak Sayısı.....	11
5. Su terazisi ve haznesi sayısı	35

Diğer vakıflar:

1. Cami ve mescid.....	80
2. Tekke	40
3. Mektep	46
4. Medrese.....	9
5. Kütüphane	5
6. Muvakkithane	5
7. Namazgâh	28

Belgenin elde olan bölümünde, 1924 tarihinde Rum Mehmet Paşa Mahallesi ile Şemsi Paşa civarındakilerin dışında mevcut olanlar:

1. Çeşme Sayısı	134
2. Sebil Sayısı	14
3.a. Su terazisi Sayısı.....	21
b. Hazne Sayısı	5
4. Maslak Sayısı.....	4
5. Şadırvan Sayısı	3

olduğu görülür.

Not: Vakfedeni bilinmeyenler "Meçhûl" olarak yazılmıştır.

Ayazma Mahallesi:

- Sultan Mustafa Çeşmesi: Ayazma İskelesi Sokağı, Mâmur. Evkaaf-ı Mazbûta

- Sultan Mahmut Çeşmesi: Mumhâne Sokağı. Mazbûta Evkaf. Muattal.
- Su Terazisi: Tulumba Sokağında. Mazbûta. Mâmur.
- Sultan Mustafa Çeşmesi: Ayazma Câmî Sokağında, Mâmur. Mazbûta Evkaf.
- Ayşe Sultan Çeşmesi: Ayazma-Mûmhane Sokağında. Mazbûta. Suyu akıyor.

Kara Davud Paşa Mahallesi:

- Devecioğlu Çeşmesi: Karacaahmed Caddesi. Meçhûl. Muhtâc-ı tâmir.

Salacak Mahallesi:

- Fâtih Çeşmesi: İskele Caddesi. Muhtâc-ı tâmir. Mazbutâdan.
- Fâtih Çeşmesi: Salacak İskelesi. Mâmur. Mazbûtadan.
- Safiye Sultan Çeşmesi: Salacak İskelesi. Muhtâc-ı tâmir. Mazbûtadan.

İmrahur Mahallesi:

- Mirahur Çeşmesi: Doğancılar. Mâmur. Mazbûta Evkaf.
- Su Terazisi: Mirahur-Uzunyol. Mâmur. Meçhûl Evkaftan.

Gerede Mahallesi:

- İmam Çeşmesi: Taşçılar Sokağı. Mâmur. Mazbûta Evkaftan.
- Valide Sultan Çeşmesi: Bit Pazarı Caddesi. Mâmur. Mazbûta Evkaf.
- Valide Sultan Sebili: Karacaahmed Caddesi. Mâmur. Mazbûta Evkaf.

Toygar Hamza Mahallesi:

- Halil Efendi Çeşmesi: Toygar Hamza Sokağı. Mâmur. Mülhaka Evkaf.
- Hacı Halil Efendi Çeşmesi: Toygar Hamza Sokağı. Muhtâc-ı Tâmir. Mazbûta Evkaf.

Tenbel Hacı Mehmed Mahallesi:

- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Selâmi Ali Efendi Caddesi. Muattal. Mazbûta.
- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Atlamataşı. Yola alınmıştır. Mazbûta.
- İbrâhim Paşa Su Terazisi: Selâmi Ali Efendi Caddesi. Harap ve muattal. Mazbûta.

Ahmed Çelebi Mahallesi:

- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Aziz Mahmud Efendi Soka-

ğ1. Mazbûtadan. Harab ve muattal.

- Ahmed Çelebi Çeşmesi: Uzunyol. Mazbûtadan. Mefkut.
- Hüdâî Çeşmesi: Açık Türbe Sokağı. İdaresi mazbûta. Suyu akmamaktadır.
- Halil Paşa Sebili: Yeniçeşme Yokuşu. Mülhakadan. Harab ve muattal.

Selman Ağa Mahallesi:

- Tophânelioglu Çeşmesi: Bülbulderesi Caddesi. Mülhakadan. Muhtâc-ı tamir.
- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Şeyh Camii. Mazbûtadan. Harab ve muattal.
- Ümmühânî Hatun Çeşmesi: Şeyh Camii. Mülhakadan. Mâmur.
- Çeşme: Karacaahmet caddesi. Meçhûl. Mâmur.
- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Karacaahmed Caddesi. Mazbûta. Yola alınmıştır.
- Horhor Çeşmesi: Karacaahmed Caddesi. Maz - bûta.
- Mustafa Paşa Çeşmesi: Karacaahmed Caddesi. Mazbûta. Yola alınmıştır.
- Çeşme: Bülbulderesi Caddesi. Mülhakadan. Muhtâc-ı tamir.

Gülfem Hatun Mahallesi:

- Sultan Mustafa Çeşmesi: Aziz Mahmud Efendi Sokağı. Mazbûtadan. Mâmur.
- Hüdâî Çeşmesi: Aziz Mahmud Efendi Sokağı. İdaresi Mazbûta. Mâmur.
- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Aziz Mahmud Efendi Sokağı. Evkaaf-ı mazbûtadan. Muhtâc-ı tamir.
- Çeşme: Karacaahmed Caddesi. Meçhûl. Mâmur.

Evliya Hoca Mahallesi:

- Kassam Efendi Maslağı: Evliya Hoca Caddesi. Meçhûl. Harab.
- Kassam Efendi Çeşmesi: Evliya Hoca Caddesi. Meçhûl. Suyu akıyor.

Hâce Hesna Hâtun Mahallesi:

- Taşlı Çeşme: Bülbulderesi. Yola alınmıştır.
- Hatice Sultan Çeşmesi: Bülbulderesi. Mazbûta. Mâmur.
- Kethüda Çeşmesi: Bülbulderesi. Mazbûta. Harab.
- Tophâneli Zâdeler Çeşmesi: Medrese Arkası Sokağı. Mülhakadan. Harab.

- İsmet Bey Çeşmesi: Kuzguncuk Kayık İskeleyi. Meçhûl. Suyu akıyor.
- Arslan Ağa Çeşmesi: Sultantepeci. Mülhakadan. Mâmur.
- Mihrimah Sultan Çeşmesi: Mahkeme Arkası. Mazbûtadan. Mâmur.
- Mihrimah Sultan Çeşmesi: İskeleye Başı Caddesi. Mazbûtadan. Mâmur.

- Namazgâh Çeşmesi: Sultantepeci. Mazbut. Suyu akıyor.
- Su Haznesi: Kuzguncuk Caddesi. Mazbut. Mâmur.
- Su Terazisi: Sultantepeci. Meçhûl. Münhedim (yıkılmış).
- Su Terazisi: Sultantepeci. Mülhakadan. Mefkut (yok).

Solak Sinan Mahallesi:

- Hacı Halil Efendi Çeşmesi: Selâmi Ali Efendi. Mazbûta. Muattal.

Kefçe Dede Mahallesi:

- Ahmediye Sebili: Ahmediye Caddesi. Mazbûta. Muhtac-ı tamir.
- Ahmediye Camii Çeşmesi: Ahmediye Caddesi. Mazbûta. Mâmur.
- Ahmediye Çeşmesi: Ahmediye Caddesi. Maz - bûta. Mâmur.
- Çeşme: Ahmediye Caddesi. Mülhakadan. Suyu akıyor.
- Feyzullah Efendi Dergâhı Çeşmesi: Ahmediye Caddesi. Meçhûl. Harab.
- İbrâhim Paşa Çeşmesi: Ağa Hamamı. Mazbûtadan. Muattal.
- Yeni Çeşme: Yeniçeşme. Meçhûl, muattal ve harab.
- Şâdırvan: Yeniçeşme. Meçhûl. Mâmur.
- Su Terazisi: Ağa Hamamı. Meçhûl. Kısmen harab.

Selâmi Ali Efendi Mahallesi:

- Şüca' Ahmed Paşa Çeşmesi: Şüca'bağı. Mazbûtadan. Harab.
- Silâhtar Ağa Çeşmesi: Silâhtar Ağa. Meçhûl. Mâmur.
- Kösem Valide Çeşmesi: Silâhtar Ağa. Mazbûtadan. Muhtac-ı tamir.
- Selâmi Ali Efendi Çeşmesi: Tekkekapısı. Mülhakadan. Muhtac-ı tamir.

- Selâmi Ali Efendi Terazisi: Külhan Sokağı. Mülhakadan. Muattal.
- Selâmi Ali Efendi Terazisi: Selâmi Ali Efendi Sokağı. Mülhakadan. Muattal.
- Şüca' Ahmed Paşa Su Terazisi: Bülbülderesi Caddesi. Mazbûtadan. Muattal.

Tavâşi Hasan Ağa Mahallesi:

- Ahmed Efendi Çeşmesi: İnâdiye. Mülhakadan. Muattal.
- İbn-ül-emin Ahmed Ağa Çeşmesi: İnâdiye. Meçhûl. Mâmur.
- Malatyalı İsmail Ağa Çeşmesi: Ağahamamı. Mülhakadan. Mâmur.
- Malatyalı İsmail Ağa Şadırvanı: Ağahamamı. Mülhakadan. Mâmur.

Selimiye Mahallesi:

- Tekke Çeşmesi: Selimiye ve Haydarpaşa. Mazbûtadan. Mâmur.
- Selimiye Çeşmesi: Selimiye ve Haydarpaşa. Mazbûtadan. Mâmur.
- Daye Kadın Çeşmesi: Selimiye-Dayekadın. Mazbûtadan. Mâmur.
- Kavak Çeşmesi: Kavak İskelesi. Mazbûtadan. Mâmur.
- Tazıcılar Ahır Çeşmesi: Selimiye Tazıcılar Ahır. Meçhûl. Mâmur.
- Su Terazisi: Selimiye Kışlası. Evkaaf-ı Mazbûtadan. Mâmur.
- Su Maksemi: Selimiye-Kışla Meydanı. Mazbûtadan. Mâmur.
- Tâhir Efendi Çeşmesi: Harem İskelesi. Mazbûtadan. Mâmur.
- Namazgâh Çeşmesi: Haydarpaşa. Mazbûtadan. Mâmur.

İhsâniye Mahallesi:

- Süleyman Paşa Çeşmesi: Tunusbağı Caddesi. Mülhakadan. Mâmur.
- İsâ Ağa Çeşmesi: İhsâniye-i Sagîr. Mazbûtadan. Mâmur.
- Çeşme: Sultâniye Sokağı. Meçhûl. Harab.
- Hatice Sultan Çeşmesi: İhsâniye-i Sagîr. Mülhakadan. Muhtac-ı tamir.
- Hatice Sultan Çeşmesi: İhsâniye-i Sagîr. Mülhakadan. Mâmur.

- Hatice Sultan Çeşmesi: İhsâniye-i Sagîr. Mülhakadan. Harab ve muattal.
- Tıfl-ı Gül Hanım Çeşmesi: Sultaniye Sokağı. Meçhûl. Suyu akıyor.
- Valide Çeşmesi: İhsâniye. Mazbûtadan. Mâmur.
- Su Terazisi: Sultaniye Sokağı. Meçhûl. Mâmur.
- Su Terazisi: Harem İskelesi. Meçhûl. Mâmur.
- Su Terazisi: İhsaniye. Mazbûtadan. Mâmur.

Kazasker Ahmed Efendi Mahallesi:

- Abdül-fettah Paşa Çeşmesi: Divitçiler Caddesi. Meçhûl. Suyu akıyor.

Murad Reis Mahallesi:

- Çinili Camii Çeşmesi: Çinili Cami. Çavuşderesi. Mazbûtadan. Mâmur.
- Kasım Ağa Çeşmesi: Kasım Ağa Sokağı. Mazbûtadan. Mâmur.
- Acı Çeşme: Mescid Sokağı. Mazbûtadan. Mâmur.
- Maslak: Yenimahalle hududu. Mazbûtadan. Mâmur.

Bulgurlu Mescid Mahallesi:

- Safiye Sultan Çeşmesi: Bulgurlu Mescid Sokağı. Suyu akıyor. Mazbûtadan.
- Çeşme: Çavuşderesi Caddesi. Meçhûl. Harab ve muattal.

Arâkiyeci Hacı Cafer Mahallesi:

- Çeşme: Hacı Hasan Bey Sokağı. Meçhûl. Suyu akıyor.

Arâkiyeci Hacı Mehmed Mahallesi:

- Nuhkuyusu Çeşmesi: Nuhkuyusu. Mülhakadan. Suyu akıyor.
- Yâkub Ağa Çeşmesi: Harmanlık. Mazbûtadan. Mâmur.
- Nuhkuyusu Çeşmesi: Nuhkuyusu. Mülhakadan. Muhtac-ı tamir.
- Su Haznesi: Bağlarbaşı Caddesi. Mülhakadan. Muhtac-ı tamir.
- Su Haznesi: Bağlarbaşı. Kasımağa. Meçhûl. Mâmur.
- Su Terazisi: Kapu Ağası. Mazbûtadan. Mâmur.

Hayreddin Çavuş Mahallesi:

- Mehmed Paşa Çeşmesi: Atpazarı. Mazbûtadan. Muhtac-ı tamir.
- Abbas Ağa Çeşmesi: Dutlu Kahve. Mazbûtadan.

Harab ve muattal.

- Sultan Ahmed Çeşmesi: Hayreddin Çavuş. Mazbû-tadan. Muattal.

Pazarbaşı Mahallesi:

- Bostancıbaşı Çeşmesi: Bağlarbaşı Caddesi. Mazbû-tadan. Harab.
- Çeşme: Bağlarbaşı. Meçhûl. Muattal.
- Su Maksemi: Yenimahalle. Meçhûl. Muhtac-ı ta-mir.

Durbâlı Mahallesi:

- Halil Efendi Çeşmesi: Durbâlı Sokağı. Mazbû-tadan. Muhtac-ı tamir.

Atik Valide Mahallesi:

- Atik Valide Maslağı: Atikvalide. Mazbû-tadan. Mâ-mur.
- Acı Çeşme: Çavuşderesi. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Çavuşderesi Çeşmesi: Çavuşderesi. Mazbû-tadan. Suyu akıyor.
- Mehmed Ağa Çeşmesi: Atpazarı. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Atik Valide Çeşmesi: Toptaşı Caddesi. Mazbû-tadan. Su akıyor.
- Atik Valide Çeşmesi: Tekke Önü Sokağı. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Kemeraltı Çeşmesi: Kemeraltı Sokağı. Mazbû-tadan. Muhtac-ı tamir.
- Üç Çeşmeler: Bağlarbaşı Caddesi. Mazbû-tadan. Muhtac-ı tamir.

Aşçıbaşı Mahallesi:

- Fethi Paşa Çeşmesi: Karacaahmed Caddesi. Mül-hakadan. Mâmur.
- Valide Çeşmesi: Karacaahmed Caddesi. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Ayşe Hatun Çeşmesi: Duvardibi. Mazbûta. Suyu akıyor.
- Çeşme: Balcı Yokuşu. Meçhûl. Harab.
- Su Terazisi: Karacaahmed. Meçhûl. Muhtac-ı ta-mir.
- Su Terazisi: Karacaahmed. Meçhûl. Muhtac-ı ta-mir.
- Su Terazisi: Duvardibi. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Sebil: Karacaahmed. Meçhûl. Harab
- Sebil: Karacaahmed. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.

- Saadeddin Efendi Sebili: Karacaahmed. Mülhaka-dan. Muhtac-ı tamir.
- Hüseyin Paşa Sebili: Şerif Kuyusu. Mülhak. Mâ-mur.
- Şerif Paşa Sebili: Bağdat Caddesi. Meçhûl. Arsa.
- Kapalı Sebil: Karacaahmed. Meçhûl. Harab.
- Zeliha Hanım Sebili: Karacaahmed. Meçhûl. Ha-rab.
- Üsta Açık Sebil: Karacaahmed. Meçhûl. Mâmur.
- Hacı Mustafa Ağa Sebili: Karacaahmed. Mazbût. Mâmur.
- Sebil: Duvardibi. Meçhûl. Arsa.

Debbağlar Mahallesi:

- Meydancık Çeşmesi: Meydancık Sokağı. Maz-bû-tadan. Arsa.
- İbrahim Paşa Çeşmesi: Atpazarı. Mazbû-tadan. Ha-rab.
- Hüdâî Çeşmesi: Selim Paşa Taşı. Mazbû-tadan. Ha-rab.
- Acı Çeşme: Toptaşı. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Mehmed Ağa Çeşmesi: Balcıyokuşu. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Maslak: Tekke Sokağı. Meçhûl. Mâmur.

Çakırcı Hasan Paşa Mahallesi:

- Hasan Paşa Çeşmesi: Doğancılar. Mülhakadan. Mâmur.
- Beşir Ağa Çeşmesi: Paşakapısı. Mülhakadan. Mâ-mur.
- Hasan Paşa Çeşmesi: Doğancılar. Mazbû-tadan. Muhtac-ı tamir.
- Mehmed Şakir Bey Sebili: Doğancılar. Mülhaka-dan. Mâmur.
- Hasan Paşa Çeşmesi: Doğancılar. Mazbû-tadan. Muhtac-ı tamir.
- Su Terazisi: Tunusbağı Caddesi. Meçhûl. Mâmur.
- Su Maksemi: Tunusbağı Caddesi. Meçhûl. Mâmur.

Sinan Paşa Mahallesi:

- Çeşme: Kasab Sokağı. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Atike Sultan Çeşmesi: Hamam Sokağı. Mazbû-tadan. Muattal.
- Sinan Paşa Çeşmesi: Bostan Sokağı. Mazbû-tadan. Mâmur.
- Hatice Sultan Çeşmesi: Fıstıklı Mektebi Sokağı.

Mülhakadan. Mâmur.

Kebir Su Maksemi: Doğancılar Caddesi. Mazbûtadan. Mâmur.

Su Terazisi: Salacak Caddesi. Meçhûl. Mâmur.

Ümraniye Karyesi:

- Cevher Ağa Çeşmesi: Yalnızservi. Mazbûtadan. Mâmur.

Bulgurlu Karyesi:

- Küçükçamlıca Çeşmesi: Küçükçamlıca. Mazbût. Mâmur.
- Demirci Çeşmesi: Bulgurlu Meydanı. Meçhûl. Mâmur.
- Meleksîmâ Çeşmesi: Bulgurlu Meydanı. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Teberdar Ağa Çeşmesi: Bulgurlu Caddesi. Mülhakadan. Mâmur.
- Toygar Çeşmesi: Bağlariçi Caddesi. Meçhûl. Mâmur.
- Çeşme: Küçükçamlıca. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Haydar Paşa Şadırvanı: Bulgurlu Caddesi. Meçhûl. Mektebe maklûb.
- Su Haznesi: Küçükçamlıca. Meçhûl. Mâmur.

Kısıklı Mahallesi:

- Rafi' Efendi Çeşmesi: Kısıklı-Alemdağı. Meçhûl. Mâmur.
- Ahmed Efendi Çeşmesi: Millet Bahçesi. Meçhûl. Muattal.
- Mermer Çeşme: Alemdağı Caddesi. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Büyükçamlıca Çeşmesi: Büyükçamlıca. Mazbût. Mamûr.
- Ahmed Râşid Efendi Çeşmesi: Mülhak, Muhtac-ı tamir.
- Çeşme: Tramvay güzergâhı. Mazbût. Mefkut.
- Köse Kâhya Çeşmesi: Büyükçamlıca. Mülhakadan. Mâmur.
- Süleyman Ağa Çeşmesi: Büyükçamlıca. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.

- Su Terazisi: Meçhûl. Muattal.

- Su Haznesi: Türbe Sokağı. Mülhak. Mâmur.

Altûnîzâde Mahallesi:

- Tophânelioğlu Çeşmesi: Tophânelioğlu. Mülhakadan. Muhtac-ı tamir.
- Müteveli Çeşmesi: Koruluk. Mülhakadan. Mamûr.
- Altûnîzâde Çeşmesi: Altûnîzâde Camii. Mülhakadan. Mamûr.
- Kalfa Çeşmesi: Çiftecevizler. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Sultan Mahmud Çeşmesi: İcadiye. Mazbûtadan. Muhtac-ı tamir.
- Köftuncuoğlu Çeşmesi: Pilavcı Bayırı. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Çeşme: Acıbadem. Meçhûl. Muhtac-ı tamir.
- Tayfur Ağa Çeşmesi: Besim Ağa Bağ. Mülhakadan. Muattal.
- Su Terazisi: Tophânelioğlu. Meçhûl. Mamûr.

5.3. SULAR MÜDÜRÜ NÂZIM'IN KİTABINDA ÜSKÜDAR'DAKİ SU DAĞITIMI HAKKINDAKİ LİSTE

Şehremaneti Sular Müdürü Nâzım'ın 1925 tarihli eski harflerle yazılmış olan kitabında, Üsküdar'da vakıf suların dağıtıldıkları yerleri gösteren iki liste vardır (s. 53-62). Bunlardan birinde cami, çeşme, dergâh, mektep gibi su dağıtılan yerlerin adları, adresleri ve vakıfları yazılıdır. 5.1.'deki Vakıf Defterindeki liste ile bunun arasında bazı farklar görülür ve orada bulunmayan birçok su alan yerin adı verilmiştir. Liste oldukça düzensizdir. Birçok yazım hataları ve bazı tekrarlar vardır. Liste mahallere göre düzenlenmiş olmasına rağmen başka mahallerin de çeşmeleri aynı yere yazılmıştır. Şüpheli olan noktalarda Vakıf Defterindeki kayıtlara itimat etmek gerekir.

İkinci liste işletme bölgelerindeki (hizmet) su dağıtılan yerleri gösterir. Bu listede de bazı eksikler göze çarpar. Mesela Atik Valide Mahallesi gibi bazı mahalleler hiç yazılmamıştır. Eski harflerle olan bu listenin ileride daha ayrıntılı araştırma yapacaklara yardımcı olacağı düşüncesiyle eklenmesinde fayda görülmüştür.

5.3.1- Üsküdar'ın Vakıf Sularının hizmet bölgeleri

Şehremaneti Sular Müdürü Nazım'ın kitabında Üsküdar Vakıf Sularının işletilmesini (hizmet) gösteren liste, 1925'ten hemen önceki yıllarda çalışan çeşmeleri göstermesi bakımından önemlidir. "Üsküdar - Kuzguncuk Hizmetleri: Üsküdar cihetinde birkaç hizmet var ise de elyevm bu hizmetler gerçi mutad kalfalar vasıtasıyla ifa olunmakta olduğu halde cümlesine bir süvari koruyucusu nezaret etmekte olduğundan mahallat sırasıyla hayrat gösterilmiştir." denmektedir.

Semt-i meşhur	Mahalle	Sokak	Hayratın cinsi	Vâkıfı
KISIKLI				
Kısıklı	K. Çamlıca		Çeşme	IV. Mehmet
Kısıklı	Libade		Çeşme	Cedit Yakub Ağa
Kısıklı	B. Çamlıca		Çamlıca Çeşmesi	IV. Mehmet
Kısıklı	B. Çamlıca		Çamlıca Çeşmesi	Benlizade Raşit Efendi
Kısıklı	B. Çamlıca		Çamlıca Çeşmesi	Selami Ali Efendi
Kısıklı	B. Çamlıca		Çamlıca Çeşmesi	Emin Paşa kerimesi Necmiye hanım
Kısıklı	B. Çamlıca		Çamlıca Çeşmesi	IV. Mehmet
Kısıklı	B. Çamlıca	Alemdağı	Çamlıca Çeşmesi	Bostancıbaşı
Kısıklı	B. Çamlıca	Alemdağı	Çamlıca Çeşmesi	Rafî Efendi
Kısıklı	B. Çamlıca	Çamlıca	Çamlıca Çeşmesi	Ahmet Efendi
Kısıklı	B. Çamlıca	Çamlıca	Çamlıca Çeşmesi	Köse Kâhya
Kısıklı	B. Çamlıca	Çamlıca	Çamlıca Çeşmesi	Süleyman Ağa
Kısıklı	B. Çamlıca	Çamlıca	Çamlıca Çeşmesi	Tiryal hanım
ALTUNİZADE				
Altunizade	Tophanelioğlu		Çamlıca Çeşmesi	Tophanelioğlu Mustafa efendi
Altunizade	Altunizade		Cami	Altunî İsmail Zühtü Paşa
Altunizade	Altunizade		Çeşme	Altunî İsmail Zühtü Paşa
Altunizade	Validebağı		Çeşme	Valide Mütevellisi
Altunizade	Besim Ağa Bağı Cad.		Çeşme	Toygar Ağa
Altunizade	Çiftecevizler		Çeşme	Kalfa Çeşmesi
K. Çamlıca			Çeşme	Yağlıkçı Ayazması
Çamlıca	İcadiye Caddesi		Çeşme	Sultan Mahmud
Çamlıca	Köftüncü		Çeşme	Köftüncüoğlu
Çamlıca	K. Çamlıca		Çeşme	Matbah-ı Âmire kâtibi Halil Efendi
Çamlıca	Bağlarbaşı		Çeşme	Halil Hamid Paşa

Semti	Mahalle	Sokak	Cinsi	Vâkıfı
ATİK VALİDE MAHALLESİ				
Atik Valide	Atik Valide	İmaret	İmaret	Atik Valide
Atik Valide	Atik Valide	İmaret	Çeşme	Atik Valide
Atik Valide	Atik Valide	Çinili	Dergâh	Ümmi Ahmet Efendi
Atik Valide	Atik Valide	Toptaşı	Bimarhane	Atik Valide
Atik Valide	Atik Valide	Çavuşderesi	Çeşme	Atik Valide
Atik Valide	Atik Valide	Çavuşderesi	Çeşme	Atik Valide
Atik Valide	Atik Valide	Toptaşı	Çeşme	Atik Valide
Atik Valide	Atik Valide	Bağlarbaşı Caddesi	Çeşme	Atik Valide
AŞÇIBAŞI MAHALLESİ				
Karacaahmet		Karacaahmet Caddesi	Carîi	Fethi Paşa
Karacaahmet		Karacaahmet Caddesi	Çeşme	Rodosi Ahmet Ağa
Karacaahmet		Karacaahmet Caddesi	Çeşme	Mihrişah Valide
Karacaahmet	Şerif Kapusu	Karacaahmet Caddesi	Miskinler	III. Selim
Karacaahmet	Şerif Kapusu	Karacaahmet Caddesi	Miskinler	Selim Han-ı Kadim
Karacaahmet	Şerif Kapusu	Karacaahmet Caddesi	Mektep	II. Mahmud
Karacaahmet	Karacaahmet	Karacaahmet Caddesi	Mektep	Mahmud Çavuş
Karacaahmet	Karacaahmet	Karacaahmet Caddesi	Çeşme	Sipahiler Ağası Mustafa Ağa
Karacaahmet	Duvarıdibi		Sebil	Ayşe Hatun
Karacaahmet	Karacaahmet		Sebil	Saadeddin Efendi
Karacaahmet	Karacaahmet		Sebil	Karacaahmet
Karacaahmet	Bağdat Caddesi		Sebil	Şerif Paşa
Karacaahmet	Bağdat Caddesi		Sebil	Kâmil Paşa
Karacaahmet	Bağdat Caddesi		Sebil	Kapalı Sebil
Karacaahmet	Bağdat Caddesi		Karacaahmet	Zeliha Hanım
DABBAĞLAR MAHALLESİ				
Dabbağlar	Dabbağlar	Mektep	Çeşme	İbrahim Paşa
Dabbağlar	Dabbağlar	At Pazarı	Çeşme	İbrahim Paşa
Dabbağlar	Dabbağlar	Kemeraltı	Çeşme	Atik Valide
Dabbağlar	Dabbağlar	Toptaşı	Rüşdiye-i Askeriye	Atik Valide
Dabbağlar	Balcı Yokuşu		Çeşme	Atik Valide
Dabbağlar	Balcı Yokuşu	Meydancık caddesi	Çeşme	İbrahim Paşa
Dabbağlar	Selim Paşa Taşı		Çeşme	Hüdâî
Dabbağlar	Dabbağlar	Toptaşı	Çeşme	Atik Valide

Semti	Mahalle	Sokak	Cinsi	Vâkıfı
Dabbağlar	Dabbağlar	Toptaşı	Acı Çeşme	Mehmed Ağa
ÇAKIRCI HASAN PAŞA MAHALLESİ				
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Cami	Çakırcı Hasan Paşa
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Dergâh	Hatice Sultan Nasuhî Dergâhı
Doğancılar	Kefçedede	Doğancılar Caddesi	Cami	Süleyman Paşa
Doğancılar	Kefçedede	Doğancılar Caddesi	Çeşme	Süleyman Paşa
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Çeşme	Çakırcı Hasan Paşa
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Çeşme	Hacı Ahmet Paşa
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Sebil	Ahmet Şakir Bey
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Çeşme	Hacı Beşir Ağa
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Çeşme	Süleyman Paşa
Doğancılar	Doğancılar	Doğancılar Caddesi	Çeşme	İbrahim Paşa
SİNAN PAŞA MAHALLESİ				
Sinan Paşa	Sinan Paşa	Bostan Sokak	Cami	Fatih-i Yemen Sinan Paşa
Sinan Paşa	Sinan Paşa	Bostan Sokak	Çeşme	Fatih-i Yemen Sinan Paşa
Sinan Paşa	Fıstıklı	Fıstıklı Caddesi	Fıstıklı Mektep	Hatice Sultan
Sinan Paşa	Fıstıklı	Fıstıklı Caddesi	Çeşme	Hatice Sultan
Sinan Paşa	Fıstıklı	Fıstıklı Caddesi	Çeşme	Atik Valide
Sinan Paşa	Fıstıklı	Salacak	Çeşme(Sultan Çeşmesi)	Hatice Sultan
YALNIZ SERVİDE ÜMRANİYE KARIYESİ				
Ümraniye	Ümraniye	Alemdağ	Cami	Cevher Ağa
Ümraniye	Ümraniye	Alemdağ	Çeşme	Atik Valide
BULGURLU				
Bulgurlu		Meydan	Cami	Hacı Bayram Paşa
Bulgurlu		Meydan	Mektep	Haydar Paşa
Bulgurlu		Meydan	Çeşme	Meleksima Hatun
Bulgurlu		Meydan	Çeşme	Demirci
Bulgurlu		Libade	Çeşme	Toygar
Bulgurlu		K. Çamlıca	Çeşme	IV. Mehmet
Bulgurlu		B. Çamlıca	Çeşme	IV. Mehmet
Bulgurlu		K. Çamlıca	Çeşme	Bodrumî

5.3.2. Üsküdar'da çeşitli bölgelere dağıtılan Vakıf Sular

Semti	Mahalle	Sokak	Cinsi	Vâkıfı
Solak Sinan	Selami Ali Efendi		Çeşme	Halil Efendi
Kefçedede	Ahmediye	K. Çamlıca	Sebil	Ahmediye
Kefçedede	Ahmediye		Cami	Ahmediye
Kefçedede	Ahmediye		Çeşme	Ahmediye
Kefçedede	Ahmediye		Çeşme	Ahmediye
Kefçedede	Ağa hamam		Çeşme	İbrahim Paşa
Kefçedede	Yeni Çeşme		Çeşme	İbrahim Paşa
Kefçedede	Yeni Çeşme		Şadırvan	İbrahim Paşa
Selâmi Ali			Çeşme	Şuca' Ahmet Paşa
Selâmi Ali	Silahdar Bahçesi		Çeşme	Silah'dar Ağa
Selâmi Ali	Silahdar Bahçesi		Çeşme	Kösem Valide
Selâmi Ali	Silahdar Bahçesi		Çeşme	Selâmi Ali Efendi
Tavaşi Hasan Ağa	İnadiye		Çeşme	Ahmet Efendi
Tavaşi Hasan Ağa	İnadiye		Çeşme	İbnülemin Ahmet Efendi
Selimiye	Selimiye Kışlası Cad.		Cami	III. Selim
Selimiye	Selimiye Kışlası Cad		Mektep	III. Selim
Selimiye	Selimiye Kışlası Cad		Çeşme	III. Selim
Selimiye	Selimiye Kışlası Cad		Dergâh	III. Selim
Selimiye	Selimiye Kışlası Cad		Dergâh Çeşme	III. Selim
Selimiye	Daya kadın		Çeşme	Daya kadın
Selimiye	Kışla karşı		Çeşme	III. Selim
Selimiye	Kışla		Kışla	III. Selim
Selimiye	Kışla		Hastahane	III. Selim
Selimiye	Kışla		Tazıcılar Ahır	III. Selim
Selimiye	Harem İskelesi		Çeşme	Tahir efendi
Selimiye	Harem İskelesi		Kebir	III. Selim
Selimiye	Harem İskelesi		Çeşme	Beylik
Selimiye	Harem İskelesi		Namazgâh Çeşme	III. Selim
İhsaniye	Caddesi		Çeşme	Hadice Sultan
İhsaniye	Caddesi		Çeşme	Hadice Sultan
İhsaniye	Tunusbağı		Çeşme	Süleyman Paşa
İhsaniye	Yalıboyu		Çeşme	Hadice Sultan
İhsaniye	Yalıboyu		Çeşme	Hadice Sultan

Semti	Mahalle	Sokak	Cinsi	Vâkıfı
İhsaniye	Caddesi		Çeşme	Hadice Sultan
İhsaniye	Sultaniye		Çeşme	Tıflıgöl Hanım
Kazasker	Ahmet Efendi		Çeşme	Abdül Fettah Paşa
Murad Reis			Cami	Çinili Valide
Murad Reis			Harik Havuzu	Çinili Valide
Murad reis			Medrese	Çinili Valide
Murad Reis			Çeşme	Çinili Valide
Murad Reis			Cami, Şadırvan	Çinili Valide
Murad Reis	Kasım Ağa		Çeşme	Kasım Ağa
Murad Reis	Mescid Sakoğlu		Çeşme	Halil Efendi
Bulgurlu Mescid			Çeşme	Safiye Sultan
Bulgurlu Mescid	Çavuşderesi		Çeşme	İbrahim Paşa
Arakiyeci Cafer			Çeşme	Kapuağası Yakup Ağa
Arakiyeci Cafer			Mektep	Kapuağası Yakup Ağa
Arakiyeci Cafer			Çeşme	Atik Valide
Arakiyeci Cafer			Çeşme	Hacı Hasan Bey
Arakiyeci Mehmet	Harmanlık		Sebil	Arif Hikmet Bey
Arakiyeci Mehmet	Harmanlık		Çeşme	Arif Hikmet bey
Arakiyeci Mehmet	Nuhkuyusu		Çeşme	Hacı Hasan Bey
Arakiyeci Mehmet	Nuhkuyusu	Bağlarbaşı	Çeşme	Şehremaneti tarafından 1242'de inşa edilmiştir.
Arakiyeci Mehmet	Kapı Ağası		Çeşme	Atik Valide
Hayreddin Çavuş	Atpazarı		Çeşme	Mehmet Paşa
Hayreddin Çavuş	Tunlu Kahve		Çeşme	Abbas Ağa
Hayreddin Çavuş	Hayreddin Çavuş		Çeşme	Sultan Ahmet
Pazarbaşı	Bağlarbaşı		Çeşme	Halil Hamid Paşa
Pazarbaşı	Bağlarbaşı		Çeşme	-
Durbalı	Durbalı		Çeşme	Halil Efendi
Atik Valide			Çeşme	-
Atik Valide	Çavuşderesi		Çeşme	İbrahim Paşa
Atik Valide	Atpazarı		Çeşme	Mehmet Ağa
Atik Valide			Bimarhane	Atik Valide
Atik Valide			Medrese	Atik Valide
Atik Valide			Tekke	Atik Valide
Atik Valide			Cami	Atik Valide
Atik Valide			Çeşme	Atik Valide

Semt	Mahalle	Sokak	Cinsi	Vâkıfı
Rum Mehmet Paşa	-		camı	Rum Mehmet Paşa
Rum Mehmet Paşa	Esku Hamam		çeşme	İbrahim Paşa
Rum Mehmet Paşa	Medrese Sokak		çeşme	İsmail Ağa
Rum Mehmet Paşa	Çeşme-i Cedik		çeşme	Ümmügülsüm Sultan
Rum Mehmet Paşa	İskele Meydanı		Çeşme	İbrahim Paşa
Rum Mehmet Paşa	Bostan Sokak		çeşme	Muvellidani Ali Paşa
Rum Mehmet Paşa	Şemsi Paşa		çeşme	Süleyman Han
Rum Mehmet Paşa	Şemsi Paşa	Adliye	çeşme	II. Mahmud
Kaptan Paşa	-		camı	Hamza Fakih
Kaptan Paşa			çeşme	Hamza Fakih
Kaptan Paşa	Hüdâî		çeşme	Mustafa Han (III. Mustafa)
Ayazma	Mumhane		camı	Mustafa Han (III. Mustafa)
Ayazma	Mumhane		çeşme	Mustafa Han (III. Mustafa)
Ayazma	Mumhane	Ayazma	çeşme	Mustafa Han (III. Mustafa)
Ayazma			harik havuz	Mustafa Han (III. Mustafa)
Ayazma	Mumhane		çeşme	Mustafa Han (III. Mustafa)
Ayazma	Mumhane		çeşme	II. Mahmut
Ayazma	Mumhane		çeşme	Mustafa Han
Ayazma	Mumhane		çeşme	Ayşe Sultan
Karadavud Paşa	İskele		çeşme	Fatih
Mirahor	Çarşıboyu		çeşme	Devecioğlu
Mirahor	Doğancılar		çeşme	Rüstem Paşa
Mirahor	Doğancılar		çeşme	İbrahim Paşa
Gerede	Yenicami	İmam Sokak	çeşme	Emetullah Valide
Bat Pazarı (Bit)	Cami		Valide çeşme	Emetullah Valide
Gerede			Harik havuz	Emetullah Valide
Gerede			sebil	Emetullah Valide
Gered			çeşme	Emetullah Valide
Toygar Hamza			çeşme	Halil Efendi
Toygar Hamza			çeşme	Halil Efendi
Tenbel Hacı Mehmet			çeşme	İbrahim Paşa
Tenbel Hacı Mehmet	Atlamataşı		çeşme	İbrahim Paşa
Ahmet Çelebi	Hüdâî		çeşme	İbrahim Paşa
Ahmet Çelebi	Hüdâî		çeşme	İbrahim Paşa
Ahmet Çelebi	Uzunyol		çeşme	Ahmet Çelebi
Ahmet Çelebi	Yeni Çeşme Yokuşu		sebil	Halil Paşa Mirmiran

Semt	Mahalle	Sokak	Cinsi	Vâkıfı
Ahmet Çelebi	Yeni Çeşme Yokuşu		çeşme	Halil Paşa Mirmiran
Selman Ağa			çeşme	Tophanelioğlu Mustafa Efendi
Selman Ağa	Şeyh Cami		çeşme	İbrahim Paşa
Selman Ağa	Karacaahmet		çeşme	İbrahim Paşa
Selman Ağa	Karacaahmet		çeşme	Kemankes Ahmet Ağa
Selman Ağa	Karacaahmet		çeşme	Mustafa Paşa
Gülfem Hatun			çeşme	Hüdâî
Gülfeam Hatun			çeşme	İbrahim Paşa
Gülfem Hatun			çeşme	Mustafa Han
Evliya Paşa			çeşme	İbrahim Paşa
Hace Hesna Hatun	Paşalimanı		çeşme	Silahdar Abdürrahman Paşa
Kuzguncuk	Kayık İskeleyi		çeşme	Selim Ağa
Kuzguncuk	Dereboyu		çeşme	Mihrimah
Hace Hesna Hatun	Özbekler Dergâhı		çeşme	Özbek Mehmet Efendi
Hace Hesna Hatun	Sultan Tepesi		çeşme	Hadice Sultan
Hace Hesna Hatun	Bülbülderesi		çeşme	-
Hace Hesna Hatun			çeşme	İsmet Bey
Hace Hesna Hatun	Şeyh Camii		çeşme	Arslan Ağa
Hace Hesna Hatun	Medrese Arkası		çeşme	Tophanelioğlu
Hace Hesna Hatun	Medrese Arkası		camii	Mihrimah
Hace Hesna Hatun	Medrese Arkası		sebil	Mihrimah
Hace Hesna Hatun	Medrese Arkası		çeşme	Mihrimah

Yalnız Üsküdar'da 1925 yılında:

Toplam 46 çeşme akar durumda

Toplam 3 sebil akar durumda

Toplam 3 cami akar durumda

Toplam 2 yangın havuzu

ELDE EDİLEN SONUÇLAR

- Engebeli bir arazi üzerinde kurulmuş olan Üsküdar şehrinin morfolojisi incelenmiş ve tarihi hakkında da kısa bilgiler verilmiş, Üsküdar'ın bir şehir haline gelmesinin ve dolayısıyla bütün su tesislerinin yapımının Osmanlılar devrinde gerçekleştiği belirtilmiştir.
- Üsküdar'ın suyunu temin eden bütün isale hatları Osmanlılar devrinde yapılmıştır. 1930 yılında İsmail Remzi tarafından çizilen isale planı o tarihteki durumu aksettirdiğinden, eksiktir ve bu planda bazı yanlışlıklar da vardır. Plandaki isale hatları incelenmiş, 3 isale hattı ilave edilmiş, hidrolik kanunlarına göre düzeltmeler de yapılmıştır.
- 18 büyük isale hattı ile 17 küçük isale hattı tespit edilmiş, büyük isale hatları tesviye eğrili harita üzerine işaretlenerek gerekli bütün ayrıntılar gösterilmiş, yaptıranlar ve yapılış tarihleri de tespit edilmiştir.
- İsale hatları ile dağıtım şebekesini doğru bir şekilde çizebilmek amacıyla bütün vakıf kayıtları incelenmiş, eldeki belgeler gözden geçirilmiş ve aylarca yerinde çalışılarak doğru bir sonuca varmak için çaba sarfedilmiştir. Üsküdar'ın hiçbir yerde yayınlanmamış olan isale hatları 1/25.000 ölçekli tesviye eğrili harita üzerine çizilmiş, bütün ayrıntılar gösterilmiştir.
- 1730 tarihinde yapımı tamamlanarak 1753 tarihinde çeşitli katmalarla takviye edilen İbrahim Paşa Suyoluna ait 1753 tarihli şematik su yolu haritası incelenmiş, yazıları okunmuş, uzun ve yoğun bir çalışma sonunda bu su yoluna ait isale hattı ve dağıtım şebekesi ile bütün çeşmelerinin, maslaklarının ve su terazilerinin yerlerini şehir planı üzerine işlemek mümkün olmuştur.
- Üsküdar'ın isale hatlarından bugüne kadar hiç bilinmeyenlerden 3 tanesi harita üzerine çizilmiştir.
- Üsküdar Su Tesislerinin en güç bölümü olan şehir dağıtım şebekesi ve su dağıtılan yerlerin plan üzerine işlenmesinde de büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu hususta yapılmış olan tek çalışma 1926 tarihinde İsmail Remzi tarafından o tarihteki şebekeyi gösteren plandan ibarettir. Zamanla şebekenin yarısı harap olmuş, çeşitli su yollarına ait dağıtım şebekeleri birleştirilmiş, birinden diğerine aktarmalar yapılmış, künkler yerine font, galvaniz, kurşun borular konmuştur. Böyle bir şebeke planından hareket ederek her su yolunun dağıtım şebekesinin ilk durumu şehir planı üzerine işlenmiştir.
- Bütün çeşmelerin kitabeleri okunmuş, belgelerde mevcut olanlar kontrol edilmiş, yanlışlıklar düzeltilmiş, mevcut olmayan veya kitabesi mevcut olmayan çeşmelerin bir bölümünün kasideleri şairlerin divanlarında aranarak bulunmuş ve ilgili bölümde gösterilmiştir.
- Şehir içerisindeki çeşmelerin yerlerini tespit etmek için yapılan incelemelerde kitabelerinin resimleri de çekilmiş, çeşmeler şehir planı üzerine işaretlenmiştir.
- Üsküdar'daki vakıf sularından beslenen çeşme, cami, dergâh vb. bütün yerlerin adresleri, bunları yaptıranların adları, yapılış tarihleri, kitabeleri, debileri gösterilmiştir.
- Dağıtım şebekesi, çeşmeler ile diğer su alan yerler, teraziler, maslaklar 1/4.000 ölçekli şehir planı üzerine her su yolu ayrı renkte olmak üzere çizilmiştir. Şehir planları arasında en uygun olan 1934 yılında yapılmış olan 1/10.000 ölçekli İstanbul Rehberi içerisindeki plan büyütülerek 1/4.000 ölçekli hale getirilmiş, üzerine tesviye eğrileri çizilerek şehrin morfolojisi de belirtilmiş, dağıtım planı ile eksik olan dağıtım kolları su mühendisliği kaidelerine göre çizilmiştir.
- Üsküdar vakıf sularına ait tesislerin bütün fotoğrafları çekilmiş, kitabelerin de fotoğrafları verilerek her zaman için kontrol etmek imkânı sağlanmıştır.
- Vakıf Defterinde Üsküdar'da eskiden mevcut olan 144 su alan yerden 105 tespit edilebilmiştir. Bunlardan 90 kadarı halen yarı harap durumda bulunmaktadır.
- Bugün iki tanesi sağlam, bir tanesi yıkık 3 adet su terazisi vardır. 20 kadar su terazisinin yerini belirlemek ve plana işlemek mümkün olmuştur.
- Üsküdar'ın sebilleri hakkında da özet bilgiler verilmiş, Üsküdar'daki vakıf sulara ait bütün kayıtlar liste halinde eklenmiş, su dağıtılan yerlere numaralar verilmiş, bunların numara sırasına ve alfabetik sıraya göre listeleri de eklenmiştir.

REFERANSLAR

- **Çeçen, Kâzım**
İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri
İTÜ Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi
yayın no:1, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1984
- **Eyice, Semavi**
Byzantinische
Wasserversorgungsanlagen
in Istanbul.
Leichtweiß-Institut für Wasserbau. Nr. 64
Braunschweig. 1979
Bizans Devrinde Boğaziçi
İÜ Edebiyat Fakültesi yayını no:2236
Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1976
- **Galip Ata**
İstanbul Evkaf Suları
Sıhhiye Mecmuası no: 16, İstanbul, 1922
- **Goble, Warwick**
Constantinople
Described by Alexander van Millingen
A & C. Black. London. 1906
- **Konyalı, İbrahim Hakkı**
Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi
Cilt I 1976, cilt II 1977. Ahmet Sait Matbaası, İstanbul
- **Kumbaracılar İzzet**
İstanbul Sebilleri
Devlet Basımvi, İstanbul 1938
- **Nirven, Sâdi**
İstanbul Suları
Halk Basımevi, İstanbul 1946
- **Nazım**
İstanbul Vilayeti Şehremanetine Evkaftan Devralınan Sular
İstanbul 1341 (1925)
- **Tanışık, İbrahim Hilmi**
İstanbul Çeşmeleri
Cilt I 1943, cilt II 1945 (Üsküdar)
Maarif Matbaası, İstanbul
- **Yüngül, Naci**
Üsküdar Üçüncü Ahmet Çeşmesi
T.C. İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Yayınları
İstanbul, 1955.

Resimlerin Dizini

A	Sayfa
Abbas Ağa çeşmeleri ve kitabeleri	122
Abdülhamid Şehzade Validesi Çeşmesi	86
Ahmediye sebil, cami ve çeşmesi	123,124
Ahmet Şakir Çeşmesi	125
Ali Ağa Çeşmesi ve kitabesi	125
Altunîzade Camii	116
Altunîzade İsmail Zühtü Paşa	115
Altunîzade'nin mezarı	116
Arif Hikmet Bey Çeşmesi ve sebili	152
Arslan Ağa Çeşmesi ve kitabesi	59,60
Atik Valide Bimarhanesi Çeşmesi	54
Atik Valide Camii	50,51
Atik Valide Camii ahşap tavanı	54
Atik Valide Camii çeşmeleri	49,51,54
Atik Valide Camii çinileri	44,46,47,48
Atik Valide Camii son cemaat mahalli	48
Atik Valide Camii şadırvanı	33,45
Atik Valide Külliyesi	52-53
Ayazma Camii	109,110
Ayşe Hatun Çeşmesi	126
Ayşe Sultan Çeşmesi	127
Ayşe ve Ümmühan Hatun çeşmesi ve kitabesi	60
Aziz Mahmut Hüdâî Çeşmesi	56
Aziz Mahmut Hüdâî Çilehanesi	56
Aziz Mahmut Hüdâî Çilehanesi'ndeki maksem	56
Aziz Mahmut Hüdâî Dergâhı	55
Aziz Mahmut Hüdâî Türbesi	56

B	
Başkadın Çeşmesi ve kitabesi	82,83
Bayezid Validesi Çeşmesi'nin kitabesi	102
Benlizade Çeşmesi	127
Beylik Çeşmesi	127
Bulgurlu Çeşmesi	128

Ç	
Çavuşbaşı Seyyid Ahmet Paşa Çeşmesi ve kitabesi	128,129
Çinili Cami	57
Çinili Cami çinileri	58
Çinili Cami sebili	58
Çinili Cami şadırvanı	58

D	
Daya Hatun Çeşmesi	151
Doğancılar Maksemi	81
Doğancılar Maksemi kitabesi	82
F	
Faik Bey Çeşmesi ve kitabesi	129
G	
Genç Mehmet Paşa Çeşmesi ve kitabesi	100
Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi ve kitabesi	69,71,73
Gülnuş Valide Sultan türbe ve sebili	119,154
Gülnuş Valide Sultan'ın kabir taşı	74
H	
Hacı Halil Efendi çeşmeleri ve kitabeleri	65,66,67
Hacı Hasan Ağa Çeşmesi	130
Hacı Mehmet Efendi Çeşmesi ve Kitabesi	130
Hadice Sultan Çeşmesi ve kitabesi	131
Hafız İsa Ağa Çeşmeleri ve kitabeleri	134,135,136,137
Hakkı Bey Çeşmesi	131
Hasan Paşa Çeşmesi ve kitabesi	132
Hasip Paşa Çeşmesi ve kitabesi	132,133
Horhor Çeşmesi	153
Hüseyin Avni Paşa	117
Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi	117

İ	
İbnülemin Çeşmesi ve kitabesi	133
İbrahim Paşa Çeşmesi ve kitabesi	86,99
İhsaniye Çeşmesi	134
İsmail Ağa Çeşmesi ve kitabesi	137,138

K	
Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi ve kitabesi	89
Kasım Ağa Çeşmesi	150
Kassam Çeşme ve kitabesi	139
Kâtip Mustafa Ağa Çeşmesi ve kitabesi	138
Kavak Kasrı gravürü ve resmi	104
Kethüda Mehmet Paşa Çeşmesi ve kitabesi	91
Kısıklı Çeşmesi	139
Kitabesiz Çeşmeler	150,151,152

M

Malatyalı İsmail Ağa Çeşmesi ve kitabesi	123
Mehmet Ağa çeşmeleri ve kitabeleri	140
Mehmet Tahir Efendi Çeşmesi	147
Meryem Kadın Çeşmesi	141
Mihrimah Sultan Camii	40,42
Mihrimah Sultan Camii ve III. Ahmet Çeşmesi	18
Mihrimah Sultan Çeşmesi ve kitabesi	40,42
Mihrimah Sultan şadırvanı	41
Mihrimah Sultan'ın resmi	39
Mihrişah Sultan Çeşmesi	115,157

Ö

Özbekler Tekkesi Çeşmesi ve kitabesi	142
--------------------------------------	-----

S

Saadeddin Efendi Çeşmesi ve Sebili	142,155
Sakalar	167
Salacak gravürü (Melling)	22,113
Selâmi Ali Efendi Çeşmesi ve kitabesi	61
Silahtar Mustafa Ağa Çeşmesi ve kitabesi	143
Sinan Paşa Çeşmesi	144
Sineperver Valide Sultan Çeşmesi	150
Solak Sinan Çeşmesi	43
Solak Sinan Mescidi	43
Solaklar	43
Su satıcısı	25
Su terazileri	89,157,160,161
Sultan III. Ahmet Çeşmesi gravürü	94
Sultan III. Ahmet Çeşmesi ve kitabesi	94,95,96,97,98
Sultan III. Ahmet Çeşmesi ve kitabesi (İmam Nasır Sk.)	72
Sultan III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa'nın minyatürü	77
Sultan III. Ahmet'in imzası	97
Sultan III. Ahmet'in resmi	95
Sultan III. Ahmet'in tuğrası	93
Sultan II. Mahmut çeşmeleri ve kitabeleri	144,146
Sultan IV. Mehmet Çeşmesi	145,146
Sultan III. Mustafa Çeşmesi ve Camii	110
Sultan III. Mustafa Çeşmesi ve kitabesi	91,100
Sultan III. Mustafa ve Sultan Selim'in resmi	109
Sultan III. Mustafa'nın tuğrası	109
Sultan III. Selim, Çeşmesi	112
Sultan III. Selim'in tuğrası ve resmi	111

Sultantepe'de Tophanelioğlu suyundan

beslenen bir çeşme	75
--------------------	----

Ş

Şehzade Bayezid Çeşmesi'nin temeli	92
Şehzade Numan Çeşmesi ve Kitabesi	102
Şehzade Seyfeddin Çeşmesi ve kitabesi	90,100
Şehzade Süleyman Validesi Çeşmesi ve kitabesi	103
Şemsi Paşa	9
Şerefâbâd Kasrı müstemilatı	88
Şeyh Camii şadırvanı	59

T

Tazıcılar Ahır Çeşmesi ve kitabesi	112
Tekke Kapısı Çeşmesi	148
Tiryal Hanım Çeşmesi ve kitabesi	147,148
Tophanelioğlu Çeşmesi ve kitabesi	74

Ü

Ümmügülsüm Hanımların çeşmeleri ve kitabeleri	87,148
Üsküdar haritası (1923)	156
Üsküdar-Sultantepe'de bir sokak	37
Üsküdar şehir planı (1925-28)	31
Üsküdar şehir planı (1934)	28-29
Üsküdar'da çiçek pazarı (W. Goble)	27
Üsküdar'da pazar yeri (W. Goble)	27
Üsküdar'da 100 yıl öncesinden bir sokak	118
Üsküdar'ın görünüşü	17,38,41,67

V

Valide Kethüdası Çeşmesi	149
Valide Sultan (Hibetullah) Çeşmesi ve kitabesi	149

Y

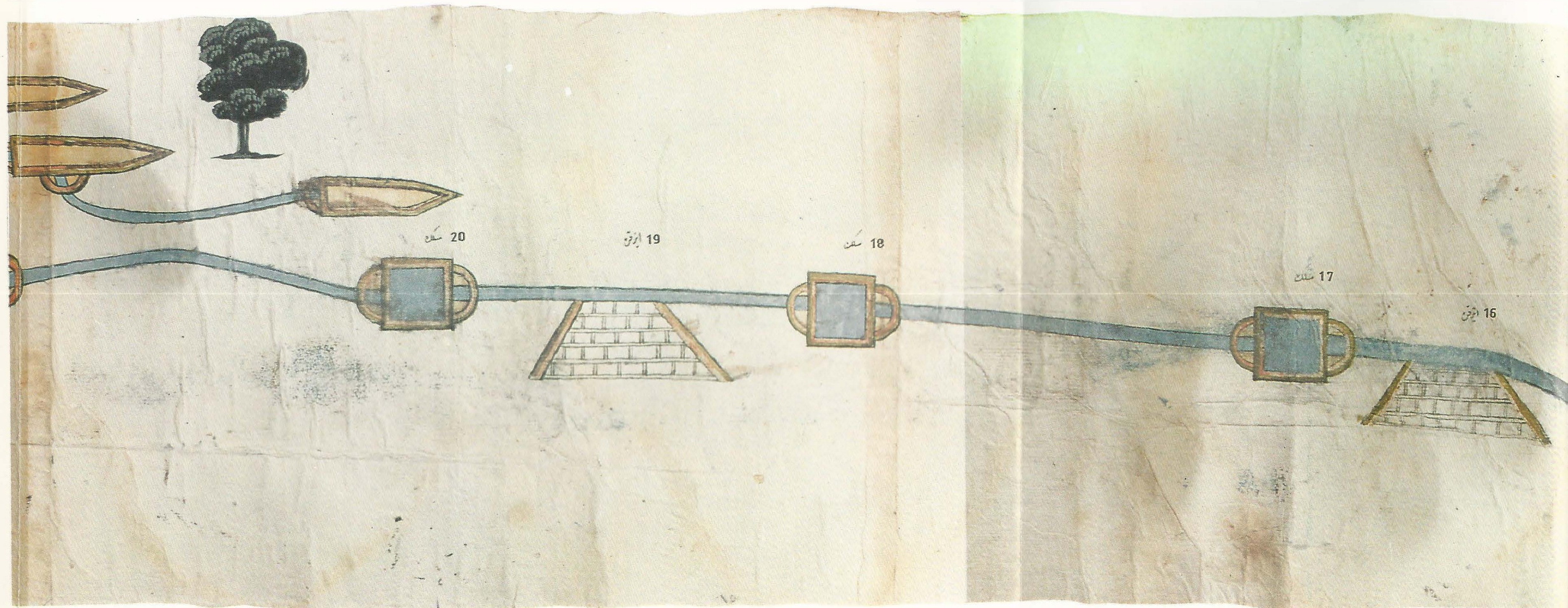
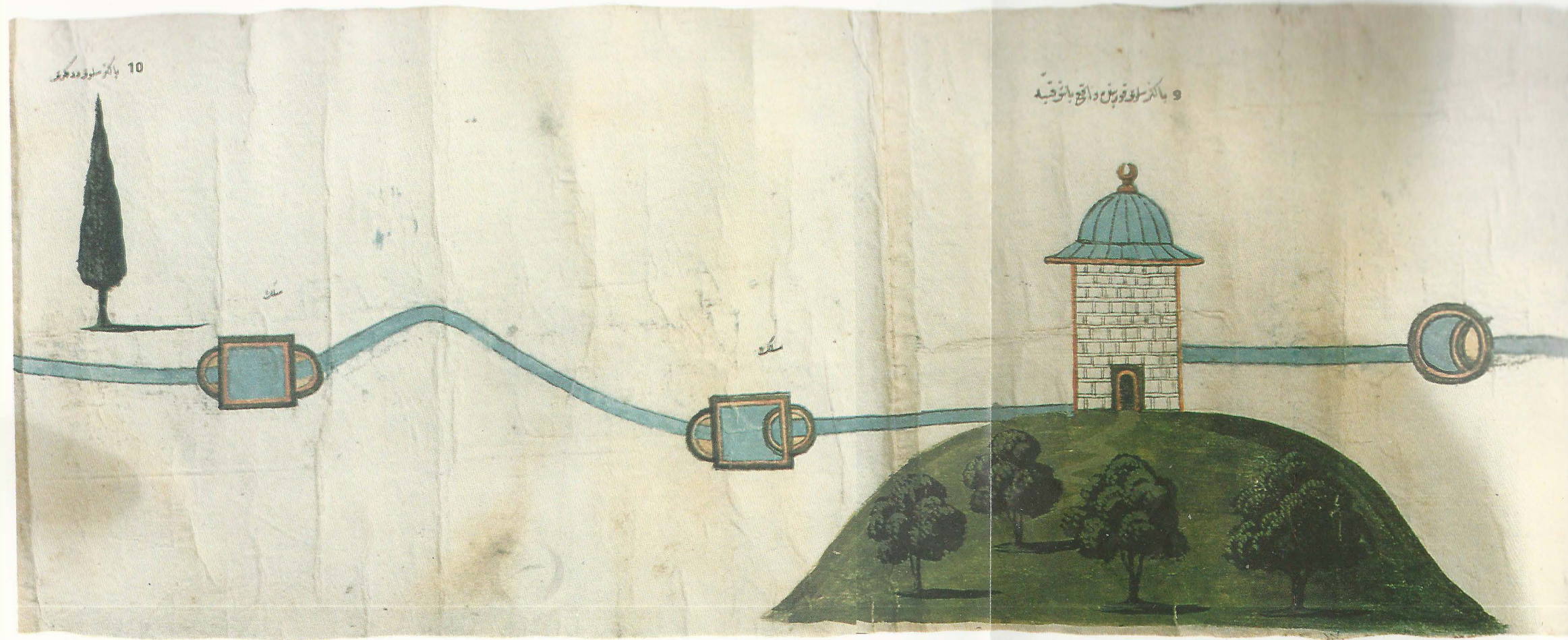
Yakub Ağa Çeşmesi ve ayna taşı	62
Yakub Ağa Suyolunun başındaki kırık kitabe	63
Yeni Cami	68,70,72
Yeni Cami şadırvanı	72

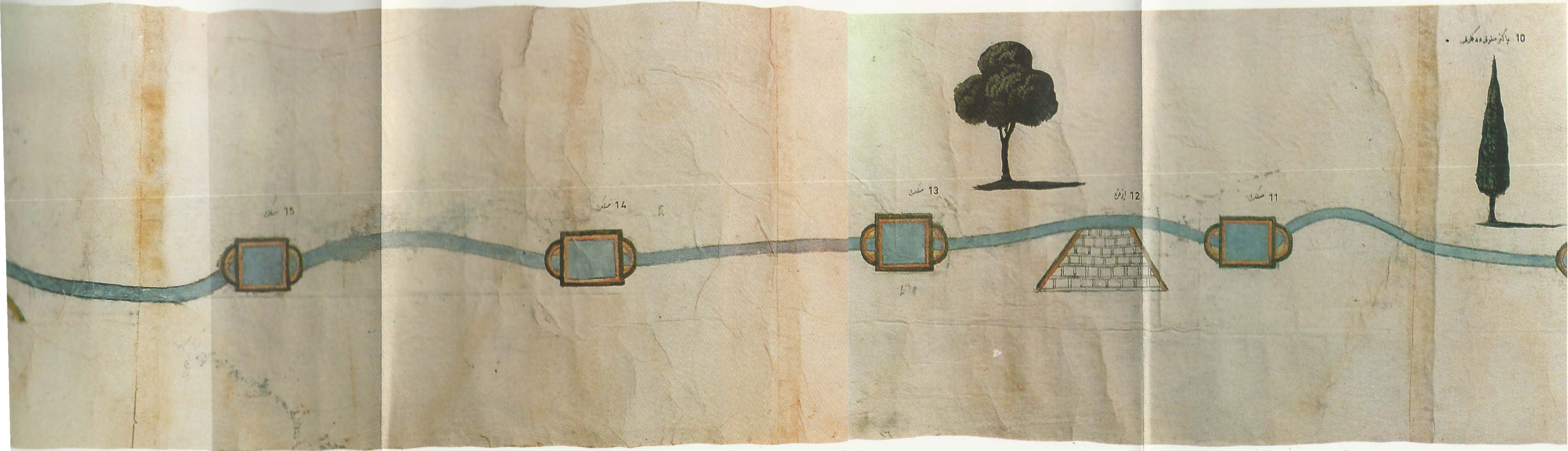
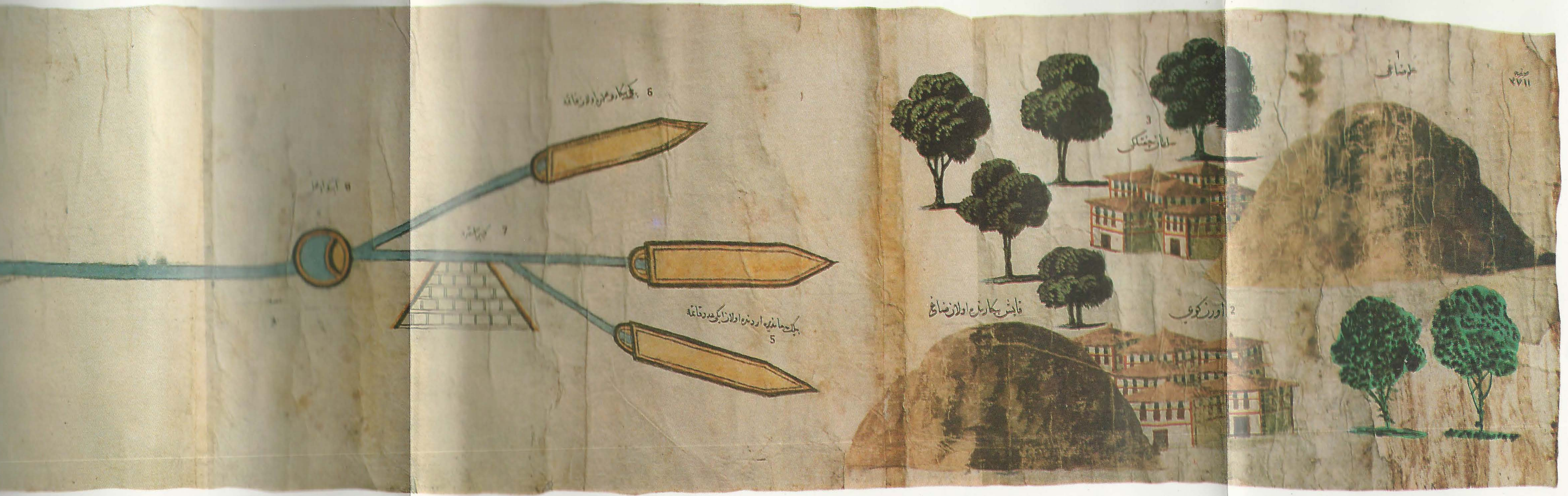
Harita No: 1

1/1

Türk-İslam Eserleri (Beş pafta)
Müzesi No: 3336
İbrahim Paşa Suyolu Haritası
Tarih 1753
Boyutları 0,30 x 18 m

İbrahim Pasha Water Supply System
Dimension 0,30 x 18 m
Designed in 1753

ca 30

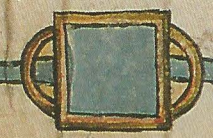
ca 29

ca 28

ca 27

ca 26

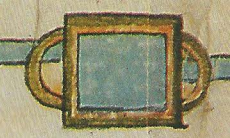
ca 44

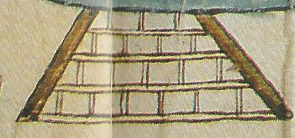
ca 43

ca 42

ca 41

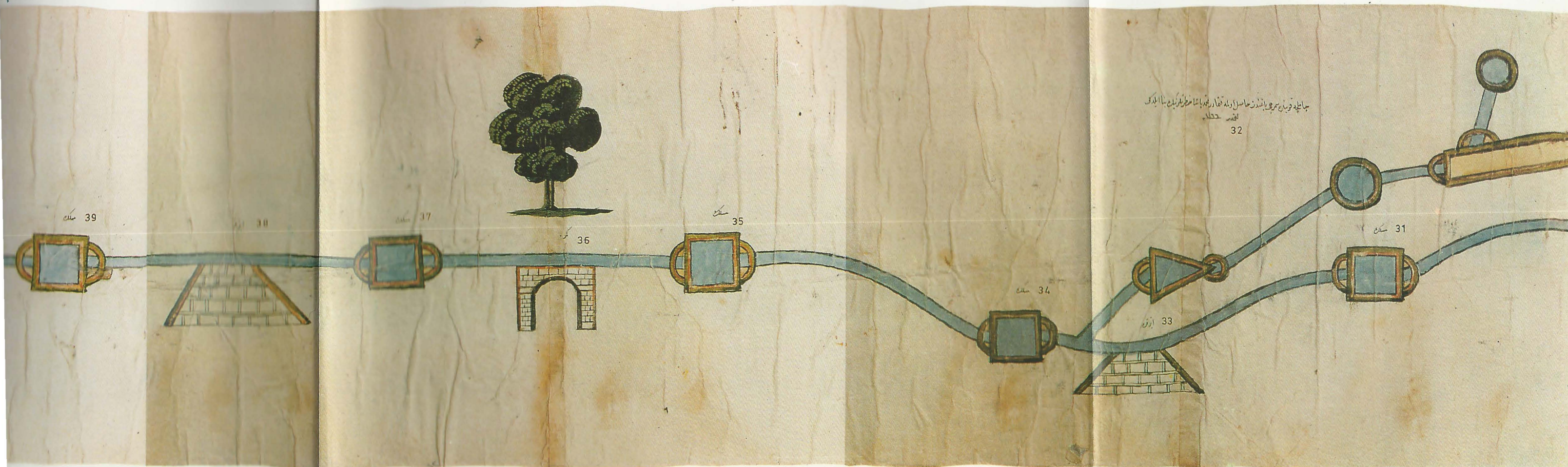
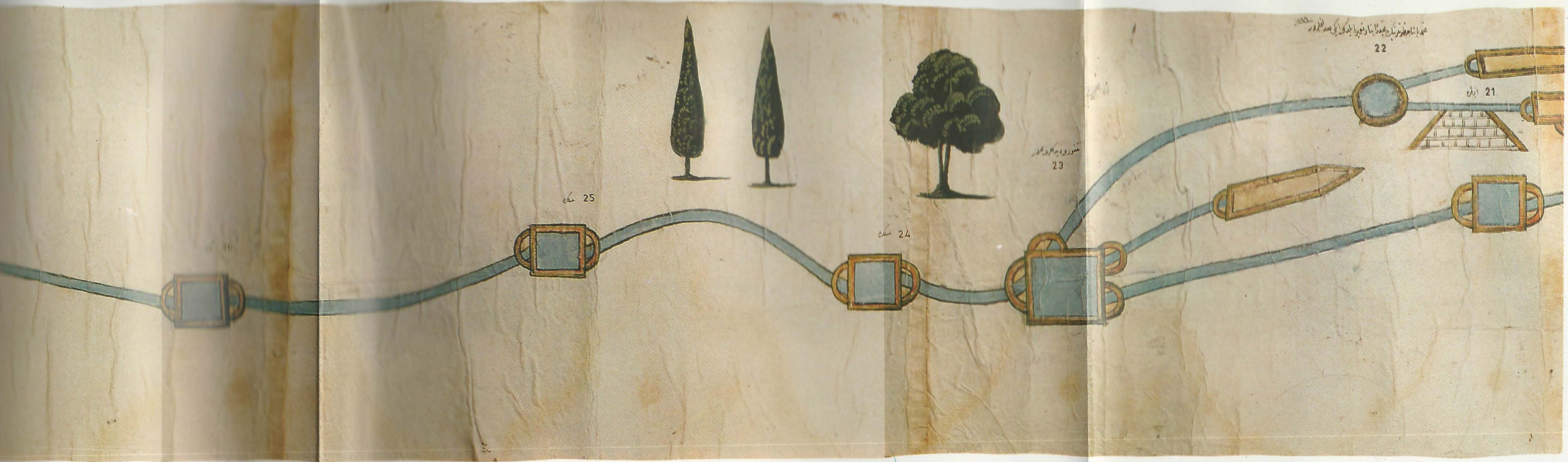

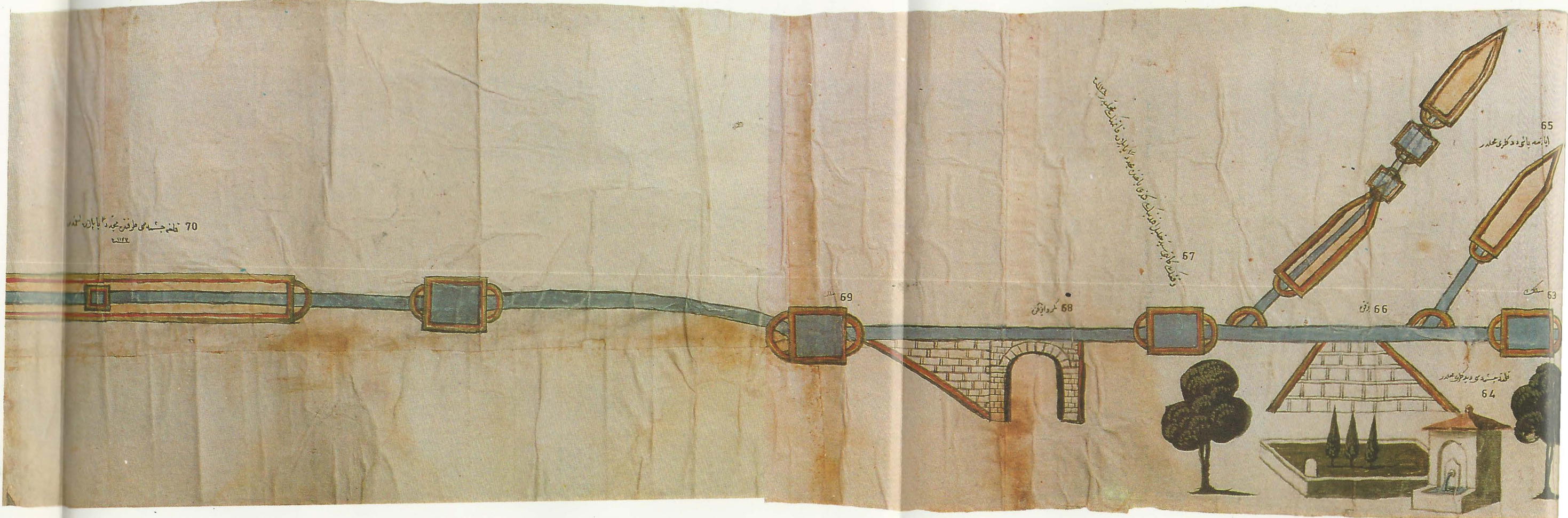
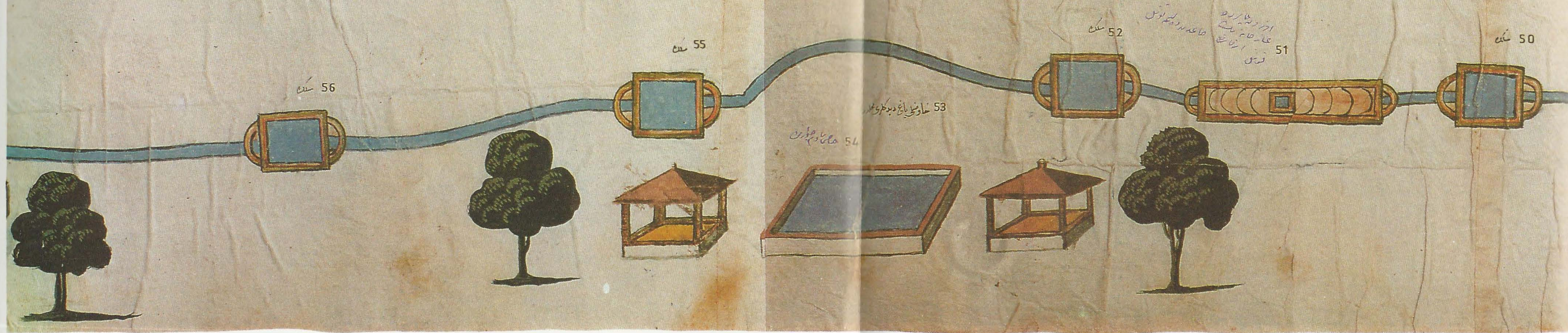
ca 40

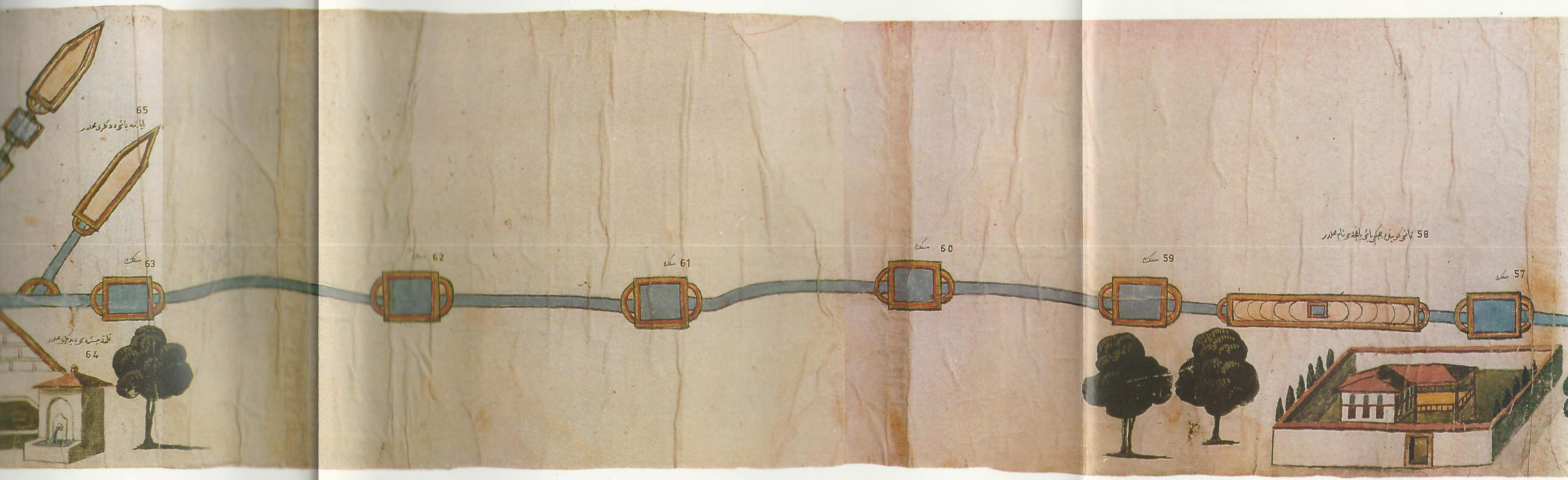
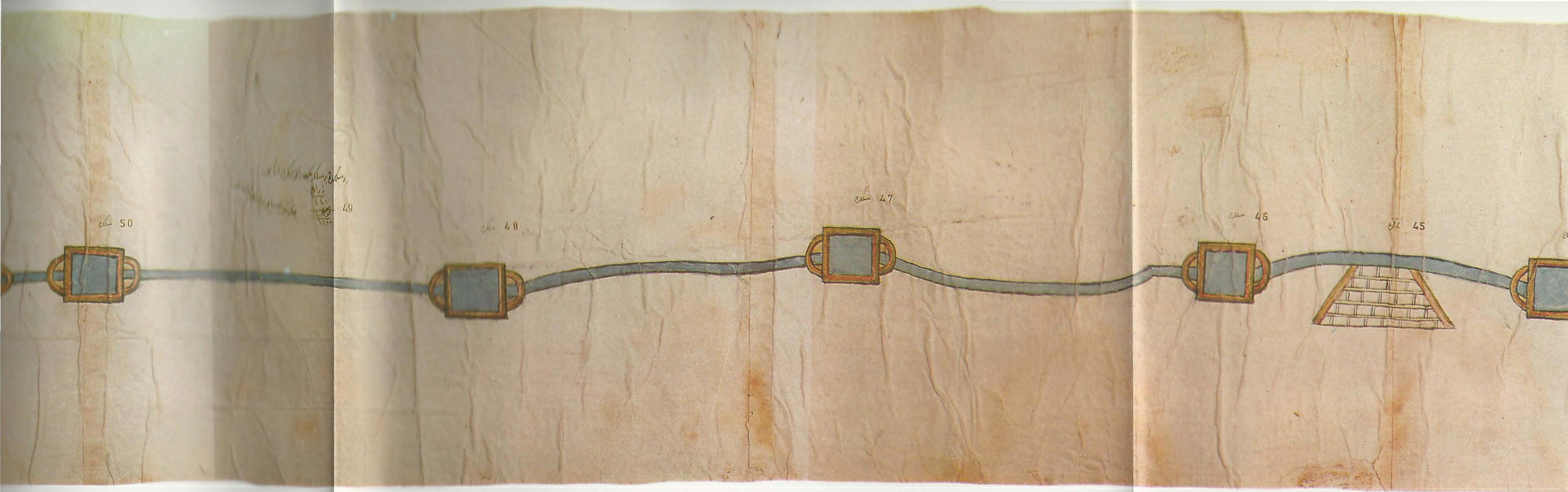

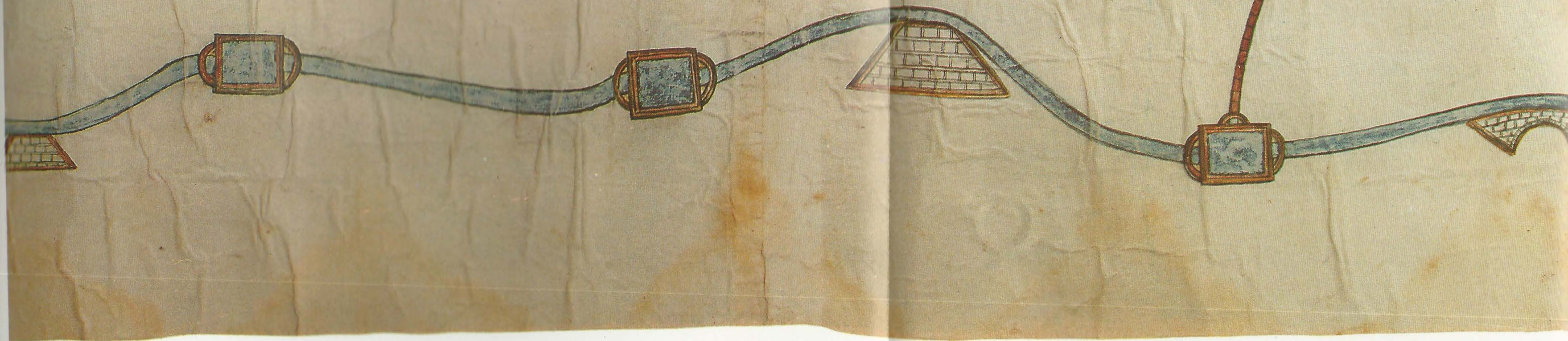
ca 39

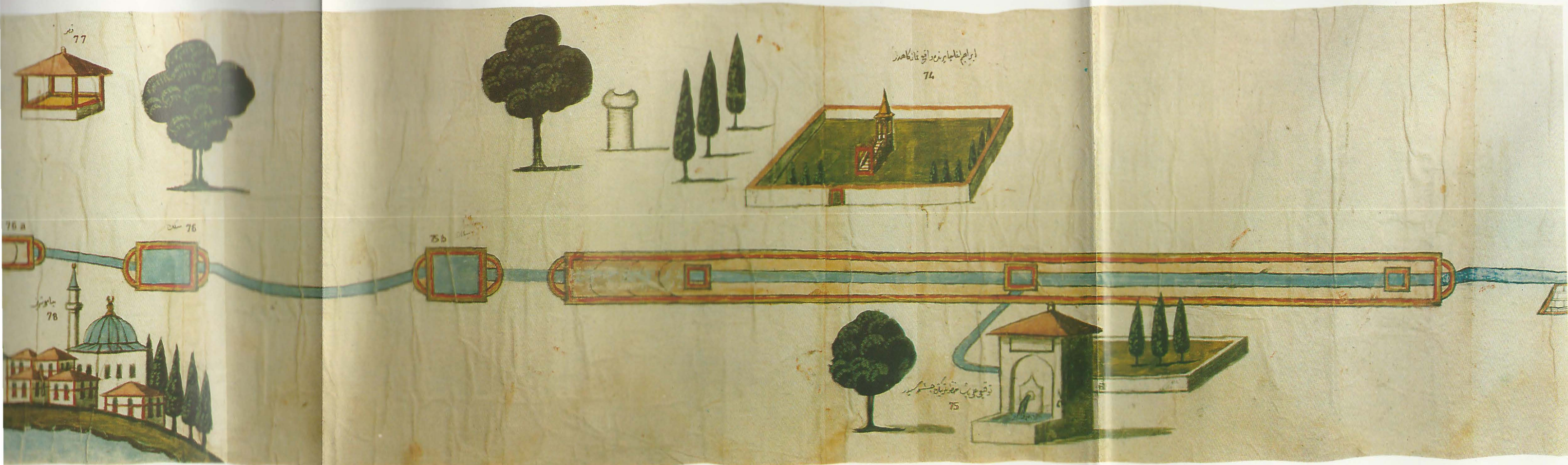
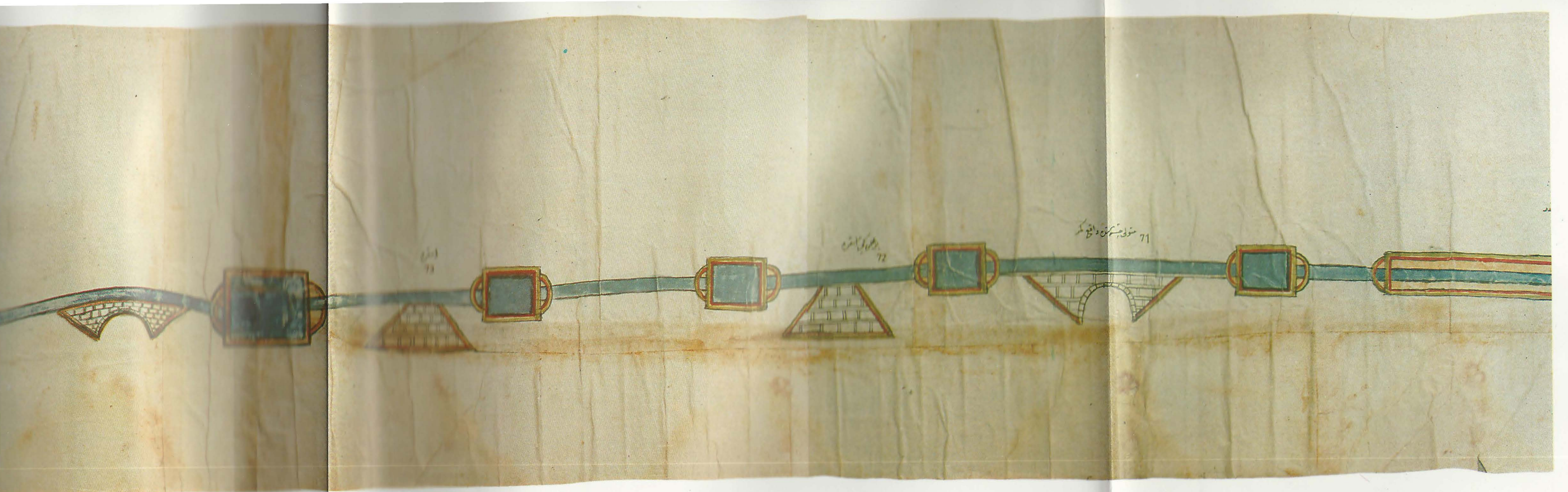

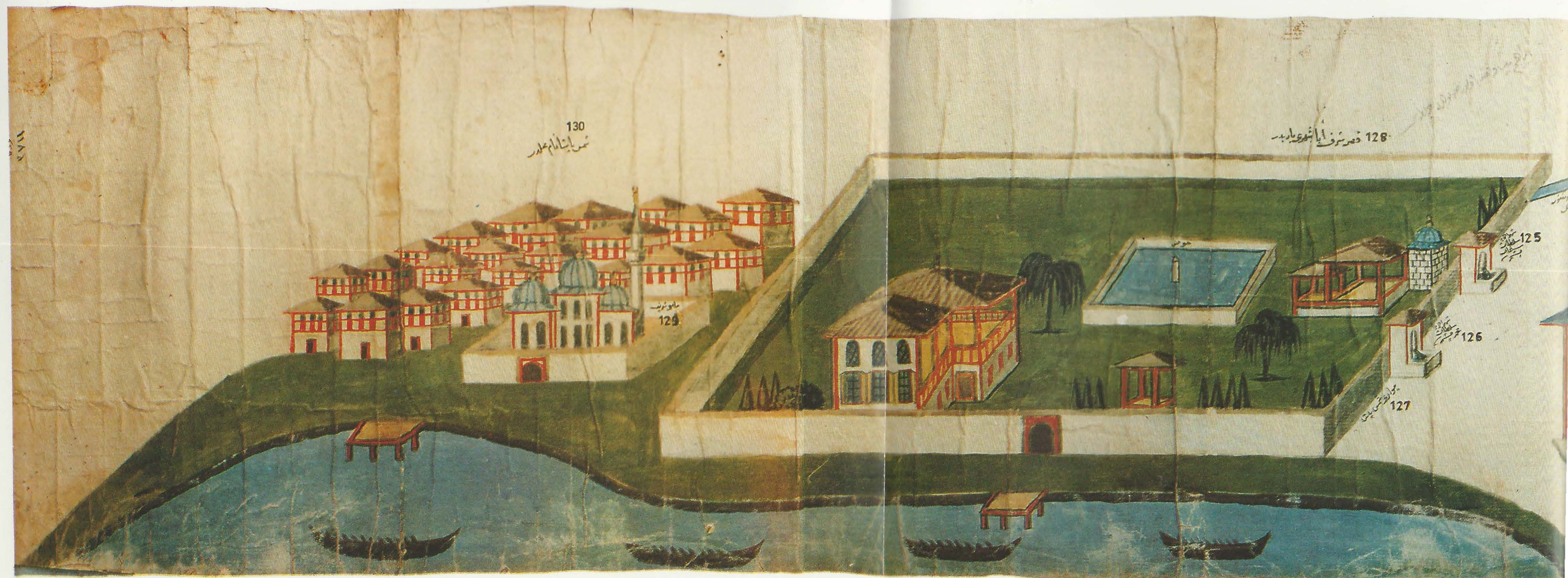

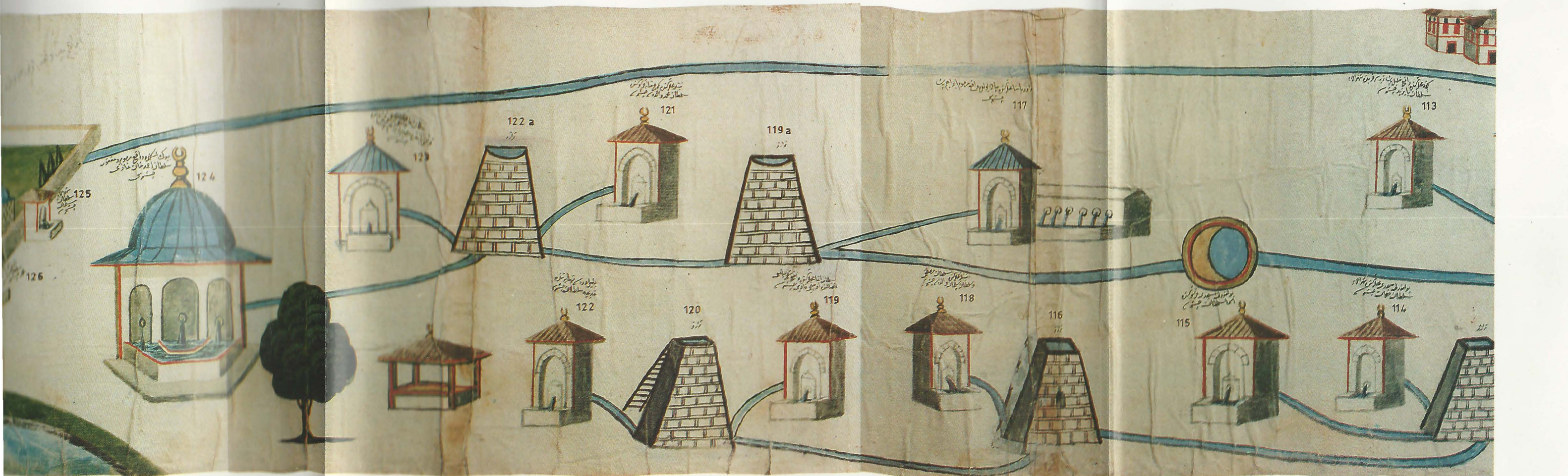
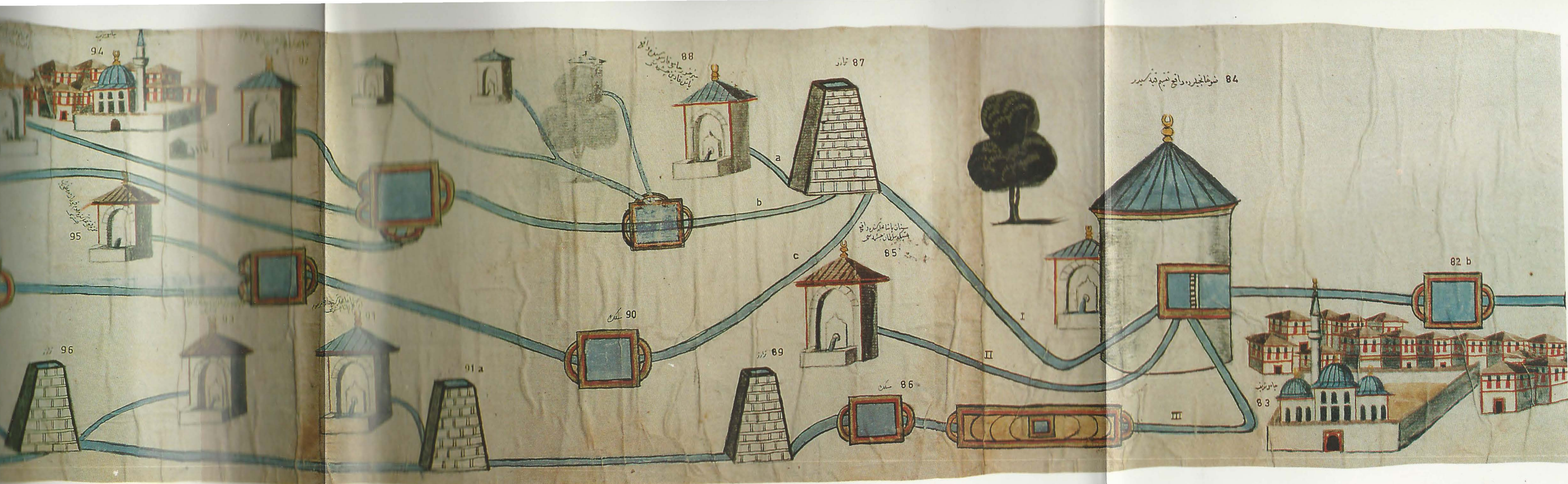

ÜSKÜDAR'DAKİ VAKIF SULARININ İSALE HATLARI

Suyolunun adı	İsale uzunluğu (m)	Yapım tarihi
1 Mihrimah I	3.000	1547
Mihrimah II	1.700	1547
2 Solak Sinan	2.200	1547
3 Atik Valide	15.300	1582-83
4 Hüdâi	3.000	1610
5 Çinili	9.900	1642
6 Arslan Ağa	850	1646-47
7 Selâmi	700	1677
8 Yakup Ağa	12.000	1678
9 Çınar	500	1707
10 Cedit Valide	2.900	1709
11 Tophanelioğlu	3.900	1727
12 İbrahim Paşa	14.600	1718-28
13 Ayazma	1.300	1760
14 Selimiye	5.000	1802
15 Mihrîşah	3.800	1802
16 Altunîzade	1.600	1862
17 Paşalimanı	1.900	1874

—

Künk

- - -

Pik boru

- - -

Galeri

●

Menba

□

Maslak

MARMARA DENİZİ

KADIKÖY

MODA

FENERBAHÇE

GÖZTEPE

ERENKÖY

Kurbağah Dere

Kayışdağı

Kayışdağı

KAYIŞ DAĞI

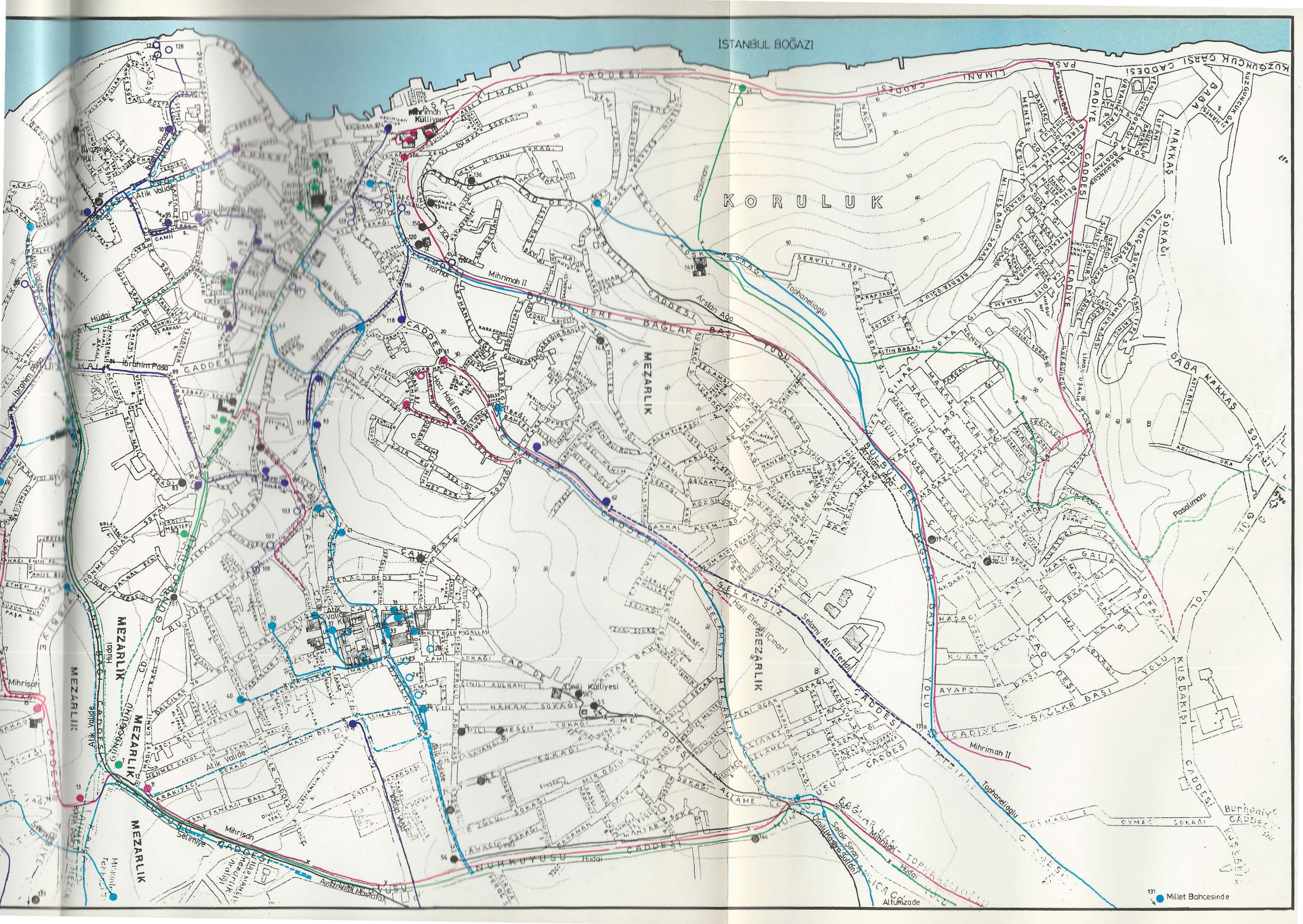
0 200 400
ÖLÇEK : 1/25.000

Harita No: 3

Üsküdar Sulamının Dağıtımlar Planı

Üsküdar Water Distribution System

ISTANBUL BOĞAZI

KORULUK

MEZARLIK

MEZARLIK
(Çınar)

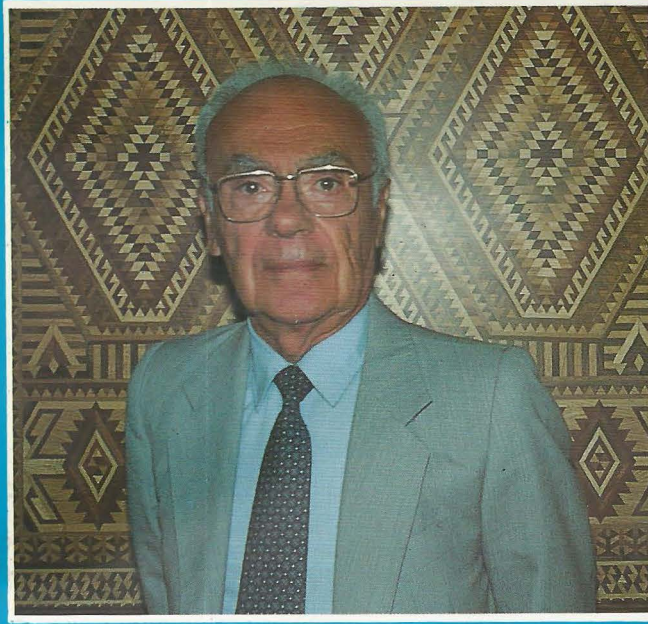
MEZARLIK

MEZARLIK

MEZARLIK

70. Scutari

Prof. Dr. Kâzım Çeçen

1919 yılında Elâzığ'da doğdu. Orta öğretiminden sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya gönderildi. 1944 yılı başında Berlin Teknik Üniversitesi'nden Su Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. Graz Teknik Üniversitesi'nde (Avusturya) doktora yaptı. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1950 yılında Su Yapıları Kürsüsü Doçentliğine, 1960 yılında Hidrolik ve Su Kuvvetleri Kürsüsü Profesörlüğüne atandı. İnşaat Fakültesi Dekanlığı, daha sonra Hidrolik Anabilim Dalı Başkanlığı, aynı zamanda Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1986 yılında aynı görevden emekli oldu. Halen İ.T.Ü. Su ve Deniz Bilimleri Teknolojisi Araştırma Merkezi'nde görev yapmaktadır.

Su mühendisliği dalındaki üstün araştırmaları dolayısıyla kendisine 1967 yılında "Der Deutsche Wasserwirtschaft-und Wasserkraftverband zu Berlin e.V" tarafından "Gotthilf Hagen" madalyası, 1976 yılında ise TÜBİTAK tarafından "Bilim Ödülü" verildi.

Biri Almanca olmak üzere 14 kitabı, su mühendisliği dalında Türkçe yayınlanmış 31 makale ve 27 tebliği, yabancı dillerde yayınlanmış 14 makale ve Uluslararası Kongrelerde yayınlanmış 29 tebliği, 25 adet TÜBİTAK Araştırma raporu ile 33 adet teorik ve uygulamalı araştırma raporu vardır.

Su mühendisliği alanında çok sayıda proje yapmış ve uygulama ile yakın ilişki kurmuş, yurtiçi ve yurtdışında çok sayıda konferans vermiştir. Su mühendisliği tarihi ve bilim tarihi gibi değişik konularda da bir çok yayını vardır.